VIIPURIN
SUOMALAISEN KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

15

VIIPURIN
SUOMALAISEN KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

15

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 15

HELSINKI 2005

ISSN 1236-4304
Lappeenrannan Kirjapaino Oy 2005

Sisällys

Alkusanat 5

Carl Henrik Ståhlbergin ja Elias Lönnrotin kirjeenvaihtoa 7

D.W. Åkerman:
Toimeni Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran esimiehenä 82

Markus Hiekkanen:
Uusi kaivaustutkimuksia: Viipurin keskiajan kuva muuttuu 86

Markus Hiekkanen:
Viipurin keskiaikaiset kivikirkot ja niiden kohtalo 95

Kyllikki Tiensuu:
Viipurin vanhinta seurakuntaelämää 106

Pirkko Sallinen-Gimpl:
Viipurin tapaperinteestä 1900-luvulla 118

Merja Sillanpää:
Viipuri ravintolakaupunkina 145

Kalevi Tilli:
Kustaa Vaasan sisaren Margaretan jälkeläisiä
Suomessa ja vanhassa Viipurissa 153

Kalevi Tilli:
Sigismundin ja Kaarle-herttuan taistelu
Ruotsi-Suomen kruunusta ratkaistiin Viipurissa 162

Kalevi Tilli:
Viipurin suomalaisen kaksoislyseon oppilaiden musiikkiharrastuksista 169

Pekka V. Virtanen:
August Saaristo – suomalainen tehtailija Viipurissa 177

Asko Kousa:
Partiolaiset Viipurin katukuvassa, leireillä ja retkillä 185

Terttu Vartiainen:
Viipurin oppikoulujen muistelujuhlat – eräs viipurilainen traditio 196

Kirsti Tarjas:
"Tyttö tulee kertomaan omin sanoin"
- koulutyttönä sotientakaisessa Viipurissa 216

Alkusanat

Nyt ilmestyvä toimite 15 jatkaa Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteiden sarjaa. Edellinen osa ilmestyi keväällä 2003.

Tämän teoksen artikkeleiden painavinta, tieteellistä osaa edustavat nyt ensi kertaa käännettynä ja julkaistuna Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran perustajien ja Viipurin seuran vaikuttajien Carl Henrik Ståhlbergin ja Elias Lönnrotin keskinäinen koko kirjeenvaihto, muodostaen yli kolmanneksen julkaisun sivumäärästä sekä dosenttien Markus Hiekkasen ja Kyllikki Tiensuun artikkelit keskiaikaisesta Viipurista ja dosenttien Pirkko Sallinen-Gimpl'in ja Merja Sillanpään 1900-luvun Viipurista.

Muista kirjoittajista on mainittava Kalevi Tilliä, joka kertoo kolmessa kirjoituksessaan myöskin Viipurin historiasta.

Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura vietti tänä keväänä perustamisensa 160-vuotisjuhlia, kuuluen täten maan kaikkein vanhimpiin yhdistyksiin.

Toimituskunnan ovat edelleen muodostaneet allekirjoittaneen lisäksi professori Jaakko Paavolainen sekä käytännön toimitustyöstä vastannut dosentti Merja Merras.

Helsingissä 25.7.2005

Aarni Krohn
esimies

Carl Henrik Ståhlbergin ja Elias Lönnrotin kirjeenvaihtoa 1831–1876

Alkuperäiskirjeistä puhtaaksi kirjoittanut Tarja Soiniola
Suomentanut Rauno Ekholm

Ruotsiksi kirjoitetut kirjeet on suomennettu normaalikielelle, suomeksi kirjoitetut – merkitty kirjaimella (s) päiväyksen jälkeen – on eräitä pieniä yhdenmukaistuksia – w-kirjaimen ja suurten alkukirjainten käyttö jne. – lukuun ottamatta jätetty alkuperäiseen asuunsa.

Ståhlbergin kirjeet alkavat suoraan päiväyksellä, Lönnrotin kirjeissä on mainittu lähettäjä ja päiväys.

Viipurin Suomalaiseen Kirjallisuusseuraan liittyvät maininnat on julkaisijan toimesta kursivoitu.

Helsinki 10.6.1831

Luokseni tuli juuri muuan osakuntalainen, joka lähtee kohta Kajaaniin, joten käytän tilaisuutta ilmoittaakseni sinulle, että Suomalainen Seura on päättänyt antaa sinulle jo hankkimistaan varoista pienen matka-avustuksen, koska aikomuksesi sopii sen mielestä hyvin Seuran tarkoitusperiin. Koska on oltu epävarmoja siitä, ehtiikö rahakirje enää tavoittaa sinua Kajaanissa, ei tietääkseni, sillä en ollut läsnä siinä ainoassa kokouksessa, joka matkasi jälkeen on pidetty ja jossa Keckman valittiin sihteeriksi, ole vielä päätetty, minne kirje osoitettaisiin. Ilmoita sen vuoksi Lindforsille tai minulle siitä. Luultavasti halunnet saada rahat vasta Arkangelissa, vai kuinka? Kajaanissa ja Paltamossa voit sanoa minulta terveisiä useimmille vanhemmille herrasväille; varsinkin tohtori Roosille, joka luultavasti on Kajaanissa oppinut monia uusia suomalaisia viisuja.

Tuus
Carl H. Ståhlberg

Helsinki 12.12.1833

Hyvä Veli! Flanderin kautta voin vihdoin lähettää sinulle Kajaanissa tilatut kappaleet Runebergin runoja, lukuun ottamatta Hedbergin kappaleita, jotka on lunastettu täällä. Koska otaksun, että sinä niin kuin peura janossansa kaipaat akateemisia uutisia, kerron tässä niin monta kuin mieleeni tulee. Luultavasti jo tiedätkin, että historian professuuria ovat hakeneet vain Becker ja Rein. Becker on ensimmäisellä ehdokassijalla, mutta Rein on valittanut. Pippingin valinta rehtoriksi on vahvistettu, ja rehtorin vaihto tapahtuu luullakseni lauantaina. Hedberg suoritti joitakin päiviä sitten lääketieteen kandidaatin tutkinnon ja sai approbaturin. Lille suoritti teologian kandidaatin tutkinnon saaden 8 äänellä arvosanan cum laude. Muutoin täällä kuulustellaan, arvostellaan ja hylätään oikealla ja vasemmalla. Ticklén oli ainoa hakija Raahen piirilääkärin virkaan, hänet on pantu ensimmäiselle ehdokassijalle Alceniuksen ja Borgin kanssa ja hän on varma virasta. Runebergin ja Gyldénin kohtalo ratkaistaan ehkä tällä hetkellä, koska konsistori istuu parhaillaan laatimassa ehdotusta kaunopuheisuuden adjunktuurin uudelleen täyttämisestä Tänään on sitä paitsi filosofian kandidaatin tutkintoja. Kuulusteltavat ovat Arnell ja Crusell.

Jos synnyinseudullani on vielä joku, joka muistaa persoonani, sano hänelle terveisiä ystävältäsi ja veljeltäsi

Carl H. Ståhlbergiltä

Helsinki 29.2.1836

Hyvä Veli! Kolmen kuukauden ajan olen joka postipäivä muistanut aikomukseni kirjoittaa sinulle, mutta yhtä usein lykännyt asiaa siinä toivossa että voin seuraavassa postissa ilmoittaa sinulle, että Kalevalasi on kokonaisuudessaan tullut painosta; se on nyt kuitenkin ehtinyt jo niin pitkälle, että vain viimeinen arkki puuttuu, eikä kärsivällisyyteni enää salli minun odottaa sen syntymistä jatkuvasti vaikenemalla. Ensimmäinen osa lienee jo tullut käsiisi, ja huomaat siitä, että Suomalainen Seura on hieman säästellyt paperissa eikä ehkä ole onnistunut valitsemaan parhaita kirjasinlajejakaan. Se, että korrehtuuri on jotakuinkin, voisi sanoa poikkeuksellisen hyvin luettu, ei varmaan vähiten ilahduta sinua. Resensenttejä kirjalta ei puuttune, ei myöskään niitä, jotka haluavat kääntää sen ruotsiksi, jollet itse aio tehdä sitä, mikä kyllä olisi parasta. Viime kokouksessa päätettiin, että kilpailuaiheiksi pantaisiin seuraavana vuosipäivänä: 1) Kalevalan ruotsinnos, palkinto 500 ruplaa, 2) systemaattinen tutkielma suo-

malaisesta mytologiasta, 300 ruplaa, 3) suomenkielinen muistopuhe, runo- tai proosamuodossa, kanslianeuvos Porthanille, 100 ruplaa, 4) suomennos Runebergin Älgskyttarnesta, vapaavalintainen runomitta, 200 ruplaa, 5) tutkielma suomalaisten verbien forma media, 150 ruplaa. Sitä paitsi pitäisi maanmiehiä kannustaa kirjoittamaan suomen kielellä laskennon, maantieteen jne. oppikirjoja, joita, jos ne katsotaan sen arvoisiksi, mahdollisuuksien ja varojen mukaan palkittaisiin. Omasta puolestani olisin toivonut, että Kalevala olisi käännetty saksaksi, koska vain sillä tavalla sinä olisit tullut yleisemmin tunnetuksi ja Seura olisi ilman tappioita julkaissut kirjan. Nyt ei sen sijaan voida odottaa suurta myyntiä, koska Ruotsissa ja Suomessa ei varmaankaan myydä ruotsinkielistä käännöstä sen useampia kappaleita kuin olisi voitu myydä saksankielistä; mutta sen sijaan Saksassa ehkä joitakin ruotsinkielisiä. Jos olisin saanut hakemani saksan kielen lehtoraatin, niin että olisin voinut matkustaa Saksaan, olisin yhdessä jonkun saksalaisen kanssa koettanut saada Kalevalan käännetyksi saksaksi, nyt leipähuolet eivät kuitenkaan salli edes ajatella mitään semmoista. Jos sinä, kuten toivomme, itse kääntäisit Kalevalan, olisi suotavaa, että varustaisit käännöksen samanlaisilla huomautuksilla, joita oli Morgonbladetissa julkaistujen 11 laulun käännöksistä, sillä monille saattaa näissä kansanrunoissa esiintyvässä murteessa olla tuntemattomia sanoja, koska niin on silloin tällöin ollut jopa minun laitani, vaikka olen sentään syntynyt siinä osassa maata, josta ne on kerätty. – Postiaikani koittaa; sano terveisiä tutuille, ystäville ja sukulaisille, ennen muita Axel Elfvingille. Tervetuloa tänne kesällä. Luoja ties milloin minulle sopii matkata Kajaanin lääniin; jonain kesänä se varmaan tapahtuu. – Keckman on luultavasti kirjoittanut sinulle hankkeesta, että sinä jonakin kesänä ottaisit vapaata vielä yhteen matkaan pitkin Vanhan ja Uuden Suomen rajaa, Suomalaisen Seuran kustannuksella tietenkin. – Mehiläisesi olin tilannut niin myöhään, että olen vasta äskettäin saanut 2 ensimmäistä vihkoa, enkä ole vielä kunnolla lukenut niitä. – Bergenin Hengellisillä Sanomilla ei näytä olevan juuri muita ansioita kuin hyvä kieli ja hyvä tahto. Tuus

Carl H. Ståhlberg

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille 8.4.1836 Kajaanista :

Tervetulleen kirjeesi 29 päivältä helmikuuta sain muutama postipäivä sitten ja kiitän kohteliaimmin tästä ystävällisestä muistamisestasi. Melkein yhtä mieluisaa, kuin kirjeesi sinänsä, oli se mitä mainitset Seuran pyrkimyksistä suomalaisen kirjallisuuden hyväksi. Kilpailuaiheet kaiken kaikkiaan näyttävät hyvin valituilta, mutta huomautuksesi, että Kalevalan runot olisi ollut parempi

kääntää saksaksi, olisin itsekin tehnyt ja samasta syystä kuin esität. Se, ettei niin päätetty, on kaiketi johtunut Seuran pelosta, ettei ketään saksaksi kääntäjää olisi voitu saada, eikä tämä pelko liene ollutkaan aivan aiheeton. Jos minä, kuten oli ajateltu, lähden ensi kesänä vaeltamaan, voinen matkan aikana koettaa kääntää, mitä aika antaa myöten, mutta sellaista tästä käännöksestä tuskin tullee, että se voi kilpailla asetetusta palkinnosta. Sen vuoksi olisi parempi, jos joku paremmalla runosuonella varustettu ja muuten ruotsia paremmin taitava ottaisi sen tehdäkseen, jolloin sillä, mitä ehkä saan käännetyksi, voisi olla arvoa siinä yhteydessä. – Toisen kilpailuaiheen, suomalaisen mytologian kanssa, voisin kai myös sillä välin askarrella, samoin kuin sen mikä koskee forma media. Sen ohella, että Seura patistaa kirjoittamaan Suomen maantietoa, se voisi laatia ehdotuksen tavallisissa pienemmissä maantiedoissa esiintyvistä paikannimistä, joista muuten voi tulla surkean vääristyneitä ja myöhemmällä valistuksella vaikeasti oikaistavia. Tällä lailla vahvistetun ja hyväksytyn normin mukaan kirjoittaja itse voisi sitten tarpeen tullen suomentaa myös muita paikannimiä. Ne voitaisiin esim. kirjoittaa suomeksi sen mukaan, miten ne kotimaassaan äännetään, eikä aina sen mukaan kuin ne ruotsiksi kirjoitetaan. Niinhän venäläiset ovat hyvällä menestyksellä tehneet. Melkein naurettavalta minusta vaikuttaa joidenkin kirjoittajien tapa aristella suomen kielen päätteen antamista vieraalle nimelle ja toistelemalla niminen, nimellinen ym. sen perässä säilyttää se samassa asussa kuin ruotsalaiset sen kirjoittavat, hekin matkimalla usein itse samanlaisina narreina ranskaa. Toiveeni tulla kesällä niille seuduille alkavat näyttää synkiltä. Paitsi Mehiläistä, joka sekin vaatii oman aikansa, minun on silloin tehtävä tarkastusmatkoja piirissä enkä vielä tiedä, miten ehtisin.

Pyydät sanomaan terveisiä Axel Elfvingille, ja sinua kiinnostaa varmasti kuulla, että hän on nyt vuoden ajan (joitakin päiviä kuulemma puuttuu) ollut maistamatta paloviinaa, aivan raitis, jota päätöstä hän aikoo noudattaa ja luultavasti niin tekeekin. Jotain hänestä voisi vielä tulla aloitetulla juridisella uralla, jota hänellä ei ole mitään halua jatkaa. Jollei hänestä voisi tulla pappi, mihin hänellä varmasti olisi paljon taipumuksia. Opintojaan hän ei ole vielä kokonaan unohtanut, vaan jatkuvalla lukemisella pikemmin kartuttanut. Viime markkinoilla hän oli viikon luonani ja nyt taas pääsiäisenä ja pyysi minua sanomaan terveisensä sinulle.

Raahe 30.7.1836

Hyvä veli! Kaikessa kiireessä, inter pocula ystävämme Ticklénin luona, haluan tehdä sen, minkä muistaakseni laiminlöin lähtiessäni H:gistä, nimittäin kiittää sinua viime kirjeestäsi ja kysyä sinulta ajanjaksosta ennen matkaasi poh-

joisiin metsiin. Jos aiot lähteä vaellukselle jo syyskuun ensimmäisinä päivinä, lienee liian myöhäistä lähettää sinulle matkarahoja H:gistä, koska minä vasta 20. elokuuta olen tulossa sinne enkä siten ennen 22. päivää voi panna niitä postiin. Sen vuoksi minun olisi hoidettava asia ennen lähtöäni Oulusta, siis elokuun 12 päivään mennessä. Jos saat nämä rivit, jotka pormestari Durchman on luvannut toimittaa perille, niin aikaisin, että voit viimeksi mainittuun päivään mennessä lähettää minulle vastauksen Ouluun, pyydän sinua tekemään niin. Jollei mitään vastausta kuulu, minun lienee tulkittava se niin, että sinun on helppo hankkia enemmän rahaa kuin minulla on mukanani, lähetinpä sitä sinulle Oulusta tai en. Jos näin käy, pyydän sinua ystävällisesti lähettämään minulle Helsingistä kuitin niin myöhäisellä päiväyksellä, että se käy yksiin asian järjestämisen kanssa, joka ei luultavasti voi tapahtua ennen kuin elokuun loppupuolella. Minut keskeyttävät vähän väliä vaatimukset laulamiseen ja maljojen kallisteluun ja minun on lopultakin annettava periksi! Tickléniltä terveisiä. Voi hyvin! Ja kirjoita nyt joka tapauksessa ennen kuin lähdet. Terveisiä tutuille.

Tuus
Carl H. Ståhlberg

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille 16.9.1836 Kajaanista:

Hyvästit ennen kuin matkustan, joka nyt tapahtuu tuota pikaa. Jos muistat minua muutamalla rivillä joko Kuolaan, jossa olen helmikuun lopussa, tai Arkangeliin, jossa olen toukokuun alussa, olen sinulle sydämellisesti kiitollinen. Sinä olet varmaan niin ylikuormitettu muilla töillä, etten uskalla pyytää sinua muistamaan Mehiläistä jollain kirjoitelmalla aiheesta tai toisesta. Jos sinua kuitenkin huvittaisi jokin sellainen, miten pieni tahansa, anna se Keckmanille tai lähetä se Barckille.

Helsinki 10.5.1838

Hyvä Veli! Kiitos rakkaista riveistäsi Högmanin kirjeessä. Vastaustani on viivyttänyt pääasiassa se, että minun on ollut vaikea kieltäytyä ehdottamastasi vaelluksesta Karjalassa; vaikka se on ollut ristiriidassa erään toisen suunnitelman kanssa, josta en tosin ole odottanut suurempaa mielenylennystä, mutta ehkä itselleni hyödyllisempää. – Ensimmäisistä opiskeluvuosista alkaen on ajatus vaelluksesta ympäri maata herkeämättä kutkuttanut mieltäni, suureksi vahingoksi muille mietteille ja toimille. – Nyt on kuitenkin odottamaton kuolemantapaus, joka hyvin läheisesti koskettaa kaikkia suo-

malaisen kirjallisuuden ystäviä, lopullisesti ratkaissut päätökseni. Ystävämme Keckman jätti nimittäin eilen _ 3 iltapäivällä maallisen elämän, vain muutaman päivän (lauantaista keskiviikkoon) varsinaisen sairauden, mahatulehduksen (toiset sanovat keuhkopöhön) jälkeen, jota kuulemma oli kuitenkin ennakoinut tosin hidas, mutta silminnähtävä riutuminen talven ja kevään mittaan. – Tämän vuoksi ja koska otaksun, ettet sinä hae lehtoraattia edesmenneen jälkeen, olen päättänyt käyttää kesän suomen taitoni kohentamiseen pystyäkseni kilpailemaan mahdollisten tulevien hakijoiden kanssa. Aion siksi heinäkuun alussa tulla Kajaaniin sen jälkeen kun olen Runebergin kanssa – hän tekee kymnaasin rehtorina tarkastusmatkan Porvoon hiippakunnan alempiin oppilaitoksiin – käynyt osassa Viipurin, Mikkelin ja Kuopion lääniä. Jos olisi mahdollista saada sinulta kirje vielä ennen kesäkuun 16 päivää, jolloin aion lähteä täältä, pyydän sinua kirjoittamaan ainakin muutaman sanan. Jos et katso ehtiväsi kirjoittaa tänne, jätä minulle Kuopioon odottamaan jokunen rivi, joissa kerrot vähän lähemmin matkasuunnitelmastasi. Sairauden ja opettajantoimeni kourissa en ole voinut käydä kysymässä Cajanilta, haluaisiko hän lähteä vaellukselle tänä kesänä. Kiireen vuoksi minun on nyt vaivattava sinua joko panemaan itse kuoreen ja postittamaan oheiset rivit Högmanille tai pyytämään Levoniusta, joka luullakseni on Kajaanissa, tekemään sen. Terveisiä kaikille. Linsén lähettää terveisiä, olin tänään hänen luonaan.

Ystäväsi
Carl H. Ståhlberg

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille 23.5.1838 Kajaanista:

Rakas Veli! Sain kirjeesi toukokuun 10 päivältä eilen, 22. päivä, ja näiden rivien pitäisi tavoittaa sinut vielä Helsingissä 8. kesäkuuta, siis runsas viikko ennen lähtöäsi. Rehdin ystävän Keckmanin odottamaton kuolema liikuttaa minua yhtä paljon kuin mikään kuolemantapaus on konsanaan liikuttanut. Varsin harvoille ihmisille on suotu olla niin yleisesti rakastettu ja arvostettu kuin autuas veli Keckman oli, ja silti pitää suomalaisen kirjallisuuden puolesta valittaa muutakin kuin kelpo ystävän menetystä. – Minua ilahduttaa kuitenkin, että olet päättänyt hakea lehtoraattia hänen jälkeensä, koska tiedän, että sinä sielustasi ja sydämestäsi rakastat res fennicas, etkä vain siihen liittyvien muiden etujen takia hae virkaa. Ketään kilpailijaa, ei ainakaan ketään vaarallista, ei löytyne. Omalta osaltani rakastan liikaa maalaiselämääni ja riippumattomuutta muista halutak-

seni tulla Helsinkiin, ja niistä huolimattakaan en haluaisi kilpailla sinun kanssasi. Tärkein toiveeni tällä hetkellä on päästä joskus veloistani, jotta sen jälkeen voisin erota kaikista julkisista toimista ja elää mieleni mukaan lääkärinhuolista vapaana ja liikkua, missä haluaisin; mitä toivetta ei kuitenkaan silloin enää taitaisi olla, kun se joskus voisi toteutua. – Jos vain voin, olen kesäkuun lopussa sinua ja Runebergia vastassa Kuopiossa, mutta vaikka en voisikaan, älä toki sen takia jätä suuntaamatta kulkuasi tänne. Kelpoisuustutkintoon lehtorinvirkaa varten voin ehkä antaa sinulle jotain aineistoa, ja koska lyyriset suomalaiset runot ovat vielä minulla käsikirjoituksena, olisi sitä paitsi toivottavaa, että voisin neuvotella niistä kanssasi, jottei toimitukselle jäisi niistä mitään huolta. Sitten voisimme ensin kierrellä vähän Kajaanin lääniä (koko maan puhtain kielialue myös von Beckerin todistuksen mukaan). Sen jälkeen voisimme matkata Nurmeksen ja Pielisen kautta Ilomantsiin, jossa sitten voisit joitakin viikkoja tutkia Karjalan suomea, jollet haluaisi seurata mukanani rajan yli Venäjän-Karjalan pitäjiin. Enemmän suullisesti. Ota mukaan tai lähetä oheinen kirje Runebergille ja huolehdi myös muiden kirjeiden perille tulosta. Sano lisäksi terveisiä kaikille tutuille.

PS. Oheisesta Runebergin kirjeestä, jonka sinä korvaukseksi Högmanin kirjeestä, jonka minä puolestasi sinetöin, ennen luovuttamista suvainnet sinetöidä, huomaat, että olen tuumiskellut ajatusta hakea kymnaasinapulaiseksi Porvooseen. Paikka oli ja on edelleen minusta hyvin houkutteleva pääasiassa seuraavista syistä: 1) olisin kesäisin vapaa vaelluksiin Karjalassa; 2) lääketieteellisten tietojen ylläpitäminen ja kartuttaminen ja lisäksi työni hoitaminen kunnolla seudun lääkärinä eivät veisi niin paljon aikaa suomen kieleltä; 3) voisin hakea sieltä edelleen johonkin papinvirkaan Karjalaan, jossa näytän mieluiten viihtyvän, ja papiksi minulla olisi kuitenkin enemmän taipumuksia kuin lääkäriksi, varsinkin sen jälkeen kun olen suurimmaksi osaksi voittanut muinaiset typerät arvelut ilmestysopista. Ei sen arvoista, että mainitset kaikesta tästä mitään Helsingissä.

Helsinki 29.5.1838

Hyvä Veli Lönnrot! Kun viimeksi kirjoitin sinulle, en uskonut muuta kuin että minä Runebergin kanssa tekemäni koulumatkan puolesta voisin ilman muuta olla heinäkuun ensimmäisinä päivinä Kajaanissa. Nyt olen kuitenkin saanut tietää, että Runeberg aloittaa tarkastusmatkansa vasta kesäkuun 21 päivänä ja että hänen viimeinen tutkintonsa on heinäkuun 2 päivänä Savonlinnassa, joten minun on luovuttava joko kokonaan tai osittain pedagogisesta

suunnitelmasta, jos minun on oltava Kajaanissa jo heinäkuun alkupäivinä. Mutta koska en kernaasti halua sitä, ehdotan, että sinä joko lykkäät matkaasi heinäkuun 8 – 9 päivään tai ilmoitat minulle jo Kuopiossa kirjeitse matkasuunnitelmasi, jonka jälkeen minäkin voin laatia omani, niin että voimme hyvinkin tavata, jos kohta emme kaikkialla kulkea yhdessä, mikä minusta on vähemmän tarkoituksenmukaista. Kerro terveisiä langolleni Levoniukselle, jolle en nyt ehdi kirjoittaa, ja sano hänelle, että olen Löwenmarckin pyynnöstä maksanut hänen vuoden 1838 jäsenmaksunsa Paloapuyhtiölle ja että luovutan hänelle kuitin omakätisesti. Voi hyvin! Toivoo

Ystäväsi
Carl H. Ståhlberg

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille 3.7.1838 Kajaanista:

Rakas veli! Kutsu sairaskäynnille rovasti Wenellin luo Nurmekseen pakottaa minut lähtemään muutamaksi päiväksi matkalle, niin vastahakoisesti kuin sen teenkin siitä pelosta, että tulet tänne ennen kuin olen palannut sieltä. Ole joka tapauksessa tervetullut ja kuluta aikaasi nämä muutamat päivät täällä. Jos haluat askarrella Fennican parissa, sitä on lähinnä hyllyn nurkassa kun nostat pois Afrikan kartan. Ensi lauantaina toivon olevani taas kotona.

Veljesi
Elias Lönnrot

Helsinki 17.9.1838 (s)

Rakas Ystäväni! Sinusta erottua oli mulla kaikenlaisia vastoinkäymisiä sekä kärrystä että teistä, sillä minä matkustin Puhoisten hovista Kesälahen kautta Kirjavalaan Parikkalan pitäjässä yhtä aivan uutta, vielä tasoittamatonta, tietä myöten, josta ainoastaan puut ja suurimmat kivet olivat poisraivatut, ja sentähen en minä ennättänyt tänne ennen kuin viimmeissä tiistaina e.p.p. Täällä minä vasta olen oikein tullut havaihtemaan, kuinka lysti mulla oli ollut Kajaanissa ja sieltä kulkeissa sinun kansas, ja hyvin tieten, että minä sentähen olen sinun velkamiehesi, panisin minä tähän paljon kiitoksia, jos en minä myöskin tietäisi, että sinä et piä suurta lukua pitkistä kiitoslauseista. – Kuinka julistus Mehiläisen ulosantamisesta on tullut viivytetyksi, siitä lupasi Rabbe sulle kirjoittaa jo viimeissä perjantai-

na. – Sinun lähetyksistäsi Suom. Kirj. Seuralle olen minä puhunut Reinille, joka on Seuran Raamattu-mies, mutta mielin pitää ne hallussani, siksi kuin Seura ensi kerran kokousta pitää. Professori Linseniä en ole saattanut tavata, sillä se on vielä, niinkuin tänne tullessani, sairasna. Samaten on professori Sjöströmi, jota on halvaus-tauti kohannut, vielä huonompana sairasna, ehkä jo paranemaan päin. – Suomalaista lectoratia on hakenut Gottlundi, Coranderi ja minä. Castrénilla oli kyllä aikomus hakia, mutta hänen hakemus-kirjansa on hänen asiantoimittajansa erehyksen kautta jäänyt laillisella ajalla sisälle antamatta. Hakemusajan ohitte mentyä ei ole vielä Academian Consistoriumi yhtään kokousta pitänyt, ja sentähen ei ole meillä tietoa, millä tavalla ja millä ajalla ittekutakin meistä vaaitaan kelvollisuuttansa osottamaan. Gottlundi on vielä täällä, ja aikoo muutaman viikon perästä lähtiä täältä Porvooseen, jossa hän nyt aikoo pränttäyttää sen Waseniukselta poisotetun kirjan (Catalogin). Minkätähen Gottlundi lienee Waseniukseen tuskastunut, en saata minä toella selittää, koska hän itte eesantaa kokonansa toisen syyn kuin muilta olen kuullut. – Kenelle nyt annettanee se haettu leipämurene, sitä en saata minä tietää. Mitä olen noin syrjästä kuullut, se antaa mulle vähän toivon ainetta; mutta asian päätös on vielä hyvin kaukana, ja sentähen tietämätön. – Cajani ei ole tätä mukaa kaupungissa, enkä tieä missä lieneekään. – Sano tuhansia terveisiä kaikille ystäville ja sukulaisille. En aivo minä kauvan viipyä, ennen kuin kirjoitan uuelleen, ja siis lopetan tällä kerralla tarinani tuohon paikkaan. Elä tervennä ja kirjoita, kun aikaa saat, sinun viimmeisestä matkastasi ja sen päälle seuraavaisista töistäsi.

Elinaikuinen ystäväs
Carl H. Ståhlberg

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille 12.10.1838 Kajaanista (konsepti) (s):

Kiitoksia kirjastasi, jonka viime viikolla käsitin. Sama kiitos lupauksestasi vastaki kirjotella. Sinusta Honkavaarassa (?) erottuani oli kylläki ikävä ensiaikoina. Yötä piin Kiihtelysvaaran Kestikivarissa ja siitä toisena päivänä tulin Koveroon. Siinä kirjottelin runoja 3 päiveä, ehken paljon vanhoja. Olisin suonut Sinunki siellä olevan, sillä ensiksi oli siinä enempi kirjottamista kun yhelle kolmessa päivässä ja toiseksi olisit, jota toivoit, kylläki saanut kuulla kanteleen soittajaa ja sopeuttajaa (stämmare). Kanteleita siinä oli joka talossa, jossa tulin käymään. Siitä menin Ilomantsin kirkolle, jossa ja kylissä ympärillä tulin puolentoista viikkoa viipymään. Oli niissäki laulajia, ehken ennättänyt puoliakaan et-

siä, joita neuottiin. Oikian laulajan tapasin kuitenki vasta jälkeenpäin Materi Kuivalattaren Koiteren rannalla Ilomantsin kirkolta neljättä penik. pohjaseen päin 3 neljännestä Huhuksen kylältä. Siltä yksinään kirjottelin vanhoja lauluja 2 päivää. Sitte piti kerkeämiseen kotiin rientää, johon pääsin syyskuun loppupäivillä. Täällä kohtasi uusi ikävä Sinun ja Elfvinginki perään, jonka tähden vaan elä unehutakaan tänne tulevana kesänä tulla ja sitä ennen usein kirjottaa. Sukulaisesi voivat hyvin ja muuttavat tänä päivänä Kajaaniin. Muut voivat myös hyvin. Potakoita, nauriita ja muuta riistaa on tullut hyvin ihmisille. (Elias Lönnrot: Matkat 1828–1844. Weilin+Göös 1980)

Helsinki 22.10.1838 (s)

Rakas Veljeni! Koska minä viimmein kirjotin sinulle, en luullut niin kauaksi jäävän toisen kirjotuksen, sillä minä toivoin Suom. Kirj. Seuran ja Akatem. Consistoriumin kokouksen pitävän ennen kuin nyt on tapahtunut. Viimmeisenä keskiviikkona tapahtui Suom. Kirj. Seuran ensimmäinen kokous tänä syksynä, ja siinä tilassa vastaanotti Seura sekä sinun lähetyksesi että Keckmanni vainajan käsikirjoitukset Suom. sanakirjan lisäksi ja ojennukseksi, ja lupauksen hänen muista käsikirjoituksista, jos semmoisia löytyis, niin myös monta Lapin kirjaa. Samassa kokouksessa piti Seuralle sihteeriä anottaman, mutta sen vuoksi, että ei ollut täyttä lukua Seuran jäseniä läsnä, jäi se asia siltään. Oli siinä myös puhe Suomalaisesta Sanakirjasta, ja minä havahtin, ettei Linseeni mielellään suostu meiän pakinaan siitä asiasta, mutta yhellä eli toisella tavalla on niin laittaminen, ettei Seura saa häpiää Sanakirjastaan. Arvattavasti ei ole vielä Keckmanni vainajan käsikirjoitukset niin täy'elliset, ettei tarvet olis vielä muualtaki apua hakia.

Sinä 10 p. joulukuuta. Tänä pänä on juuri 7 viikkoa kulunut siitä kuin minä aloin tämän kirjoituksen. Siitä asti olen neljän seinän sisässä enimmiten sängyn päällä kauhialta päänkivulta vaivattuna. Nyt on toki kipu pari viikkoa ollut helpompi, vaan horjuin vaellan minä vuoteen ja pöyän väliä. Oisi mulla kaikenlaista kirjottelemista; mutta ei anna voimat myöen; kuitenkaan en taho enää ylöslykätä, koskama kuulin Rabben sanoneen, sinun, kukatiesi, tulevan tänne Jouluksi. Jos jollai lailla on se mahollinen, niin elä suinkaan jätä sitä aikomusta; täällä olis niin paljon pakinoimista Suomen asioista. Mulla on kolme hyvää huonetta ja kolme sänkyäki. Se olis Mehiläisenki tähen niin hyvä, että sinä olisit itte täällä sitä alkuun panemasa. – Jos sinä tulet kulkemaan Parikkalan kautta, niin käy Koitzanlahessa, ja ota sieltä yksi Renvallin Lexico, johon pappismies Dahli vaina-

ja on kirjoittanut paljo uusia sanoja ja jonka maj. Lagervalli lainannut leskeltä eikä enää antanut takasin, vaan sanonut lähettäneensä Suom. Kirj. Seuralle. Leski käski minun mennä kesänä ottaa se Lagervallilta ja antaa Seuralle kohtuullista maksua vastaan. Jos et sinä tule, niin anna minun kohta tietää. En jaksa nyt kirjailla Levoniukselle ja Landsfiskalille, sano niille ja muille paljo terveisiä ystävältäsi

Carl Henrik Ståhlbergiltä

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille 4.12.1838 Kajaanista:

Isäukkoni mukana lähetän jäljellä olevat 80 kpl Mehil. Seuralle ja lisäksi 50 omaan laskuun myytäviksi, kaikki kumpaakin vuosikertaa. Pyydän sinua nidottamaan ne 100 vihkoksi, nimittäin 50 kpl kummankin vuosikerran historiaosaa ja samaten 50 kpl kummankin ulkoarkkia, sekä ilmoittamaan, että ne on jätetty sinulle kaupattaviksi, ja myymään jokaisen vihkon (sellaisenaan) 4 ruplan hintaan. – Mutta haluaako kukaan ylimalkaan ostaa niitä nykyisillään nitomattomina? Silloin niistä on saatavissa 3 rpl kpl vuosikerralta eli kaiken kaikkiaan 300 rpl. Tai vähemmän. – Lisäksi tulee 50 kpl väitösk. Om Finnarnes Mag. Medicin, joka sekin pitäisi ilmoittaa kaupaksi 50 kop. kpl. Anteeksi että vainaan sinua tällaisella, mutta teen sen helpottaakseni isäni vaivoja, jotka tulisivat sitä suuremmiksi jos hänen pitäisi etsiä siellä käsiinsä joku ventovieras. Olen kuullut, että olet ollut tai yhä olet huonovointinen, mikä suuresti huolestuttaa minua. Setäsi vänrikki on parastaikaa täällä ja voi hyvin, mutta koko hänen perheensä, vaimo, lapset ja palvelusväki, makaavat jossain kuumetaudissa, joten minun on hetimiten lähdettävä sinne. Mehiläisen käsik. (seur. siv.) – korrehtuuri – tulee pian -.

Oheisen Hartlaubin teoksen, jonka tyhmyyksissäni alkuaikoina tilasin, lähetän toimitettavaksi Yliopiston kirj. – Jos Pipping haluaa maksaa siitä jotain, hyvä niin, jollei halua, voit antaa sen lahjana; olen joka tapauksessa tyytyväinen päästessäni siitä –.

Helsinki 27.12.1838 (s)

Rakas Ystävä! Viimmeisnä sunnuntaina j.p.p. tuli sinun isovaarisi tänne tervennä ja hyvillä mielin, ja koska ei hän suostunut minun luonani yötä olemaan, muulla eholla kuin ettei hän löytäsi eli sais siaa tyttärensä tykönä, annoin minä hänen kohta vieä Mehiläisen prof. Reinille. Seuraavana

päivänä s.o. jouluaattona j.p.p. tuli vaari vielä mutta hyvin alakuloisella mielellä minun tyköni; sillä hän oli saanut kuulla, että sinun vanhin veljesi oli jättänyt tämän maailman, niin kuin jo tai'at tietää, koska hän sanoi kirjan tästä jo aikoja sitten menneen Kajaaniin. Samana päivänä aikoi vaari vielä lähteä kaupungista. – Kirjat (preevit) ovat lähetetyt omistajilleen; mutta Mehiläisestä, Suom. Loihto-keinoista ja Hartlaubista en ole vielä saattanut tietä antaa aikatie'oisa, koska ei pyhäin täh'en ole tullut mikään toimitetuksi. Eilen kävi Rabbe minun tykönäni ja kuultua Mehiläisestä ja nähtyä minun heikkouteni, koska en minä vielä omin voimin pääse ulos kulkemaan, tarjoisi hän itteään toimittamaan taikka ostajaa, taikka nivojaa. Minä pelkään, että sinä olet pannut vähän liian korkian hinnan. 3 rupl. 50 elikkä 75 kopeikaa kuuluu paljo vähemmältä kuin 4 rupl. Minulla on ollut mahoton muret siitä, että sinä et ole lähettänyt käsikirjoituksia tulevanvuotiseen Mehiläiseen. Korrehtuurin minä kyllä lupaukseni jälkeen toimitan niin kauvan kuin minä Helsingissä olen, paitti en tie'ä kuinka käynee ensi vihkon kanssa, koska minä en saa vielä silmiäni paljo vaivata. Lehtoraatin kanssa on senlainen seikka, että speciminet pitäis olla tehyt helmikuun sisällä ja siis valmiit saman kuun alussa, joka alkaa näyttää minulle mahottomalta, koska en ole vielä pannut mitään paperin päälle ja vielä näyttää menevän iso aika, ennen kuin minä oikein työhön ryhdyn; sentähen taitaa minun täytyä hakia terminin jatkoa. Terveisiä vaarilta, Reiniltä ja Rabbelta! Elä tervennä ja sano terveisiä kaikille sukulaisille ja ystäville

Veljeltäsi
Carl H. Ståhlbergiltä

Helsinki 21.1.1839

Hyvä Veli! Olen lykännyt vastausta viime kirjeeseesi, koska olen halunnut valvoa Mehiläisen tuloa painosta; mutta se venyy venymistään sen vuoksi, että sen jälkeen kun ilmoitit ottavasi syyn viivästymisestä yksinomaan itsellesi, Wasenius ei ole pitänyt mitään kiirettä työhön ryhtymisessä sillä verukkeella, että hän oli ehtinyt aloittaa toisen, joka muuten oli aiottu myöhemmin tehtäväksi. Se, miksi nyt kirjoitan ennen kuin molemmat arkit on painettu (toinen on nyt valmis), johtuu siitä, että halusin pyytää sinua lähettämään ensi kuun vihkoon tarpeeksi käsikirjoitusta ulkoarkkiin; koska minä nyt, kun olen voimiltani vielä niin heikko, etten pysty ilman hevosta liikkumaan ulkoilmassa, ja minulla siitä huolimatta al-

kavat kohta kouluhuolet ja, mikä pahinta, pätevöitymishuolet, joutuisin ahdinkoon, jollei käsikirjoitusta olisi riittävästi. Cajan huolehtii historiallisesta arkista. Oikeinkirjoituksesta olen huomannut meillä olevan hieman eri käsitykset; silti en ole sallinut itseni poiketa sinun oikeinkirjoituksestasi ja välimerkkien käytöstäsi muuta kuin parissa kolmessa kohdassa, joissa olen katsonut oman kantani ratkaisevasti paremmaksi tai joissa sinä varioimalla olet halunnut antaa minulle vapaat kädet. Heti lehtorin pätevyystutkinnon jollain tavalla suoritettuani lähetän sinulle pienen kirjoitelman suomen kielen oikeinkirjoitussäännöistä siinä tarkoituksessa, että jos pidät sitä sen arvoisena, se otettaisiin Mehiläiseen ja saisi ehkä siten vähän enemmän arvoa. – Harmillista on, että ulkoarkissa esiintyy kolmenlaisia ä-kirjaimia, nimittäin ae, ã, ä, ja kahdenlaisia ö-kirjaimia, oe ja ö. Ajan niukkuuden vuoksi en halua nyt painostaa heitä enää vaihtamaan erilaisia ensimmäisessä arkissa, koska siitä tulisi valtava työ kun ottaa huomioon mikä määrä ä-kirjaimia suomen kielessä esiintyy; mutta olen pannut ehdoksi, ettei historiallisessa arkissa ja lehden seuraavissa arkeissa esiinny tätä vikaa, joka ei kuitenkaan liiaksi rumenna, koska ero on ainoastaan pilkuissa. En ole tullut kysyneeksi Rabbelta, miksi hän sopi painatuksesta hankalalla ja hävyttömän kalliilla Waseniuksella, kun kuitenkin sanotaan, että muut kirjapainot ovat paljon halvempia, varsinkin rouva Simelius yli 50 prosenttia. Hän kuuluu nyt myös saaneen uusia kirjasinlajeja, kun Waseniuksen sen sijaan ovat kuluneita. Tässä ei nyt enää voida muuttaa mitään, osittain ajan niukkuuden vuoksi, osittain siksi että kirjasinlajit on sopimusta tehtäessä valittu. Tilaajien määrä kuuluu jo nousseen noin 180:een, ja toivon sen yhä huomattavasti lisääntyvän. Rabbe lähettää terveisiä eikä lupaa kirjoittaa sinulle, ennen kuin on saanut vastauksen viimeiseen kirjeeseensä. Minäkään en kirjoita ennen kuin tutkinnon suorittamisen jälkeen maaliskuussa. Olin vähällä unohtaa kirjeeni yhden päätarkoituksen, nimittäin että älä pahastu siitä, että Rabbe ja minä olemme yksissä tuumin alentaneet Mehiläisen edellisten vihkojen hinnan. Tämä on tapahtunut siinä vakaassa uskossa, että sinä saat voittoa siitä että ne menevät nopeammin kaupaksi. Jollei Ruotsin ja Venäjän rahan kurssi olisi niin horjuva, olisin pannut hinnan Ruotsin pankkorahassa, jolloin menekistä olisi varmasti tullut vielä parempi; sillä on paljon ihmisiä, jotka näkevät vain numeromäärän. Vielä ei ole montakaan kappaletta myyty, mutta kunhan kaikki opiskelijat ovat tulleet, toivon kaupan käyvän paremmalla vauhdilla. Terveisiä kaikille

Ystävältäsi ja veljeltäsi
CarlHSt—giltä

Helsinki 28. 3. 1839

Hyvä Veli! Vihdoinkin ehdin kirjoittaa muutamia rivejä sinulle. Kiitos kirjeestäsi! Kysyt, mitä kilpailijoilleni lehtorinviran haussa kuuluu. Kukaan muu kuin Gottlund ei ole osoittanut pätevyyttään, eikä hänkään suullisella luennolla, vaan antamalla näytteeksi Afhandlingar I Grammatik sekä painettuja kirjoituksiaan. Jos minun tuomarini Reiniä lukuun ottamatta ymmärtäisivät edes vähäisimminkin sitä asiaa, jota heidän on arvioitava, ja tunnustaisivat lisäksi totuuden, että "man äger ej snille för det man är galen" , en olisi huolissani tuloksesta, mutta kun useimmat eivät tiedä muuta kuin että hän julkaissut joukon suomenkielisiä kirjoitelmia, ja koska hän itse näyttää olevan voittamaton juonittelun mestari ja hänellä sitä paitsi on, kuten olen huomaavinani, patrioottinen Nervander avustajana, en tiedä miten käy, varsinkin kun he saavat hyvää aikaa valmistella mieliä sillä välin kun meidän opinnäytteemme ovat kierroksella. Jos Becker, jota pidän ainoana pätevänä tuomarina , saisi suunvuoron, olisin tyytyväinen, miten asia sitten päättyisikin. Sääli Gottlundia, mutta vielä enemmän on sääli suomen kieltä ja kirjallisuutta, joita eivät auta haihattelijat jne. Gottlundin ala ei ole filologia vaan muinaistiede, ja jos he haluavat auttaa häntä, niin tehkööt hänestä Senaatin arkistonhoitajan. Mutta pelkään, että he varovat toimiaan. Cajan kävi läpi Mehiläisen helmi- ja maaliskuun korrehtuurit ja valittaa, että niihin oli päässyt paljon painovirheitä. Waseniuksen kirjapainossa hutiloidaan ja hätiköidään niin kirotusti, ettei se ajan mittaan enää vetele. 18. päivä tätä kuuta annoin käsikirjoituksen painoon huomautuksella, että 20. päivä tulisi lisää. Odotin 25. päivään, mutta kun mitään ilmoitusta lisäkäsikirjoituksesta ei kuulunut, menin painoon ja huomasin, ettei latomista ollut vielä aloitettu; vasta seuraavana päivänä iltapäivällä haettiin se osa käsikirjoitusta, jonka piti aloittaa lehti. Olen ottanut vapauden tehdä pienen muutoksen aritmetiikkakirjoitelman kertolaskuoppiin, joka ei mielestäni ollut kyllin selkeä. Saakoon se sinun hyväksyntäsi. Suomalaisen Seuran vuosipäivänä minut valittiin sihteeriksi, niin että minä moninaisten askarteni lisäksi saan vielä yhden, ennen kuin pääni on ehtinyt kunnolla toipua siitä hirveästä päänsärystä, joka on parannettu vielä hirveämmillä kuppauksilla pään läpi. Saa nähdä, ehdinkö miettiä luvattua sanakirjajuttua; minun kilpakumppanini on julkaisemassa Tidningarissa elämäkerrallisia kirjoitelmia Ruotsissa kootuista käsikirjoituksistaan. Minun pitäisi, jos aika antaa myöten (silloin pitäisi aika ottaa Lyseosta, jonka rehtori tällä haavaa olen ja josta saan leipäni) kirjoittaa jotain lehtiin ja lisäksi toimittaa suomeksi ainakin osa luennostani, joka käsittelee "Suomalaisten partikkelien kieliopillista alkuperää ja johtoa". Olen ajatellut arvostella Heleniuksen Suomalaisen sanakirjan, jota en ole vielä

nähnyt mutta jonka sanotaan olevan hirveä. Sano terveisiä ystäville ja sukulaisille ystävältäsi

Carl H. Ståhlbergiltä

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille 26.4.1839 Kajaanista:

Kiitos kirj. – Hemmetin typerää olisi, jos sinä menettäisit suomen lehtoraatin, tai paremminkin suomen lehtoraatti sinut. Mutta sitä en usko – Empä uskova olisi, Jos vaikka sata sanoisi, Tuhat suuta tunnustaisi. – Myös toisilta saamistani tiedoista vaikuttaa siltä kuin olisit itseoikeutettu. – Harmillista tilaajille on, ettei Wasenius ole, kuten kirjoitat, huolellisempi. Barck oli siinä asiassa korvaamaton mies. Vielä koskaan ei ole tapahtunut, ettei Mehil. olisi kuukauden ensimmäisenä postipäivänä ollut valmis lähetettäväksi. Otaksun, että sinä nyt paljon lääkitsemisen jälkeen olet pirteämpi kuin jopa ennen sairautta, ja olet tervetullut tänne kesällä. Sitten käymme lapin kielen kimppuun pastori Stockflethin kanssa, joka on luvannut tulla Pohj.Lapista tänne. Siitä pidän kyllä huolta, ettemme asu yhtä ahtaasti kuin viime kesänä, sillä olen ostanut Sotkamosta uuden pirtin, jonka sitä ennen pitäisi olla pystyssä. – Tämän mukana ei tule mitään käsik. kesäkuuksi, vaan seuraavassa postissa. Aikaisemmin sitä ei kaivattanekaan, koska edellisiltä kuukausilta on jäänyt huomattava ylijäämä. Vuoden jälkipuoliskolla olen ajatellut ruokkia Mehil. enimmäkseen yleisellä maantiet., josta oppikirjaa suomeksi ei ole edes aloitettu

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille 24.5.1839 Kajaanista (konsepti):

Viime helluntaipäivänä olin vähällä kuolla... Ennen minulla oli useimmiten ollut toimitettavat suomalaiset lyyrilliset runot mukanani kaupunkimatkalla askarrellakseni myös vapaahetkinä niiden parissa, mutta tällä kerralla ne eivät onneksi tai onnettomuudeksi olleet mukana. Onneksi tavallisessa mielessä, mutta onnettomuudeksi itselleni, sillä jo kauan olen alkanut pelätä, ettei kukaan muu kuin saatana itse johdattele minun suomen innostustani. Sillä niin kuin se yleensä näyttää panneen näppinsä peliin saattaakseen useimmat aikamme virkamiehet penseiksi ja välinpitämättömiksi varsinaisessa toimessaan, niin se näyttää tekevän minunkin kanssani ja imartelee minua suomen harrastuksella saadakseen sitten joskus iloita siitä, etten ole täyttänyt velvollisuuttani lääkärinä. Tämän pelon vallassa olenkin monta kertaa täysin vakavissani ajatellut erota, ja olisin kai jo niin tehnytkin, ellei minulla olisi iäkkäitä vanhempiani huollettavana. Olen

todellakin Skyllan ja Kharybdiksen välissä. – Usko tai älä, mutta luopuisin arvelematta koko lääkärin virasta, jos minulla olisi toiveita edes 300 ruplan eläkkeestä, jotta voisin sitten työskennellä suomen parissa tarvitsematta alati pelätä, että minulla on paholainen rinnallani. Näistä tunnonvaivoistani en ole puhunut kenellekään, koska useimmat pitäisivät niitä hulluutena, ehkä sinäkin nyt, mutta luultavasti et enää silloin, kun olet saanut niskoillesi viran, jota et kaikista ponnistuksista huolimatta pysty tyydyttävästi hoitamaan ja koska mielessäsi kuitenkin väikkyisi läheisempänä jokin muu kuin tämä varsinainen velvollisuutesi.

Helsinki 21. kesäkuuta 1839

Hyvä Veli! Viime kirjeesi on ollut alati mielessäni, ja silti olen näin kauan lykännyt vastaustani, koska olen halunnut antaa sinulle varman tiedon yhdestä jos toisestakin. Kertomaasi onnettomuutta olisi varmaan minunkin vaikea kauan muistella ilman tärisyttävää tunnetta, siksi en ihmettele, että se, sen raskaan työn ohella jonka olet suomalaisen kirjallisuuden hyväksi tehnyt, on herättänyt sinussa ajatuksia, jollaisten kukaan ihmis- ja isänmaanystävä ei soisi saavan jalansijaa sinussa. Voin elävästi asettua asemaasi ja tuntea sen epämiellyttävyyden, ja kuitenkin mielisin vaihtaa paikkaa kanssasi; onhan kyseessä kuitenkin vain kaksi palavaa halua, ja ne ovat kumpikin jotensakin vallassasi: jos ne joskus tuntuvat polttavilta, ovat ne kuitenkin yleensä sielua lämmittäviä, ja kuten asiat ovat olleet, ja luultavasti vielä kauan ovat maassamme, sinä olet juuri kaksoisroolisi kautta lääkärinä ja suomalaisessa kirjallisuudessa pystynyt tekemään niin paljon suomalaisen kirjallisuuden hyväksi silti tietäen, ettet ole jättänyt iäkkäitä vanhempiasi tuetta. Palauttakoon tietoisuus siitä, mitä olet tehnyt suomalaisen kirjallisuuden ja vanhempiesi hyväksi, sekä se vakaumus, joka ainakin minulla on, etteivät kokonaisen ihmisiän ponnistelut lääketieteen opiskelussa riitä horjuttamaan lääkärin luottamusta enemmän Jumalan kaitselmukseen kuin omaan taitavuuteensa, samoin kuin myös se epäilemättä saamasi kokemus, että niin kauan kuin ihmisen terveyden ulkoiset ehdot eivät ole sinun vallassasi, sinä et täydellisimmällä lääkintätaidon tietämyksellä kään ja puhtaimmalla tahdollakaan tehdä, mitä sinun lääkärinä pitäisi, kuitenkaan pääse pitemmälle kuin että tunnet velvollisuutesi ja haluat täyttää sen, mutta et voi, ja siksi pyrkiessäsi tavoitteeseesi kuitenkin jäät kahden tulen väliin – palauttakoot, halusin sanoa, nämä mietteet sieluusi sen rauhan ja tyytyväisyyden, jota näytät kaipaavan. "Omien tuskien lääketieteen tohtoriksi promovoimana" haluaisin määrätä, ettet rasittaisi itseäsi liikaa yksinäisyydessäsi. Se on kai jo aikaisemmin tehnyt sinulle pahaa ja sitten onnettomuus lisäksi.

28. kesäkuuta. Ennen kuin lähden kaivohuoneelle, minun on muutamalla sanalla lopetettava tämä viikko sitten aloitettu, mutta silloin sen vuoksi kesken jäänyt kirje, että halusin kysyä Grönlundilta neuvoa, miten minun pitäisi aloittaa kesäni nyt kun olen päättänyt käyttää sen, samoin kuin syksyn, terveyteni hyväksi, sikäli kuin ei satu mitään, mikä pakottaisi muuttamaan päätökseni. Jos se toteutuu, olen kahdessa suhteessa pettänyt sinut, ja juuri sen takia sen tekeminen on jäänyt näin pitkään. 1) En tule niin varhain kuin olin aikonut Kajaaniin, jonne olin jo hakenut kylpylävieraaksi Raahesta ottaakseni terveysvesikuurin siellä, 2) en palaa takaisin kanssasi, koska olen aikonut viettää syksyn Pohjanmaalla. Joka kohdassa minun ei kuitenkaan tarvitse pettää sinua. Huoneissani tulee tosin lokakuun alkuun asumaan maisteri Bygden, jonka sijaisenani lyseon vararehtorina täytyy asua lyseon talossa (Jahnssonin kulmatalo Korkeavuorenkadulla), joten sinusta olisi ehkä kiusallista asua siellä, vaikka huoneita onkin kolme ja Bygden on maailman sosiaalisin ihminen; mutta joka tapauksessa ne ovat käytettävissä aluksi osittain ja lokakuusta helmikuuhun kokonaan, minkä jälkeen toivon meidän jakavan ne yhdessä lopputalven. Mutta tästä enemmän kun tulen Kajaaniin, mikä ei voi tapahtua ennen kuin elokuussa sikäli kuin en saa kirjeitse tietää J. F. Tickléniltä, että hän on muiden kera matkustanut Kajaaniin terveysvesikuurille. – Itse nautin kuten sanottu terveysvettä toistaiseksi täällä, ja jos viihdyn hyvin, aion lopettaa kuurin täällä, muussa tapauksessa otan pullot mukaan ja jatkan kuuria Ristiinassa ja jatkan sitten matkaa. Konsistori on katsonut suomen kielen lehtoraatin kuuluvan Gottlundille; se on nimittäin 15 äänellä yhtä vastaan asettanut Gottlundin ensimmäiselle sijalle, vaikka useimmat ovat arvostaneet myös minun vähäisiä ansioitani. Jollei konsistorin menettely opinnäytteidemme arvioinnissa olisi, lievimmin sanoen, kevytmielistä, olisin jättänyt asian sikseen ja ehkä ikiajoiksi kääntänyt selkäni suomalaiselle kirjallisuudelle jotten utrimque uni (?); mutta nyt olen valittanut asiasta, vaikkakin ilman toivoa menestyksestä, koska minulla ei ole muita suosijoita ja puolestapuhujia kuin ne, jotka mielestäni olisivat asiassa pätevimpiä tuomareita, joku Becker, joku Akiander jne.; mutta heiltä kansleri, yhtä vähän kuin konsistorikaan, tuskin katsoo tarpeelliseksi kysyä neuvoa. Eilen sain kanslerinsihteeri af Schultenilta kirjeen, josta tiedän, että valitukseni on jo lähetetty konsistorin kokoukselle. Katson nyt tehneeni asiassa sen, mikä minun on pitänyt, ja odotan tyynesti sen kehitystä. Jos saan viran, iloitsen siitä, että olen saanut selvän päämäärän ponnisteluilleni ja hyvän tahtoni tunnustetuksi; jollen saa, iloitsen nähdessäni, että vastuu pyhän asian menestyksestä on sysätty toiselle, ehkä vähemmän herkälle sielulle. Rein on ottanut hoitaakseen Mehiläisen korrehtuurin seuraaviksi kuukausiksi. Olin lukenut ensimmäisen korrehtuurin heinäkuun numeron vakioarkista, kun juhannuspäivänä pyysin häneltä asiaa. Becker aikoo terveysve-

sikuurille heti kun pääsee kiireisestä työstä, uudesta tullisäännöstä, joka on hädin tuskin ehditty painaa heinäkuussa ja joka elokuussa pitää toimittaa kaikkien noudatettavaksi. Sano kaikille terveisiä ystävältäsi

Carl H. Ståhlbergiltä

Helsinki 19.7.1839

Hyvä Veli! Rabbe on luvannut jättää kuoressaan tilaa kirjeelleni, ja tässä on sinulle oikea brunnikirje. Kuten jo luullakseni mainitsin viime kirjeessäni, juon terveysvettä täällä ja aion jatkaa sitä aina tämän kuun loppuun saakka, minkä jälkeen matkustan pohjoiseen, viivyn jonkin aikaa Ristiinassa ja tulen Kajaaniin jollen aikaisemmin niin ainakin elokuun jälkipuoliskolla. Sen jälkeen kun olen alistunut tähän kalliiseen ja ikävään kuuriin H:gissä, en halua jättää sitä puolitiehen. – Tajuan nyt kuitenkin, että olisin tehnyt viisaammin, jos olisin noudattanut omaa aikomustani lähteä täältä ennen juhannusta ja hoitaa terveyttäni muualla. Viihdyn niin huonosti tässä kirjavassa 128 kylpylävieraan joukossa, josta en tunne ketään lähemmin. Terveisiä kaikille asianomaisille ystävältäsi

CarlHStg:iltä

Paltamon äänioikeutettujen miesten valituksesta en ole kysellyt sen enempää, koska otaksut asian kulkevan normaalia kulkuaan asianmukaisten viranomaisten kautta; aion kuitenkin ennen lähtöäni täältä tiedustella, miten pitkälle asia on edennyt.

(Lönnrot kirjoitti 6.9.1839 F. J. Rabbelle Kajaanista mm.: "Mitä tulee huoneisiin, joita tarjosit minulle, saan ensiksi kiittää Sinua; mutta kun Ståhlberg on pyytänyt minua kanssaan asumaan Jahnssonin talossa oleviin huoneisiinsa ja kun koko vuoden ajan tulen tutkimaan ja järjestelemään suomenkielisiä aineksia, missä työssä hän usein saattaa minua auttaa, pidän sopivampana asettua sinne, etenkin kun ennen olen asunut samoissa huoneissa. – Ståhlbergin terveys on päivä päivältä parantunut, ja luulenpa, että hän kolmekin viikkoa vaellettuansa tämän läänin erämaissa, on koko Herkules."

11.101839 Lönnrot kirjoitti Rabbelle mm.: "Ståhlbergin kanssa onnellisesti päätettyäni neljä viikkoa kestäneen tarkastusmatkan Hyrynsalmella, Kiannalla, osassa Arkangelin kuvernementtiä ym. olen nyt päättänyt lähteä täältä Helsinkiin matkaamaan. – – – Ståhlberg lähettää terveisiä. Hä-

nen terveytensä on päivä päivältä parantunut, niin että hän pian kenen kanssa tahansa voi siinä suhteessa kilpailla." Elias Lönnrot: Matkat 1828–1844. Weilin+Göös 1980.)

Helsinki 20.9.1840

Parahin Veli Elias! Kiitos kirjeestäsi, johon olen vitkastellut vastata sen vuoksi, ettei minulla ole ollut tarpeeksi vapaata voidakseni varmistaa kaiken, mistä olen tahtonut kirjoittaa, ja koska olen myös odottanut, että se hutilus Tandefelt ilmaantuisi tänne. Luultavasti hänellä ei ole ollut sanakirjan muistiinpanoja mukanaan ja luoja ties, milloin hän saa työn valmiiksi. Jollen muista väärin, he sanoivat ennen lähtöäsi, että Cygnaeus oli luvannut huolehtia sinun Kanteletar-kappaleittesi lähettämisestä Porvooseen. Olen haeskellut sekä Cygnaeusta että Öhmania (viimeksi tänä iltana) saadakseni valaistusta tähän asiaan, mutta en ole tavoittanut kumpaakaan. Huolehdin kuitenkin siitä, että nämä kappaleet lähtevät laivalla Helsingistä ensi tiistaina, jollei niitä ole jo lähetetty. Heti palattuani retkeltäni Inkooseen ja Tammisaareen Zitting jätti minulle Kantelettaren käsikirjoituksen (kolmas osa) ja korrehtuurin, ja paneuduin siihen kunnes lyseon asioiden hoito teki jatkamisen mahdottomaksi. Akiander otti sitten sen tehdäkseen, ja joko hän tai Rabbe lienevät jo pyytäneet sinua ilmoittamaan, pitäisikö kolmanteen osaan sinun tuumailusi mukaan tulla vielä jotain käsikirjoituksen tekstin ja muunnelmien lisäksi, samaten kuin onko sinulla jotain luetteloa toisen osan painovirheistä. Rabben kautta lienet jo saanut painetut arkit.

Kiesini valjaineen myyn 220 ruplalla, mutta en sen alle, sikäli kuin ne ovat saaneet olla rauhassa. Jos ne ovat jollain lailla rapistuneet, minun pitää kai tinkiä vähän. Ilman valjaita en voi kiesejä myydä, sillä mitä minä teen valjailla Kajaanissa, jollei minulla ole kärryjä. Sellaisia kiesejä valjaineen ei H:gissä voi saada alle 300 ruplalla, vaikka sitten tekisi ne itse ja näkisi nälkää koko sen ajan joka työhön menisi.

Se, että Jacobista on tullut Kajaanin kruunuvouti, ei voine enää olla uutinen edes Kajaanissa. Toivon nyt vain, että Benjamista tulisi komissionimaanmittari samaan kaupunkiin, minusta Hyrynsalmen kirkkoherra ja että sinä pysyisit paikassasi.

Täällä valitetaan yleisesti pahasta kadosta, joka johtuu siitä ruis oli kaikkialla laossa.

Täällä oli kesäisen lämmintä aina noin tämän kuun 10 päivään saakka, jolloin uin viimeistä kertaa, vaikka väitettiin, ettei vesi vielä paria päivää myöhemmin ollut sanottavasti viilennyt.

Sano Levoniukselle terveisiä ja pyydä häntä huolehtimaan tavaroistani, jotka haen ensi kesänä jos en aikaisemmin. Terveisiä myös isällesi ja äidillesi sekä muille kajaanilaisille ystävältäsi

Carl H. Stg

Castrén on juuri palannut matkaltaan. Crusell (tohtori) on pyytänyt minua kertomaan terveisiä sinulle ja sanomaan, että sinulla on terävä kynä, tarkoittaen että ymmärrät itse loput. Kaikki tutut voivat hyvin. Lille pitää aamulla ensimmäisen luentonsa. Ela, olisipa siellä!

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille 24.9.1840 Kajaanista (konsepti):

Siitä asti, kun erosimme Helsingissä, olen tuskin hetkeäkään saanut olla paikoillani. Olen nyt virka-aikani viime viikkoina joutunut matkustamaan enemmän kuin ennen koko vuonna. Ne harvat päivät, jotka olen välillä saanut olla Kajaanissa, ovat menneet virkakirjelmiin kuten raportteihin, obduktiotodistuksiin ja sen sellaiseen. Luultavasti kohtalo on viime aikojen ankaralla työllä halunnut valmistaa minua virkavapauteni paljon miellyttävämpään alkuun tai kääntää sitten ajatukseni niin etten liikaa kaipaisi teitä ja Helsinkiä. Tämä käyköön nyt myös anteeksipyynnöstä ja selityksestä sille etten ole kirjoittanut. Näitäkin rivejä riipustan kestikievarissa 50 virstan päässä Kajaanista takanani noin 300 virstan vaellus, jolla olen viipynyt kaikkiaan 17 vuorokautta. Sillä tähän aikaan vuodesta täällä ei vaelleta juuri enempää kuin 3 peninkulmaa vuorokaudessa. Syy tähän matkaani on ollut kolmenlainen. Ensin kirjoitti Oulun piirilääkäri tohtori Asp minulle, että hän ja tri Ticklén, Raahen piirilääkäri, olivat sopineet että he tarkastusmatkallaan tapaisivat Nissilän kestikievarissa, joka on lähellä kummankin piirin rajaa eikä kauempana kuin 15 virstan päässä Saarestenmäestä, joka kuuluu minun piiriini. Asp pyysi myös minua, jos mahdollista, tulemaan paikalle, ja saman pyynnön on esittänyt Kuopion piirilääkäri tri Lindfors, jonka piirissä mainittu Nissilä on Iisalmen pitäjässä. Se oli yksi syy matkaani, ja toinen oli tarkastusmatka Säräisniemen kappeliseurakuntaan. Kolmanneksi olin vähän aikaisemmin saanut kuvernöörinvirastolta määräyksen suorittaa lääkärintarkastuksen Puolangan kappeliseurakunnassa. Kaikki nämä matkat halusin tehdä samassa yhteydessä, kuten nyt olen tehnytkin, ja olen nyt kotimatkalla Kajaaniin, odotan täällä vain kruununvoutiamme, joka huomenna tulee tänne Hyrynsalmelta, jolloin yhdessä matkaamme kotiin. Lähdin ensin liikkeelle Kajaanista ja ajoin

35 virstaa yleistä maantietä, joka vie Kajaanista Kuopioon. Sitten kuljin sieltä korpimaiden yli Nissilään 25 virstaa sellaisia teitä, joita muut eivät pysty kulkemaan kuin rahvas ja hyvin harvoin joku seudun virkamies sekä keisari Aleksanteri syksyllä 1819. Vaelsin siellä perjantaina syyskuun 11 päivänä. Se oli tavattoman kylmä päivä ja silloin satoi ensilumen sinä vuonna. Lunta tuli niin paljon, että ruispellot, jotka olivat vielä puoliksi niittämättä, peittyivät kokonaan. Lukuun ottamatta yhtenään esiintyviä vetisiä soita, jotka eivät kantaneet hevosta, ja metsäpuroja, joiden ylittämiseen ei ollut muuta siltaa kuin rannalta kaadettu ja puron poikki laitettu puu, olisin aivan hyvin voinut ajaa hevosella ja reellä. Mutta nyt minun piti kahlata sekä lumessa että soilla. Kaksi kertaa sinä päivänä kuivatin vaatteeni tien varrella olevissa maataloissa ja kolmannen kerran olin taas läpimärkä saapuessani iltamyöhään pimeässä Nissilään. Mutta nyt olivatkin päivän vaivat ohi. Ticklén ja Asp, jotka olivat tulleet joitakin tunteja aikaisemmin, olivat tuoneet yltäkylläisesti viinejä ja muuta, minä taas teetä. Siitä tuli iloista menoa, jonka yö ja uni lopulta katkaisivat. Katsoin ansaituksi hyvitykseksi päivän rasituksista juoda illalla niin paljon kuin jaksoin, mutta jaksoin melkein liikaa, sillä seuraavana aamuna päätäni kivisti. Tämä pääkipu oli kuitenkin pian tipotiessään, ja toverini väittivät, ettei se edes johtunut juomisesta vaan edellisen päivän kurjasta säästä. Vietimme koko päivän, lauantain 12 syyskuuta Nissilässä. Mekin saatoimme vahvistaa oikeaksi vanhan kokemuksen, että tie huviin ja iloon käy kieltäymyksen ja kyllästymisen kautta. Niin suuri kuin ilomme muutenkin olisi voinut olla tästä tapaamisesta, luulen kuitenkin, että edellisen päivän ikävyydet paljon lisäsivät sitä. Myöskään Tickléniltä ja Aspilta matka ei ollut sujunut miellyttävimmällä tavalla. Sillä vaikka he ajoivat kärryillä, oli runsas lumentulo ja vastatuuli silti tunkeutunut heidän vaatteittensa läpi ja kastellut heidät perin pohjin. Mutta nyt järjestys oli päinvastainen: vaatteet ja ruumis ulkopuolelta saivat kuivua, mutta sisäisesti emme pysyneet yhtä kuivina. Paitsi erinäisiä pohdiskeluja in rebus medicis päätimme myös perustaa aikakauslehden, joka käsittelisi yksinomaan isänmaallisia aiheita. Sitä julkaistaisiin Suomi-nimellä joka tai joka toinen kuukausi ja me paikalla olijat sitouduimme antamaan kukin aineksia kahdeksi kuukaudeksi 4 arkkia yhteensä eli kaksi arkkia kuukaudessa. Tämä aikakauslehti kastettiin sitten seuraavana päivänä samppanjan kera Vornan sillan alla Pulkkilan kappeliseurakunnassa, 60 virstaa Nissilästä. Meillä on tapana kastaa hyvin varhain lapset, joiden eloonjäämistä epäillään, ja katoliset kuuluvat muinaisina aikoina joskus jo ennen syntymää kastaneen sikiön; tämä käytäntö olkoon meidänkin puolustuksemme. Vornan sillalla erosin T:stä ja A:sta ja tulin sitten Säräisniemelle tiistaina 15 syyskuuta. Sieltä minun piti mennä Oulunjärven yli Jaalankaan 25 virstaa, mutta en päässyt kovan tuulen takia. Tuuli oli jo viikon ajan puhaltanut jatkuvasti idästä ja koonnut Säräis-

niemelle joukon rahvasta, joiden piti palata kotiseudulleen mutta jotka, niin rohkeita kuin olivatkin, eivät uskaltaneet nyt vaarantaa elämäänsä aallokossa. Tänä karanteeniaikana kuljin 15 virstaa Oulujoen alkuun Vaalan kylään, jonne muutama vuosi sitten on perustettu myös rautaruukki. Torstain vastaisena yönä tuuli lopulta kääntyi, ja tulin vesitse 20 virstaa Jaalangan kylään. Sieltä matkasin seuraavana päivänä Otermaan ja edelleen Otermasta Puokioon, sellaisia teitä joita harvoin kukaan kulkee. Lauantaina 19 päivä tulin Puolangalle, viivyin siellä aina keskiviikkoon 23 päivään, kunnes eilen ehdin tänne, josta on vain vesitie Kajaaniin, siellä en sitten kuitenkaan saa kauan viipyä, vaan minun on kohta lähdettävä vielä pitemmälle matkalle Sotkamoon, Kuhmoon, Kiantaan ja muille seuduille. Sitä ennen minun pitäisi nyt kirjoittaa jokin artikkeli tai tutkielma suomalaisesta aiheesta ja olen paremman puutteessa valinnut siksi: – – –

Helsinki 25.10.1840

Hyvä Veli! Sain Tickléniltä Raahesta jokin aika sitten kirjeen teidän neuvonpidostanne Vornan sillan alla. Omasta puolestani ajattelin, että mitä enemmän väkeä, sitä parempi seurakunta, ja neuvoteltuani Wirzénin ja Castrénin kanssa annoimme myös Reinille ja Rabbelle tiedon asiasta ja tilaisuuden osallistua hankkeeseen, ja koska he halusivat tulla mukaan, kokoonnuimme viime torstaina pohtimaan alustavasti asiaa. Kokouksen pääasiallisena tuloksena oli kirjelmän laatiminen senaatille luvan saamiseksi hankkeelle, jossa ei Wirzénin ja Castrénin mielestä pitäisi julkaista vain alkuperäiskirjoitelmia, vaan myös vanhoja asiakirjoja jne. Koska meitä nyt on 8, pitäisi teidän päätöstänne, että jokainen täyttäisi yhden vihkon, muuntaa siten että jokainen lähettää artikkeleita yhteen vihkoon niin pian kuin suinkin, mutta että täkäläiset muodostavat toimikunnan, joka kokoontuu joka toinen kuukausi (tammikuun 1., maaliskuun 1. jne.) päättämään, mitä vihkoseen otetaan. Kelvollisista kirjoitelmista ensimmäisiin vihkoihin voisi tulla pulaa, jos Castrénin ja minun pitäisi yksin vastata ensimmäisistä vihkosista, koska me kumpikaan emme ainakaan ennen joululomia ehdi edes ajatella asiaa. Senaatin luvan tultua meidän on kokoonnuttava sopimaan toimenpiteistä. – Eräiden Viipurin kymnaasin yliopettajien kehotuksesta olen päättänyt nyt hakea Viipuriin; joten jollei Herrallamme tai Paholaisella jälleen ole suosikkia, joka työnnetään etusijalle, en ensi lukukaudella enää ole H:gissä. Neljä ja puoli vuotta sitten hylkäsin viran, jonka saatoin ottaa kuin hyllyltä, ja nyt kelpaa toinen samanlainen. Koska täällä aletaan sanoa irti vanhoja Ruotsin rahassa otettuja lainoja, joissa olen takaajana, tarvitsisin rahaa ja myisin siksi kernaasti kiesini, sitäkin mieluum-

min, koska minulle ei nyt enää juuri tule tilaisuutta matkustaa meritse Pohjanmaalle; jollei Aejmelaeus siis tee kovin alhaista tarjousta. Jos on vaara, että kiesit ovat jollain lailla vaurioituneet, minun on kai annettava vähän enemmän alennusta. – Sinä et kaiketi ole mikään taloudellisten huolien ja asioiden Liebhaber, mutta ehkä otat toimeksesi puhua puolestani tässä asiassa.

Lokak. 30. – Kirje on odottanut Palinin lähtöä, ja eilen (29. päivä) sain sen käsistäni. Terveisiä kaikille alkaen Polvilasta ja päättyen mihin piirisi kolkkaan haluat, jos vielä ennen lähtöäsi sieltä teet joitakin matkoja.

Tuus
C. H. Stg

Jos voisit tänne tullessasi ottaa mukaasi viittani ja kirjani, tekisit minulle suuren palveluksen.

Jos tulet Porvoon kautta, sinun pitäisi hakea Öhmanin kirjakaupasta ne 8 kpl Kantelettaren 2. osaa, jotka vahingossa lähetettiin hänelle; muuten joudun hankaluuksiin tehdessäni selvitystä Seuran kappaleista. Olen nyt sanoutunut irti sihteerin tehtävästä ja Castrén tulee siksi hoitamaan sitä.

Helsinki 20.11.1840

Hyvä Veli! Emme ole saaneet vielä lupaa Suomen julkaisemiselle, mutta se ei viipyne enää kauan, ja olen syvästi huolestunut hankkeen menestymisestä, koska olemme jokainen aika valmistautumattomia ja koska minun teidän alkuperäisen suunnitelmanne mukaan pitäisi vastata toisesta vihkosta, mihin en nykyisissä oloissa mitenkään pysty. Ensiksikin minulla on joulukuun puoliväliin saakka niin kiire lyseossa, etten ehdi mitään muuta, toiseksi tarvitsen koko tammikuun valmistautuakseni kelpoisuustutkintoon Viipurissa helmikuun alussa, ja kolmanneksi, saanpa viran tai en, minulla tulee olemaan taas liian paljon tekemistä, jotta saisin nopeasti aikaan mitään kirjallista. Olin aikonut kirjoittaa selonteon matkastamme Kajaanin läänissä, mutta valitettavasti en tiedä, tuleeko siitä mitään, jollen tee matkaa uudestaan; ainakin minun pitäisi neuvotella sinun kanssasi monista seikoista. Edelleen olin ajatellut arvostella Runolan ja Heleniuksen sanakirjan; mutta muutamassa kuukaudessa ehdin tuskin lukea sitä. Castrén hioo parhaillaan Kalevalan käännöstään painokuntoon, eikä hänelläkään näytä olevan paljon in petto. Rein ei ole voinut varmasti sitoutua siihen, että hänellä olisi jotain valmiina 1. vih-

koon. Hän on kuitenkin luvannut ajan ja tilaisuuden mukaan laatia katsauksen Suomen historialliseen kirjallisuuteen. Sic stantibus rebus, sinulla pitää joko olla jotain varalla ensimmäisiin vihkoihin tai lehden julkaisemista on lykättävä heinäkuun alkuun. Jos lupa tulee niin myöhään, että ennakkotilausaika jää liian lyhyeksi, olisi kai parasta aloittaa vasta vuoden jälkipuoliskolla. Ticklén ehdottaa, että jokainen toimituksen jäsen velvoitetaan kesäkuuhun 1841 mennessä luovuttamaan käsikirjoitus 4 arkkiin tämän vuoden tarpeeseen ja tammikuuhun 1843 mennessä 4 arkkiin sen vuoden tarpeeseen. Niin että olisi aina käytettävissä pysyvä varasto lähetetyistä artikkeleista riippumatta. Sinä tuonet Kantelettareen perustuvan Sanaluettelon mukanasi tänne tullessasi, koska et ole lähettänyt sitä. Sen puuttuminen on aiheuttanut vähän hämmennystä. Jollet pian itse tule tänne, kuten sydämestämme toivomme, ilmoittanet minulle muutamalla rivillä, kuinka paljon suunnilleen Bäckwall on puhtaaksikirjoittanut käsikirjoituksiasi, jotta voisimme osapuilleen arvioida hänen palkkionsa. Terveisiä suvulle ja ystäville ystävältäsi

Carl H. Ståhlbergiltä

Huomaat, että olen alkanut säästää, ensiksi paperissa.

Ristiina 9.2.1841

Hyvä Veli Elias! Vaikka joku on luultavasti Helsingistä ilmoittanut sinulle, että sinun on turha odottaa Keckmanin sanakirjamuistiinpanoja Tohmajärvelle, kirjoitan kuitenkin muutaman rivin kertoakseni, että se halvatun T-feldt on häpeällisesti pettänyt kaikki Renvallin Sanakirjan toisen osan muistiinpanojen puhtaaksikirjoittamisessa. Pari päivää ennen lähtöäni H:gistä saatiin nimittäin tieto, ettei mainitun Sanakirjan toinen osa ole yli vuoteen ollut T-feldtin käsissä ja ettei hän todennäköisesti ole vielä edes aloittanut puhtaaksikirjoittamista. Olet varmaan jo saanut tietää, että Suomen ensimmäisen vihkon pitäisi näihin aikoihin olla tullut painosta. Teroita siksi kynäsi myös sen varalta. Kieliopin tekemisestä lienee epäilemättä ollut suurta hyötyä sanakirjatyössäsi, mutta myös päinvastoin. Rakennat kieliopillisen järjestelmäsi varmaan Mehiläisessä esittämiesi käsitysten mukaisesti. Eikö maininta, jonkinlainen selonteko puolustaisi paikkaansa Suomessa. Vaikka kansantajuisemmat kirjoitelmat olisivat aluksi ehkä paremmin yleisön mieleen. – Olen nyt paluumatkalla Viipurista, jossa olin kelpoisuustutkinnossa tämän kuun 4. päivänä, minut nimitettiin samana päivänä tilap. yliopettajaksi. Kilpakumppanini, jonka piti pätevöityä seuraavana päivänä, oli nimittäin edellisenä päi-

vänä ilmoittanut luopuvansa; koska hän halusi vapaat kädet hakea erästä opettajanvirkaa Käkisalmesta. Hankaluuksia ei siis pitäisi tulla, vaikka piispa ehdollepanoa laadittaessa olikin julistanut minut epäpäteväksi sen vuoksi, etten ollut hakenut Porvoon hiippakuntaan. Hän oli läsnä tutkinnossa ja jopa ylimääräisenä opponenttina ja oli asiaa ratkaistaessa yhtynyt muiden mukana antamaan minulle korkeimmat arvosanat ja nimittämään minut. Vapaassa valinnassani on, muutanko sinne huhtikuussa vai vasta seuraavan lukukauden alussa. En ole vielä ehtinyt ratkaista sitä. Se on kai kiinni siitä, miten pystyn irtautumaan H:gistä. – Kirjoita nyt jotain Suomeen ja ilmoita aina välillä muutamalla rivillä, missä päin vaellat. Terveisiä tutuille, jos heitä tapaat, kuten myös minulle tuntemattomalle matkakumppanillesi. Voi hyvin! Huomenna matkustan täältä.

Ystäväsi
C.H.Stg

Helsinki 28.7.1841

Hyvä Veli! Luultavasti olet jo arvannutkin, että olen jättänyt Laukon-matkan mielestäni. Se tapahtui kuitenkin vasta muutama päivä sitten, joten en ole tätä ennen voinut ilmoittaa siitä sinulle. Syynä matkan lykkäämiseen ja lopulta siitä luopumiseenkin on ollut rasittava muuttotouhu. Jos olisin aavistanut ryhtyessäni pakkaamaan kirjojani ja muita tavaroitani, miten paljon vaivaa ja kustannuksia muuttoon liittyy, olisin myynyt koko roskan ja matkustanut Viipuriin in puris naturalibus. Vaikka en ole ottanut mukaan paljon tilaa vieviä huonekaluja kuten sänkyjä, sohvia, kirjahyllyjä, pöytiä jne. tai tarpeetonta rojua, on pelkkä pakkaus maksanut minulle 35 ruplaa 45, rahti ja purkaminen tulevat varmaan olemaan samaa luokkaa. Varsinainen syy matkan perumiseen oli kuitenkin se, että minun oli ensin odotettava kuvernementtisihteeri Alftania, joka on Deckerin ohella ainoa, joka ylläpitää jonkinlaista laivaliikennettä Helsingin ja Viipurin (tai oikeastaan Viipurin lähistöllä olevan tilansa) välillä, jotta saisin häneltä itseltään luvan lähettää tavarani hänen laivallaan, vaikkei se menekään Viipurin satamaan, ja toiseksi itse laivaa, jota kahden viikon ajan on joka päivä varrottu tänne. Nyt pakkilaatikkoni keinuvat vihdoin ruumassa tai lienevät ehkä jo poissa sieltä; mutta minulla ei ole enää aikaa matkustaa länteen. Sen vuoksi en voi taaskaan ajatella mainittua kirjoitelmaa Suomeen ennen kuin saamme uudestaan keskustella siitä yhdessä. Aion muokata partikkeliopin Suomea varten. Sjöberg (kivipainaja) on jättänyt minulle kirotun huonosti onnistuneen Elias Lönnrotin si-

nulle toimitettavaksi. Jos voin Frenckellin kautta saada sen Helsinkiin, se saattaa tulla käsiisi ennen kuin lähdet pohjoiseen; muussa tapauksessa saat tulla Viipuriin hakemaan sitä. Olisi ikävää, jos työllesi aiheutuisi jotain vahinkoa siitä, ettet omista niitä kirjoja jotka olin luvannut tuoda mukanani. Oheisena kirje siskollesi.

Ståhlberg

Viipuri 13.10.1841

Lue yksinäsi!

Hyvä Veli! Kirjeesi oli enemmän kuin yhdessä suhteessa tervetullut. Olin kauan tuuminut mielessäni kirjoittaa sinulle ja innokkaimmin juuri näinä päivinä, mutta en tiennyt, minne olisin kirjeen osoittanut. Viihdyn Viipurissa kohtalaisen hyvin, ja kunhan olen perehtynyt oppitunteihini ja saanut tarpeeksi aikaa laatia puheen (joka minun olisi pitänyt pitää ennen kuin aloitin oppituntini, mutta josta sain tiedon vasta lukukauden alkaessa, mikä piispan vouhotuksen vuoksi tapahtui yli viikkoa tavallista aikaisemmin) ja siten saanut oloni vähän rauhoitetuksi, toivon viihtyväni vielä paremmin. En osaa vielä sanoa, millaiseksi kymnaasien oppiaineiden jako muodostuu; mutta ilmeisesti tulee kolme eri jakoa, yksi Turkua ja Porvoota, toinen Viipuria ja kolmas Vaasaa ja Kuopiota varten. Viipurissa luonnonhistorian haluaa mieluiten kymnaasinapulainen. Turussa ja Porvoossa se liitettäneen filosofiaan; uskonnon, latinan, kreikan, historian ja matematiikan lehtorit saavat tarpeeksi tunteja ilman sitäkin, vaikka luonnonhistoria muuten sopisikin antaa jollekin heistä. Kuopiossa ja Vaasassa se ei siten ymmärrettävästi voisi tulla kenellekään muulle kuin joko matematiikan lehtorille tai kymnaasinapulaiselle; sillä näiden kymnaasien 5 lehtorin joukossa pitänee kai olla yksi uskonnon, yksi latinan, yksi kreikan, yksi matematiikan ja yksi historian opettaja, ja filosofia tai luonnonhistoria jäävät siis hunningolle, ja filosofia (= siveysoppi, psykologia ja logiikka), joka kaikkiaan käsittää vain 2 tuntia viikossa ja vain yhdelle luokalle, liitettäneen uskontoon, ja luonnonhistoria, sikäli kuin kymnaasinapulainen ei sitä saa, annettaneen matematiikan opettajalle, jonka sen ohella pitäisi saada valita fysiikka, koska tämä tiede, milloin sitä ei ole kokonaan unohdettu, on tässä mitä sotkuisimmassa asetuksessa aina yhdistetty matematiikkaan. Tämä on todennäköistä, mutta jos tuomiokapitulit, joiden on suunniteltava jako, tekevät sen samassa hengessä kuin asetus on laadittu, tapahtuu pikemminkin järjettömin kuin todennäköisin.

Kirjoitin Helsingistä Lindforsille Kuopioon ja pyysin häntä ilmoittamaan

minulle, miten kalliiksi lehtorille sovelias elämä suunnilleen voisi tulla, sillä olisin toki mieluummin kuopiolainen kuin viipurilainen, mutta en ole saanut mitään vastausta, ja tuskinpa se olisi voinutkaan olla toiveiden mukainen, joten pyrkimykseni keskittyvät toistaiseksi jalansijan saamiseen Viipurissa.

Huom. Mitä nyt aion kirjoittaa, on toistaiseksi yksinomaan sinulle. Teillä on matkatoveri, jonka eräs täkäläisistä tutuistamme on saattanut epäilyttävään valoon, ja olen hartaasti halunnut kertoa sinulle yhtä ja toista hänestä, jotta osaisit olla varuillasi ja varmistua siitä, mikä hän on miehiään. Arvaat varmasti, että puhun Forsterista. Tämä mies, joka oli oleskellut Kreikassa ja Italiassa, tuli yli vuosi sitten jälkimmäisestä maasta suomalaisella kauppalaivalla suoraan Helsinkiin; kääntyi ensin kauppias Knutssonin, ainoan seudulla olevan norjalaisen puoleen sanoen, että hän oli kuullut ruotsalaisia ja norjalaisia ylistettävän heidän vieraanvaraisuudestaan; asettui sitten Boldtin luo eikä tietääkseni saanut kutsua muuta kuin kahden nöyristelevimmän, kenraali Thesleffin ja paroni Rosenkampfin, taloon, kunnes Castrén keksi hänet ja nosti hirveän metelin siitä, että tällainen mies oli jätetty huomiotta tieteellisissä seuroissa, joihin kutsuttuna hän ei kuitenkaan näyttänyt olevan oikein a son aise. Sen jälkeen hän matkusti (oltuaan Castrénin matkakumppanina Lapin-retkellä) Pietariin, josta hän kuitenkin palasi, en saanut selville kuinka pian, tänne kenraali Thesleffin tilalle, jossa hän asui yhdessä kenraalittaren kanssa ja josta hän kävi joitakin kertoja Viipurissa. Vieraillessaan kerran luonani täällä hän kysyi, mitä arvelisin siitä, että hän menisi Venäjän sisäministeriön palvelukseen, kuten kreivi Nesselrode oli kehottanut, ja kertoi samassa yhteydessä, että hän oli useita vuosia sitten tutustunut Nesselrodeen eräässä terveyskylpylässä Saksassa ja että kreivi oli jo silloin kutsunut hänet Venäjälle, hän ei olisi nyt kuitenkaan käynyt Nesselroden luona Pietarissa, ellei eräs tietty ruhtinas (en muista hänen nimeään), johon hän oli tutustunut Italiassa ja joka on sisäministeriön palveluksessa, olisi vienyt häntä kreivin luo. Tässä kaikessa ei ole mitään pahaa tai mitään merkillistä, mutta kun siihen lisätään, että hän vaelteli Kreikassa niin kauan kuin Nesselrode oli ulkoministeri, että hän tutustui Italiassa erääseen venäläiseen vakoojaan (näin kertoi mainittu tuttu), että hän tuli takaisin Suomeen sen jälkeen kun Nesselrodesta oli tullut sisäministeri ja lopuksi, että hän nyt on lyöttäytynyt niiden seuraan, jotka tunnetaan suomalaisimmiksi suomalaisiksi, voi tuntea houkutusta tehdä tiettyjä johtopäätöksiä. Minua hän petkutti varsin rumalla tavalla sikäli, että hän otti mukaansa joitakin kirjoja, jotka hän varmasti lupasi lähettää. Sano Castrénille, että minulla on nuhdesaarna valmiina hänelle. Aiheen hän voi lukea kirjeestä, ja sano muuten kovasti terveisiä kaikille tutuille sinun

CHS

Viipuri 9.4.1842

Rakas Veli! Toiveesi mukaan, Elias, kerron sinulle nyt niin paljon uutisia kotimaasta kuin tällä haavaa mieleeni juolahtaa. Ensimmäiseksi terveisiä iäkkäiltä vanhemmiltasi, jotka olivat pirteitä ja terveitä, kun tammikuun lopussa Kajaanista Nurmeksen kautta palatessani satuin kulkemaan Polvilan ohi ja kävin pikaisesti katsomassa heitä. Myös veljesi Gabriel voi hyvin, vaikka en voinutkaan tavata häntä syystä, jonka vasta jälkeenpäin ymmärsin, kun kyytimieheni kertoi, että hän oli ollut pirtissä sitomassa talon renkiä, joka oli petkeleellä viiltänyt pahasti kätensä. Frans oli yhtä virkeä ja vakaa ja pieni kuin ennenkin. Kajaanissa kaikki oli entisellään, paitsi että siellä julkaistiin sanomalehteä "Kajana Weckoblad", jota toimittivat Avellan (joka nyt oli matkustanut Ouluun), Keckman ja Roos. Siitä oli muun muassa luettavissa, että "Kuhmossa tulee pian häät". Eskolinin sanotaan nimittäin menneen kihloihin Fredrica Högmanin kanssa, eikä hän itse kiistänyt asiaa. Kajaaniin tulin Helsingin, Porvoon, Mikkelin ja Kuopion kautta. Tämän lähes 50 peninkulman mutkan tein sen vuoksi, että halusin henkilökohtaisesti ottaa H:gissä selvää siitä, mikä viivytti hakemani kotipaikkaoikeuden myöntämistä minulle Porvoon hiippakunnassa, koska minua ei tämän viivästyksen takia voitu nimittää vakinaiseksi lehtoriksi ennen joulukuun 15 päivää, jolloin senaatin tuomiokapituleille antaman käskykirjeen mukaan kaikki Porvoon hiippakunnan uusien julkisten oppilaitosten virat (lukuun ottamatta Kuopion kymnaasia ja Helsingin rouvasväenkoulua, joita ei toistaiseksi järjestettäisi) piti osaksi miehittää, osaksi julistaa haettaviksi. Matkani oli kuitenkin tarpeeton, sillä kun joulukuun 4 päivänä saavuin Porvooseen, senaatin hyväksyntä hakemukseeni oli tullut sinne, ja seuraavana päivänä minutkin nimitettiin vakinaiseksi uskonnon lehtoriksi. Venäjän vanhemmaksi lehtoriksi tuli Lagus, matematiikan Alopaeus, latinan Ahrenberg, Fabritiuksesta tulee kreikan ja heprean vakinainen vanhempi lehtori, sen jälkeen kun hän kesäkuun 6 päivänä on osoittanut pätevyytensä hepreassa. Nuorempia lehtoreita ovat entiset piirikoulun opettajat. Kymnaasinapulaisen virkaa hoitaa Ignatius, joka on myös ainoa hakija. Porvoon tuomiokapituli on tehnyt joitakin kömmähdyksiä koulujen uudelleenjärjestyskysymyksessä, mutta niistä olisi liian pitkällistä kertoa tässä. Asiain näin ollen minun ei olisi tarvinnut matkustaa H:kiin, kuitenkin kävin siellä, mutta viivyin vain 1 _ vuorokautta. Uutisia sieltä kuulet varmaan muilta, mutta mainittakoon kuitenkin, että J. M. Tengström on luonnontieteen vakinainen professori, että S. E. Sjöman on pyynnöstä saanut eron virastaan professorin tunnuksin, että matka-avustus on myönnetty Wallinille, joka on luvannut Egyptissä valloittaa passoilta koko itämaisen viisauden. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuosikertomuksen aiheena on kuten tavallisesti tri Lönnrot ja mais-

teri, dos. Castrén. Suomal. Sananlaskujen ensimmäinen osa luvataan kohta painosta. Suomesta häpeän puhua, koska en ole rivilläkään avustanut sen vähähenkistä elämää. Uusimman suomenkielisen kirjallisen tuotteen: "Huwi Lauluja Hämehestä, 1nen Wihko, 31 pag. 8:o sekä 3 oktaavolehteä nuotteja", lähetti minulle muutama päivä sitten, kuten otaksun, sen varsinainen julkaisija Gottlund, sillä esipuhe on allekirjoitettu: Janakkalassa 15na päivänä Marraskuuta 1841. Kustaa Patvei, Tilan mies, G. Sireeni, Seurakunnan lukkari.

Morgonbladet (H:fors) on nielaissut H:fors Tidningin, ilmeisesti paremmalla menestyksellä kuin 7 laihaa lehmää söivät 7 lihavaa. H:fors Tidning on kuitenkin ilmestynyt taas uudessa muodossa, en lainkaan tiedä millaisessa, en myöskään miten tämä lämmin suhde on saavutettu. – Joulupuuron söin Runebergin luona ja autoin häntä muutamina öinä vaanimaan susia, jotka kuitenkin olivat meille liian viisaita. Joitakin päiviä ennen joulua tuli Runebergin viimeisin kirjallinen tuote "Julkvällen" painosta ja meni sellaista vauhtia, että noin 1000 kappaletta oli kuulemma myyty jouluun mennessä. Runebergin luota matkustin uudeksi vuodeksi lankoni luo Ristiinaan. Matkalla tapasin Mikkelin kestikievarissa raahelaisen valtiopäivämiehen, kauppaneuvos Franzenin, joka oli menossa H:kiin tarkastamaan kolmen muun kaikkein armollisimmin valitun säätyjen edustajan kanssa Suomen Pankkia. Raha-asioittemme on havaittu olevan mitä kukoistavimmassa kunnossa. Kuopiossa, jossa olin markkinoiden yli, tapasin muiden pohjalaisten joukossa oululaisen pastori Nymanin, joka oli tulossa Pietarista varmoin toivein Oulun kirkkoherranvirasta. En tiedä, ovatko ne jo toteutuneet. Lindfors voi hyvin. Myöhemmin olen Wallinin kautta saanut Pietarista varman tiedon, että Castrén on katsottu kypsäksi Siperiaan; ei ole vain tiedetty, mistä hänet saataisiin käsiin. Hänen halutaan louhivan Siperian uumenista aarteita pohjoismaiselle kirjallisuudelle 3000 ruplan vuosittaista summaa vastaan.

Jollei Wallin ole laiminlyönyt ilmoittaa Sjögrenille, että teidän pitäisi toukokuussa tavata Kuolassa, Castrénin pitäisi saada siellä tarkempia tietoja asiasta. Retkikunta lähtee kai kesällä. Ulkomaan uutisemme ovat olleet niin vähän kiinnostavia, ettei mitään ole tarttunut muistiin – ei, odota, useimmiten niissä kerrotaan Jerusalemin uudesta protestanttisesta piispasta, joka äskettäin komein menoin otti vastaan tämän Englannin ja Preussin hallitusten perustaman upouuden piispanistuimen. Mies on nimeltään Alexander ja on kypsässä iässä sisäisestä pakosta siirtynyt juutalaisuudesta kristinuskoon. – Porvoon tuomiokapituli ei ole senaatille jo jättämässään suunnitelmassa uudeksi koululaiksi ehdottanut sellaista oppiainejakoa Kuopion kymnaasiin kuin viime kirjeessäni otaksuin, mutta en nyt muista, millainen heidän ehdottamansa jako on, enkä myöskään tiedä, onko Turun tuomiokapituli suunnitellut samanlaista oppiaineiden jakoa Vaasan kymnaasiin (jonka järjestys, sa-

moin kuin Turun rouvasväenkoulun, toistaiseksi lykkääntyy) ja tyytyykö senaatti siihen, mitä tuomiokapituli ehdottaa. – Runsas viikko sitten kävin ukko Judénin luona, joka oli juuri silloin saanut päätökseen teostensa tarkistamisen. Ukolla oli vielä esillä hänen viimeiseksi säästämänsä työ, "Försök till utredning af Finska Språkets Grammatik", joka oli nyt puhtaaksi kirjoitettu täysin uuteen uskoon. Hän uskoi muun muassa vastanneensa johonkin kieliopilliseen kysymykseen, jota sinä olet sanonut turhaan pohtineesi. Ukko valittaa, että on tylsistymässä. Minua on pyydetty painostamaan häntä lähtemään H:kiin ja painattamaan työnsä siellä tai jättämään korrehtuurin jollekin sikäläiselle luotettavalle miehelle. Jälkimmäiseen hän ei ollenkaan suostu, eikä edellinenkään näytä sopivan hänelle. Hän pyysi kertomaan paljon terveisiä sinulle. Kerro terveisiä Castrénille ja sano muun muassa, että viime kirjeessäni esittämäni otaksumat tietystä miehestä ovat huomattavasti muuttuneet ja että ajattelen nykyisin asiasta suunnilleen hänen laillaan; mutta että sen sijaan olen pahoillani tai oikeammin syvästi ärtynyt häneen siitä, että hän lähettää suurelle summalle kirjoitetun velkakirjan, jonka hän on tehnyt upporikkaan lihallisen sedän kanssa, noin sadan peninkulman päähän köyhälle, korviaan myöten veloissa olevalle pirulle saadakseen ensimmäisen takaajan allekirjoituksen. – (Seuraava on yksinomaan sinulle.) Olen rikkonut kirjeeni maantieteellisen yhteyden säästääkseni parhaan viimeksi. Sokeri pohjalla, hyvä. Mutta seuraavan saat tietää vain sillä edellytyksellä, että vuorokauden kuluessa siitä, kun olet päässyt osalliseksi siitä, menet Kuolan parhaaseen kapakkaan ja omalla kustannuksellasi juot ja Castrénille tarjoat lasillisen parasta fluidumia, jota Kuolassa on saatavana, ja tällä lasillisella juotte Ståhlbergin tytön maljan. Sen, että olette juoneet rumempien tyttöjen maljoja, tunnustanette varmasti heti kun kuulette, että tyttöni on nimeltään Sophie Wenell, mutta uskokaa pois, että paremman tytön maljaa ette ole juoneet. Ensi kesänä, jos Jumala suo, olen avioitunut ja, kuten hyvin perustein toivon, onnellinen mies. – Minun on muistutettava sinulle, veli Lönnrot, että vain sinulle, en kenellekään muulle, syyllistyn näin sopimattomasti kerskailemaan kihlatullani. Siinä toivossa, että otat muistutuksen ad notam, jätän kirjeen sinälleen, ja lisään ex intimo pector, että olen onnellinen ja toivon tulevani vielä onnellisemmaksi. Jumala suokoon sinullekin onnea kaikissa toimissasi nyt ja vastakin. Terveisiä Castrénille ja Forsterille, jos kuljette yhtä matkaa. Olisi hauskaa saada Kuolasta muutamilla riveillä kuulla sinusta ja suunnitelmistasi. Vähimmällä vaivalla ja kustannuksilla tuottaisit ystävillesi tällaisen ilon, jos kirjoittaisit jonkinlaisen kiertokirjeen, joka Viipurista kulkisi H:kiin. Voi hyvin! Toivoo ystäväsi

Carl H. Ståhlberg

P.S. Vaikka on varsin todennäköistä, etteivät ne suomen kieltä koskevat filologiset tutkimukset, jotka Gottlund Runolan julkaisun yhteydessä ilmoitti ennakolta tilattaviksi nimellä Kieletär, sisällä muuta tai muunlaista, kuin mitä hän Faciliensa esipuheessa on painettuna tehnyt tiettäväksi ja mitä hän Consistorium Academicumille on lehtorin opinnäytteenä käsikirjoituksena antanut, missä tapauksessa niiden jäämisessä kirjoittajan kätköihin ei menetettäisi mitään, olisi kuitenkin kiinnostavaa, että kaikki mielipiteet suomen kielestä olisivat päivänvalossa ennen kuin sanakirjaa aletaan toimittaa, – –. Olen nyt, kun aion kirjoittaa G-lundille, miettinyt, millä keinolla hänet saisi julkaisemaan Kielettärensä. Suurehko ennakkotilaajien määrä olisi kai varmin vaikutin, mutta miten siihen päästäisiin? Ehkä, jos lehtiartikkelilla kiinnitettäisiin yleisön huomiota siihen, miten tärkeää tällaisten tutkimusten tunnetuksi tekeminen tällä hetkellä on.

P.S. Ignatius lähettää paljon terveisiä.

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille 28.6.1842 Arkangelista:

Rakas Veli! Kiitos kirjeestäsi huhtikuun 9 päivältä, sain sen viimeisenä päivänä jonka olin täällä. Jouduimme vastoin alkuperäistä suunnitelmaamme lähtemään Kuolasta jo huhtikuun alussa ja matkasimme Kantalahden, Kemin ja Valkoisen meren kautta tänne Arkangeliin tai kuten paikkaa täällä kutsutaan Arkhangelskiin. Syynä aikaisempaan lähtöön oli Sjögreniltä tullut kirje, joka neuvoi meille täällä asuvan arkkimandriitta Venjaminin, samojedikielen opettajan. Mies on pitkähkön ajan ollut lähetyssaarnaajana samojedien parissa, kirjoittanut kieliopin, laatinut sanakirjan ja kääntänyt neljä evankelistaa samojedikielelle, kaikki vielä käsikirjoituksina. Hänen opetuksestaan ei kuitenkaan ollut paljon mihinkään, sillä hän näytti pelkäävän, että varastaisimme häneltä kunnian olla tai tulla ensimmäiseksi, joka kertoi jotain tähän asti tuntemattomasta kielestä, ja halusi siksi meidän allekirjoittavan pitkän sitoumuksen, joka estäisi meitä suullisesti tai kirjallisesti paljastamasta siitä mitään muille ihmisille, mutta tällaisiin typeryyksiin emme halunneet mennä, sitäkin vähemmän, koska täällä myös kesäisin elää samojedeja, joilta voimme yhtä hyvin ja uskollisemmin oppia tämän kielen. Yksi heistä onkin melkein päivittäin käynyt Castrénin luona, joka on merkinnyt häneltä muistiin monia samojedikielisiä sanoja ja muita asioita. Mutta se siitä, ja mainitun arkkimandraatin ilmoituksen mukaan samojedikieli poikkeaa niin paljon suomesta, ettei minun lainkaan kannata kauempaa askarrella tämän kielen kanssa. Yksikään lukusana ei muistuta vähääkään suomen sanoja, ja sama koskee myös kaikkea muuta. Jätän siksi nyt koko samojedikielen ja lähden täältä

tsuudien luo Aunuksen eteläosaan ja Novgorodin kuvernementin pohjois-osaan. Olen siellä aina syysmyöhään saakka, ehkä talvikeliin asti, ja käyn syyskuun puolivälissä Ladeinoje Polen postitoimistossa, jossa muiden kirjeiden ohella toivon saavani joitakin rivejä myös sinulta. – – – Sjögren kehotti minua jo edellisenä talvena (1941) tutkimaan heidän kieltään ja on myös näihin aikoihin toistuvasti tehnyt niin. Castrén on näinä päivinä varustautunut lähtemään Turjan lappalaisten luo Ponoihin, jossa hän aikoo viipyä syyskuuhun ja palata sitten Arkangeliin saadakseen lähempiä tietoja Siperian retkikunnasta ja odotetusta apurahasta. Hänkin tekee tämän tilapäismatkan lappalaisten pariin Sjögrenin neuvosta. Forster ei tavoittanut meitä ennen kuin Inarin pappilassa, ja siellä erosimme taas hänestä puolentoista viikon yhdessäolon jälkeen, josta ajasta allekirjoittanut vietti hänen kanssaan yli puolet lappalaiskodassa, jossa meiltä kahtena viimeisenä päivänä puuttui leipää; muuta ruokaa oli toki kylliksi. Hän lähti erään toisen saksalaisen luonnonhistorioitsijan, tri Schraderin, kanssa Inarista Norjaan.

Viipuri 3.3.1843

Hyvä Veli! Nyt en ole niin pitkään aikaan kirjoittanut sinulle, että aion kirjoittaa pitkän kirjeen, vaikkei se sisältäisi muuta kuin syyt vastaukseni lykkääntymiseen. – Kun kesällä matkasin pohjoiseen, toivoin saavani tavata sinut häissäni, en siksi, että olisin voinut kutsua sinut, koska en siihen aikaan tiennyt, mihin osoitteeseen olisin osoittanut kirjeen, vaan koska lehtemme kirjoittivat sinun olevan silloin kotiseudullasi ja odotin, että sinä ystävänäni siinä tapauksessa tulisit häihin ilman kutsukorttiakin. Tässä toiveessani, samoin kuin odotuksessani eräiden toisten läheisimpien ystävieni saapumisesta häihin, kuitenkin petyin. – Joitakin päiviä Viipuriin paluuni jälkeen sain kirjeesi, joka oli erään täkäläisen tuttuni luona odottanut jo kauan tuloani ja jossa kerrot, että sinä vähän myöhemmin saapuisit Ladeinoje Poleen, jonne odotit kirjettä minulta. Sen puoliskon kirjeestä, joka koski matkojasi, lähetin Rabbelle ja pyysin häntä julkaisemaan sen lehdessä sikäli kuin H:gissä ei olisi yksityiskohtaisempia ja tuoreempia tietoja sinusta ja matkastasi. Kirjeeseesi aioin kyllä vastata, mutta koska minulla mielestäni oli enemmän kerrottavaa kuin voitiin sanoa niinä lyhyinä tuokioina, jotka jäivät yli kiireisistä ja välttämättömistä tehtävistäni opettajana ja kymnaasin ja meidän, Ignatiuksen ja minun, yksityiskoulun rehtorina, varsinkin kun tarvitsin lisäksi aikaa saadakseni jonkinlaisen järjestyksen talooni (sillä sen sijaan, että olisin ennen matkaa tekemieni järjestelyjen ansiosta voinut vaimoni kanssa tulla jotakuinkin kunnossa olevaan majapaikkaan, sain viettää ensimmäiset yöt tyh-

jässä vieraiden opettajien kortteerissa koulurakennuksessa ja muuttaa sitten siivoamattomiin huoneisiin, joihin tavaramme oli viety tulopäivänämme ja josta edellinen vuokralainen oli juuri ehtinyt muuttaa pois); niin, halusin sanoa, että tämän vuoksi kirjoittaminen lykkääntyi pakostakin niin pitkälle, etten uskonut kirjeen enää tavoittavan sinua Ladeinoje Polessa, joka kuvitelmani mukaan sijaitsi Valkoisen meren seutuvilla ja jonne kirje täältä ei voinut ehtiä kahta viikkoa lyhemmässä ajassa. Vasta monta viikkoa myöhemmin, kun todella oli myöhäistä kirjoittaa, huomasin suureksi hämmästykseksi ja harmikseni Venäjän kartasta, jota en aikaisemmin ollut tullut katsoneeksi, että Ladeinoje Pole sijaitsee yleisen maantien varressa vain kahden päivämatkan päässä Viipurista. Tämä havainto sai minut ärtymään myös sinuun, koska et järjestänyt vaelluksiasi niin että olisit käynyt myös Viipurissa, kun kuitenkin olit paluumatkalla kotimaahan. Nyt olen pitkän aikaa ollut tietämätön sinusta ja tulevista suunnitelmistasi sen jälkeen kun virkavapaasi, jos muistan oikein, on päättynyt. Oletko hakenut pidennystä vai et? Aiotko hakea jotain lehtorin virkaa vai et? Ettet jälkimmäisen osalta ole toistaiseksi ryhtynyt mihinkään toimiin, voin päätellä siitä, ettei piispamme käydessään täällä helmikuussa tiennyt kertoa asiasta mitään. Suunnitelmistasi et mainitse mitään myöskään viimeisimmässä kirjeessäsi, joka oli tullut ollessani joululomalla Ristiinan pitäjässä ja joka tähän asti on jäänyt kiittämättä ja vastaamatta, jouduin kotiinpaluuni jälkeen nimittäin valmistelemaan helmikuun 9 ja 10 päivinä pidettyä virkaanastujaisjuhlaa, jossa 13 kymnaasin vakinaista opettajaa vannoi virkavalan ja kuusi vanhempaa lehtoria piti latinankielisen alkajaispuheen ja johon minun piti kirjoittaa ohjelma. – Viipurin kymnaasin matematiikan ja fysiikan lehtorinvirka tulee luultavasti haettavaksi pikemmin kuin Kuopion lehtoraatit. Viran nykyinen haltija Alopeus on nimittäin hakenut uskonnon lehtorin virkaa Porvoon kymnaasissa ja luultavasti saa sen, vaikkei se kai vapaudukaan ennen kuin vasta ensi syyslukukauden puolivälissä. Täkäläinen matematiikan vanhemman lehtorin virka lienee huonoiten palkattu tämän kymnaasin viroista, mutta 640 ruplalla ja vapaalla asunnolla, jotka kuuluvat etuihin, tulee luullakseni paremmin toimeen täällä, niin kallis kuin paikkakunta onkin, kuin Kuopiossa, joka sekään ei ole kovin halpa paikka ja jossa kuitenkin maksetaan paljon pienempiä palkkoja ilman vuokraa tai asuntoa. Jos vielä haudot suunnitelmia siirtyä opettajan uralle, niin luullakseni olet täällä joka suhteessa yhtä hyvässä asemassa kuin Kuopiossa ja monessa suhteessa paljon paremmassa. Ennen kaikkea kyseinen lehtoraatti on sikäli vaivattomin, ettei opettajan tarvitse käydä läpi laajempaa kurssia kuin minkä hän helposti ehtii opettaa oppiaineelleen varatuilla tunneilla. Voidakseen hoitaa kunnialla tuntinsa opettajan ei toisaalta tarvitse osata muuta kuin fysiikan ja kasvitieteen prima principia sekä puhdas mate-

matiikka ja trigonometria, samoin kuin vähän latinaa voidakseen osallistua kirjoitusten korjaamiseen. Lisäksi elämä ei Viipurissa ole yhtä pikkukaupunkimaista kuin Kuopiossa, joten täällä voi paljon vapaammin ja kenenkään puuttumatta puuhata mitä haluaa. Jos aiot jotain lehtoraattia hakea, niin hae tätä. – Snellman lienee nyt nimitetty rehtoriksi Kuopiossa. Porvoon piispa kirjoittaa nimittäin tämän kuun 2 päivänä, että hän 4. päivänä "suorittaisi tutkinnon kymnaasissa ja että hänet samana päivänä nimitettäisiin rehtoriksi". Tuskin hän kuitenkaan tulee sinne, koska, kuten Snellman itse kirjoittaa, "korkea-arvoisten juorutaan harkitsevan sopivan toimeentulon hankkimista hänelle H:gissä". – Minulla on ollut ja on hirveitä velvoitteita Suomeen nähden, jolle en ole toimittanut riviäkään, mutta toivon, että päästessäni nyt rehtorin toimista minulle jää vihdoin vähän aikaa ja pystyn tuhertamaan jotain. Samasta syystä, josta en ole kirjoittanut Suomeen tai sinulle, en ole myöskään pitkään aikaan kirjoittanut sukulaisilleni Kajaaniin, sano terveisiä kaikille alkaen vanhasta äitimuorista ja kerro hänelle myös, että jos Jumala suo toiveitteni käyvän toteen, voin toukokuussa kutsua teidät kaikki ristiäisiin. Sano heille myös, että jos minulla olisi puoliksikaan niin paljon aikaa kuin kajaanilaisilla, kirjoittaisin joka toinen postipäivä. Terveisiä myös omille iäkkäille vanhemmillesi.

Ystäväsi
Carl H. Ståhlberg

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille 21.4.1843 Kajaanista:

Kiitos kirjeestä. – Olen harkinnut ehdotustasi hakea matematiikan lehtoraattia sieltä, ja se on minusta yhtä hyvä kuin jokin lehtoraatti Kuopiossakin, sillä palkkahan olisi mielestäni varsin riittävä ja työtä vähemmän ja helpompaa kuin useimmilla muilla lehtoreilla. Kuitenkaan en halua päättämällä sitoa itseäni puoleen enkä toiseen; vain sen olen toistaiseksi päättänyt, että jätän lääketieteen tai myös suomen kielen kokonaan, sillä kukaan ei voi palvella kahta herraa, jotka yhä vähemmän ja vähemmän alkavat kiinnostaa minua. Polvilassa asuessani oli lääkärintyö kuitenkin sikäli siedettävää, että sairaita kävi vähemmän, mutta olen viime syksystä alkaen asunut kaupungissa eikä minulla tahdo olla aikaa mihinkään, varsinkin kun Kajaanin sosieteetti on entisestä huomattavasti lisääntynyt. Tavallaan elämä on varsin mukavaa ja päivät menevät hurjaa vauhtia, mutta mitä on aika ja päivät, joista ei voi sanoa muuta kuin että ne ovat tulleet ja menneet. (Kesällä toivon pääseväni taas vapaalle jalalle, ja Rabbe on luullakseni pannut jo virkavapaushakemukseni

vireille.) Matkavieraita täällä on ollut talvella, paitsi kuvernööriä, Clasenia ja muita tarkastusaikoina, piispa seurueineen ja äskettäin Wasa Tidningin toimittaja, kanneviskaali Borg, joka oli hautaamassa manalle mennyttä veljeään, nimismies Borgia Sotkamossa. Muuan Durchman (– – joka nyt on nimismies hänen jälkeensä). Paitsi Borgia herrasluokasta on kuollut myös Ervast senior Puolangalla. Hän tuumi mennä kolmatta kertaa naimisiin, sitten kuolema ehti edelle. Ukko Wegelius ruukkeineen. – Saxa voi hyvin. – Sinun sukulaisesi: kruununvouti on ostanut Sutelan – – ja muuttanut jo sinne. Hän sanoo kovasti katuvansa sitä, että on hakenut tänne Limingasta, jossa hänellä oli vähemmän vastuullinen työ ja paremmat tulot, sillä voudin tulot tekevät nykyään raharealisaation jälkeen tuskin puolta entisestä. Hänellä on ollut myös vähän epäonnea sikäli, että hänen lainhuudatuskirjassaan on vaillinki, niin että hän on sen takia joutunut maksamaan ennakkoa kokonaista 1000 ruplaa, jotka hän kuitenkin saanee heiltä tuonnempana takaisin. Levonius on ostanut tilan Salmijärven kylästä 5/4 peninkulmaa kaupungista ja maksanut siitä noin 2000 ruplaa. Hän muuttaa sinne kesällä. Kaupunkitalo odottaa ostajaa. – Tänä aamuna täällä kuoli pieni perillinen parin viikon vaivalloisen elämän jälkeen. Se oli poika, joka viime sunnuntaina kastettiin Frans Vilhelmiksi ja oli jo silloin sairastunut lapsen ruusuun (eryripelas neonatorisme). Calamniuksen maapaikka Joutava eli Carolineburg myytiin jokin aika sitten apt:mme veljelle, komissionimaanmittari Malmgrenille 7400 ruplalla. – Pietismi on saanut lisää kannattajia. Nurmeksesta lienet itse saanut viimeisimpiä tietoja, minä en tiedä muuta kuin että he voivat hyvin, kuten tästä ohi kulkeneet nurmekselaiset talonpojat ovat kotimatkallaan kertoneet. Sinnepäin en ole matkannut tänä talvena, en myöskään Ouluun, paitsi yhden ainoan kerran ennen joulua. Sen vähän ajan, joka minulla on ollut, olen käyttänyt Suomalaisen lukukirjan valmistamiseen, valikoituja tarinoita, satuja, sananlaskuja, Suomen historiaa ym.

Viipuri 1843

Hyvä Elias! Joitakin viikkoja sitten sain kappaleen Suomen Kansan Sananlaskuja, ja sinun nimissäsi ja, kuten jonkin aikaa uskoin, sinun käsialallasi kirjoitettu huomautus sen päällyksessä sai minut vakuuttumaan, että sain kiittää sinua tervetulleesta lahjasta, ja herätti samalla ajatuksen, että sinä olisit Helsingissä, jonne aioin siksi osoittaa kirjeen sinulle. Tutkiessani lähemmin käsialaa olin kuitenkin tuntevinani Bygdenin käsialan, mistä saatoin päätellä, ettet ollut H:gissä. Jo aloitetun kirjeen odottaessa lopettamistaan sain kirjeesi huhtikuun 21 päivältä, josta nyt kiitän sydämeni pohjasta, samoin

kuin Sananlaskuista. Niistä en ole vielä ehtinyt lukea aivan puoliakaan. Painovirheitä olen löytänyt erittäin vähän, sikäli kuin en niiden joukkoon saa lukea joitakin ilmaisuja, joita en niiden nykyisessä asussa voi ymmärtää. Tuntemattomia sanoja olen tavannut suuren joukon. Ja niiden sananlaskujen määrä, joiden opetusta en ole käsittänyt, ei ole vähäinen. Varsinkin erään kokonaisen sananlaskuryhmän tulkitseminen on tuottanut minulle paljon päänvaivaa. Niille on ominaista, että 20 niistä käsittää kaksi aivan lyhyttä, usein yksisanaista ja yleensä täysin samaa merkitsevää rinnakkaismuotoa, ja näyttää siis sisältävän – – –. Sellaisia ovat esim. Aina lähtevätä – Lähtevätä (minne?, Tuonelaan? Yhden toisensa jälkeen meidän on lähdettävä tälle pitkälle matkalle); Aivotellessa – Ajatellessa (aika kuluu?); Ajatuksissa – Aatoksessa (aika kuluu?); Ei aina ole – Ei ole aina (esim. sarvi sokean suussa?); Ei emäntä – Ei eukko (se ole, ellei sitä voi tehdä, auttaa jne.); Ei halli – Ei koira (niin tee, sitä voi jne.): Ei hepo häitä – Ei hevoinen (pidä? t. kiitä?. – Voit ottaa hevosen idästä tai lännestä, niin se ei pidä (kiitä) häitä?); Ei herkeä – Ei heitä (esim. koski pauhaamasta? On väsymätön?); Ei huoli – Ei henno jne. Muuten kokoelma on kiinnostavaa luettavaa. Eräs huomautusta järjestystä vastaan tuppaa mieleeni, nimittäin se, että sananlaskut, jotka ovat sisällöltään aivan samanlaisia ja eroavat vain siten, että jokin täysin epäolennainen sana on lisätty tai poistettu, usein rakenteen vuoksi on otettu samaan sarjaan. Minäkin olen sitä mieltä, että kaikki pitäisi ottaa kokoelmaan, koska ne kaikki ovat kielitieteellisesti arvokkaita; mutta silti minusta muunnelmat, joita, kuten itsekin esipuheessa sanot, on enemmän kuin tähän on otettu, olisi pitänyt erottaa heti, koska tähän toimeen alkuperäisessä järjestämisessä olisi liittynyt paljon vähemmän ajanhukkaa kuin nyt, varsinkin kun se olisi ollut sinulle paljon helpompaa kuin se tulee olemaan muille.

Luettuani nyt vielä kerran, mitä sanot tästä Sananlaskujen esipuheessa, häpeän huomautustani, mutta toivottavasti et ajattele siitä sen pahempaa kuin että on paljon helpompi huomautella ja arvostella kuin aikaansaada jotain merkittävää ja että on paljon mukavampaa vaatia paljon muilta kuin heittäytyä itse johonkin työhön; ja jos ajattelet näin, ajattelemme samalla lailla.

Tajuan täysin sinun vaikean asemasi kahden palavan pyrintösi, virkasi ja Suomen kirjallisuuden, välissä, ja minua suututtaa ytimiä myöten, että samalla kun Suomen valtionkassalla riittää varoja sisustaa joka vuosi uudelleen Helsingin Keisarillinen palatsi (vaikkeivät sitä käytä muut kuin rotat, hiiret ja koit), lahjoittaa kartanoita Venäjän pohatoille, kustantaa kaksi venäjän kielen professoria ja yksi lehtori Yliopistoon ja yksi tai useampia venäjän lehtoreita jokaiseen kymnaasiin ja yläalkeiskouluun, antaa lahjapalkkioita kaikenkarvaisille ihmisille – samaan aikaan vain 1200 ruplaa voidaan käyttää suomalaisen kirjallisuuden hyväksi ja tämäkin saman kirjallisuuden vääris-

tämiseen. Mutta oli miten oli, sinä et saa luopua suomen kielen tutkimuksista. Aika neuvon tuo. Kuten lehtorina täällä. Voisi sinulla olla riittävästi aikaa suomalaiselle kirjallisuudelle. Matematiikan vanhempi lehtori opettaa kummallakin ylimmällä luokalla (6. ja 5.) matematiikkaa ja fysiikkaa 4 tuntia viikossa (näistä 4 tunnista 1 pitäisi olla fysiikkaa, 3 matematiikkaa); 4. luokalla 4 tuntia algebraa ja geometriaa (5. ja 6. luokalla nyt Evl. Ekon. (?) kirjoja), luultavasti 2 tuntia kumpaakin sekä 1 tunti fysiikkaa ja 1 tunti kasvioppia (prima principia kummassakin). Tämä kaikki tekee yhteensä 14 tuntia. Lisäksi tulevat latinan ja ruotsin kirjoitustunnit puolelle 5. ja 6. luokan oppilaista, 2 tuntia kummallakin luokalla, 4 tuntia viikossa, kun taas uskonnon ja romaanisten kielten lehtoreilla on kummallakin _ 5. ja 6. luokista ja kirjoitusta 2 tuntia viikossa; mutta koska tämä jako on melkein mahdoton, olemme järjestäneet kirjoitukset niin, että koko 5. ja 6. luokka kirjoittavat samalla kertaa jonkun meistä kolmesta johdolla, jolloin meillä kolmella tulee siis olemaan vain joka kolmas viikko 2 kirjoitustuntia. Matematiikan lehtorin tunnit vähenevät siten 14 tuntiin joka viikko ja 16 tuntiin joka kolmas viikko. Nämä tunnit voi pitää 3 tai 4 päivänä; tämä riippuu jaosta, jonka koetamme aina järjestää niin että voimme saada jonkin tai joitakin päiviä viikossa vapaata. Sinä voit varmasti laskea 3, ehkä 4 vapaapäivää viikossa, sunnuntait mukaan luettuina. Mitään Consistorium Gymnasticumia ei enää ole, rehtori, täysin vastuullinen samalle venerandi Capituli Borgoesikselle, johtaa työtä. Tule sinä vain tänne; meillä on täällä yhtä humaani kuin vaikutusvaltainen hovioikeuden presidentti (Geh. Rüdel Haartmanin lanko), ehkä sitä kautta saavutetaan jotain hyvää suomalaiselle kirjallisuudelle. Yrittämättä häntä ei ainakaan päästetä; en vain vielä tiedä, miten aloittaa. Ukko Judén sanoi kirjoittaneensa sinulle H:kiin, ja kun kerroin hänelle, että olit Kajaanissa ja että aioin kirjoittaa sinulle, hän pyysi minua kertomaan terveisiä sinulle ja kiittämään Sananlaskuista. Terveisiä sukulaisilleni! Vaimoni on saanut sisareltani kirjeen. Palattuaan Saksan-matkaltaan, jolle hänen viimeistään ensi viikolla pitäisi lähteä, hän vastaa varmaan siihen.

Voi hyvin! Sinun **C. H. Stg**

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille 23.6.1843 Kajaanista:

Rehtori Aejmelaeuksen pyynnöstä kysyn, voisiko Viipurin kymnaasia suositella hänen pojalleen Fredricille, tämä on nyt priimus Oulun koulussa, jossa hän on ollut konrehtorin ja rehtorin luokilla yhteensä 3 vuotta, mutta ei nuoruutensa vuoksi (Fogelholmin isälle kirjoittaman kirjeen mukaan) ole vie-

lä dimittoitu Turun kymnaasiin. – Isä arvelee, että pojan kannattaisi tulla sinne harjaantuakseen paremmin varsinkin venäjän ja saksan kielessä, ja hän haluaa nyt tietää käsityksesi, jonka voit toimittaa myös suoraan hänelle tai epäsuorasti minulle. Poika voisi siinä tapauksessa tulla seuraavan syyslukukauden alussa sinne ja lukea yksityisesti, jollei häntä, mitä en epäile, voida heti ottaa oppilaaksi. Jos ajatus tuntuu sinusta hyvältä, hän haluaisi myös tietää, paljollako vuodessa hän voisi saada täysihoidon säädyllisessä talossa joko sinun tai kenen tahansa muun opettajan luona tai myös hänen sukulaisensa, merikapteenska Aejmelaeuksen luona. – Myöhemmästä kirjeestäsi huomaan, ettei matematiikan lehtoraatti kaikkine puolineen olisi kovin työläs hoitaa, koska se ei käsitä edes kolmea tuntia päivässä; mutta siitä ei ole kuulunut sen enempää; tuleeko se edes vapaaksi. Millä lailla on muuten tapana dokumentoida ansionsa lehtorinviran hakemukseen; tarvitaanko siihen jotain muuta kuin että julkaisee ja puolustaa joitakin teesejä circa eos materias, quae tradare oportet lectorar discipulis.

Kun vastaat Aejmelaeuksen kysymykseen, voit mainita myös tästä.

Se mitä sanot sellaisista sananlaskuista kuin esim. Aina lähtevätä – Lähtevätä, Aivotellessa – Ajatellessa jne., niin ne eivät ole mitään sananlaskuja tai sananparsia, vaan väliviiva tarkoittaa samaa kuin katso tai vida. Aina lähtevätä –alkuinen sananlasku on siis täydellisenä lähtevätä –sanan alla ja sen eteen kuuluu siis aina: Aina l. k., saapoa ihastutahan, samoin Aivotellessa aika menee, sonnustellessa hetki sulaa; Asuessa aika menee, s.h.s.; Ei aina ole Antin tuuli, Pietarin peräntakainen jne.; Ei eukko eriä tiedä, kussa uro uhon näkepi jne.; Ei hepo häitä kiitä, jouhihäntä juominkia. Kuten huomaat, sellaiset olisi erilaisen alkunsa takia muuten pitänyt panna kahteen paikkaan, mikä olisi tarpeettomasti lisännyt kirjan laajuutta. Jos taas olisi jätetty täysin mainitsematta, miten sananlasku alkaa toisilla seuduilla, kokoelma olisi vaikuttanut heti puutteelliselta, jos jokainen, joka paikkakunnallaan olisi etsinyt siitä tuntemiaan sananlaskuja, ei olisi löytänyt niitä kirjasta. Useimpia Melartin kautta loppuun otetuista ei olisi myöskään tarvinnut merkitä vaan ainoastaan niiden erilainen alku viittauksella siihen, mistä ne edellä löytyvät. Siinä on kuitenkin menetelty taitamattomasti, ettei samaisen viivan tilalle ole pantu katso tai jotain vastaavaa, (ja koska Collankaan arvostelussaan ei ole sitä käsittänyt) ettei siitä ole mainittu mitään esipuheessa, mikä kaikki lankeaa minun viakseni. Koska Collan arvostellessaan Sananlaskuja Morgonbladetissa on hänkin törmännyt asiaan, olisi ehkä tarpeen selvittää samassa lehdessä lukijoille tämän viivan merkitys; jos olet samaa mieltä, pyydän sinua tekemään sen oikopäätä. – Sukulaisesi voivat hyvin samoin kuin allekirjoittanut. Mutta virkavapaus kiellettiin minulta, koska ei ollut lähettää ketään tilalle, vaikka olisin sitoutunut maksamaan hänelle puolet palkasta.

Viipuri 19.7.1843

Hyvä Veli! Sain kirjeesi kauan sitten, mutta minulla ei ole vain tuntunut olevan sopivaa tilaisuutta vastaamiseen. Kiitokset kansanrunoja koskevista tiedoista. Sitten kun olen pyyhkäissyt loputkin rehtorintöistäni syrjään, koetan vielä punnita arviotani, olisiko ilmoitus sanomalehdissä siitä kohtalokkaasta viivasta tarpeen vai ei.

Jos Fredrik Aejmelaeus tuntee jotenkuten ne asiat, joihin hän on ilmoittanut perehtyneensä, hän pääsisi varmasti jommallekummalle kahdesta korkeimmasta eli varsinaisesta kymnaasiluokasta, mutta hyödyksi se ei hänelle olisi. Viipurin kymnaasissa on toki varsinkin ylemmillä luokilla vain kelvollisia opettajia, mutta sellaisesta sekasotkusta, josta kymnaasin henkilökunta on koottu, kun koko entinen piirikoulu vuoden 1842 alussa tuomiokapitulin määräyksestä yhdistettiin kymnaasiin ja sen kolmannet luokat ilman mitään tutkintoa muutettiin kymnaasin ensimmäiseksi, toiseksi ja kolmanneksi luokaksi, samaten kuin kymnaasin kolmannet luokat uuden kymnaasin neljänneksi, viidenneksi ja kuudenneksi luokaksi, sellaisesta sekasotkusta ei muutamassa vuodessa voi tulla mitään kunnollista, varsinkin kun Viipurin kymnaasia koskeva asetus sisältää joitakin järjettömyyksiä, joita vastaan on mahdollisuuksien mukaan taisteltava. En kuitenkaan sen vuoksi neuvo veli Aejmelaeusta olemaan lähettämättä poikaansa tänne, ettei Viipurin kymnaasi vielä ole sitä mitä sen pitäisi olla, sillä se, jolla on kykyä ja tahtoa, voi oppia täällä useimmat asiat yhtä hyvin ja monesti paremmin kuin muualla, vaan koska hänen opintonsa ovat suuntautuneet siten, että häntä on vaikea omaksi edukseen sijoittaa millekään kymnaasin 10 osastosta (ylimmät neljä luokkaa on nimittäin jokainen jaettu tieteelliseen ja siviiliosastoon). Hänen pitäisi useimmissa suhteissa voida olla ylimmällä luokalla, mutta sillä sen enempää kuin viidennellä luokalla ei tieteellisellä osastolla lueta venäjää eikä ranskaa, eikä siviiliosastolla taas kreikkaa tai hepreaa eikä myöskään logiikkaa, siveysoppia ja teologiaa (kuitenkin uskontoa ruotsiksi). Lyhyesti, sijoitti hänet miten tahansa, hän tulee aina unohtamaan jotain oppimaansa ja opettelemaan jotain aikaisemmin vähän tai ei lainkaan tuntemaansa.

Rouva Emeleus, jolla viime vuosina on ollut yksi täysihoitolainen, ei kuulemma ota ketään ensi vuodeksi. Unohdin kuitenkin kysyä sitä häneltä itseltään, kun hän viimeksi pari tuntia sitten oli täällä. Myös hänen nuorin poikansa, joka on ollut vapaaoppilaana meidän (Ignatiuksen ja minun) yksityiskoulussa ja valmistautuu parhaillaan kymnaasin kolmannelle luokalle, sanoo, ettei äiti aio ottaa ketään täysihoitolaista, silti en epäile, etteikö 350–400 ruplalla voisi saada häntä täysihoitoon jonkun leskirouvan luo, mutta kukaan opettaja tuskin ottaisi alle 500 ruplan niinkin vanhaa poikaa eikä varmasti-

kaan suostuisi pitämään häntä luonaan kesälomilla; sillä silloin useimmat lähtevät pois täältä. Kymnaasin neljästätoista opettajasta on minun ohellani vain yksi kaupungissa, ja hänkin on ollut poissa yli kahden viikon ajan.

26. heinäkuuta. Kirje on eri syistä lojunut toistaiseksi täällä. Muun muassa siksi, että halusin ilmoittaa sinulle, onko Cedervaller myynyt vai ei ne 8 kpl Mehiläistä, jotka olen jättänyt hänelle myytäviksi. Hänen oman ilmoituksensa mukaan niistä olisi myyty vain yksi kpl, mutta hänen liikkeensä ilmoituksen mukaan muutama päivä sitten vain yksi kpl ollut myymättä. Hänen liikeasiansa ovat nyt niin retuperällä, etten tiedä muuta keinoa saada maksua häneltä kuin ottaa häneltä laskuun kirjoja, joita hänellä vielä ehkä on, sillä useimmat Ruotsin kustantajat ovat jo ottaneet häneltä pois viimeiset kustannustuotteensa. Muistanet, että niistä 24 kpl Finnarnes Mag. Medizin ja 12 kpl Mehiläistä, jotka meidän viime tilityksessä jäivät minulle, 12 kpl ensiksi mainittua on jätetty myytäväksi Carl Lundahlille Helsingissä, 4 kpl kumpaakin Öhmanin kirjakauppaan Porvoossa ja loput 8 kpl kumpaakin Cedervallerille täällä. – Uutinen: viime lauantaina sain Oldskrift Selskabetista Kööpenhaminasta paketin, joka joidenkin kymnaasille tulevien lahjojen ohella sisälsi kutsun seuran jäseneksi Frosterukselle Iisalmesta, Lindforsille Kuopiosta, Nykoppille Juvalta sekä hovioikeudenneuvos Rankenille, asessori Furuhjelmille, tri Judénille ja allekirjoittaneelle täältä; mutta se on varsin kallis kunnia.

Oheisen kirjeen äidilleni toimittanet ystävällisesti tilaisuuden tullen sen vastaanottajalle. Terveisiä kaikille kajaanilaisille, varsinkin sukulaisilleni. Kun seuraavaksi kirjoitat, kerro lyhyesti, miten Ignatiuksen perintöjuttu rouva Thauvonin ja Stichdaeuksen välillä edistyy. Rovasti voi kai antaa siitä tiedon. Asia kiinnostaa minua aika lailla. Voi hyvin äläkä unohda

C. H. Ståhlbergiäsi

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille 18.8.1843 Kajaanista:

Saanut tervetulleen kirjeesi heinäkuun 19 ja 26 päivältä ja kiitän rehtori Aejmelaeuksen puolesta tiedoista. Fredric tulee nyt lyseoon. Miten Cedervallerin afäärit ovat menneet niin huonosti, kun kirjanpainajilla yleensä menee hyvin. Äitisi kirjeen toimitin heti, koska hän postipäivänä sattui olemaan kaupungissa pormestarinna Helena Flanderilla, jonne koko sosieteetti oli kokoontunut. Sekä hän että muut sukulaisesi voivat hyvin. Ignatiuksen perintöasia on nyt edennyt niin, että rouva Thauvon on saanut siitä noin 3500 ruplaa. Ja loput ovat vielä ratkaisematta. Onnitteluni Oldskrift -seuran jäsenyydestä. Älä anna kunnian kalleuden vaikuttaa itseesi, niin että torjut kutsun ku-

ten Oulussa prof. Toppelius, joka sai kutsun jo 1836 samalla kertaa kuin allekirjoittanut, mutta ei halunnut luopua 80 hopeataalaristaan! Pitää ajatella, että se on se osuus, jolla luultavasti edistetään hyvää asiaa, ja olla tyytyväinen että pääsee niin vähällä.

Jos sinä yksinäsi tai yhdessä toisten (Judén, Ignatius) tulisit Mehiläisen toimittajaksi puoleksi vuodeksi (joko alku- tai loppupuoleksi), niin minä voisin aloittaa taas toisen puoliskon kanssa. Jotta voisin olla toiset _ vuotta täysin vapaana, historialliseen arkkiin ei saisi tulla mitään yhtäjaksoista historiaa, vaan historiallisia poimintoja tai vastaavia, jotka eivät tekisi toista kuukausiosaa, tai toista vuosipuoliskoa, riippuvaiseksi toisesta; sillä yhtäjaksoinen historia hankaloittaisi muuten tämän arkin jakamista kunnolla. Myös muita muutoksia voitaisiin tehdä esim. antamalla joka vihkossa poliittinen yhteenveto kuukaudesta. Sillä lailla voisimme täysin toisistamme riippumatta toimittaa oman puoliskomme ja myös suorittaa sen osalle lankeavat erityiskustannukset, (vain sillä huomautuksella, että meidän ehkä pitäisi käyttää samaa painopaikkaa), voisimme jopa olla matkalla eri seuduilla ja antaa eri kirjapainojen painaa kummatkin puoliskot, sillä se ei ole vastoin Senaatin erioikeutta. Vastaa pian tähän, jotta minulla on aikaa sopia jonkun toisen kanssa, jollet sinä voi ryhtyä siihen, ja ilmoita joka tapauksessa, mitä ajatuksia ja suunnitelmia sinulla ja muilla on samaisesta lehdestä; olisiko ensimmäinen jaksoon tarpeen tehdä jokin huomattavampi muutos.

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille 23.11.1843 Kajaanista:

Kiitos kirjeestäsi ja Mehiläistä koskevista neuvoista, jotka olisivat hyvin tervetulleita, jos vain voisin jatkaa samaa kirjoitusta. Mutta sen jälkeen kun tutut ovat useita kertoja muistuttaneet S. K:n julkaisemisesta, koen että minun lopultakin pitäisi yrittää sitä. Heti kun Arvoitukset jne. olen ajatellut tarttua tähän opusculumiin. Olen myös anonut nyt kahden kuukauden virkavapaata päästäkseni osoittamaan kelvokkuuttani johonkin Kuopion kymnaasin lehtoraattiin ja kulutan siksi luultavasti seuraavan tammikuun ja helmikuun Porvoon matkalla. Luultavasti kreikan lehtoraatti. Muuta kerrottavaa minulla ei nyt ole kuin että omaisesi voivat hyvin. Levonius on tänään pitänyt manttaalikirjoituksen kaupungin kanssa. Hän on useita viikkoja asunut perheineen maatilallaan ja pitänyt vuokralaisia kaupunkitalossaan. Kun seuraavan kerran kirjoitat, mainitse myös aiotko ensi kesänä näille seuduille. Veljesi vouti on rakentanut komeasti, vaikkei vielä ole saanut talveksi kaikkia huoneita valmiiksi.

Viipuri 20.12.1843 (s)

Rakas Ystäväni! Viimmeisen lähetys-kirjasi sain minä käsiini jo monta viikkoa sitten, vaikka ei ole tullut vastausta kirjotetuksi eikä kiitoksia lähetyksi. Samaan aikaan sain minä Rabbeltaki kirjan, jossa hän ilmoittaa, että on jo korkeilta Esivalloilta luvattu sinulle viiden vuoden vapaus virastasi. Hyvä tuo on sekin, mutta ei sillä kauas juosta, jos ei täyellisiä rahaetuja myös anneta. Et suinkaan sinä sillä parilla tuhannella ruplaa, jotka sinun virkas' vakinainen palkka on, voi elää ja vanhempiasi elättää. Kreivi Mannerheimi, joka sanoo jotenki jäykästi kirjoittaneensa tästä asiasta Helsinkiin ja jonka luulen olevan paraasta päästä kiitettävän, jos tässä asiassa jotain hyvää tapahtuu, on monessa tilassa kysynyt multa, mitä tässä asiassa Helsingistä kuuluu, eikä ollut vielä tyytyväinen, kun minä ilmoitin mitä Rabbe oli kirjoittanut.

Niin ilahuttavainen kuin Rabben kirja oli mainitusta syystä, niin karvasta oli kuulla samalla kertaa, että Suomi menee manalle tämän vuoden kanssa. – Toivoen nyt sisällä olevan koulu-luvan aikana viimmeinkin saavani tilaa että Suomeen pantavaksi valmistaa tarinatani suomen kielen partikuloista (jotka kernaammasti kutsuisin pieles- eli solmet- eli sidetsanoiksi kuin viittasanoiksi, vaikka eivät ole varsin sopivaiset netkään sanat yhtenäiseksi nimeksi kaikille partikuloille, esimerk. interjektioneille)*, olin minä jo luvannut Rabbelle tulevana vuonna täyttää jonkun osan velvollisuuksistani Suomea kohtaan; mutta nyt kuultua Suomen kuolemasta olen aikonut toimittaa tarinani lähetettäväksi Tieto-Seuralle (Vetenskap-Societen). Sentähden en lupaa lähettää sitä sulle ennen kun tammikuun lopulla, jos vaan tahdot niin kauan odottaa. Muuten saatan lähettää sen kohtaki.

Grammatikan nimestä olen jutellut Ignatiuksen kanssa, ja ouostuu hänki niinkun minäi vähän niitä nimejä, jotka sille tahot lausunnasta antaa, vaikka en juuri voi niitä vastaan mitään muuta edeskantaa, paitsi sitä että jos verbiumille annetaan Lausukka nimeksi, niin kuin minun arvannan jälkeen olet hyvin otollisesti tehnyt, moni saattais luulla Lauset-opin Lausunta-opiksi /Verb-läro), ja että lausehisto minusta näyttää merkittevän jotain kokousta (samling) ilman vahvaa järjestystä. En voi myös valeeksi näyttää kielen- (eli kieli-)opin hankaluutta, vaan ei se suomen kielessä olisi suurempi kuin muissakaan kielissä, jotka samalla tavalla ovat tätä oppia nimittäneet.

Koska nyt taas on sulla muutamiksi vuosiksi lepoa toivossa, niin luulisin sinun tekevän parahin jättäissä pois kaikki koulu-tuumat. Helpolta se näyttää päältä kattoen, koulumiehen virka, liioitenki kielen opettajan, vaan ilman sitä, että se luku-aikana (under läseterminerna) siihen hupenee aika, niin on se opetustyö vähän sielulle rasittavaista ja kadottaa kirjotus-, vaikka ei luku-, -taidon. Sentähden, jos et aivo joutua aviosäätyyn, saattais olla parasta, että, koska nyt esi-

valta aikoo sinusta huolen pitää viisi vuotta, jättää jumalalle kuudennen vuoden huoli.

27 p. jouluk. Professori Rein, joka tämän kautta matkusti Inkerinmaahan, tuli menneenä keskiviikkona minun luokseni, minun tätä kirjottaissa, ja vaikka häntä ei saanut lystinmäärin puhutella, kulu kuitenki siinä siksi aikaa, ettei enää ennättänyt kirjani sen päivän postiin. Nyt en tiedä, tehnenkö oikein taikka väärin lähettäissä tätä kirjaa Kajaaniin.

Oisi jo ennen pyhiä ollut mulla tila lähettää Porvoon se vuosikerta Sanansaattajasta, jonka olen sinua vasten hankkinut, vaan eipä silloin muistunut mieleen mulla olevan jotai' Porvoon lähetettävätä, ja nyt ei ole toivoa tilasta ennenkun pyhien jälkeen taas rahtimiehet rupeavat kulkemaan.

Jos tämä kirja sinua tapaa Kajaanissa, niin sano terveisiä kaikille ystäville ja erinomattain minun heimolaisilleni sekä minulta että vaimoltani, ja kiellä heitä pahaksi ottamasta, että me emme ole moneen aikaan heille kirjottaneet. Sitä aikaa tahtoo kaupungeissa aina niin tärkittä olla, että ainoastaan erinomaiset syyt voivat pännän (kynän) käteen saattaa. Joulujuhlan aika on kyllä häpiällisesti niin kulunut, että puolet yöt on kestiä kuljettu, puolet päivät nukuttu. Sentähden ei ole vielä mitään kelvollista tehdyksi tullut. Elä tervennä ja käy ehki kerran Viipurissaki. Täällä on monta suomalaista. Kuka sitä Maamiehen Ystävätä Kuopiossa toimittaa? Sinäkö ynnä muiden kanssa, vaan kutka?

Muista joskus ystävätäsi
C. H. Ståhlbergiä

*Vasta jälestäpäin muistuu mulle mieleen, että sinä jo ennen (Mehil. 1836 eli 37) olet soveliaasti nimittänyt partikulat väliköiksi.

Viipuri 17.1.1844 (s)

Rakas Ystäväni. Pari viikkoa sitten minä lähetin sulle kirjan Kajaaniin. En tiedä lienetkö häntä saanut käsiisi elikkä ei. Siinä kirjassa mainihtin myös aikomukseni olevan Porvoon lähettää sen vuosikerran Sanansaattajasta, jonka minä viimenkään luulin sinulle hankkineeni; mutta kuin minun piti Cedervallerin kanssa sinun saamisistasi ja antamistasi keskustella, ja tiliä tehdä, niin Cedervalleri sanoi, että se exemplaari 1841 vuoden Sanansaattajasta, jonka Cloubergi oli hänen kirjastostaan minulle antanut, oli hänen ainoa exemplaarinsa joka suurella sakonhaastolla on käsketty säilyttää kirjapräntissä ja jota hän sentähden ei millään hinnalla saata myödä. Mitäs mulla siis oli tekemistä, muuta kuin antaa kirja takasin. Saamista sinulla ei myös ollut siellä enempi kuin 6 ruplaa 60 kop. paperia, sillä 8:sta exemplaarista Mehil. 1836 & 1837 ei hän ollut myönyt kuin 1

ainoan vaikka hän ei kesällä luullut olevan kuin yhen ainoan jälellä. Sen myödyn exemplaarin hinnasta hän veti 90 kopeekkaa myömispalkkaa. Yhen exempl. Muistelmia minä olin ottanut sieltä Pynniselle. Ne vielä myömättömät 7 ex. Mehil. 1836 & 1837 ja 6 exemplaaria Muistelmia on Clouberg ottanut myödäksensä ynnä niiden 8 ex. Finn. Mag. Med., jotka olivat olleet Cedervallerin työnä. Kuinka meidän raha-asiat seisovat, ja missä sinun pitäis matkustellessasi kuulustella kirjaisi kaupasta, näet seuraavasta tilin teosta. – Ei minulta ole vielä tulla paljon mitään tehdyksi, niin että minulla pyöri paha omatunto kumpalina. – Työnnä mulle niin pian kuin sopii kirja, ettämä ehki tietäisin missä sinä elät ja olet, ja mitä hyvää teet ja toivot. Ensimmäisen numeron Maamiehen Ystävästä olen lukenut niin suurella harmilla, kuin se näkyy olevan vähällä tarkkuudella kirjotettu. Elä tervennä ja sano terveisiä ystäville omalta veljeltäsi

C. H. Ståhlbergiltä

Herra Tohtori Lönnrot	Debet	
Novo Coulu	Rpl.	Kop.
1841. Kesäkuu 28 Käteinen	6,	65
Elok. 10. Carl Lundahlille jättänyt myytäväksi		
12 kpl. Finnarnes Mag. Med.	6.	–
Kirjakauppias Öhmanille Porvoossa 4 kpl Mehil.		
ja Muist., 4 kpl F.M.M.	32.	–
1844 Tammik. 9. Cloubergille Viipurissa jättänyt		
– 8 kpl Fin. Mag. Med.	4.	
– 7 kpl Mehil. 1836 ja 1837 (a 3,75)	26.	25
– 6 kpl Muistelmia (a 3,75)	22,	50
1843 Jouluk. 1 kpl Muistelmia Pynniselle	3,	50
Uskonut voivani tinkiä Pynnisen Muistelmista		
25 kop. joka tekee (– ?) vähemmän kuin		
kirjakauppapros.	–	35
1844 Tammik. 9. Cedervaller pidättänyt kirjakauppa-		
– prosenttina yhdestä myydystä kpl	–	90
	102,	5
Minulla myymättä 1 kpl Suom. San. ja Mehil. 1839, 40		
Credit Novo Coulu	8,	75
1841 Kesäkuu 28. 12 kpl Mehil. Ja Muistelmia		
a 7 rpl. 50 kop.	90,	–
24 kpl Finnarnes Mag. Med	12.	
1844 Tammik. 9. Saldo hyväkseni	–	5
	102,	5
	8,	75

Lisäksi olen Rabbelta vastaanottanut erehdyksessä tänä talvena Pynnisen kaupassa yhden kpl Suomal. Sananlaskuja ja yhden kpl Mehil. 1839 & 1840, jotka ovat minulla vielä myymättä mutta jotka koetan saada myydyksi. Tämä lisää creditiäsi 8 rupl. 75 kop.

C. H. Ståhlberg

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille 24.8.1844 Tartosta (konsepti)

Rakas Veli! Kun nyt taas epäilemättä olet Viipurissa, lähetän sinne tämän tervehdyskirjeeni. Viime kuukausien kuluessa aioinkin sinulle kirjoittaa, mutta lykkäsin sen aina toistaiseksi, kun en varmaan tietänyt, missä silloin oleskelit, Nurmeksessa, Kajaanissa vai Viipurissa. Varmaankin muilta olet jo kuullut, että olen matkustanut tänne Viroon. Täällä Tartossa olen jo puolentoista kuukautta tutkinut viroa ja etenkin viron kielioppia, joka nyt vihdoinkin on alkanut selvitä minulle. Etenkin sen tähden on minun näissä opinnoissa oltava tarkka, että vastedes, jos joskus siihen saan aikaa, voisin tällä taholla olla valmistautunut työhön, jota usein olen ajatellut, nimittäin vertailevan suomen, viron, vepsän ja lapin kieliopin kirjoittamiseen. Sen verran saksaa näyttää täkäläinen saksalainen ympäristö minuun mättävän, että voin kirjoittaa sellaisen teoksen saksaksi, jollei sen julkaiseminen ruotsiksi kannattaisi.

(Tämän jälkeen Lönnrot käsittelee laajasti viron kieltä ja suomen ja viron eroja – kirje on julkaistu kokonaisuudessaan teoksessa Elias Lönnrot: Matkat 1828 – 1844, Weilin+Göös 1981. Lönnrot lopettaa kirjeen:)

Koska sanakirjatyö – nimittäin kopioiminen – vie ainakin puolentoista kuukautta ja kun sitä pariksi viikoksi olen aikonut matkustaa Latvian rajalle voidakseni siellä paremmin tarkistaa viron tartonpuoleista murretta, niin tulen näillä seuduilla vielä viipymään pari kuukautta ja toivon siis mitä pikimmin postissa saavani sinulta moniaita rivejä. Jos olet käynyt Kajaanissa, niin ilahuta minua sikäläisilläkin uutisilla. En ole 4 – 5 kuukauteen kuullut mitään sieltä, enkä tähän saakka ole Virossaoloni aikani saanut reiviäkään Suomesta, kun olen laiminlyönyt ilmoittaa olinpaikkaani ystävilleni.

Koska paluuni kotimaahan kaikesta päättäen ei voi tapahtua ennen loka- tai marraskuuta, on hyvin mahdollista, että minun on palaaminen Pietarin tai Viipurin kautta. Kotia palattuani aion asettua yhteen paikkaan kahdeksi vuodeksi ja tehdä sanakirjaa, mutta en vielä tiedä, olenko tekevä sen Kajaanissa vai olenko koko virkalomani ajaksi muuttava Kuopioon, missä kuitenkin joskus paremmin voisi virkistyä toverien parissa. Mikä sinun mielestäsi olisi parempi? – Cedervalle pyysi minulta lupaa painaa vähän lisää Mehiläistä; se on

nyt oheisena. Sensuurivirastolle jätetään kaikki leimaamattomalla paperilla, joten se tällä haavaa kai kelpaa. Hänen pitäisi kuitenkin antaa minulle muutama kappale ilmaiseksi, mistä voit mainita hänelle.

Terveisiä rouvallesi, Ahrenbergille rouvineen, Ignatiukselle, Judénille ja muille tutuille. Ystäväsi ja veljesi

Elias Lönnrot

Viipuri 19.9.1844 (s)

Rakas Veljeni! Sinä 27 päivänä elokuussa kirjoitetun kirjasi sain minä käsiini jo pari viikkoa sitten, mutta se on jäänyt tähän asti vastaamatta ei ainoastaan aikaansaamattomuuteni tähden vaan myös – ja erinomattain – siitä syystä, että Cedervalleri, jonka kanssa minä tahdoin keskustella runoasiasta, ei ole ollut näillä mailla, ennen kuin tänä päivänä, elokuun alkupuolesta asti. Vasta tänä päivänä sai Cedervalleri sinun lupa-kirjasi runoin pränttäämiseen, ja lupasi puolestaan hyvin mielellään antaa sulle 50 exemplaaria runoista, pyytäin ainoastaan, ettet sinä myö niitä Viipurissa. Sen minä luulin saattavani sitä jäykemmästi puolestasi luvata, jota vähemmin niitä arvattavasti tulee siellä myödyksi muuallakaan. Mainittessani, mitä olit esipuheesta kirjoittanut mulle, sanoi Cedervalleri jo Ignatiuksen kirjoittaneen esipuheen runoille, mutta hyvin lyhyen, ja mitään mainihtematta niiden vähän liiallisesta irstasuudesta, ja lupasi sentähden lähettää sen mulle jatkettavaksi, mutta jälestäpäin ilmoitti Cedervalleri ei sitä löytävänsä, ja pyysi uutta kirjoittamaan. Sentähden, ja erinomattain sinun anomustasi noudattaakseni aivon minä Ignatiuksen kanssa keskustellen siitä huolen pitää, vaikka meillä kummallaki näihin aikoin on työtä jotenki runsaasti opetusviroistamme. Minulla on nimittäin luettavaa kymnaasissa 18 ja ominaisessa koulussa toistakymmentä tiimaa viikossa, ja sama määrä Ignatiuksellaki. Sentähden ja myös aikaansaamattomuuteni vuoksi ei saa mulla mitään kirjoitustyötä aikaan, vaikka kyllä usein sormet syyhyävät sitä tehdäkseni. Nurmeksessa ollessani kesällä rupesin minä kirjoittamaan Maamiehen ystävän 25:tä numeroa vastaan, jossa kiitetään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran aikomusta, että oikasta suomen kielen kirjoitus- eli tavutus-keinoa sillä tavalla että kaikki pitkät yksiääniset tavut kirjoitettaisiin yhellä äänekkeellä; joka yritys monesta syystä näyttää minusta niin turhalle, että en uskoisi olevan perää niiden puheessa, jotka sanovat Alex. Ingmanin sitä matkaan saattaneen. Keski-tiehen jäi multa tämäki kirjoitus osittain siitä syystä, että Jumala viisaudessaan pani päälleni sen kovimman koettelemuksen, kuin minua tähän asti on tavannut. 22

pnä heinäkuussa kuoli hyvin lyhyen, mutta hirmuisen kovan taudin perästä minun 14 kuukautta vanha, ainoa ja siihen asti hyvin terve tyttäreni. Joka kuorman pani, se on antanut voiman sitä kantaa, mutta ei sitä ihmisen sydän toivoisi pahimmalle viholliselleen. – Viikon päivät, vähän päälle, maahanpaniasten jälkeen matkustin minä vaimoni kanssa Paltamoon ja muutamalla iltapuhteella kävin minä Kajaanissa kaikenlaisia asioita toimittamassa ja muutamia tuttuja ja sukulaisia tervehtimässä. Mieli oisi ollut sinun vanhempiasi tavata, mutta eipä tullut siihen aikaa; kuulin kuitenki niiden voivan tavallisuuden jälkeen. En ehkä tullut kahtoneeksi kanavan rakennusta, jonka sanottiin olevan valmiiksi tulemassa. Terveys oli maassa (?) ja todia ja kahvia juotiin entisen mukaan. Kajaanissa piti olla kappalaisen anomus ensi sunnuntaina minun sieltä lähdettyäni; ja Kuopioon tultuani Nurmeksesta kuulin minä, että G. Högmannia oli anonut isoin osa seurakuntaa. Forssmanni oli saanut kaikkein kerettiläisten äänet, jotka oli tehneet muutamia veroja, mutta Wegelius Hyrynsalmesta, josma oikein muistan, ei ääntäkään kyytirahaksi. – Sinä haluat tietää, mihinkä minä luulisin sinun pitää asettauta Virosta tultuasi. Samoiten kuin sinä ihte, minäki pidän Helsinkiä ja Kajaania sopimattomina asuinpaikkoina, vaikka kyllä Helsingin seurat ja kirjastot joskus saattaisivat olla tarpeelliset. Kuopio kyllä on Suomen sydämessä, ja varsinkin kymnaasin sinne asetettua ei puutu siellä miehiä joittenka kanssa kirjallisistaki asioista saattaisi jutella; mutta luulisin Viipurin olevan ehkä soveliaamman asuntopaikaksesi: 1ksi on täällä vahvoja suomalaisia monta: Judéni, Ignatius, Coranderi, Berneri ja monta oppineitten säätyyn ei kuuluvaa; 2ksi on täällä keskinkertaisia suomalaisia joka haaralta Suomesta; 3ksi kulkee täällä kaikin ajoin paljo maakuntaa etäisimmältäki haaroilta; 4ksi kulkee tänne helpommasti kuin Kuopioon jos meitä Helsingistä tarvitaan, sillä Helsingin ja Viipurin välillä on aina rahtimiehiä, eli rahtilaivoja liikkeellä; 5ksi on täällä yhteinen kanssakäyminen vapaaehtoisempi ja siivompi kuin Pohjois-Suomessa: täällä saapi ihtekuki ilman päälle puheitta elää niin kuin tahtoo, ja eikä täällä kokoontulla todia juomaan yökaueksi, eikä täällä korttiakaan pelaa paljo muut kuin Hoviräätin Herrat, jotka taas ei paljo muulta työltä iltapuhteita viettele; 6ksi taitaa olla tämän seudun Suomi sinulta vähemmän tutkittu kuin muiden seutuin. – Taidat kukatiesi peljätä paikan kalleutta, mutta paitsi huoneita, jotka linnassa ovat kyllä kalliit, ei täällä muut tärkimmät tarpeet ole kalliimmat kuin muissakaan Suomen kaupungeissa, ja saapi täällä huoneita lopoteissa hyvällä hinnalla taikka hyyryllä. Tule sentähden tämän kautta takasin Virosta, vaikka vielä pääsisitki merite läntisempiin Suomen kaupunkeihin, niin saahaan tästä ja muista asioista laviammalti keskustella. Ja jos sinä et tullessasi suoraan aja minun luokseni asumaan, niin meistä tulee ikuiset vihamiehet. Minä asun herra Zakelin talossa, Suomen kirkon vieres-

sä, kivihuoneen ylivuoningissa, jonka akkunoista minä kahdenkymmenen vuotiaisna olisin saattanut tasakäpälässä hypätä kirkon akkunalle.

Jos et sinä suuttusi, tahtosin minä antaa siellä yhden asian toimitettavaksi. Seikka on semmonen: minulla on ollut myötävänä kolme osaa Dr Carl Chr. Ulmannin kirjasta Mittheilungen und Nachrichten für die evang. Geistlichkeit Russlands, ja nämä minä olen myönyt, mutta ei ole tullut niiden hinta, kolmekymmentä kuusi (36) ruplaa paperissa, lähetetyksi hänelle eli hänen asianajajalleen Pietarissa, paraasta päästä siitä syystä, että niiden adressit ovat multa kadonneet. Sentähden pyytäisin sinua hänelle eli hänen päälleluotettavalle tuttavalle tätä summaa maksamaan, jos nimittäin sinä häntä ihteään eli jotakuta hänen hyvää tuttavataan tapaisit, ja jos sulla sattuisi olemaan rahaa niin yltäkyllin että et tätä summaa tarvihteisi ennen kuin Viipurista lähteissä. Kerran minä olen jo tämän summan Ulmannille lähettänyt, mutta silloin lähetti hän rahan takasin, ja että hän ei enää tehne samate, pitää hälle muistaa sanoa, että kirjat ovat myödyt ja raha sen kautta tullut minun käsiini. Jos tämä asia jollain lailla tulisi sinulle kankiaksi, niin jätä se silleen. Vaimoltani ja vanhimmalta kälyltäni (svägerska?) Marialta, joka nyt on minun luonani, tuon sulle terveisiä. Terveyttä ja kaikenpuolista menestystä toivoo sulle myös

Vanha ystäväsi
C. H. Ståhlberg

P.S. Tämä kirja lähtee Viipurista sinä 27 pnä syyskuuta v. 1844. Ei ole aikaa virheitä kirjassa hakea ja parsia, pyydän sentähden, että luet oikeen mikä on väärin kirjotettu.

Viipuri 14.11.1844 (s)

Rakkain Veljeni! Olisin mielelläni jo ennen kiitoksia sulle työntänyt viimmeisen lähetys-kirjasi edestä, jos oisi aikaa runsaammalta ollut; vaan niinkuin tiedät, kulu se jotinki tarkoin ammateissa, joita ei sovi ylöslykätä. Minulle ja monelle muulle täällä on suuri ilo siitä tiedosta, että sinun täytyy tämän kautta kotiin palauta. Siitä on mulla toivo, että saahaan joulupuuro yhdessä syödä. Niinkuin minä muistelen jo viimmeisessä kirjassani kirjoittaneeni, asun minä Suomen kirkon vieressä, Zagelin (eli entisessä Huomannin) talossa, johonka sinä ajat majaan, jos et tahdo minua suututtaa. – Viimmeiseillimäisestä lähetys-kirjastasi lähetin minä ison osan ruotsiksi käännettynä Snellmanille Kuopioon, ja sanovat toverit täällä Saimasta lukeneensa sanomia sinulta, josta arvaan, että Snellman on siihen pränäyttänyt mainitun kään-

nöksen. Toivon sinun et tuosta minulle pahastuvan, tieten että niitä maanmiehiä on paljo, jotka haluavat tietoja sinulta, ja niitä vähä, joille sinä ennätät kirjoittaa. Nykyään sain minä kirjan Rabbelta, jossa hän ilmoittaa Suomen tulevan taas uudestaan ulosannettavaksi, hänen kustannuksellansa, mutta ainoastaan kerta vuodessa, nimittäin 20nen arkin sidet (nivet, vihko) vuoden lopulla. Jos se tulee jo tänä vuonna alkamaan, niinkuin aikomus kuulu olevan, en saa vieläkään minä mitään toimitetuksi ensimmäiseen vihkoon, vaan olen luvannut helmikuun alkuun jotain siihen pantavaksi valmistaa. – Castréni kuulu Helsingissä kokoavan paljo väkeä ympärilleen, lukiissaan suomen kielestä. – En ole kuullu, jos hän aikoo ollenkaan enää Venäjälle matkustaa. – Judéni, niinkuin luulen jo ennen kertoneeni, pränätäyttää paraikaa kirjojaan, ja sentähden eivät taida väleen saada pränätätyksi Cedervallerilta runot Mehiläisestä. – Näillä tienoin on jo monet viikot ollut jotennik kylmiä ilmoja, ja Viipurinlahti on jo kolmannen kerran kokonaan kannen alla, ja kyllä nyt näyttää todeksi tulevan sananparsi: "Kolmas kerta toden sanoo." Sillä tuskin enää tällä puolen kevättä niin vahvaa suvea ja rajuilmaa tulee, että vielä voisi jään rikki runtoa, kosk'eihän viimminenkään myrsky enää voinut koko väylää Uuraasta (Trångsund) kaupunkiin aukasta. Sentähden jääpi paljo tavaraa Uuraaseen täyttä talvi-tilaa odottamaan, ja Viipurin jokeen paljo alustoita kevättä odottamaan. Luntaki on jo vähin tullut, ja sateen kautta maahan luottaunut, niin että yksi ajaa rein toinen rattain kovalla ja koleikolla tilalla. Jo taas koulukello lyöpi. Elä tervennä, ja tule kohta kotimaahan ystäviisi yhtyäkses', sitä toivoo

Teräsvuori

Viipuri 19.2.1845 (s)

Rakas Veljeni! Kiitoksia paljo kirjastasi, jonka eilen sain käsiini! Ignatius on nyt toista viikkoa ollut hyvin sairasna, eikä voi vielä, vaikka kyllä jo paranemassa on, itse kirjoittaa vastausta viimmeiselle kirjallesi; sentähden on hän pyytänyt minua sinulle tiedoksi antamaan, olevansa hyvin tyytyväisen kaikkeen siihen, mitä sinä ja Akiander olette Harjulan onnettomuuden nimilehdestä ja jakelemisesta miettineet, eikä sano myös nimilehden komistuksesta (eli kuvasta) mitään lukua pitävänsä. – Ignatiuksen tauti ja oma ammattini on antanut mulle työtä niin kyllälti, että taas on jäänyt keski-tekoseksi se Suomeen aivottu kirjoitukseni, jonka minä olin luvannut Rabbelle jo tämän kuun alussa; ja että minä tässä olen peturiksi tullut, sitä olen niin hävennyt, ettei mulla ole vieläkään keuhkoja Rabbelle kirjoittaa, vaikka on yk-

si hänen kirjoistaan vastaamatoinna. Että minä joulun aikana en parempaa vaaria ajasta ottanut, tuli siitä, että minä en viimmeiseen Suomen vuosikertaan, jonka luulin jo menneen vuoden lopulla taikka viimmeistään tämän vuoden tammikuussa ulostulevan, kirjoitustani ollut aikonutkaan. Jos Jumala terveyttä antaa, niin saanee sama kirjoitus kuitenkin valmiiksi aikasin kyllä tämän vuoden vuosikertaan pantavaksi. – Nervanderin kanssa lähetin minä sinun tänne jääneen kauhtanasi; lienethän tuon saanut? – Ignatius sano 8na päivänä tässä kuussa kirjoittaneensa pitkän kirjan Akianderille, ja pyytänyt, että, jos se ei ole tullut Akianderin käsiin, hän siitä antaisi tietoa.

Olisin mielelläni kirjoittanut Akianderille ja muutamille muillekkin, jos olisi ollut aikaa. Sano ehki terveisiä kaikille tuttaville, ja anna minulle tietoa mihinkä sinulle vasta saapi kirjoittaa. Sano myös Castrénille, että jos hän tässä kuussa tulee kulkemaan Viipurin läpi, niin elköön muualla majaa ottakokaan kuin minun luonani. Tulevana kuuna tulee vähän ahdinko luonani, sentähden en tohdi siitä kuusta mainita.

Elä tervennä! toivoo ystäväsi
C. H. Ståhlberg

Viipuri 24.5.1846 (s)

Rakas ystäväni! Tuhansia kiitoksia kirjastasi, jonka sain pari tiimaa sitten, ja johon vastausta antamaan olisin paikalla ryhtynyt, jos ei minulla täällä olisi sama kova onni kuin Helsingissäkin, nimittäin: "att hvar söndag sitta arrest"; ja vieläpä se arresti on paljo vaivatoisempi täällä; sillä leikki se on arrestia istua, kun lukea saapi mitä tahtoo; vasta se tuskaksi tulee, kun päivä menee puupäisiä ja laiskoja luettaissa ja kurittaissa. – Tästä arvannet, ei laiskuuden yksinään olleen syypää siihen, että lähetyskirjan kirjoittaminen sinulle koko pitkän talven aikana ei ole aikomuksesta eteenpäin päässyt.

Mitä sinä Gottlundin Suomalaisen Kielestä olet kirjoittanut, se on niin kuin minun sisimmästä syämmestäni lausuttu. Siitä on arvaamattomasti paljo pahaa tarjona, ja pelkään sen tuskin saatavan estetyksi sillä keinolla, jota kirjassasi ehdottelet, sillä ensiksiki on niitä talonpoikia aivan harvassa, jotka uskaltavat enemmän uskoa omaa korvaansa kuin mitä kirjaan on präntätty, ja toiseksi lienee työläämpi kuin luuletkaan saada todistuksia kaikin paikoin kootuiksi ja sitten luetuiksi.

Että minä puoleltani jo olen koetellut mitä hyvällä sanalla voisi G:n luona vaikuttaa, sen näet tähän suljetusta G:n lähetyskirjasta, joka myös todistaa, että miehen paha sydän ei myöden anna luopua virheistään, ei oman, ei yh-

teisen hyödyn tähden. Se hyvä lienee kuitenki ensimmäisestä kirjastani (G:dille) lähtenyt, että on ottanut tavu- ja pränttivirhein oikasiaksi (corrector) muutaman studentin (lehtori Coranderin veljen); jonka tähden jo onki semmoisia virheitä Suomalaisessa paljon harvemmalta kuin alkuvuodesta. Mutta vähän on siitäki oikasiasta hyvää, koska kuulu olevan kovasti kielletty koskemasta taivutus- ja sovittelu-virheihin (etymologiska och syntaxiska). Toisessa kirjassani G:dille koin vielä näyttää hänelle muistutukseni ensimmäisessä kirjassani olevan sekä hänelle itselleen että Suomen kirjallisuudelle tärkiämmät kuin hän näytti luulevan, mutta samalla kiistin minä häntä taisteluun näistä asioista, mutta siistiin, ei ruokottomaan taisteluun (hyglig polemik), luvaten mielelläni poikkeavani luuloista, jotka hän oli vääriksi näyttävä, vaan myös voimiani myöten puoltavani mitä totuudeksi voin näyttää. Sillä kannalla nyt ovat asiat. Tuprakka sieltä on tulossa. Viimmenki on loppu "Mietteistäni" tullut präntätyksi, vaikka pränttivirheiltä niin sokaistuna, että tuskin niistä outo selvän saapi. Liian kuiviksi lienee Kanavan toimittaja niitä katsonut, koska hän on sekä niiden pränttäystä viivyttänyt että pränttivirheistä niin vähän huolta pitänyt. Harmittaa hiiden lailla, ett'ei sitäkään vähää, jonka voimat ja aika sallisivat paperille saada, saa häpiämättä präntättynä lukea. Rupeaisitko sinä apuun, jos täällä tulevana vuonna ruvettaisiin Kirjallisuuden Seuran puolesta sanomalehteä toimittamaan? – Mutta tästä saanemme suusanalla jutella, sillä, jos Jumala suopi, aivon minä taas kotvan aikaa kesästä Nurmeksessa ja vieläpä kukatiesi Kajaanissaki viettää.

Jos Gottlundin kotahuksia suomen kieltä vastaan luulet olevan haettavan ainoastaan Suomalaisesta, niin saatan minäki ottaa sen tehdäkseni, koska minulla on usiammat niistä jo merkissä, ja koska täytynee, jos ei ennen niin kesällä, niillä todeksi näyttää, mitä minä "mietteissäni" olen "puhtauden sankareista" puhunut. Näissä mietteissä vähän puhuttuani G-dinki kirjoituslaadusta (orthographii), olen aikonut, niin pian kuin G-di riidan alulle panee, näyttää millä lailla G-din Suomalainen sanoja taivuttelee, sioittelee ja sommittelee (eli sovittelee) (hans fel mot etymologi och syntax), ja jos ei siitä apua lähde, vielä päälliseksi paljastaa gottlundilaisen henkenki (ei hengenki), josta hän niin lavialta puhuu, ja joka niin luonnoltaan kuin kirjaimiltaan on kokonansa gottlundilainen ja ei mitään vähemmin kuin suomalainen.

10p. toukok. Sitte viimmeisen sunnuntain olen taas uuden lähetyskirjan G-dilta saanut, ja sen kautta on toivo tuprakasta, josta edelläpäin olen puhunut, kokonansa kadonnut. G-di, joka luulee "mietteeni" loppuneen Kanavan 17sta n:roon, jossa Kanavan toimittaja viisaudessaan net vielä kerran kokosi, jatkoa lupaamatta, vaikka toimittaja minulle ja minä G-lle olin luvannut koko lopun tulevan 16sta n:roon pantavaksi, kerskaa ensinnä minun ei tohtineen Suomalaiseen sanallakaan koskea, ja tunnustaa sitten uhkauksensa siitä syys-

tä lähteneenki, että oli Mietteini alkua (K-van 8sta ja 12sta n-rosta) kiireesti ja paikka paikoin lukiessaan ymmärtänyt minun rupeavan Castrénin lähetyskirjaa puollustamaan. – Tänä pänä aivon kirjoittaa G-dille ja vielä kerran koetella häntä saamaan tarkkakorvaisemmilta maanmiehiltä neuoa ottamaan. Aivon myös kysyä, ottaisiko Mietteitä Suomalaisen kielestä Suomalaiseen itseensä pantaviksi. Jos hän ei sitä lupaa, en tiedä muuta neuoa, kuin minkä kirjassasi ehoittelet. Mutta mitenkä varteen saada anti-barbarus? Olen kauan nähnyt hyvin tärkiäksi erityisen kirjan suomalaisista juohtosanoista (deriverade ord), niiden synty-la'ista ja merkityksistä; sillä tämä asia on tähän asti liian vaillinaisesti selitetty sanakirjoissamme ja kieliopeissamme, joihin se kuuluisi. Enkä luule asian selvitykseen muiden pystyvän kuin sinun ja, kuka tiesi, Castrénin. Semmoisen kirjan ohessa olisi anti-barbarus Gottlundius paikallaan. – Grootilta, jonka eilen täällä tapasin, olen kuullut aikovasi ruveta matkatoveriksensa Aavasaksaan. Jos perää lienee puheessansa, arvaan samalla tiellä Lappiinki meneväsi ja siis turhan olevan toivoni saada sinua tänä kesänä Kajaanissa kohdata. Se minua hyvin surettaa, mutta vielä enemmin (epäselvä teksti). – – – lienee Groot mikä mies tahansa; niin on ainakin epäilemätöntä, ett'ei se sinua hae sinun eikä maamme hyväksi vaan omaksi voitoksensa. Sanotaan hänellä olleen nykyään vastuksia sekä yläältä että alaalta päin, ja tarvinnee sentähden uudestaan kuntoansa ja toimeansa näyttää, ja sinua tässä työssä vamppunansa (?) pitää. Täällä on hän tällä kerralla ollut kokonansa toinen mies kuin viimeisenä kevännä. Grootin kanssa tuli mulle kirja Reiniltä, joka on jotenki närkästynnä Suomalaiselle eli Gottlundilaiselle, niinkuin Rabbe sanoo sitä Helsingissä kutsuttavan. Kanavan toimittaja, joka on ollut poissa niinkuin Kanavan 20sta numerosta nähdään, on taas kotona, ja lupaa sinulle postin kauttaa toimittaa 5nen n-ron tämänvuotisesta Kanavasta. Sano veljillesi, Högmanille ja muille paljon terveisiä ystävältäsi

C. H. Ståhlbergiltä

Viipuri 19.12.1846

Parahin Veli! Koko syksyn aikana en ole saanut ainuttakaan kirjettä Kajaanista enkä myöskään ainuttakaan sinne kirjoittanut. Tätä voi sanoa saamattomuudeksi. Tälläkään kerralla en taida ehtiä mitään kirjettä sukulaisilleni. Sinulle kirjoitan pääasiassa siksi, että käsikirjoituksesi Ruotsin ja Suomen Tulkkiin on parhaillaan silmieni edessä. Sen tarkastaminen on annettu Bernerin, Hanénin, Judénin, Ignatiuksen ja minun toimeksi. Toistaiseksi vain kolme ensiksi mainittua ovat käyneet sen läpi ja minä osittain. Silti olimme jo

kerran in plano yhdessä, koska Bernerin piti lähteä matkalle ja hänen muistionsa sitä ennen ottaa ad notam. Huomautuksia ei siis näytä tulevan paljon, osittain siksi että aiheellista syytä sellaisiin ei löydy, osittain siksi että emme uskalla aina muuttaa sitä, mikä ei ole mieleemme, koska meillä ei ole tilaisuutta kuulla sinun perusteitasi kirjoitetulle. Siitä periaatteesta olemme kuitenkin päättäneet, että milloin me kaikki olemme yhtä mieltä jostain lisäyksestä, poistosta tai muutoksesta, silloin se myös tehdään. Monet elma tai elmä -päätteiset uudissanat eivät oikein miellytä ketään meistä; mutta koska minen ei Bernerin muistaman mukaan kerta kaikkiaan kelpaa sinusta verbaalisubstantiiveille, vaikka se meidän mielestämme voitaisiin usein panna elman ja elmän tilalle, emme ole uskaltaneet tehdä mitään tällaisia muutoksia. Omasta puolestani katson, ettei minen -päätteisiä verbaaleja, jotka kai oikeastaan ovat gerundiiveja, voi eikä pidä karsia substantiivien joukosta, ja nyt huomaan jopa Tulkista, että sinäkin käytät niitä substantiiveina, joskin säästeliäästi. Sehän vastaa täydellisesti latinan io -päätteisiä verbaaleja; kun sen sijaan elman ja elmän, joita kiistatta on pidettävä eleman, elemän lyhennelminä, tyyppiset substantiivit ainakin tavallisimmin tarkoittavat tekemisen objektia, eivät itse tekemistä. Sen tähden esim. beundran on minusta käännetty väärin sanoilla ihmetelmä, kummitsema, joista sanoista edellinen näyttää tarkoittavan ihailun objektia, sitä joka on tehty ihailun kohteeksi; sitä vastoin saadaan verbeistä ihmettelen, kummaksin, kummastelen substantiivit ihmetteleminen, kummaksiminen, kummasteleminen, jotka jokainen suomalainen varmasti ymmärtää ja joita kukaan ei voi käsittää väärin. Voihan sana ihme sitä paitsi esiintyä sekä subjektina että objektina. – Samoin vaikuttavat monet i, tai tavallisimmin ti, -päätteiset uudissanat osaksi uskaliailta, osaksi tarpeettomilta. Kuitenkaan emme ole rohjenneet kajota niihin, koska kukaan meistä ei ole paneutunut johto-opin syvyyksiin ja koska kuitenkin on vähemmän harkittua panna viime kädessä pelkästään kuulo tuomariksi. – Meistä olisi kovin kiintoisaa kuulla ajatuksesi näistä kohdista. En tiedä vielä, miten kiire Öhmanilla on käsikirjoituksen kanssa; mutta ehkä kirjeesi ehtisi vielä tavoittaa käsikirjoituksen täältä.

Sinun menetelmälläsi järjestää substantiivit on kyllä suuret etunsa; mutta uskon kuitenkin, että olisi ollut yhtä hyvä järjestää ne jatkuvaksi aakkoselliseksi sarjaksi, koska siten vältyttäisiin monilta toistoilta ja etsiminen helpottuisi. Se on nyt hankalaa myös siksi, että melkoinen määrä verbejä ja adjektiiveja on etsittävä substantiivien joukosta. Mutta olipa Tulkissa nyt mitä puutteita tahansa, ei sitä apuneuvona käyttäen olisi varmaankaan kovin vaikeaa saada aikaan mukiinmenevää Ruotsalais-suomalaista sanakirjaa.

26. jouluk. Yksityistunnit, joulutouhut, mutta varsinkin vaimoni sairaus ovat aiheuttaneet, että tämä kirje lähtee viikkoa aiottua myöhemmin. Saa nähdä, ehtiikö Aapiskirjamme tulla painosta ennen Seuran vuosipäivää 3. helmikuuta.

Neuvottelut paperista ja matriisin hankkimisesta esipuheeseen saattavat viivästyttää asiaa.

Mainitsin vaimoni sairaudesta. Hän lahjoitti minulle pojan 20. marraskuuta ja oli sen jälkeen niin pirteä, ettei millään pysynyt sängyssä niin kauan kuin lääkäri oli määrännyt, vaan alkoi kohta osallistua taloustöihin, ja seurauksena oli, että hän vilustui ja on sen jälkeen viikon verran joutunut olemaan sängyssä reumatismin vuoksi, joka on uhannut asettua rintaan. Rintapaiseiden vaara näyttää nyt kuitenkin olevan ohi, koska päänsärky ja uuvuttava hikoilu alkavat hellittää.

Sano Högmaneille kovasti terveisiä, muita kajaanilaisia unohtamatta.

Kirjeeni äidilleni toimittanet ystävällisesti Paltamoon.

Kirjoita mahdollisimman pian sinun

C. H. Stålbergillesi

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille 19.1.1847 (konsepti) (s):

Tuhansia kiitoksia kirjastasi. Lähdin tänne Vesilahteen joulustamaan, ja sentähden tuli kirjakin tänne. Äitisi kirja työnnetään jälelle. Arvattavasti sama ilahuttava ilmoitus: poikasi syntymisestä. Oli kyllä kun kirjassas luin rouvasi sairaudesta iloni vähetä, mutta edemmä luettua sain siitäkin lohdutuksen, kun näin ei olevankaan aika taudin, vaan jonkun muun pian yli menevän kohtauksen.

Olisin suonut ja toivonutkin, ettette tulkkia korjatessanne olisi ollenkaan varoin kulkeneet, vaan rohkialla kädellä muuttaneet. – – Uusien sanojen monasti tarvittava hankkiminen ja vanhojen epävak. käytt:n. useinkin satt:t niin pah., että – –. Lukukirjaa (Chrestom.) olen näihin aikoihin asti toimitellut valm. Kumma ja oik. harmittava asia on ettei semm. työtä saa pik:n valm:si. Nyt olen siihen kirjoitellut osotteita Vatjan, Aunuksen, Liudin, Ven. Karj:n, Viron ja Lapin kielestä, jotka yksinänsä ovat pari viikk. kulutt., eikä sittenkään oik. valm., vieläpä runoelmia. Ehkä sitten saatte senkin kanssa työtä, sillä yhden työ ei olekaan koulukirja saada.

Puustavilliseen järjestykseen en tainnut tulkkia – sillä semm. järjestys olisi ollut yksipuolinen. – Johtosanoja päätteellä -minen olen useinkin silloin, kun olisivat kovin pitkiksi tulleet, vieronnut. Tarpeellinen olisi saada oikia johto-oppi, mutta eivät ole muut sitä tehneet, ei itselläni myös aikaa ollut.

Täällä viivyn maaliskuun keskiaikoihin, taikka niin että vasta huhtik:n alussa tulen Kajaaniin, jossa taas tul. kesänä nähnemmä t.t. Neljä viikkoa olen tänne tulollani voitt:t 1. syysm. 2. jouluviik. 3. revisioni v. 4. kevätm. jotka 4 v. Kajaanissa aina menivät tyhjään ja vielä maksoivat lisäksi.

Viipuri 19.3.1847 (s)

Rakas Veljeni! Sen mukaan, mitä viimmeisessä lähetyskirjassasi, josta sinulle olkoon veljellinen kiitos, ilmoitit, pitäisi sinun tähän aikaan olla Helsingissä. Tätä olen odottanutkin, tätä kirjoittamistani aina etemmäksi lykätessäni. Epätiedossa ollen, mitä paljosta kirjoittamisestani ennättänen paperille saaha tärkeimmistä asioista. Kuka tiesi tiedät itsekki yhden 1sen lehtorin viran (nimittäin matematiikan lehtorin) Viipurin kymnaasissa olevan avoinna. Tämmönen virka olisi sinulle paljo soveliaampi kuin mikään muu, jos ei professorin virka Helsingissä tule toimeen. Jos siis et toivo professoriksi päästä, ja jos hankalaksi ja sopimattomaksi katsot lääkärin viran, niin hae mainittu lehtorin virka, joka on haettavaksi määrätty 50 päivän sisään – en muista enää mistä päivästä lukien, vaan kyllä vielä aikaa on – ja jolla on 640 ruplaa hop. palkkaa, paitsi korttelia, josta maksetaan vähintään 100, enintään 200 ruplaa hopiassa. Varsinaista lukutyötä on tällä lehtorilla 14 tiimaa viikossa, ja siihen vielä jonkun ajan terminasta ruotsalaisten kirjoituskokeiden valvominen ja korjaaminen 5nessä ja 6nessa luokassa, joissa yhteen harvoin taitaa tulla olemaan päälle kymmenisen oppilaisen. Minä en ole ainoa täällä, joka sydämestäni toivoisin saada sinua tänne. Luulen myös, että sinä täällä hyvin menestyisit. Täällä on paljo Suomelle hyvin suopia miehiä. Mietippäs tätä asiaa; sillä Jumala tietää, miten luutat silloin käyvät, kuin sinä taas tarvitsesit siasta virkaasi.

Nykyjään tuli apulaiseltasi Europaeukselta Suomal. Seuralle Viipurissa kirja, jossa hän kehoittaa Seuraa kustantamaan jotakuta runon kerääjää Inkerin maalle, jossa luulee vielä paljo Kaleva-runoja löytyvän. Tämä asia ei ole vielä ollut keskusteltavana Seuran kokouksessa; mutta ensi kokouksessa, tulevassa kuussa (6tenä päiv.), tulee asia ilmoitettavaksi ja keskusteltavaksi, ja arvattavasti tulee tässä tilassa mielet eriämään, ei sentähden, että luulisin jonkun löytyvän, joka pitäisi mainittua runoin keräämistä vähäarvoisena työnä, lioitenki tähän aikaan koska Kalevala mielitään uudestaan painattaa, vaan sentähden, että Viipurin Seura on alusta pitäen ottanut päätarkoitukseksensa puollustaa rahvaan ja koulujen hengellistä hyötyä, jättäen Helsingin Seuralle huoleksi mitä tehtävää lienee sivistyneemmän kansan vetämiseksi rahvaan puoleen. Sentähden olisi hyvin sopinut sinun lähettää Suomalaisen lukukirjasi Viipurin Seuralle painettavaksi. Ei ainoastaan omasta, vaan myös Bergbomin ja Ignatiuksen puolesta pyy'än, että ilmoitat minulle mielesi tästä asiasta, jos mahdollista on, ennen Seuramme ensimmäistä kokousta, jos ei, kohta jälestä päin; sillä me saatamme jättää asian avonaiseksi sen kautta, että panemme sen lohkokunnalta tutkittavaksi.

Enempi kuin puolet Seuran rahavaroista menee Aapiskirjan painattami-

seen. Jos ei tällä kirjalla liene parempaa onnea kirjapainosta päästyänsä, kuin sinne aikoessansa ja siellä ollessansa, niin se on syntynyt kokonansa onnettoman tähden alla. Pitkäksi tulisi kaikkia sen vastuksia luetella. Toista kuuta kirjapainossa oltuansa on se viimmen niin kauas joutunut, että nyt parailaan painetaan sen ensimmäistä puolta arkkia, s.o. koko kirjan neljättä osaa.

Tulkkiasi korjailtiin, kuka tiesi, mielestäsi liiaksiki, eikä saatu sittenkään kaikinpuolin jokaisen mielen mukaiseksi, erinomattain tiedollisten sanain käännännästä. Niinkuin ennen olen sanonut, piän minä tämän käännännän vähäarvoisena työnä, toivoin, että ne vähitellen kääntyvät, kuin rahvaasta enempi oppineita nousee.

20 p. Majori Lagervalli oli eilen illalla luonani ja esti tätä kirjaa silloin jatkamasta, ja tänä päivänä on muuta työtä liiaksiki. Ukko aikoo kesäksi painauttaa 4 erinäistä draamaa, nimittäin: Kainin Murhateko, Tuhkapöperö, Josephi, ja Judithi, jotka jo ovat Censurissa tutkittavana, ja tingattavaksi kuuluutetaan. Terveisiä monelta! Elä tervennä ja kirjoita niin pian kuin mahdollinen on veljellesi

C. H. Ståhlbergille

Viipuri 25.5.1847 (s)

Rakas veljeni! Peljäten, että vastauksen anti kirjastasi, jätettyä tänä päivänä, joka on neljäs ja viimeinen Helluntai-lupapäivä, taas jäisi kauvaksi aikaa, otin hetken Lukemistosi lukemisesta, joka nyt olisi tärkiänä työnä, jutellakseni itsesi kanssa. *Ensinnäki olisi mieleni nuhdella sinua siitä, ettet kirjassasi sanallakaan mainitse, minkä arvollisena sinä pidät Europaeuksen kehoituksen meidän Seuralle; mutta jättänen kaiken pakinan tästä asiasta siksi kun taas yhteen yhdymme, toivoen sinun ei niin tehneen närkästyksestä, vaan sen vuoksi, että arvelit neuvosi Seurallemme liian myöhään tulevan, kuin ei Kuopiosta tullut kirjoitetuksi. Ja niinpä se olisi käynytkin. Rabben kautta saimme tietää Helsingin Seuran varojen olevan niin vähissä, ett'ei voineet kustantaa niin monta runon hakiaa liikkeelle kuin tarpeelliseksi katsoi Kalevalan uudistamisen suhteen, ja sen vuoksi päätettiin viimeisessä Seuran kokouksessa tarjota Helsingin Seuralle tähän asiaan pantavaksi 100 ruplaa hop.. Paljoa enempää ei oisi Seuramme voinut antaakkaan, koska sen Uusi aapiskirja, jota präntättiin 10.000 kappaletta ja jossa on 48 präntättyä lehtisivua, maksaa Seuralle noin puoliväliin neljättä sataa ruplaa hop., ja koska Hanénin Lainopillinen käsikirja oli Seuralta pränttiin autettava; kuiten-*

kin luulen, että summaa olisi muutamalla 50nellä ruplalla lisätty, jos ei kokouksessa olisi sattunut olemaan talonpoikija, jotka eivät tahtoneet ollenkaan myödistyä mainittuun rahan antoon.

Lukemistoasi tutkimaan määräsi Seura 1) Judénin, joka kuitenkin on siitä epäynyt niinkuin jo ennen yhdestä toisestaki lohkokunnasta, ja niin kuin sitä peljättiinki, ja sen varaksi määrättiin Hanéni. Koska Judéni on ainoa täällä oleva hämäläinen, joka siihen työhön kykeneisi, aivon minä koetella, eikö häntä voisi vielä asiaan suositella. 2) Majori Lagervallin, joka paraikaa täällä painattaa Kuvauksiaan, ja jonka jo ennen olemme havainneet olevan jo erinomaisen muistinsaki vuoksi semmoiseen työhön hyvin soveliaan. 3) Ignatiuksen; 4) Bernerin ja 5) minun. Sekä sentähden, että Hanéni niinkuin Judéniki on yksipuolinen ja itsipäinen, ettei myös sentähden, että Hanénin lohkokunnassa jo on kaksi karjalaista, olisin suonut Coranderin Hanénin siaan. Toki onki lohkokunnalla valta kutsua avukseen kenenkä tahtoo.

26p. toukok. Vieraiden kautta keskeytyi eilen kirjoitukseni ja tänäpänä on mulla 4 tiimaa Gymnasissa luettavana ainoastaan edellä puoltap., ja kello 12 viimeistään on kirja postiin pantava. Siis ei ole siaa pitkille puheille. Aikomus olisi taas pohjoseen päin painaa, aina Utajärveen ja Muhokseen, kukatiesi Ouluunki asti. Kukatiesi sopisi matkata Voudin kanssa, jos tarkkaan tietäsin, millonka hän Paltamosta lähtee Ouluun tilintekoon. Muhoksesta palattuani ja jonkun ajan Kajaanissa ja Paltamossa virkaeltua olen valmis Nurmekseen palaamaan, joko suoraa maantietä eli Hyrynsalmen ja Kuhmon kautta mutkitellen, aivan niinkuin sinulle sopii; sillä minä elän siinä ilahuttavassa toivossa, että sinä, niinkuin appeni sanoo luvanneesi, tänä kesänä tulet Nurmekseen. Elä tervennä, siksi kun tavataan toisiamme, ja jos tapaat Voutin, niin kysy millonka hän lähtee Ouluun, ja jos saatasi mulle siitä sanoma tänne eli Nurmekseen. Terveisiä kaikille ystäville

ystävältäsi
C. H. Ståhlbergiltä

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille 6.6.1847 (s):

Veljesi, Voudin, tapasin toissa päivänä ja hän sanoi 28:tena tässä kuussa Ouluun lähtevänsä; terve tultuasi siksi tänne! Vaan pääsetpä siihen aikaan tervaveneissä vielä suoremmin. Sitte tänne tultuasi saan lisätä, jos tämä kirje nyt jää vaillinaiseksi – Lukemisto – Kalevala –.

Porvoo 21.12.1847

Hyvä Veli! *Lähetin juuri äsken Viipurin Suomalaisen Seuran nimissä konsistorin notaarille Tuomiokapituliin kirjelmän, jossa anotaan painolupaa Seuran Aapiskirjan uudelle muuttamattomalle painokselle. Seura on nimittäin päättänyt julkaista heti taas 20 000 kappaletta, viimeinen 10 000 kpl suuruinen painos on siis loppuunmyyty tai ainakin loppumassa. Mutta sen ohella Seura on päättänyt, mitä suurimmaksi mielipahaksi minulle ja monelle muulle täkäläiselle, nostaa kirjan hinnan 5 kopeekkaan kpl. Hinnasta ei tosin tule liian korkea, ja jolleivät Viipurin kirjansitojat olisi petollisesti lähettäneet meille mitä hienoimmat näytesidokset kysyessämme heiltä, millaisen sidoksen he ottaisivat tehdäkseen 1 _ kopeekalla kpl, olisimme heti panneet hinnaksi 5 kop. kpl; mutta koska se nyt kuitenkin on pantu niin alhaiseksi kuin voitiin tuottamatta Seuralle tappiota, ei sitä mielestäni ainakaan samana vuonna pitäisi muuttaa. Seuraa ei siihen pakota mikään uhkaava tappio, vaan monessa suhteessa huonosti harkittu itsekkyys.* – Olen kosketellut tätä asiaa, koska se mitä selvimmin muistutti kauan elättelemästäni aikomuksesta kirjoittaa sinulle heti kun olen selvinnyt papillisista toimistani. Näiden toimien tuloksena on nyt ollut, että minulla 16. päivä oli pappis- ja pastoraalitutkinto, jossa sain yksimielisesti laudaturin pappistutkinnosta ja 6 laudaturia sekä yhden mielihyvin hyväksytyn pastoraalitutkinnossa, siis varsin avokätisesti, koska puuttui vain 1/21 osa maksimista. Toverinani pastoraalitutkinnossa oli – aika merkillisen sattuman kautta – Nevander, johon tutustuin Nurmeksessa ollessani siellä ensi kertaa sinun kanssasi. Kuten muistanet, hän ei kuulu niihin, jotka olivat ruutia keksimässä. Miehen arvostelukyky on yhtä huono kuin hänen muistinsa hyvä. Hän läpäisi pastoraalitutkinnossa 5 admittituurilla (?) ja 2 approbaturilla. Viime lauantaina, Nikolain päivänä, oli pappisvihkimys, jossa minun ohellani vihittiin 9 pappisehdokasta Porvoon hiippakunnasta ja 6 Turun hiippakunnasta – yhteensä 16 kappaletta; joten toimitus oli aika juhlallinen. – Pastoraalitutkinnon suorittamisen jälkeisenä päivänä jätin Tuomiokapitulille viimeiset Nurmeksen hakemukseeni kuuluvat asiakirjat, ja huomenna toimitetaan ehdollepano. Hakijoita on minun lisäkseni vain 3, mutta kaikki minua vanhempia, tai oikeammin vuosiltaan minua nuorempia mutta virka-ansioiltaan kokeneita. Ensimmäiselle sijalle tulee Kroijerus Käkisalmesta, hän josta a propos Fred. Cygnaeus sanoi, että "jos on tyystin kelvoton mihinkään hyvään, voi per fas et nefas hankkia itselleen paikan Haminan kadettikoulun opettajistossa, ja niin voi olla varma että saa itselleen pastoraatin". Hän on 4 vuotta kantanut Kadettikoulun opettajan titteliä (työn ovat kuulemma toiset tehneet) ja nämä 4 vuotta hän laskee lain mukaisesti 10 vuodeksi. Toiselle sijalle tulee Berndt Brunow Savonlinnasta, vahvan Calle Bru-

nowin veli. Näillä kahdella on suuri etumatka minuun virkavuosien perusteella. Kolmas hakija on Juvan kappalainen Nohrström. Hänenkin ansionsa ylittänevät omani, vaikka vain kuukausilla; ja koska Nurmes on toisen luokan pastoraatti, eivät minun ylivoimaiset arvosanani tule kysymykseen. Minulla ei siis näytä olevan mahdollisuuksia ehdokassijoille, ja ylimääräistä en aio hakea; sillä 1) on epävarmaa, pääsenkö siten päämäärään, 2) on sekin epävarmaa, voittaisinko mitään vaikka pääsisinkin; Viipurissa minulla on varmat tulot ja virka, johon olen tottunut, josta on minulle enemmän iloa kuin mielipahaa ja joka sen lisäksi jättää minulle usean kuukauden vapaa-ajan vuodessa: Nurmeksessa tulot sen sijaan riippuvat monista seikoista; virantoimitus on sen laatuista, etten vielä tiedä, miten sen vastuullisesti pystyisin hoitamaan, ja pitää minut sidottuna koko vuoden. Sitä paitsi on myös arveluttavaa hautautua korpiseudulle, jossa lasten on vaikea saada sielun ja ruumiin hoitoa. – Sic stantibus rebus pitäisi mieltymys seutuun, sen sijaintiin Kajaanin läänin naapurissa ja sen pohjaltaan turmeltumattomaan rahvaaseen vaientaa ja antaa Herramme päättää. Jos joku kolmesta hakijakumppanistani jostain syystä väistyisi, tai Nurmeksen rahvas oma-aloitteisesti keksisi pyytää minua neljäntenä ehdolle, pitäisin sitä kohtalon sallimuksena ja tyytyisin iloisesti siihen; mutta se edellyttää välttämättä, että tällainen ajatus syntyy rahvaasta itsestään, ei ystävieni tai sukulaisteni vihjeestä. Vain tällä tinkimättömällä edellytyksellä haluan enää tulla ehdolle Nurmekseen, ja voit mainita siitä niille sikäläisille ystävilleni tai sukulaisilleni, jotka tilaisuuden tullen haluaisivat ehkä lausua sanan puolestani siihen suuntaan. Vaikka olen useana peräkkäisenä kesänä ollut Nurmeksessa, olen silti ollut varsin vähän kosketuksessa rahvaan kanssa enkä ainuttakaan kertaa saarnannut, joten on tuskin odotettavissa, että Nurmeksen asukkaat näin ikään kuin näkemättä haluaisivat minut. – Täällä ei tänä syksynä ole ollut lainkaan pakkasia tai lunta. Vasta neljä tai viisi päivää sitten alkoi pakastaa ja ensilumen saimme tänään, ja niin paljon, että rekiä alkaa näkyä liikkeellä. Joulunpyhät, ehkä myös Uudenvuoden, aion viettää täällä; mutta heti kun keli ja sää pyhien jälkeen sallivat, aion lähteä Viipuriin. *Ahrenberg kirjoittaa, että sikäläinen Suomalainen Kirjallisuusseura on asettanut komitean laatimaan ehdotusta Wilken koulun perustamiseksi, ja että minun pitäisi olla komitean ainoa työjäsen. Siitä tulee hankala juttu. Lahjoitettu summa, joskin huomattava, ei riitä läheskään testamenttaajan ajatteleman koulun ylläpitoon. Sen hän on itsekin tajunnut, minkä vuoksi hän panee toivonsa koulun aikaansaamiseksi siihen, että muu yhtä kiinnostuneet ja varakkaat maanmiehet osallistuvat hänen hankkeeseensa. Komitean harkittavaksi näyttää sen vuoksi ensimmäiseksi tulevan kysymys, olisiko perustettava heti koulu, jota voidaan ylläpitää lahjoitetun summan nykyisillä koroilla, vai olisiko laadittava ehdotus lahjoittajan ajatuksia lähei-*

semmin vastaavasta koulusta ja jätettävä sen avaaminen tulevaisuudesta riippuvaksi. Kumpaakin voi perustella sekä puolesta että vastaan. Silti pitänee kai ennen kaikkea ottaa huomioon testamenttaajan tarkoitus, sikäli kuin se on selvästi lausuttu. Testamenttaaja on kuitenkin määrännyt koulun laadusta tuskin muuta kuin että opetuksen on tapahduttava suomeksi ja että myös maanviljelystä on opetettava. Hyvin järjestetty maanviljelys- ja kauppaoppilaitos olisi Viipurissa tarpeen vaatima, mutta edelliseen lahjoitus on liian pieni, jälkimmäiseen sitä ei saa käyttää, vaikka se riittäisikin. Summa summarum: vielä en tiedä, miten asiaan pitäisi tarttua. – (Tästä eteenpäin kirjoitettu alun perin suomeksi) Vieläpä ne ovat tekemättä kaikki koulukirjatki. Josma aikaa saisin, niin rupeaisin koettelemaan kokoonsaada Biblian historiaa; mutta se aika pyrki käsistä jälkiä jättämättä eli tärväypi kaikenlaisiin pikku töihin. – Kirjoita, aikaa saatuasi, mitä mietit Wilken-koulun rakennuksesta, ja mitä kirjoja, siinä käytettäviä, jo luulet löytyvän. Jos olisi sopinut, niin olisin matkustanut Mustialaan, sieltäkin jotain hyvää neuvoa saadakseni.

22 päiv. jouluk.: Niin kuin jo arvasin eilen, en ole päässyt kirkkoherran vaaliin Nurmekseen. Tapahtukoon Herran tahto! – Koska sinä vasta kirjoitit, niin pane joku sana tiedokseni, kuka luullaan saavan Sotkamon kirkkoherran viran. Minä en ole puoleen vuoteen lukenut lentolehtiä ja siis en edes tiedä kutka siihen on vaalissa. Sano paljo terveisiä Lindhille. Veljensä voipi hyvin: mutta veljen vaimo on vähin ...tinut (?) siitä syystä, että sillä on Saksanmatka mielessä. Kuinka morsiamensa voinee, sen tietää epäilemättä Lindh itse paremmin kuin minä. Paljo terveisiä myös Högmanille ja muille ystäville. En muista, jos lienen jo ennen torunut sinua sentähden, ettet tullut Nurmekseen kesällä. Sen vaan tiedän, että toruja olet ansainnut.

24p. jouluk. Nyt on joulun aatto käsissä, ja vaikka on joulupuut ja muut hankittuna, niin tulee meillä kuitenki olemaan ikään kuin Mustalaisen joulu. Kyllä meitä pyydetty moneen paikkaan jouluaattoa viettämään, vaan kiittää kylää ja pysyä kodissa, pahasessaki, niinpä ennen neuvottiin. – Elä tervennä, sitä toivottaa

ystäväsi
C. H. Ståhlberg

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille 8.1.1848:

Kirjeestäsi ja sanomalehdestä huomasin samalla kertaa, ettei sinua ollut pantu ehdokassijalle Nurmekseen, mikä oli sitäkin tyhmempää, koska Sotkamo nyt pian saa setäsi Utajärveltä, sillä opettaja Wegeliuksen Vaasasta ja kappa-

lainen Alceniuksen Kalajoelta, jotka ovat 2 ja 3 ehdokassijalla, ei otaksuta (tulevan valituksi?). Stenius Särkivaarasta uskoi syyskesällä, että saisit yksimielisen kutsun. Kappalainen Hahlilla maksatulehdus – – – näyttää nyt toipuneen taudistaan. – En voinut matkustaa, koska Lindh poissa. – *Mahtaisivatko viipurilaiset vaivautua maksamaan vuotuisen avustuksen Wilken varoihin, jotta koulu voitaisiin järjestää heti tarkoitustaan vastaavalla tavalla, varsinkin kun se olisi yksinomaan heidän ja paikkakunnan hyväksi. Avustus voisi olla tilapäinen kunnes muita varoja saadaan.* (Suomeksi) Biblian historioita meillä jo on kolme suomeksi: Millerin suomennettu entiseltä Rantas. provast. Cygnaeukselta ja Hübnerin Gogneurin parannuksilla suomenn. 1. Mag. Joh. Keckmannilta (siltä joka oli Kajaanissa) ja 2. sama kirja suom. Saxbäckiltä Luodossa. Et siis tarvinnekaan sitä suom–n ruveta, ennen muita Heickell–n geogr. suomenn. nyt Ahlqvistilta, joka sitte menneen kesän on täällä asunut; siitä tulee hyvä kirja. Muita: Högmanni ja muut heimol. voivat hyvin. Levonius potee. Toru itseäsi, kun et tullut tänne kesällä.

Viipuri 20.4.1848 (s)

Rakas Veljeni! Pääsiäisjuhlan tähen kouluvirkani töistä muutamiksi päiviksi vapautettuna aivon kirjoitella lähetyskirjoja sinne ja tänne, ja ensiksi sinulle. Lagerwallin rahat ovat vielä huostassani. Tänäpänä kyllä lähti Hanéni Parikkalaan, ja hänen kanssaan olin aikonut lähettää rahat; mutta rippikirkon hommassa unehtu asia siksi asti, että Hanéni ennätti matkaan näittä rahoitta. *En muista, jos lienen jo ennen kirjoittanut sinulle Lukemistostasi, sen vaan muistan, että olen aikonut sitä tehdä. Ensimmäinen osa tästä teoksestasi oli täällä hyvin kauan tutkittavana, mutta ei se täällä sentähen paljo parannut. Kukatiesi vielä yhessä ja toisessa paikassa huononiki. Lohkokunnan jäsenille oli pohjoissuomen kieli melkeen outoa, ja jos en minä olisi sitä puollustanut, olisi moni hyväki puheen parsi tullut hylylle. Viipymään tuli tämä ensi osa täällä sentähen, että tutkijat menneenä kesänä olivat hajallaan yksi siellä toinen täällä, ja että Ignatius sairasti ja minä olin Porvoossa menneen vuoden loppuun asti. Arvattavasti on käsikirjoittama, joka täällä oli tutkittavana, ja myös meiän lohkokunnan mietteet jo tulleet itseltäsi vielä kerran katseltavaksi. Mahtanet havata, meiltä tehtyin muutoksien olevan vähän epätasasia. Minun mielestäni saisi tämä kirja erinomaisen arvon sen kautta, että siinä löytyisi ei ainoastaan yhteisen kirjakielen esikuvaa vaan myös erinäisten maakuntien, ja jospa vielä erinäisten pitäjienki, puheenparren mallia, siinä järjestyksessä kun meiän lohkokunta on mietteessään ehotellut. Näinä päivinä lähetetään toinen osa Lukemistoa Helsinkiin. Täällä oleva käsikirjoittama on*

jotenki virheellisesti puhtaaksi kirjoitettu, ett'ei se suinkaan sillänsä kelpaa pränttiin pantavaksi. Kuitenkaan ei ole meiän lohkokunta ruvennut sitä sana sanalta tutkimaan ja oikomaan, kosk'ei siinä sovi kenenkään toisen kuin sinun kokonaisia sanoja muutella. Tästä osasta ei ollut meiän seuralla muuta mainetta, kun että toivoisi Vanhanaikaisissa runoissa, jotka enimmiten ovat Karjalasta kotoisin, puhtaan Karjalan puheen parren käytetyksi, ja sentähen ei kirjoitettavan ele vaan elä = älä, ei tta eli ttä vaan ta eli tä vajannan siassa, eikä menevi vaan meneevi, vaikka viimeisestä vaainnasta en täysin tieä liekkö väärin vain oikein. Nykyaikaiset runot olisivat meiän mielestä olleet soveliaammassa järjestyksessä, jos nii'en etunenään olisi pantu rahvaan runoja, nii'en jälkeen alkuperäisiä suomalaisia oppinei'en runoja ja viimmeksi käännöksiä muista kielistä. Yhen kerran on se lohkokunta, jonka tulee toimittaa asetuksia Wilken koululle, kokousta pitänyt, ja siinä päätettiin, että Ahrenbergin ja minun piti jotai asetusten haamua miettiä ja sitten lohkokunnalle tutkittavaksi jättää. Vaan en minä tieä, millonka tässä aikaa saatanee. Ei suinkaan lukuterminen ajalla, ja sen lopetettua aion taas lähteä matkalle, jos Jumala suo minulle ja pereelleni ikää ja terveyttää lahjoittaa. Kukatiesi käyn Kajaanissa, jos ei Nurmeksessa tulle taas niin paljo askaroimista, että siellä kesä kuluu. Kummastellut olen, ett'ei sanoma-lehissä vielä ole mitään ollut luettavana Sotkamon kirkkoherran vaalista. Päässeekö setäni sinne kirkkoherraksi. Sano tuhansia terveisiä kaikille sukulaisilleni ja ystävilleni Kajaanissa ja Paltamossa, koska sinne irtau'ut. Nyt on jo 26 p huhtikuuta käsissä ja jo kaksi postipäivää ohitse mennyt, sitte kuin tämän kirjan suurimmaksi osaksi kirjoitin ja vasta kolmantena päivänä tämän jälkeen taitaa se tulla postiin. Ignatius on taas ollut vähän kitulaisempi kuin tavallisesti, kuitenki näyttää nyt olevan kostumaan päin. Mitäs Kajaanissa sanotaan maailman menosta? Ei siellä tai'a Etelän tuulet ja myrskyt tuntua sen enempi kuin täälläkään. Vaan lienee teilläki nyt kova taisteleminen itäpohjoisen kanssa, koska täällä tuskin turkeissaan taretaan, vaikka pääsiäislauantaina oli täysi kesä. Elä tervennä, ja tervehi muita niinku sanottu on!

29 p. huhtik. Hanéni lähtee vasta huomenna Parikkalaan, jos ilma pysyy niin kauniina ja lämpimänä kuin tänäpäivänä on. Ja Lagerwallin rahat menevät hänen muassansa. En ole ennättänyt kirjoittaa ees maammolleni, sano hänelle, tavatessasi, terveisiä.

Veljeltäsi C. H. Ståhlbergiltä

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille 21.5.1848 Kajaanista (s):

Kiitoks. toimestasi Lagervallin rahojen kanssa. Lukemistosta sain nyt viime postissa loput – Collani taitaa ruveta ruveta niiden johtojen avulla, jotka saadut, itselläni paljo muuta työtä. (Kalevalan kanssa viipynenkö?) Epäilisin siitä paljo hyötyä huolevan, jos mallia eri paikkojen murteista tulisivat lukemistoon.

Terve tultuasi tänne, jossa taidan kesälläkin olla, koska en pääse kunnekaan lukahtamaan kiireeltä. Äitisi on näinä aikoina raihnaillut, hengen ahdistus ja vuoteella. Lindhi siellä kävi. Kajaanissa ei kysytä maailman menoista mitään, jos vaikka ihan ympärinsä pyörähtäisi koko maailma. Asun nyt Lindhin vuokratussa talossa.

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille 5.6.1850 Kajaanista:

Saamassani kirjelmässä toukokuun 28 päivältä 1850 valitetaan rokotusapulainen Ravelinin piittaamattomuudesta ja huolimattomuudesta tehtävänsä hoitamisessa, mikä toki aina ja varsinkin tällä haavaa on mitä valitettavin asia ja mitä ei hänen erottamisellaan voida korjata, sillä käytettävissä ei tietääkseni ole ketään muuta, joka kykenisi edes siten hoitamaan rokotukset kuin hän on edellisinä vuosina tehnyt. Koska Ravelinin valitettu huolimattomuus osaksi johtunee valvonnan puutteesta ja hänen turhamaisesta kuvitelmastaan, ettei hän ole riippuvainen muista kuin piirilääkäristä, olen oheisessa kirjelmässä muistuttanut häntä, että hän sen ohella on seurakunnan papiston valvonnan alainen, kuten 1 §:ssä H. K. M. arm. kuulutuksessa rokotuksista Suomessa helmik. 17 päivältä 1825 sanotaan, ja että hänen on 12 §:n mukaan ehdottomasti suoritettava rokotuksia niissä paikoissa ja niinä aikoina, jotka papisto hänelle osoittaa, ja pyydän täten kirkkoherraa hyväntahtoisesti ilmoittamaan hänelle nämä paikat ja säädetyt ajat, jolloin hänen on kuhunkin paikkaan tultava, jotka ajankohdat sitten 18. huhtik. 1825 annetun Keisarillisen – – rokotusasetuksen 2 §:n mukaan ilmoitetaan seurakunnille, perustuen tämä siihen että kirkkoherra määrää ja seurakunnan kustannuksella lähettää tarkastettaviksi sellaiset henkilöt kuin yllä mainittu 2 § säätää. Sair.asetuksen, joka tarkemmin valaisee asiaa, toivon tilaisuuden tullen saavani takaisin.

Viipuri 19.5.1852

Hyvä Veli Elias! Sanomalehtihuhut, että olit taas aikeissa ryhtyä lehdentoimittajaksi, olivat vähällä saada minut kirjoittamaan sinulle ystävällisen paheksuvan käsitykseni tästä päätöksestä, sen haitallisuudesta nykyisen päätehtäväsi, sanakirjatyön, loppuun saattamiselle, ja mitä useampia Oulun Wiikko-Sanomien numeroita olen lukenut, sitä aiheellisempaa minusta on ollut kirjoittaa, mutta nyt tyystin toisessa tarkoituksessa kuin aluksi, nimittäin ilmaistakseni hartaan iloni siitä tavasta, jolla tähän mennessä olet lehteä toimittanut, ja pyytääkseni sinua jaksamaan vielä jonkin aikaa, jotta nousevat suomalaiset kirjailijat näkisivät, miten suomalaista sanomalehteä on nykyisin toimitettava. *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran perustamisesta saakka, kuten myös Seuran pöytäkirjat osittain voivat todistaa, toiveissani oli kauan jonkin mieleltään uskonnollisen (= moraaliteologisen) taloudellisen luettavan julkaiseminen tavalliselle rahvaalle, joko kirjan tai lentolehtisen tai myös sanomalehden muodossa*, mutta sen jälkeen kun tietoisuus itseni ja muiden täkäläisten vanhempien fennomaanien kyvyttömyydestä saada propriis viribus sellaista aikaan, tai valaa sellaista henkeä rehvasteleviin nuoriin fennomaaneihin, on syvän huolen ohella jo murskannut kaiken toivon minkään sensuuntaisen toteutumisesta ja aiheuttanut jonkinlaista epämiellyttävää välinpitämättömyyttä, on sinun Oulun Wiikko-Sanomiasi ilokseni saanut minut vakuuttumaan, etten ainakaan vielä ole menettänyt halua kaikenlaiseen suomen lukemiseen. Minä omasta puolestani ahmin Oulun Wiikko-Sanomien jokaisen rivin enkä voi muuta kuin uskoa, että lehti saa päivä päivältä uusia lukijoita. Jalo, kristillinen, sopuisa henki, kertova muoto, sekaan ripotellut kirpeydet, kevyt, yksinkertainen ja puhdas kieli, tyystin erilainen kuin puritaanien kieli ruotsalaisine ajatuksenkulkuineen ja käsittämättömine suomen sanoineen, kaikki tämä tekee aina hyödyllisen, mutta ei kaikkia yhtä lailla kiinnostavan aiheen varmasti jokaista lukijaa. kiehtovaksi. Tästä olisi paljonkin sanottavaa; mutta koska nyt nekään ajatukset ja tunteet, joita Oulun W.S., kuulutuksissa tai syntyneissä, on minussa herättänyt, eivät olisi tulleet paperille, jollei tärkeämpi aihe kirjoittaa sinulle olisi tullut väliin, riittäköön tämä sanotusta lehdestä.

Castrénin poismeno on epäilemättä koskettanut sinua syvemmin kuin ehkä ketään muuta, koska et voi olla tietämätön siitä, että täytettäessä nyt vapautunutta suomen kielen professorin virkaa kaikkien katse kääntyy sinuun. Täkäläisten suomalaisen kirjallisuuden ystävien parissa on, en tiedä miten, levinnyt huhu, että sinä olisit jo kauan tuntenut sellaista vastenmielisyyttä Helsinkiin muuttoa kohtaan, ettet luultavasti millään ehdolla hakisi virkaa, ja sen

vuoksi he ovat pyytäneet minuakin koettamaan vaikuttaa päätökseesi. Myönnettävä toki on, ettei tällä haavaa koko maailmassa ole miestä, joka kaikessa voisi korvata Castrénin, etkä sinäkään voi täyttää hänen paikkaansa sillä lailla kuin hän luultavasti olisi tehnyt, jos Kaikkiviisaan suunnitelmissa olisi ollut antaa hänen jatkaa ajallista aherrustaan; mutta siitähän ei vielä seuraa, ettet sinä pystyisi täyttämään samaa paikkaa yhtä hyvin tai paremmin kuin hän, vaikkakin toisella tavalla. Niin, minusta on kiistatonta, että sinä suomen kielen professorintuolissa voisit monessa suhteessa hyödyttää isänmaata Castrénia enemmän, joskaan sinun toimintasi hyvän asian puolesta ei samassa mitassa kuin Castrénin työ olisi omistettu levittämään kunnian hohdetta Suomen maan ja Yliopiston tai tieteen valoa yhtä laajan tietämyksen kentän ylle. – Ja nähdäkseni sinä olet maassa ainoa, josta näin voidaan sanoa. Sen sijaan on yhtä selvää, että jos Gottlund tai Europaeus (mainitsen sen haihattelijan, koska tiedän, että hän oli täyttä päätä ryhtymässä kilpailemaan suomen professuurista Castrénin kanssa) ylennetään vapaaseen paikkaan, he eivät voi muuta kuin vahingoittaa hyvää asiaa, ehkä auttamattomasti. Ja jos et sinä hae virkaa, en tiedä, kuka voisi syrjäyttää Gottlundin. Akiander, ehkä myös Kellgren, täyttäisi kieltämättä Gottlundia paremmin paikan; mutta ensinnäkin uskon, ettei kumpaakaan heistä ylemmällä taholla pantaisi Gottlundin edelle, ja jos niin tapahtuisikin, ei kumpikaan sinun laillasi kykene herättämään rakkautta asiaan, ja Akianderin tutkimukset, niin perusteellisia kuin omalla alallaan ovatkin, ovat professorille silti liian suppea-alaisia, Kellgrenin sen sijaan lienevät vain ohimennen kosketelleet suomen kieltä. – Ilmoita minulle tilaisuuden tullen muutamalla rivillä aikomuksistasi.

Terveisiä kaikille kajaanilaisille ystävilleni ja sukulaisilleni, joista en ole pitkään aikaan kuullut muuta kuin murheellisen tiedon, että Jacob-veli on kärsinyt silmäsairaudesta ja että, ei kovin hauskaa sekään, Levonius on myynyt tilansa (Junnilan?). Yhden iloisenkin uutisen olen toki kuullut, nimittäin että Augusta Ståhlberg olisi mennyt kihloihin Fredrik Aejmelaeuksen kanssa. Jos se on totta, onnittele heitä puolestani ja muistuta molempia siitä viimeistään Helsingfors Tidningarissa paljastuvasta salaisuudesta, että he ovat onnellisesti naimisissa siltä pohjalta, että he molemminpuolisesti rukoilevat Jumalalta hyvää aviopuolisoa.

Minun kolmas rehtorinkauteni päättyy tähän lukukauteen, ja olen kahden vaiheilla, mitä minun pitäisi tehdä jos minut valitaan uudelleen.

Kesän aion viettää maalla 9 virstan päässä Viipurista. Maksan pienestä mökistä ja puutarhasta 150 ruplaa brutto, vaikka en voi asua siellä kauempaa kuin ne 10 viikkoa, jotka loma kestää. Olet luultavasti kuullut onnettomasta langostani Otto Wenellistä. Hän on nyt sen verran parempi, että olemme päättäneet ottaa hänet kanssamme kesälomalle. Vielä kerran terveisiä ystäville ja

sukulaisille, alkaen vaimostasi ja Högmanista, jotka luultavasti ensiksi tapaat. Tällä haavaa voimme, Jumalan kiitos, kaikki hyvin. Täällä on ollut poikkeuksellinen talvi ja poikkeuksellinen kevät. Nyt meillä on vihdoin ollut 4 kutakuinkin lämmintä kevätpäivää peräkkäin, mutta koko Viipurinlahti on yhä jäässä, lunta näkyy vielä joka puolella suuria kinoksia, ja vain siellä täällä alkaa pilkahtaa vihreää paljailla valleilla. Voi hyvin! Vaimoltani myös terveisiä sinulle ja muille tutuille ja sukulaisille.

Vanha
C. H. Ståhlbergisi

Kuopio 12.10.1857 (s)

Rakas veljeni! Minun velvollisuuteni olis ollut jo alkupuolella viimmeistä syyskuuta ilmoittaa Suom. Kirj. Seuralle Helsingissä, jonka asiamiehenä minä olen ollut Viipurissa, että minulla oli majan muutto mielessä; mutta aina elokuun lopusta tähän päivään saakka on minulla ollut niin moninaista puuhaa, että en ole saanut tilaisuutta tätä velvollisuuttani täyttää. Vieläki olen täällä ikään kuin kestikivarissa, jossa tuskin on tilaisuutta kirjoitusneuvoja käyttää, ja ajatuksiansa vähänkään koossa pitää. Sentähden en rupeakkaan, niinkuin pitäisi, Seuralle itselleen tästä asiasta kirjoittamaan, vaan pyydän sinua vanhan ystävyyden vuoksi Seuralle minun puolestani ilmoittamaan, että minä nyt olen muuttanut pois Viipurista (24p. syyskuussa) ja että siis Seuran asiamiehen virka Viipurissa on avoinna. Myös pyydän, ettäs puolestani kiität Seuraa hyvästä suosiostansa, jolla se on minulle asiamiehen viran uskonut jo puolitoistakymmentä vuotta. Viimmeisinä vuosina olen aivan vähän voinut Seuran etua edesauttaa, sillä jota enemmän vuosia, sitä enemmän huolia on hartioilleni karttunut, jonka tähden olisinki jo aikoja mainitusta virasta eron ottanut, jos olisin nähnyt siitä jotakin suurempata hyötyä Seuralle lähtevän; vaan Viipurissa ei ole ollut monta, jotka täydestä sydämmestä ovat suomalaista kirjallisuutta suosineet, ja sen harvoilla suosittelioilla on ollut, niinkuin minullaki, moninaista muuta työtä ja huolta. Kuitenki on Viipurissa nuorisosta nousevasta hyvä toivo, jos vaan sinne kotoutuvat kaikki sieltä lähteneet, mutta vielä Helsingissä eli muualla oppia etsiväiset nuoret miehet, joiden seassa erittäin mainitsen studentin Julius Krohnin ja magisterin Carl Slöörin. *Asiamiehen virkaa toimittaissa minulle karttuneet vähät paperit jätin minä Viipurista lähtiessäni Viipurin Kirjall. Seuran sihteerille, lehtorille Axel Gabr. Coranderille*, joka sopisi Helsingin Seuran asiamieheksi, jos ei hänellä jo ennestään olisi liiaksiki virkoja, jonka tähden voisi olla sekä hänelle että Seuralle parempi, jos joku toinen koulun eli kymnaasin opettajista valit-

taisiin asiamieheksi.

Huhtikuussa muutan minä, jos Jumala suopi, Pielavedelle, ja monen muun toivon seassa on sekin, että siellä vielä saada nähdä sinuaki, ja antakoon Jumala, että sinulla, vasta pohjan perille tullessasi, olisi ilahuttavampi asia kuin se, että opettaa jäkälä-leipää tekemään.

Sano terveisiä minun puolestani yhteisille ystävillemme, ja onnea ja terveyttää toivottaa sinullekki ja sinun rakkahillesi vanha ystäväsi

C. H. Ståhlberg

PS. Tietämättömyys täkäläisen postikonttorin kirjanotto-hetkistä on syynä että tämä kirja, vaikka kirjoitettu maanantaina, lähtee vasta lauantaina (17p.).

Pielavesi 6.7.1861

Hyvä vanha Veli! Posti täältä lähtee tosin vasta 9. tätä kuuta, mutta postipäivinä on harvoin aikaa henkilökohtaiseen kirjeenvaihtoon; siksi käytän nyt vapaata hetkeä raapustaakseni muutamia rivejä sinulle ja pyytääkseni ystävänpalvelusta eräässä yksityisasiassa. Sisarenpoikani, opiskelija Fredrik Levonius pyysi keväällä takaustani lainaan, jonka hän aikoi ottaa joltain yleiseltä rahastolta. Kieltäydyin monista pätevistä syistä sellaisesta sitoumuksesta, mutta lupasin itse lainata hänelle 100 ruplaa niin pian kuin saisin niin paljon säästetyksi omien välttämättömien tarpeitteni ohella. Nyt minulla on tilaisuus täyttää lupaukseni, mutta koska en tiedä, onko Fredrik Levonius lomien aikana Helsingissä, otan vapauden lähettää nämä sata (100) ruplaa sinulle toivomuksella, että ystävällisesti toimittaisit rahat hänelle heti kun hän on siellä tavattavissa.

Siltä varalta, etten ehtisi tämän lisäksi kirjoittaa Levoniukselle, pyydän sinua sanomaan hänelle, että hän voi lähettää minulle velkakirjan samasta lainasta, joka voi olla maksamatta viisi vuotta tulevan elokuun 1 päivästä ilman korkoa ja sen jälkeen neljän prosentin vuosittaisella korolla, jos on tarpeen. Nämä ehdot sen varsin mahdollisen tilanteen vuoksi, että Levonius joidenkin vuosien kuluttua on vihreällä oksalla, minun 9 lastani, joista vanhin on 15 vuotta, nuorin 7 vuotta, taas kurjuudessa. – (Suomeksi) Rakas veli! Olisi halu pakinoida muistaki asioista kuin ainoastaan maallisista, mutta paljoko sitä paperille ennättää panna, varsinki jo vapiseva käsi! Pohjanmaat ovat olleet sinulle rakkaat, ja sinua rakastetaan pohjanmaassa, niin käyhän vielä kerran pohjan kesiä ihailemassa, että ystävilläs olisi se ilo, että sinä suusta suuhun puhutella; sitä pyytää ja toivoo sinun vanha ystäväs

C. H. Ståhlberg

Pielavesi 27.4.1875

Rakkain Veljeni! Nyt on jo kulunut ties kuinka monta vuotta siitä kun viimeksi tapasimme. Silti en ole voinut koskaan unohtaa sinua. Suomalainen sanakirjasi on koko ajan ollut mielessäni, ja olen pelännyt, ettei elinaikasi riittäisi sen valmiiksi saattamiseen. Miten tavattomasti ilahduinkaan, kun sinä (Snellmanille muistaakseni) ilmoitit, että sanakirja oli valmis, joitakin lisäyksiä lukuun ottamatta. Riittäisivätpä nyt vain Suomalaisen Seuran varat sen painattamiseen. Jos olen ymmärtänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tämän vuoden tilit oikein, Seuralla pitäisi olla 127,576 markkaa, ja sillä voi jotain tehdä. Jos ehdit joskus kirjoittaa minulle, kerro minulle, montako lasta sinulla on ja minkä nimisiä he ovat. Minulla on 11 lasta, yksi tytär on naimisissa, yksi kihloissa. Vanhin poikani on Helsingissä ja on käynyt tapaamassa sinua. Hänen piti opiskella lääkäriksi, mutta hän on nyt neuvostani alkanut lukea lakia. – Olen menettänyt muistini 3 vuotta sitten, joten en muista lasteni nimiä, siksi en tiedä, elääkö vaimosi vai onko hän kuollut. Jos hän elää, sano terveiseni hänelle. Kerro samaten terveisiä Snellmanille ja kiitä häntä hänen viime puheestaan, kun ylioppilaat kävivät tervehdyskäynnillä hänen luonaan.

Voi hyvin, toivoo uskollinen veljesi
C. H. Ståhlberg

Lönnrot kirjoitti Ståhlbergille toukokuun alkupäivinä 1875 (konsepti):

Sanomattoman tervetullut kirjeesi huhtik. 27 päivältä herättää henkiin ainakin 30 vuoden iloiset muistot, sillä emmehän ole tavanneet sitten kuin Viipurissa noin 30 vuotta sitten. Kuten tiedät, menin 1849 naimisiin, muutin vuoden 1854 alussa Kajaanista H:kiin, jossa asuin vuoden 1862 puoliväliin, jolloin minusta tuli emeritus. Seuraavana vuonna asetuin asumaan synnyinseudulleni Sammattiin, josta pari vuotta aikaisemmin olin ostanut itselleni maatilan. Vuonna 1868 minua kohtasi se vaikea menetys, että rakastettu vaimoni kuoli jättäen jälkeensä 4 äidittöntä tytärtä, vanhin 18, nuorin 9 vuotta vanha. Vanhin lapsi, poika, oli kuollut jo Kajaanissa. Maalla asuin sen jälkeen syksyyn 1875, jolloin lasten täydellisemmän koulunkäynnin vuoksi muutin taas H:kiin, jossa sittemmin olen oleskellut paitsi kesäisin, jotka olen viettänyt Sammatissa. Kun vanhin tyttäreni Maria viime vuoden alussa minun ja sisartensa suureksi suruksi kuoli rintatautiin, jäljellä on nyt vain 3 tyttöä, jotka ovat nimeltään Ida Karolina, Elina Sofia ja Thekla Natalia. Tässä on si-

nulle nyt kertomus myöhemmästä elämästäni. Muuten olen jatkuvasti saanut nauttia jokseenkin hyvästä terveydestä, josta en voi kyllin kiittää Jumalan hyvyyttä. Meidän iässämme on totisesti ilahduttavaa, että saa pysyä terveenä, mutta siihenkin on valmistauduttava, että se pian voi muuttua. Vanhojen ystävien piiri pienenee joka vuosi, pitkäaikaisen ystävän Lillen poismeno pari viikkoa sitten, samoin kuin lehtori Gottlundin, jonka hautajaisissa viimeksi tapasin poikasi Karl Theodorin. – – Sanakirjan esikäsittelyn sain valmiiksi viikko sitten, joten se voidaan nyt kirjoittaa kunnolliseksi käsikirjoitukseksi painoa varten; tämän vuoksi minulla ei ole muuta huolehdittavaa kuin heidän puhtaaksikirjoitustensa tarkistaminen. 12 vuotta olen nyt joltisenkin sitkeästi uurastanut sen kanssa, joten en voi muuta kuin suuresti iloita, että se on nyt näin lähellä päämäärää. – – Sydämelliset terveiset vaimollesi ja perheellesi vanhalta uskolliselta –.

Pielavesi 25.5.1875

Rakkain Veljeni! Et voi ikinä kuvitella tuntemaani iloa, kun sain kirjeesi. Kiitän sinua siksi sydämeni pohjasta. Samoin kuin Wirsikirjasta, jota en ole vielä ehtinyt lukea kuin sieltä täältä. Se oli minulle täydellinen uutuus, luultavasti siksi, että menetin hiukan yli kolme vuotta sitten yhtäkkiä muistini, niin etten muista lasteni nimiä. Olet tehnyt uskomattoman paljon! Ja sellaisia asioita, jotka eivät koskaan kuole. – Työtä on toki minullakin ollut, mutta se ei näy. Tulin tänne onnettomaan aikaan. Täällä on 140 miestä ja kymmenkunta naista, jotka eivät osaa lainkaan lukea, ja monet niistä, jotka olivat osaavinaan, lukivat joka toisen sanan väärin. Tämä on nyt korjattu. Pahempi oli muuan toinen seikka. Seurakunnalla oli ollut useita hyviä vuosia ja runsaasti viljaa; se vietiin Kajaaniin ja myytiin 4 ruplalla tynnyri. Mutta 1855 tai 1856 oli kato, joka sitten toistui melkein samanlaisena aina vuoteen 1870, joten seurakunta velkaantui Kruunulle suunnattomia summia, ja tänä onnettomana aikana minun piti kirjoittaa pitäjänkokouksen pöytäkirjoja ja muistioita kuvernöörille niin taajaan, että pitäjänkokous- ja köyhäinhoitopöytäkirjoja on neljä kertaa niin paljon kuin seurakunnan perustamisesta 1673 minun aikaani.

Vaimosi ja tyttäresi kuolemasta en ole tätä ennen kuullut mitään. Otan sydämestäni osaa ja toivon sinun elävän niin kauan, että näet kolme tytärtäsi onnellisesti naimisissa. – Itse en voi toivoa eläväni niin pitkään, että näkisin lapseni elätettyinä. – Nuorin oli tammikuussa 10 vuoden ikäinen. Minulla on ollut 12 lasta, joista vanhin kuoli ennen toisen syntymää. Elävät ovat nimeltään Anna Maria, Carl Theodor, Eva Sofia, joka on naimisissa adjunktini Mehtosen kanssa ja jolla on kaksi lasta ja saa näinä päivinä kolmannen, Selma

Lovisa, kihloissa Rudolf Jackin kanssa, Jenny Fredrika, Henrik Gabriel, joka näinä päivinä matkustaa Helsinkiin suorittamaan ylioppilastutkintoa, Aron Gustaf, jolla nuoruusvuosinaan oli erinomainen muisti ja musikaalisia taipumuksia, mutta on myöhemmin monia vuosia kärsinyt krampista ja heikentynyt yhä enemmän, Jakob Benjamin, Mathilda Charlotta, Fredrik August ja Johan Richard. Nämä neljä vielä koulussa. – Sinä et mainitse mitään, että katkaisit jalkasi. Se on varmaan jo kunnossa. Minä en puhu mitään, että minua kahdenkymmenen vuoden ajan painanut suru, jonka olen kantanut valvomalla ja tekemällä työtä kunnes silmät eivät enää pysy auki.

Sinä olet nyt jotakuinkin vapaa, etkö voisi tulla kesällä tänne tyttöjesi kanssa. Matkahan olisi aika vaivaton. Ensin junalla, sitten laivalla. Elämäni loppuun uskollinen ystäväsi

Carl H. Ståhlberg

Pielavesi 4.3.1876

Hyvä Sydänveljeni! Jo käsialastani voit nähdä, miksi minä niin harvoin kirjoitan. Tarvitsen pitkän aikaa luettavan käsialan kirjoittamiseen. Minä en muista, olenko edes ilmaissut suunnattoman iloni siitä, että Suomalainen sanakirja on valmis.

Suokoon Jumala sinulle terveyttä ja voimia huolehtia itse korrehtuurista; niiden 10 sanomalehden perusteella, joita tilaan, korrehtuurit on vähemmän hyvin luettu, joskaan ei niin hutiloiden kuin Morgonbladetissa. – Pelkään, etten ole vielä kiittänyt sinua Suomalaisesta Wirsikirjasta, jos niin on, pyydän sinulta anteeksi ja haluan täten esittää sydämelliset kiitokset. Sen jälkeen kun Kuukauslehden viime numerossa olet selostanut monivuotista työtäsi Suomalaisen Wirsikirjan parissa, olen ihmeissäni miettinyt, miten olet sen kaiken ehtinyt. – Minä en nyt muista, onko Sanakirjaa painettu jo M:ään saakka. Yli puolet siis on jäljellä. Miten paljon Sanakirja mahtaa tulla maksamaan? Jos sinä kuitenkin voisit kerran ottaa vapaata ja tulla Pielavedelle kesällä? Minulla olisi tosin syytä tulla ensi kesänä Helsinkiin, mutta olen niin höpsähtänyt, etten tule toimeen niin isossa seurassa kuin siellä kesällä on. Minä en ole tähän mennessä nähnyt rautatietä enkä kai koskaan tule näkemäänkään. Tule sinä tänne ensi kesänä! Jos tapaat poikiani, sano terveisiä minulta. En kirjoita nyt heille. Terveisiä muille tutuille, ennen kaikkea J. W. Snellmanille, mutta sinulle itsellesi eniten terveisiä vanhalta ystävältäsi

C. H. Ståhlbergiltä

C.H. Ståhlberg perheineen

Carl Henrik Ståhlberg (1799 – 1878)

Kirjastoamanuenssi, kielentarkastaja, suomen kielen ja kansanopetuksen edistäjä

Carl Henrik Ståhlberg kuului perustajajäsenenä Lauantaiseuraan sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan, jonka sihteerinä hän toimi. Hän ei ole kuitenkaan saanut samaa mainetta ja julkisuutta kuin kuuluisat ystävänsä ja työtoverinsa Johan Ludvig Runeberg ja Elias Lönnrot. C. H. Ståhlberg oli lisäksi mukana perustamassa Viipurin Suomalaista Kirjallisuusseuraa. Hän toimi kirjastoamanuenssina Helsingin yliopiston kirjastossa ja opettajana useissa eri kouluissa, joista jotkut olivat hänen ja hänen ystäviensä perustamia. Opettajan tehtävässään hän edisti kansanopetusta. Elämänsä pari viimeistä vuosikymmentä hän toimi kirkkoherrana Pielavedellä. Hänet tunnetaan innokkaana suomalaisena, jopa fennomaanina, ja tehtävissään hän halusi edistää suomalaista sivistystä. Pohjalaisen osakunnan kuraattorina hän sai arvostusta osakseen. Hänen toiminnallaan, joka kesti 1800-luvun alusta lähtien useita vuosikymmeniä, on ollut suuri vaikutus suomen kieleen ja suomalaiseen kulttuuriin.

C. H. Ståhlberg liittyi Lauantaiseuraan heti sen perustamisesta lähtien 1830. Hän oli perustamassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa 1831 ja toimi sen sihteerinä 1839 – 1840. Hän oli Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran perustajajäsen (nimi kirjoitettu perustamisasiakirjan neljännelle riville vasempaan reunaan) ja varapuheenjohtaja 1845 – 1857. Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura oli ollut käytännössä Ståhlbergin johdossa. Hän oli muuttanut Viipuriin niihin aikoihin, jolloin Viipurin Kirjallisuusseuran perustaminen oli suunnitteilla, ja toiminut varaesimiehenä sen perustamisesta lähtien. Pöytäkirja antaa hänelle erityisen tunnustuksen siitä, että hän ymmärtämystä ja ahkeruutta osoittaen oli hoitanut tehtäviään. Hän kuului myös seuran suppeampaan piiriin. Ystäviensä N. A. Gyldenin, J. J. Nervanderin, J. L. Runebergin, B. O. Lillen ja A. A. Laurellin kanssa hän perusti Helsinkiin koulun (Laurellska lyceet). Sen tehtäviin kuului korostaa humanistisen sivistyksen merkitystä, ja sen pääaineita olivat kielet ja matematiikka. Pääosin C. H. Ståhlberin aloitteesta perustettiin Viipuriin suomalainen kansakoulu, jonka johtokunnan puheenjohtajana hän toimi. Tämän lisäksi hän perusti Viipuriin alkeiskoulun, joka kulki nimellä Ståhlbergin koulu.

C. H. Ståhlberg toimi yhdessä ajan muiden tunnettujen henkilöiden kanssa. Vilkasta, usein luottamuksellista kirjeenvaihtoa hän kävi hyvän ystävänsä Elias Lönnrotin kanssa ja oli mukana joillakin tämän matkoilla. Hän toimi Lönnrotin oikolukijana ja poikkesi tässä työssä välistä tämän oikeinkir-

joituksesta ja välimerkityksestä. Helsingissä hän huolehti Mehiläisen painatuksesta. Hän lienee ollut "Mehiläisen pränttivirheiden ojentaja". Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran valiokunnassa hän tarkasti Lönnrotin käsikirjoituksen teokseen Svensk, Finsk och Tysk Tolk. M. A. Castrénin pyynnöstä hän korjasi tämän tseremissin kieliopin latinalaista asua yhdessä Lönnrotin kanssa. Lönnrotin aloitteesta oli perustettu "romaaniyhtiö" suomenkielisen käännöskirjallisuuden julkaisemiseksi. Mukana hankkeessa oli myös C. H. Ståhlberg, mutta yhtiö aloitti joidenkin vaikeuksien jälkeen vasta 1849 toimintansa nimellä Suomalaisen Kauniskirjallisuuden Yhdyskunta. Suomi-sarjan perustavassa kokouksessa C. H. Ståhlberg oli läsnä, ja hänestä tuli lehden yksi toimittajista. Hänellä oli myös muita ystäviä, joiden kanssa hän teki yhteistyötä ja kävi kirjeenvaihtoa. Näistä mainittakoon tiedemies, runoilija August Ahlqvist, lehtimies Paavo Tikkanen ja kirjailija Wolmas Styrbjörn Schildt (Volmar Kilpinen).

Ståhlbergin sävyisä luonne tulee hyvin esille hänen sovittelevasta kirjoituksestaan, joka kosketteli kahdesta julkaisusta noussutta kiistaa. Samassa yhteydessä hän vetosi julkaisijoihin, jotta nämä pitäisivät lupauksensa julkaisuista ja niiden aikatauluista erityisesti lapsia ja suomen kieltä ajatellen. Runonsa Talvi Suomessa Ståhlberg päättää fennomaanisiin säkeisiin soivasta Suomen äänestä. Suomen kielen tärkeyttä hän painotti myös kirjoittaessaan ystäväpiirissään eräissä jäähyväisissä suomeksi: "Matkustaissa muissa maissa, seuratkoon sua muistosanat: Oma maa mansikka, muu maa mustikka." Kriittisesti hän otti myös kantaa Koranterin suomalaiseen kielioppiin ja sen tutkijoihin. Hän osasi olla kannustava, vaikkei pitänytkään arvostelemaansa kielioppia koulukirjaksi sopivana. Hän oli kiinnostunut Uuden Aapiskirjan levittämisestä ja hinnasta. Muita hänen kirjoitusaiheitaan olivat esimerkiksi suomen kielen vieraat kirjaimet ja puoliäänteet, jotka erottavat syntyään suomenkielisen muista. Hän jätti jälkeensä keskeneräisen, noin 160 hakusanaa sisältävän suomi–ruotsi-sanaluettelon. Kirjoituksissaan hän käytti nimimerkkejä Stg, Stbg ja –rg. C. H. Ståhlberg toimi avustajana useissa lehdissä, kuten Kanavassa, Tapiossa ja Suomessa. Hän tarkasti myös muiden kirjoittamien tekstien kieliasua ja suoritti oikolukua.

C. H. Ståhlbergin luonnetta kuvaa Juhana Vilhelm Snellmanin hänestä käyttämä nimi Tålpori-ukko. Fredrika Runeberg luonnehtii häntä sielultaan vilkkaaksi ja innokkaaksi, mutta puheessaan verkkaiseksi, melkein tuskallisen hitaaksi, toisaalta tuliseksi asioiden esittäjäksi, joka saattoi äärettömän säyseästi lausua mitä polttavimpia asioita. Viulunsoitto oli hänelle läheinen harrastus. Erottuaan Pohjalaisen osakunnan kuraattorin tehtävistä hän sai lahjaksi juomasarven, johon oli kaiverrettu mm. teksti: "Kait-

sialle kaivatulle Carl Henric Ståhlbergille". Toimiessaan Pielaveden kirkkoherrana hän muitten töittensä ohella edisti kansanopetusta ja osoitti suurta kykyä hoitaa asioita lievittäessään 1860-luvun nälkävuosien hätää. Käytökseltään hänen sanotaan olleen nuhteeton ja vilpitön sekä kohdelleen lempeästi kaikkia.

LIITETIEDOT

Carl (Karl/Kalle) Henrik (Henric) Ståhlberg S 15.4.1799 Hyrynsalmi, K 1.11.1878 Pielaveden pappila. V nimismies Jakob Gabriel (1771–1805) ja Eva Magdalena Lagerberg (1773–1844). P Anna Sofia Wenell (S 1822, K 1908), PV Nurmeksen kirkkoherra Aron Wenell ja Anna Ulrika Gottlund. Lapsia kaikkiaan 12, joista mainittakoon Karl Teodor S 1846 K 1916, nimismies; Eva Sofia S 1848 K 1920, P. Adolf Mehtonen, Kuopion maaseurakunnan kappalainen; Selma Lovia S 1850 P Johan Rudolf Richard jack, varatuomari, raatimies; Jaakko Benjamin S 1859 K 1915, opettaja; Marhilda Charlotta S 1861, P Juho Emil Kantele (Cantell), insinööri, Kuopion vankilan johtaja; Fredrik August (Teräksinen) S 1863, lääninagronomi ja Johan Richard S 1865, maanmittaaja.

URA. Ylioppilas 1819 Oulun lukio, opiskelija Turussa 1819 (Pohjalainen osakunta). Filosofian kandidaatti 1828, filosofian maisteri 1832. Hyväksytyt opinnäytteet filosofian ja luonnonhistorian virkaa varten Turun kimnaasissa 1834. Papin- ja pastoraalitutkinto 1847, pappisvihkimys Porvoossa 1847, rovasti arvo 1849.

Helsingin yliopiston kirjaston amanuenssi 1829–1842. Mukana perustamassa koulua Helsinkiin (Laurellska lyceet) 1831, jossa opettaja 1832–41, rehtori 1840–41. Pohjalaisen osakunnan kuraattori 1832–34. Vararehtori 1842–43 ja rehtori 1847–58 Viipurin kimnaasissa; toinen ehdokassija Helsingin sekä saksan kielen että suomen kielen lehtorin virkaan 1839. Uskonnon, filosofian, antropologian ja raamatun eksegetiikan yliopettaja 1841 Viipurin saksalainen kimnaasi sekä teologian, uskonopin, kirkkohistorian, siveysopin ja sielutieteen ensimmäinen lehtori 1841, vararehtori 1842–43 rehtori 1847–58 Viipurin kimnaasi. Pielaveden kirkkoherra 1855–1878 (virkavapaa ikänsä vuoksi 1871).

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran perustajajäsen ja sihteeri 1839–1840, Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran perustaja varaesimies 1845-1857; Societas pro Flora et Fauna Fennica, jäsen 1826 lähtien.

Stanislain III luokan ritarimerkki 1858, Annan III luokan ritarimerkki 1868, kunniamerkki 25-vuotisesta nuhteettomasta palvelusta. Kutsuttu tanskalaisen Det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskabin jäseneksi 1843.

TEOKSET. Talvi Suomessa. Saima 1845 No 3./Nimimerkki –rg, runo/; Mietteitä suomalaisesta kirjakeinosta. (Jatke 17:stä Numeroon). Kanawa, Sanansaattaja Wiipurista 1846 No 19./Nimimmerkki Stbg./; Sana Koranterin Suomalaisesta kieliopista, toinen sen tutkijoista. Kanawa, Sanansaattaja Wiipurista 1848 No 25. /Nimimerkki Stbg./; Uusi Aapiskirja, toimitettu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralta Wiipurissa. Toinen painos. Wiipurissa, Cederwallerin ja pojan luona, w. 1848. Maksaa niwottuna 5 kop. hopiata.

Suometar N:o 27./Nimimerkki Stg. Arvostelu/; Program öfver förändringarne vid Wiborgs Gymnasium 1849–52, 1852–55, 1855–58; Pari sanaa muutamasta riita-asiasta. Jatke n:sta 20. Sanan-Lennätin 1856:2./Nimimerkki Stg./; Sanaluettelo. "Jäljennös Pielavden kirkkoherran rovasti K. H. Ståhlbergin papereista löydetystä, keskentekoisesta sanaluettelosta. Muistiinpanot lienee tehty 1830-luvulla, jolloin Ståhlberg kilpaili Gottlundin ja Coranderin kanssa yliopiston suomenkielen lehtorinvirasta. Helsingissä, helmikuun 25 p:nä 1931. Kaarlo Teräsvuori." Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto.

(Ote Suomen Kansallisbiografiasta. Julkaistu kirjoittajan Irma Sorvalin luvalla)

1) Johan Henrik Kellgrenin runo. Suom.

D.W. Åkerman

Toimeni Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran esimiehenä 1877 - 1901

D.W. Åkerman (1843-1919) oli viipurilainen juristi ja suomalaisuusmies. Hän työskenteli Viipurin hovioikeudessa 1870-1890, viimeksi hovioikeudenneuvoksena. Rannan kihlakunnan (Viipurin pitäjä, Koivisto, Johannes, Uusikirkko, Kuolemajärvi) tuomarina hän oli 1891-1901 ja senaattorina 1901-1905 ja 1910-1912. Turun hovioikeuden presidenttinä hän oli vuosina 1905-1910.

Åkerman oli tulisieluinen fennomaani ja lukeutui poliittisesti vanhasuomalaisiin. Hän osallistui aktiivisesti yhteiskunnalliseen toimintaan Viipurissa ja toimi vuosina 1877-1901 Viipurin suomalaisen kirjallisuusseuran esimiehenä.

Oheinen teksti on katkelma hänen kirjoittamistaan muistelmista, jotka on julkaistu loppuunmyytynä omakustanteena Åkerman-Voipio –suvun piirissä 1993, toimittaja Pentti J. Voipio.

Toisaalta kuin virkatoverieni piiristä oli minun löydettävä ne miehet, joitten seurassa parahiten viihdyin, joitten kanssa sain työskennellä niitten pyrintöjen hyväksi, joitten edistäminen muodostui minun elämäni rakkaimmaksi tehtäväksi. Jo suomalaisessa seurassa tutustuin eräisiin näistä. Mutta vasta kun tulin kutsutuksi Viipurin suomalaisen kirjallisuusseuran jäseneksi ja minut sitten (vuonna 1877) valittiin seuran esimieheksi, tuli suhteemme läheisemmäksi.

Luonnollista oli että minut, joka toimiessani suomalaisessa seurassa olin tullut tunnetuksi suomenmielisyydestäni, päätettiin kutsua sanotun kirjallisuusseuran jäseneksi. Seuran jäseneksi kutsuttiin ylipäänsä jokainen seudulla asuva, jonka vähänkin kuultiin kannattavan seuran pyrintöjä. Koetettiin siten kiinnittää heidät asiaan ja sen ohessa saada seuralle vähän lisää tu-

loja jäsenmaksun kautta, niin vähäinen kuin tämä maksu olikin: kerta kaikkiaan kaksitoista markkaa (sääntöjen sanojen mukaan kolme koko ruplaa) vähintään – ja harva suoritti sen enempää.

Muistaakseni olin noin vuoden ollut kirjallisuusseuran jäsenenä, kun seuran silloinen "esimies" pastori Vitikka tuli nimitetyksi Puumalan pitäjän kappalaiseksi ja hänen piti siis muuttaa pois paikkakunnalta. Oli seuralle saatava uusi puheenjohtaja; ja kovasti hämmästyin, kun muistaakseni seuran sihteeri lehtori Adiel Bergroth ja kassanhoitaja konttoristi Robert Mallenius eräänä päivänä saapuivat luokseni ja kysyivät, enkä tahtoisi vastaanottaa tuota luottamustointa. Eihän minulla ollut minkäänlaista edellytyksiä siihen; en ollut koskaan kirjoittanut, vielä vähemmin julkaissut mitään edes sanomalehdessä – jos en ottanut lukuun kihlakunnan oikeuden ja hovioikeuden pöytäkirjoja ja päätöksiä, ja niistäkin oli aniharva laadittu suomenkielellä. Luonnollisesti minä ensin kieltäydyin kunniasta; mutta kun Bergroth ja Mallenius huomauttivat, että ennenkin oli seuran puheenjohtajana ollut nuoria hovioikeuden virkamiehiä, joilla ei ollut senkään vertaa ansioita suomalaisuuden suhteen kuin minulla, että olisi asialle hyödyksi että joku paikkakunnan korkeimpaan virastoon kuuluva henkilö oli seuran etunenässä ja ettei sitä paitsi sopivampaa miestä ollut saatavissa. Niin suostuin minä vihdoin heidän pyyntöönsä ja tulinkin kohta sen jälkeen pidetyssä seuran vuosikokouksessa yksimielisesti valituksi tuohon toimeen, jossa sitten vuosittain uudistettujen vaalien kautta pysyin aina siksi, kun minut syksyllä 1901 kutsuttiin senaatin jäseneksi ja muutin pois Viipurista.

Kirjallisuusseuran toiminta oli jo monena edellisenä vuotena ollut aivan vähäinen. Sen päätehtävänä oli hoitaa rahastoa, jonka kauppakonttoristi Adam Vilke maaliskuun 24 päivänä 1847 tekemällään testamentilla oli jättänyt seuran hoidettavaksi ja jonka koroilla oli perustettu ja sitten toimessa pidetty Vilken suomalainen alkeiskoulu, jonka lukusuunnitelma siihen aikaan oli samankaltainen kuin nykyisissä kansakouluissa. Kirjallisuusseuran toimintaa en tässä rupea tarkemmin kertomaan, se kun kyllä selviää seuran pöytäkirjoista; mainitsen vain, että seuran omat varat olivat kovin vähäiset, jonka tähden sen kustannustoiminta pitkiin aikoihin oli supistunut aivan vähään. Eikä tämä toiminta minun esimiehenä ollessani laajentunut.

Paitsi seuran ennen kustantamia kirjoja, joista uusia painoksia tarpeen tullessa otettiin, ei muistaakseni seura silloin kustantanut muuta kuin kaksi teosta. Toinen niistä oli maisteri O. Lönnbohmin (Kasimir ja Eino Leinon vanhin veli) laatima suomalais-virolainen sanakirja A. Ahlqvistin (Oksasen) lukemistoon. Tämän kirjan tarjosi Lönnbohm seuralle kustannettavaksi 200 markan tekijäpalkkiota vastaan, puoltaen asiaansa sillä, että hän, joka oli käynyt Vironmaalla tutkimusmatkalla, oli huomannut siellä kaivattavan tuollaista sa-

nakirjaa. Minä puolsin Lönnbohmin tarjousta, mutta seuran enemmistö katsoi siitä syntyvän seuralle tappiota ja tahtoi hyljätä tarjouksen. Kun mielestäni kuitenkin sanakirjan julkaisemisesta voisi olla hyötyä varsinkin niille virolaisille, jotka antautuivat suomen kielen oppimiseen, ja myös oli syytä avustaa kirjan vähävaraista tekijää, tarjouduin minä lainaamaan seuralle ne 400 merkkaa, jotka katsottiin menevän palkkion ja painattamiskustannusten maksamiseen, ehdolla että seura maksaisi minulle lainan korkoineen ainoastaan sikäli kuin seura saisi kirjan kautta voittoa yli menojen. Näillä ehdoilla ottikin seura kustantaakseen kirjan, mutta luultavasti siitä ei ole tullut seuralle mitään voittoa, koskapa minulle ei vielä ole tuosta lainastani mitään takaisin maksettu – enkä olekaan asiaa aina sen jälkeen, kun muutin pois Viipurista, tiedustellut.

Maaliskuun 10 päivänä 1881 päivätty sitoumuskirjani, jolle on 28 päivänä syyskuuta 1882 merkitty seuran kassanhoitajan kuitti rahojen vastaanottamisesta, on arvopaperieni joukossa.

Toinen mainitsemistani seuran kustantamista kirjoista oli käännös A. E. Nordenskjöldin ruotsiksi kirjoittamasta kertomuksesta matkastaan Aasian ja Euroopan ympäri. Tieto, että suomalainen mies oli onnellisesti suorittanut tuon kuuluisan matkan, herätti ympäri koko Suomen suurta innostusta. Tuon innostuksen valtaamana päätti seura – en nyt muista kenen alkuunpanosta – pyytää Nordenskjölditä lupaa saada toimittaa käännös tuosta silloin vielä tekeillä olevasta matkakertomuksesta. Kun tiedettiin, mihin aikaan Nordenskjöld paluumatkallaan Suezin kanavan kautta Ruotsiin tulisi vierailemaan Roomassa, lähetti seura sinne lupapyyntökirjeensä ja saikin kohta Nordenskjölditä Roomasta kirjoitetun suostumuksen pyyntöömme.

Yritys kustantaa noin laaja teos oli seuran vähäisiin varoihin katsoen aika rohkea, mutta luultiin tuon silloin heränneen innostuksen kyllä takaavan kirjalle hyvän menekin ja käännös- ja painokustannusten siten kyllä aikoinaan tulevan korvatuiksi. Niin ehkä olisi käynyt, jos käännös olisi saatu valmiiksi tuon innostuksen vielä kestäessä. Mutta kului pitkiä kuukausia ennen kuin käännös, jonka suoritti metsäherra Gideon Bergroth – sihteerimme veli – valmistui. Sillä välin oli tuo yleinen innostus kerinnyt laimentua, ja kun kirja vihdoin saatiin painetuksi, näyttäytyi sillä olevan aika huono menekki. Yritys siis ei aineellisesti onnistunut, mutta jää kuitenkin Viipurin kirjallisuusseuran kunniaksi, että tuo merkittävä teos myös on suomenkielisenä.

Paluumatkallaan Pietarista, jossa Nordenskjöld eräitä kuukausia matkansa päätyttyä muistaakseni syksyllä 1880 kutsusta kävi, pysähtyi hän myös Viipurissa. Hänelle pantiin toimeen päivälliset Seurahuoneen suuressa salissa. Silloin olin minä tilaisuudessa pitämässäni puheessa kiittämään juhlavierasta kirjallisuusseuran saamasta luvasta suomentaa hänen matkakertomuksen-

sa, jonka johdosta N. antoi esittää minut itsellensä ja lausui kyllä ymmärtävänsä, ettei käännöksen kustantaminen tule olemaan seuralle mikään hyvä afääri, johon minä vastasin, että seuralla on paremmat ajatukset onnistumisesta.

Puheeni pidin minä – kuten minusta tuntui aivan luonnolliselta – suomeksi. Tämä herätti läsnäolevissa ruotsinmielisissä pahaa varta ja sain heiltä kuulla monta moitetta "sopimattomasta käytöksestä", kun en muka ottanut huomioon sitä, että juhlavieras luultavasti vain vaillinaisesti ymmärsi suomea. Omasta mielestäni olisin päinvastoin menetellyt aivan sopimattomasti, jos minä suomalaisen kirjallisuusseuran esimiehenä puhuessani Suomessa syntyneelle ja siellä mieheksi varttuneelle henkilölle olisin puhuessani käyttänyt muuta kuin seuran edustamaa suomen kieltä. Tämän minun näkökantani hyväksyivät seuran muut toimimiehet. Ruotsikkojemme ajatus asiasta ei minua silloin, yhtä vähän kuin muulloinkaan samanlaisissa tapauksissa, liikuttanut.

Markus Hiekkanen

Uusia kaivaustutkimuksia, uusia tutkimustuloksia: Viipurin keskiajan kuva muuttuu

Suomeen ei keskiajalla (noin 1200–1560 jKr.) perustettu monta kaupunkia - aikajärjestyksessä vain Turku, Ulvila, Porvoo, Viipuri, Rauma ja Naantali. Niitä koskevat kirjalliset lähteet on jo vuosikymmeniä sitten kaluttu kauttaaltaan loppuun eikä uusia ole odotettavissa. Näistä tutuista historialähteistä voidaan toki tehdä uusia tulkintoja, mutta mitään mullistavaa ei liene syytä odottaa. Uudetkin ajatukset jäävät spekulatiiviksiksi, kun niille ei löydy lähdetukea.

Maanpinnan alla on kuitenkin potentiaalinen, valtava historiallinen lähdeaineisto, jonka olemassaolo on tiedostettu jo pitkään. Lukuun ottamatta Turkua on uuden arkeologisen lähdeaineiston hankkiminen kaivauksin ja siten sen saattaminen tutkijoiden ja muiden käyttöä varten kuitenkin ollut verraten vähäistä. Erilaisia kaivauksia on toki tehty vuosikymmenten varrella, mutta edes panostus dokumentointi- ja kaivausedellytysten parantamiseen esimerkiksi tunnetun Keskiajan kaupungit -hankkeen puitteissa ei ole tuonut toivottua tulosta.

Näistä syistä johtuen on ilahduttavaa, että viime vuosina on Viipuri kohonnut edelläkävijäksi puhuttaessa Suomen keskiajan kaupunkien arkeologisesta kaivaustutkimuksesta. Tämä paradoksaalisesti kaupungissa, jonka II maailmansodan yksi voittajavaltio Neuvostoliitto pakotti aikanaan muiden laajojen Suomen alueiden mukana luovuttamaan itselleen ja joka sen jälkeen on kokenut ja kokee edelleen pahaa rappeutumista!

Taustana aktiivisuuden nousulle, uudelle alulle on se, että vuonna 1996 kuoli Venäjän tiedeakatemian materiaalisen kulttuurin historian instituutin (Pietari) tutkija V. A. Tjulenev, joka oli tuolloin pitkään vastannut Kannaksen ja Viipurin arkeologisesta tutkimuksesta. Hänen virkaansa nimitettiin vuonna 1998 Joensuun yliopistossa Karjalan rautakauden erikoiskysymyksistä väitellyt Aleksandr Saksa, jolla oli pitkä kenttäarkeologitausta aina 1970-luvulta lähtien ja joka on toiminut ansiokkaasti linkkinä Neuvostoliiton ja sittemmin Venäjän ja Suo-

Arkeologisia kenttätutkimuksia on Viipurissa tehty jo 1800-luvun lopusta lähtien. Talvisodan jälkeen ryhdyttiin Suomen kirkkomaille perustamaan sankarihauta-alueita ja kun Viipuri oli vallattu Jatkosodan alussa, käynnistettiin sellaisen suunnittelu myös siellä. Paikaksi valittiin pommituksessa palaneen mutta uudelleen korjattavaksi päätetyn Maaseurakunnan kirkon vierusta. Muistomerkin perustuksen rakentamiseksi täällä tehtiin arkeologinen tutkimus marras–joulukuussa 1941. Siitä vastasi Muinaistieteellisen toimikunnan (nyk. Museovirasto) konservaattori Oskari Niemi, joka ei ollut koulutukseltaan arkeologi. Työstä tehdystä selostuksesta ja valokuvista onkin vaikea tehdä pitkälle meneviä tulkintoja. – Valokuva O. Niemi 1941 / Museovirasto.

men välisessä kulttuuriyhteistyössä. Hän on osallistunut Viipurin kaupungissa tehtyihin kaivauksiin jo 1970-luvulta lähtien muun muassa tutkittaessa Pyöreän tornin ja Karjaportin välisten linnoituslaitteiden historiaa vuonna 1978.

Dosentti Saksa aloittikin, muun muassa Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiön apurahalla ja Turun yliopiston arkeologian laitoksen asiantuntemuksen tuella, tarmokkaasti ja määrätietoisesti viedä eteenpäin kaupungin arkeologisia tutkimuksia. Ensimmäisen kerran otettiin nyt Otto-Iivari Meurmanin 1920–1930-luvun vaiheen jälkeen kaupungin muinaistutkimus kokonaispohdinnan kohteeksi: päämäärä oli erilaisia ja eri paikoissa tapahtuvia kaivauksia yhdistämällä saavuttaa uutta tietoa keskiajasta ja uudesta ajasta. Välineenä on ollut pyrkimys vaikuttaa kaupungin grynderien monesti villinä rehottavaan toimintaan ja muodostaa toimivat suhteet hallintoelimiin ja taloudellisiin vaikuttajiin. Toimintamalli on tuottanut myönteisiä tuloksia, mutta myös epäonnistumisia.

Suomen eri toimijoiden merkitys on ollut tavattoman suuri. Mitä suurimman kiitoksen ansaitsee Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö, joka on taloudellisesti tukenut ja tukee edelleen kaupungin arkeologista tutkimusta. Edellä mainittiin Turun yliopiston arkeologian laitoksen tieteellisammatillinen merkitys, mutta tämä instituutio on tehnyt myös enemmän. Vuonna 1999 se käynnisti hankkeen Kaakkois-Suomen asutushistorian tutkimiseksi ja sai kolmen vuoden apurahan Alfred Kordelinin säätiöltä. Tällä apurahalla on paitsi tutkittu arkeologisin kenttätutkimuksin Uukuniemellä sijaitsevaa Papinniemen 1600-luvulla autioituneen ortodoksikylän historiaa tehty Viipurin arkeologisen toiminnan selvitystyötä. Tällaisen kokonaiskuvan saaminen kaupungissa tehdyistä arkeologisista kai-

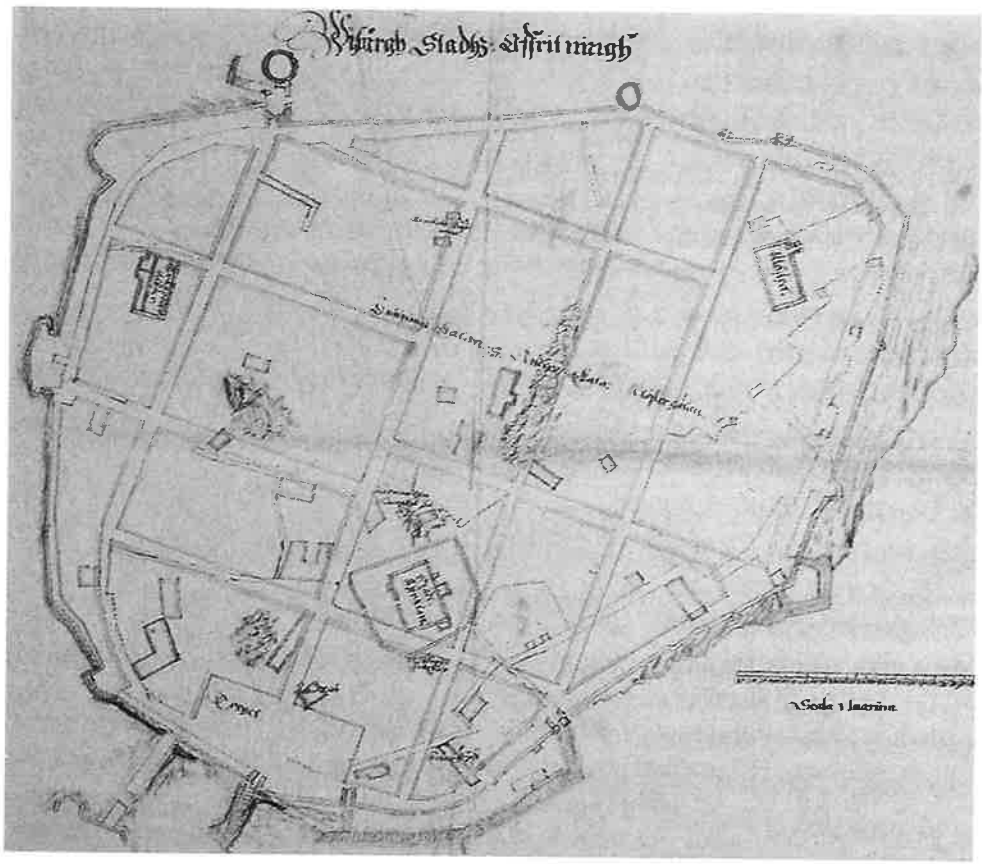

Viipurin kaupunkialueen kartta 1630-luvun lopulta (pohjoinen alaspäin). Arkeologisia tutkimuksia on tehty aikaisemmin lähinnä kirkoissa ja jonkin verran kaupunkialueella sekä linnassa. – Valokuva Ruotsin valtionarkisto.

vauksista, havainnoista ja löydöistä sekä niistä kirjoitetuista arkistodokumenteista ja painetuista julkaisuista on ensiarvoisen tärkeä tulevan arkeologisen toiminnan perustelluksi ja määrätietoiseksi suuntaamiseksi järkeviin kohteisiin. Työ on tätä kirjoitettaessa jo käsikirjoituksen asteella.

Kaivauksia Viipurissa 1998–2004

Kuten edellä mainittiin, on Viipurissa tehty arkeologisia kenttätutkimuksia jo 1800-luvulta lähtien. Varhaisin lienee Suomen arkeologian isän J. R. Aspelinin kaivaus entisessä kaupunginkirkossa vuonna 1883. Tässä artikkelissa esitellään kuitenkin vuonna 1998 alkanutta kaivausten sarjaa ja viitataan vanhempien tutkimusten osalta sekä kirjallisuuteen että tulevaan kaupunkiarkeologiseen raporttiin.

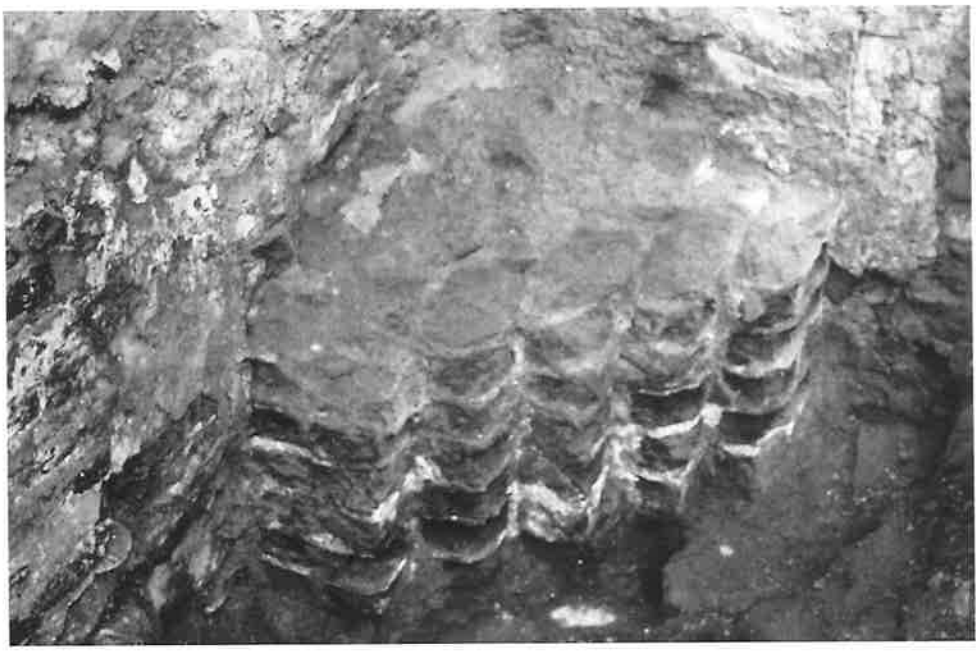

Alettaessa korjata vanhaa dominikaanikonventin eli myöhempää Maaseurakunnan kirkkoa pommitustuhon jälkeen tehtiin siellä syksyllä 1943 rakennusarkeologisia ja kaivaustutkimuksia. Näissä konservaattori Oskari Niemen (ks. kuvan 1 teksti) johtamissa töissä löydettiin runsaasti kirkon keskiaikaista historiaa valaisevia piirteitä kuten kuvassa näkyvä seinäpilasterin alaosa. Muun muassa sen perusteella voitiin sittemmin 1990-luvulla osoittaa kirkon arkkitehtoninen ja ajallinen asema Suomen keskiaikaisten kivikirkkojen joukossa. – Valokuva O. Niemi 1943 / Museovirasto.

Aleksandr Saksan alaisina alkoivat Viipurin kaivaukset keskiaikaisen kaupunginmuurin Raatitornin eli myöhemmän Maaseurakunnan kirkon (=keskiaikainen dominikaanikonventin kirkko) kellotornin luona vuonna 1998. Kaivaustutkimuksia jatkettiin paikalla vielä vuosina 1999 ja 2000, joten töitä on tehty täällä yhteensä kolmena kaivaussesonkina. Muuria kaivettiin esiin noin 10 metrin pituudelta, mutta kokonaan eivät työt olleet tieteellisten kriteerien mukaiset, vaan niitä tehtiin myös kaivinkonein ja tämäkin puutteellisesti valvottuna. Vuonna 2000 tehtiin kaupunginmuurin maamuuriosuuden oletetun linjauksen kohdalle Possekadun ja Vahtitorninkadun välisellä tontille pieni koeoja. Tulokset olivat antoisia huolimatta kaivausten monista logistisista ongelmista ja kaupunginmuuria kaivettiin sittemmin esiin kahdessa muussa paikassa Raatitornin ja pyhän Andreaan tornin välillä.

Heinä–elokuussa 2001 tehtiin laajoja kaivaustutkimuksia Possenkadun (nyk. Titova ul.) ja Vahtitorninkadun (Storo-Zevoj Basni ul.) väliin jäävällä uudisrakennustontilla. Dosentti Aleksandr Saksan johtamat työt olivat erittäin antoisat ja niissä löydettiin mm. puurakennusten jäännöksiä, katurakenteita ja muita kunnallistekniikkaan liittyviä jäännöksiä samoin kuin runsaasti esineitä, erityisesti kalastukseen liittyvää. Vanhimmat kerrokset olivat keskiajan lopulta ja asutus näyttääkin levittäytyneen tänne kaupunginmuurin 1470-luvulla alkaneen rakentamisen jälkeen. – Valokuva M. Hiekkanen 2001.

Kyseisellä tontilla oli aloitettu uusien asuin- ja muiden talojen rakennustyöt, joiden takia paikalle avattiin Saksan johdolla useita kaivausaloja vuosina 2000–2002. Näissä kaivauksissa päästiin ensimmäisen kerran kunnolla kiinni kaupungin keskiaikaisten asukkaiden asumistapaan, elämään ja talouteen. Kaupungissa tapahtunut rakentamisen kiihtyminen 2000-luvun alkuvuosina on vienyt muihin vastaaviin paikkoihin. Niinpä vuonna 2003 tehtiin pitkällisten sateiden vaikeuttama kaivaus Vesiportinkadun, Etelävallin ja Luostarikadun rajaamalla pienessä kolmiomaisessa korttelissa. Seuraavana vuonna kaivettiin muutama sata metriä edellisestä länteen pyrittäessä hahmottamaan vanhan raatihuoneen ja sen ympäristön paikkaa korttelissa, jota nykyisin luonnehtii Neuvostoliiton aikana historiaromanttiseen tyyliin vanhan perustuksen päälle muurattu pieni "keskiaikainen" kivirakennus. Alueella on arveltu olleen kaupungin kiltatalo.

Vuonna 2005 Saksalla on kaivaussuunnitelmia sen mukaisesti, minkälaisia rakennus- ja maankaivuutöitä kaupungissa tullaan tekemään. Hänen mukaansa kiinnostavin ja luultavasti luultavin kohde on Borchardtin talon alue Torkkeli Knuutinpojantorin ja Pohjoisvallin kulmauksessa. Moskovalaiset sijoittajat ovat suunnitelleet 1989 palossa kärsineen ja sen jälkeen raunioituneen rakennuksen uudelleenrakentamista mahdolliseksi hotelliksi. Tässä yhteydessä paikalla, joka on tietenkin yksi Viipurin keskiajan tutkimuksen kannalta merkittävimpiä seutuja, on syytä tehdä kaivaustutkimuksia. Toinen mahdollinen kohde on kaukolämpökanavan kaivaustyön seuranta pitkin Luostarikatua ja Etelävallia.

Kaivausten tuloksia ja tulkintoja

Raatitornin seudun tutkimuksissa on saatu kiinnostavia tuloksia kaupunginmuurin rakenteesta ja muista piirteistä. Täytemaamassojen alla sen alaosaa oli säilynyt paikoin kolmenkin metrin korkeudelta. Kun vertaa tätä korkeutta raatitornin aukkokorkeuksien antamiin tietoihin, voidaan Saksan mukaan päätellä kaupunginmuurin kokonaiskorkeuden näillä tienoilla olleen hiukan yli viisi metriä. Luultavasti lienee tämä ollut yleiskorkeus muuallakin. Muurin paksuus on täällä ja Possenkadun tontilla (ks. edellä vuoden 2000 kaivaus) noin kaksi metriä.

Muurin rakenne on ollut valumuuri eli kuorimuuri, jossa muurin ulko- ja sisäpinnan suurien kivien väli on täytetty vetelähkön kalkkilaastin ja kiven- ja tiilenpalasten massalla, eräänlaisella kalkkibetonilla. Massan laatu on kuitenkin ollut heikko ja vähäkalkkinen – voisi jopa arvella, että työn tekijät ovat pinnanneet kalliin kalkin käytössä. Kirjoittaja havaitsi kaivausten aikana, että muuria on rakennettu keskiaikaiseen tapaan upottamalla pysty- ja vaakasuunnassa määrävälein muuriin siitä suorassa kulmassa ulos työntyviä parruja, joiden varaan laskettiin lankut. Näiltä tikkaiden yhdistämiltä lankuilta muurarit ja heidän apulaisensa tekivät itse muuraustyön.

Aivan Raatitornin lounaissivun ja muurin ulkosivun välisessä kulmassa havaittiin kaivausten aikana jätteitä hirsirakenteista. Ne on Saksa tulkinnut kuuluneen hirsiarkkuihin, joita kuningas Juhana III:n aikana rakennettiin muurin ulkosivua vasten sitä tukemaan. Muurin linjaus noudattaa kaivaushavaintojen perusteella verraten hyvin vuoden 1638 kaupunginkarttaan merkittyä linjausta. Tulevissa arkeologisissa tutkimuksissa pyritään sopivissa tilanteissa etsimään ja merkitsemään kartalle kaupunginmuurin jäännöksiä muualla kaupungissa. Yksi mahdollisuus tarjoutuu jo mainituissa Borchardtin talon tutkimuksissa.

Kaupunkiasumisen jälkiä on voitu kaivaa esille mainitulla Possenkadun varrella olevalla tontilla 2000–2002 ja tutkimustuloksia on jo julkaistukin. Alue osoittautui erittäin antoisaksi ja runsaslöytöiseksi. Rakennelöydöistä kannattaa

Löytöjä ja rakenteiden jäännöksiä kesän 2001 kaivauksista. – Valokuva M. Hiekkanen 2001.

mainita ennen nykyistä, 1600-luvun puolivälissä muotoutunutta asemakaavaa käytössä ollut katu, joka johti dominikaanikonventin suunnasta pyhän Andreaan tornille. Kiinnostavia olivat myös eriaikaiset puiset lattiakerrokset. Näiden seasta ja alta löydettiin vesikourujen järjestelmä, jonka puusta tehtyjä vesiuria oli tiivistetty tuohella. On mahdollista, että paikalla on ollut saunarakennus.

Paksun karjanlannan ja puulastujen kerrokset kertovat toisaalta kotieläinten pitämistä kaupungin rajojen sisällä, toisaalta vilkkaasta rakennustoiminnasta. Kiinnostava piirre on, ettei yhdeltäkään kaivausalueelta ole löydetty jälkiä kivestä muuratuista rakennuksista. Kirjoittajan käsityksen mukaan niitä onkin tehty kaupunkiin keskiajalla paljon vähemmän kuin aikaisemmassa tutkimuksessa on oletettu. Useimmat kuulunevat keskiajan jälkeiseen aikaan, mutta kuitenkin periodiin ennen 1640-luvulla alkanutta uuden, nykyisen asemakaavan käytäntöön panoa, tarkemmin ilmaistuna aikakauteen noin 1550–1650. Eri asia sitten on, että useimmissa rakennuksissa tai oikeammin niiden säilyneissä alimmissa, kellarimaisissa osissa on keskiaikaisen rakennustekniikan ja -tyylin leima.

Sekä rahalöydöt että dendrokronologinen ajoitus viittaavat melko selvästi 1400-luvun loppuun aikana, jolloin asutus levisi alueelle. Se siis näyttää olleen autiota aina siihen asti, jolloin puolustusmuuri kaupungin ympärille rakennettiin. Tämä puolestaan viittaa siihen, että muurin suunnittelijat ottivat ainakin jossain määrin huomioon kaupungin tulevan laajentumisen tarpeet. Saksa on arvellut Viipurin kaupungin myöhemmällä alueella olleen kolme kylää ennen asutusyhteisön syntyä. Kirjoittaja puolestaan arvelee, että kaupungin alueella on voinut olla useita taloja ennen kaupunkimaisen yhteisön muodostumista mutta myös sen jälkeen. Kysymyksessä on voinut olla samanlainen ilmiö kuin 1000–1100-luvun eteläisen Skandinavian kaupungeissa, joita ruotsalainen tutkija Anders Andrén on sattuvasti kuvannut termillä "tiivistynyt maaseutu". Kysymyksessä ei siis olisi ollut oikeastaan kaupungista, muttei varsinaisesta maaseudustakaan. Viipurissa ei siis tämän kirjoittajan mukaan ole välttämättä tarvinnut olla yhtä

keskusta, ydintä, josta kaupungin kasvu alkoi, vaan useita. Toki myöhemmin keskiajalla on laajentuminen hyvinkin voinut suuntautua erityisesti reunoja kohti kuten kuvatun Possenkadun korttelin tapauksessa.

Joka tapauksessa asutus on ulottunut muurilla ympäröidyn kaupungin eteläosaan 1400-luvun loppupuolella. On sitten eri asia, näemmekö tässä laajemman asutuskokonaisuuden ekspansion jälkiä vai erillisen yksikön, eräänlaisen satelliitin, jonka ympärillä on asutuksesta tyhjää aluetta. Edelliseen viittaa kaivausalueella kulkeva katu, jonka kaltaista ei erillinen yksikkö tietenkään olettaisi tarvitsevan.

Erikoista on, että myös kaupungin länsiosassa nykyisen Luostarinkadun pohjoisosan ympärillä (ks. edellä vuosien 2003 ja 2004 kaivaukset) ovat vanhimmat kerrokset vasta keskiajan loppupuolelta. Täällä ollaan sentään ratkaisevasti lähempänä linnasaarta ja sen kaupungin vastaista rantaa, jota perinteisesti on pidetty yhteisön vanhimpana seutuna. Sitä paitsi tällä alueella on historiallisten tietojen mukaan ollut kaupungin hallinnollinen keskus raatitupa.

Varsinkin kulttuurikerroksen alimmissa osissa on maaperä tiivistä ja hyvin vettä säilyttävää. Tämä on antanut hyvät mahdollisuudet sille, ettei mikrobitoimintaa ole kuin vain vähän. Tämän seurauksena taas orgaaninen aines on säilynyt hyvin. Edellä jo mainittiin puiset rakenteet ja tuohet, mutta myös esineistöä on paljon. Erityisesti kiinnittyy huomio kalastuksessa tarvittavien välineiden runsauteen kuten kohoihin ja tuohipäällysteisiin painoihin, jopa verkonpuikkareita on säilynyt. Tässä suhteessa näyttäisi olevan ero esimerkiksi Turun löytöihin, joissa kalastusvälineitä on vähemmän. Jalkineita ja niiden osia on myös runsaasti, piirre, jonka Viipuri jakaa muiden kaupunkien kuten Turun ja Porvoon kanssa. Ne olivat helposti kuluvaa tavaraa.

Orgaanisen aineiston ohessa on runsaasti savi- ja lasiastioiden palasia sekä metalliesineitä samoin kuin 1600-luvun kerroksista alkaen poltetusta savesta tehtyjen tupakkapiippujen, niin sanottujen liitupiippujen paloja. Aineiston lähtökohdat ovat vertailevan tutkimuksen perusteella yhtä lailla idässä kuin lännessä ja samaan viittaa löydettyjen rahojen alkuperä: ruotsalaisia, liivinmaalaisia, venäläisiä, myöhemmin suomalaisia. Varmoja käsityöverstaiden tai -pajojen jälkiä ei toistaiseksi ole löydetty.

Vaikka edellä todettiin, että tähänastisten kaivausalojen vanhimmat vaiheet ulottuvat 1400-luvun jälkipuoliskolle, ei tämä voi pitää paikkansa koko kaupungin alueella. On huomattava, että toistaiseksi on tehty kaivauksia vain hyvin pienellä alueella ja minä kaivaussesonkina hyvänsä voidaan päästä huomattavasti vanhempiin aikoihin asti. Tähän viittaavat jo pelkästään historialliset tiedot, jotka alkavat 1200-luvun lopusta.

Viitteenä siitä, mitä tuleman pitää, on mielenkiintoinen ajoitustulos edellä mainitun Possenkadun korttelin kaivausalueelta. Aleksandr Saksa, Matti Saarnisto

ja Jussi-Pekka Taavitsainen teettivät vuonna 2002 kahdesta täältä löytyneestä tiivistystuohen (ks. edellä) palasta ja yhdestä kulttuurikerroksen alimman osan lattialankusta radiohiili- eli 14C-ajoituksen Geologian tutkimuskeskuksen radiohiililaboratoriossa. Analyysin suoritti Tuovi Kankainen.

Molemmat tuohinäytteet ajoittuivat 1500–1700-luvulle. Sen sijaan kolmas, lattialankusta otettu "antoi odottamattoman tuloksen. Näytteen ikä 760+40 (Su-3589) on kalibroituna cal AD 1245 (1272) 1283." Vaikka lankku ehkä ei kuulukaan kyseiseen kontekstiin, vaan on ehkä niin sanottua kierrätettyä rakennustavaraa, osoittaa se, minkälaisia mahdollisuuksia Viipurin arkeologisella tutkimuksella on. Viipurin linnan perustamisen aikaisia toiminnan jälkiä on löydettävissä muualtakin ja jonakin päivänä päästäneen tutkimuksessa myös alkuperäisellä paikallaan säilyneeseen vanhaan rakennuskantaan.

Markus Hiekkanen

Viipurin keskiaikaiset kivikirkot ja niiden kohtalo

Viipurin kaupunkiin rakennettiin keskiajalla kolme kivikirkkoa, jotka ovat kaupunginkirkko, dominikaanikonventin kirkko ja fransiskaanikonventin kirkko. Lisäksi kaupungin muurien sisällä oli aika ajoin pyhän Maria Magdalenan hospitaalin kappelikirkko ja linnassa puolestaan linnakappeli. Erityisesti kivikirkoista on saatu viimeisen kymmenen vuoden aikana aivan uusia tietoja, tuloksia ja tulkintoja, joita on esitelty pienilevikkisissä akateemisissa tutkimusjulkaisusarjoissa. Seuraavassa esitellään niistä tärkeimpiä.

Viipurin kaupunginkirkko

Viipurin seurakunta perustettiin melko varmasti 1200-luvun lopussa ennen kuin varsinainen kaupunkiyhteisö alkoi muodostua ja sai sittemmin kaupunkioikeudet. Seurakuntayhteisö käsitti tuolloin sen, mikä uudella ajalla muodosti maaseurakunnan ja kaupunkiseurakunnan. Yhteisön kirkko lienee perustettu sille paikalle, missä myöhemmin muuratun kivikirkon raunio edelleen seisoo.

Kirkolta tuli olemaan suora, luultavasti harkittu näköyhteys 300 metrin päässä pohjoisessa/pohjoisluoteessa olevaan linnasaareen. Yhteyden välitti rannasta kirkkomaan aitaan ulottunut pitkänomainen, rajoiltaan melko epämääräinen toriaukio, joka näkyy hyvin vuonna 1638 laaditussa kaupungin asemakaavakartassa. Torilla ihminen seisoi monumentaaliaukiolla, jonka toisessa päässä kohosi linna, toisessa kirkko – hän oli maallisen ja hengellisen vallan maiseman sisällä.

Ensimmäinen kaupunginkirkko 1200-luvun lopussa oli puuta ja niin olivat noin 150 vuoden ajan seuraavatkin kirkkosukupolvet, joita lienee ollut usei-

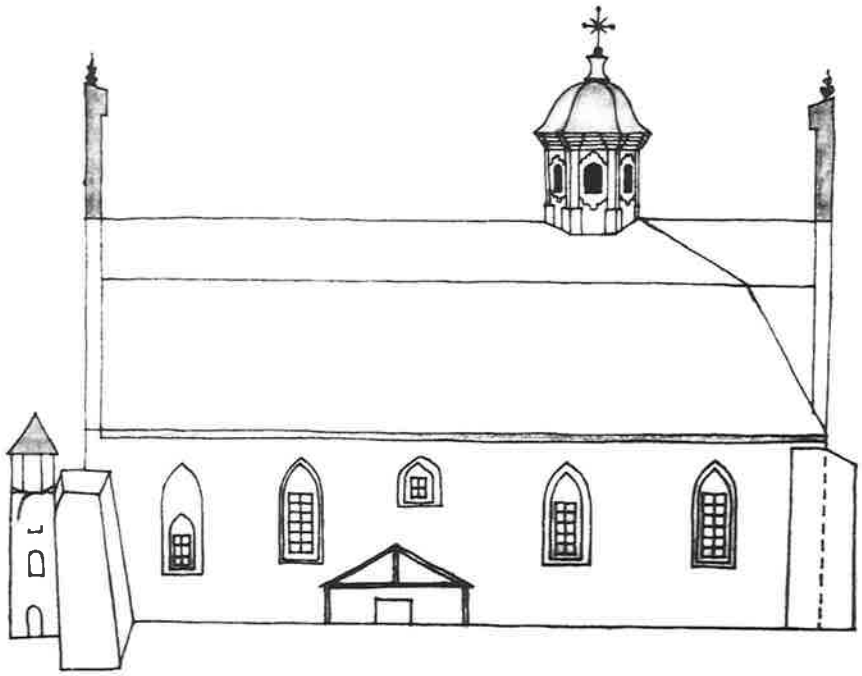

Viipurin kaupunginkirkon keskiaikaisesta ulkonäöstä on vain vähän tietoja ja varsinkin kuvamateriaali on niukkaa. Viipurin kaupunginarkkitehti Viktor Dimitriev löysi 1980-luvulla tuolloisen Leningradin valtionarkiston osastosta muutamia piirustuksia, jotka oli vuonna 1744 tehnyt keisarillisten insinöörijoukkojen virkailija Jegor Isakov. Dimitriev lähetti piirustuksista valokuvat julkaistaviksi kirjoittajan väitöskirjassa (1994 s. 63, 155, 195 ja 203). Vaikka mittauspiirustusten tekoaikaan mennessä olivat rakennuspiirteet muuttuneet, saatiin kuitenkin uusia tietoja, jotka vaikuttavat luotettavilta kuten kirkon eteläseinän ikkunoiden suippokaarisuus ja niiden keskinäinen erikokoisuus samoin kuin länsipäädyssä olevan pienen tornin muoto. Myös keskiaikaiset päädyt näyttävät seisoneen vielä 1744. Sen sijaan torni lienee kuulunut ortodoksisen kirkon lisäyksiin Suuren pohjan sodan jälkeen. – Valokuva Viktor Dimitriev 1992.

ta peräkkäin ennen kivikirkon muuraamista. Tämän voinee päätellä niistä tiedoista, jotka koskevat kaupungin joutumista sodan jalkoihin. Novgorodilaisten tiedetään hyökänneen kaupunkiin ainakin vuosina 1294, 1322 ja 1351. On hyvinkin luultavaa, että kirkko poltettiin ehkä jopa joka kerta. Varmasti näin tiedetään tapahtuneen 1411, jonka jälkeen uusi puukirkko oli rakennettu vuoteen 1415 mennessä.

Valmistunut rakennus olikin kaupunginkirkon sukupolvien sarjassa viimeinen puukirkko ja se tultiin korvaamaan kivikirkolla jo muutamia vuosikymmeniä myöhemmin. Kivisen kirkon rakentamishanke ajankohtaistui 1430-luvulla Krister Nilssonin (Vase-sukua) linnanpäällikkyyskaudella (1417–1442). Ei liene perusteetonta uskoa, että hän oli yksi aloitteentekijöistä ja myös hankkeen taloudellisista tukijoista. Herra Kristerin toiminnasta jälkimmäisessä suhteessa ei ole kirjallisia todisteita, mutta hänen kilpailijansa ja seuraajansa Karl Knutssonin (Bonde-sukua) rooli näkyy lähteissä. Erääs-

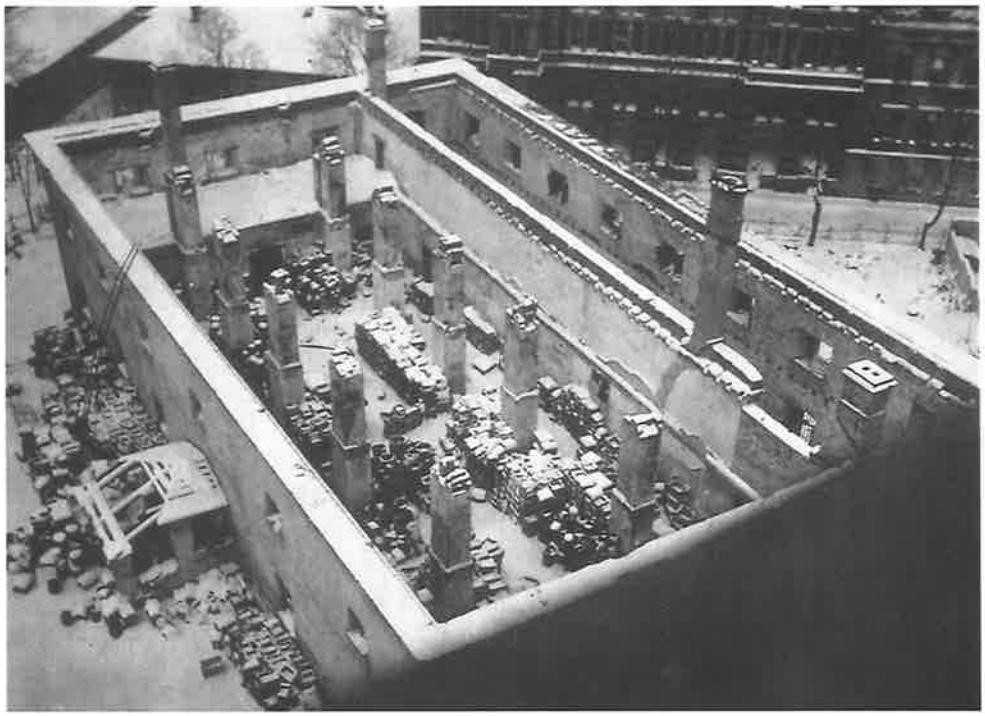

Viipurin kaupunginkirkko tuhoutui helmikuun 1940 suurpommituksissa palopommin aiheuttamassa tulipalossa. Arkkitehti Erkki Kartano otti kuvan syksyllä 1941 kaupungin takaisin valloittamisen jälkeen kellotornista. Siitä saattaa hahmottaa kirkon keskiaikaisen rakennuksen alue oikealla (= etelä-) puolella olevan väliseinän vasemmalla puolella ja hiukan kuvaajaa lähinnä olevasta itäseinästä länteen. Kirkkoa ei ehditty suunnitelmista huolimatta saada uudelleenrakennetuksi ennen kaupungin luovuttamista uudelleen ja rakennusraunio onkin rappeutunut tähän päivään mennessä surullisen näköiseksi, kaatopaikkana käytetyksi rauniokси. – Valokuva E. Kartano 1941.

sä kirjeessään vuodelta 1449 paavi nimittäin mainitsee, että herra Karl oli vaikuttanut huomattavan ja juhlallisen kirkon saamiseen valmiiksi.

Viipurin kivisen kaupunginkirkon rakentaminen lienee tapahtunut joinakin kesäkausina vuosien 1435 ja 1445 välissä. Vain 30–40 vuotta myöhemmin, toukokuussa 1477 se kuitenkin kärsi pahoja vahinkoja kaupungin tuhoutuessa tulipalossa. Silloin ovat ainakin puiset vesikaton rakenteet palaneet ja tiiliholvit vaurioituneet. Viime mainitun voi päätellä niistä (kalkkimaalaus?)teksteistä, jotka maalattiin paloa seuranneen korjaustyön muistoksi kirkon "pylväisiin" eli pilareihin ja jotka merkittiin muistiin luultavasti 1560-luvulla. Tekstien joukossa nimittäin mainittiin holvien (testudo) muuraaminen. Saman lähteen mukaan korjaustyö valmistui vuonna 1494.

Kirkon alkuperäinen ja palon aiheuttamien korjausten jälkeinen ulkoasu tunnetaan hyvin heikosti, sillä myöhemmät vuosisadat eivät ole kohdelleet rakennusta hellästi. Tarkimmat tiedot saatiin vuonna 1913 tehdyissä arkeologisissa kaivauksissa ja niihin liittyvissä rakennusarkeologisissa tutkimuksissa. Kirkkorakennuksen runkohuoneen, siis kirkkosalin, ulkomitat ovat olleet noin 37 x 19,5 ja seinien vahvuus vain 1,5 metriä. Seinien ohuus on saattanut vaikuttaa siihen, etteivät edellä mainitut holvit kestäneet vuoden 1477 palossa, vaan ne jouduttiin muuraamaan uudelleen.

Viipurin kaupunginkirkonraunio ja kellotorni. – Valokuva M. Hiekkanen 1991.

Ainakin vuonna 1494 valmiiksi korjattu kirkko oli kolmilaivainen. Pilaripareja oli peräti kuusi, enemmän kuin muissa kirkoissa Turun tuomiokirkkoa lukuun ottamatta. Pilarien rakenne oli Suomen oloissa loistokas, sillä ne koostuivat päällekkäin muuratuista, pohjaalaltaan kahdeksankulmaisista kalkkikivilaaoista. Raaka-aine lienee tuotu jostakin Tallinnan lähellä olevasta louhimosta. Rakennuksen ovista ja ikkunoista tiedetään vähän ja sama koskee päätykoristelua. Myös sakariston ja asehuoneen rakenne tunnetaan huonosti.

Huolimatta niukoista tiedoista muodostuu mieleen kuva kivikirkosta, joka jo 1435–1445 saamassaan alkuperäisessä asussaan oli vaikuttavampi kuin esimerkiksi Mynämäen kirkko, johon sitä voi verrata suuruudeltaan. Vuosisadan lopun uudistusten jälkeen se lie-

nee ollut laadultaan samanvertainen Naantalin luostarikirkon, Hollolan kirkon ja Lohjan kirkon kanssa. Vain Turun tuomiokirkko oli piirteiltään rikkaampi. Rakennuksen hahmo on heijastanut Viipurin nousevan kauppakaupungin porvariston vaurautta ja rikkaiden linnanpäällikköjen kunnianhimoa.

Reformaation aikakaudella 1500-luvulla kirkkorakennus toisaalta kärsi paloista ja varainpuutteen aiheuttamista ongelmista, mutta toisaalta se myös kohosi arvoasemassa tuomiokirkoksi. Piispa Mikael Agricola on saatettu haudata kirkkoon huhtikuussa 1557. Seuraava vuosisata oli kirkkorakennuksen kukoistusaikaa Stolbovan rauhansopimuksen 1617 jälkeen ja Viipurin hiippakunnan aseman vakiintuessa vuoden 1618 jälkeen. Vuonna 1628 sattuneessa kaupunginpalossa se tosin kärsi pahoja vaurioita, mutta sitä seuranneissa korjauksissa se sai aivan uuden arkkitehtonisen hahmon. Muun muassa rakennuksen runkohuonetta laajennettiin huomattavasti erityisesti pohjoiseen. Ikkunat ja oviaukot uusittiin kokonaan suuren osan seinistä saadessa tiilivuorauksen. Myös päätykolmiot on täytynyt uudistaa. Osin tässä asussa raunio näyttäytyy tänä päivänäkin.

Kirkkorakennuksen laajentamisen taustalla on täytynyt olla kaupungin väestön voimakas kasvu, sillä asukasmäärä oli vuonna 1617 noin 1 800 ja 1638 peräti 3 500.

Maaseurakunnan kirkon eli keskiaikaisen dominikaanikonventin kirkon alkuperäisestä hahmosta on vain vähän tietoja. Tärkeimmät piirustukset teki ennen vuosien 1828 – 1833 suuria uudistuksia taiteilija Elisabeth Euler – niitä voi pitää eräinä varhaisimmista Suomessa tietoisesti tehdyistä rakennusdokumentoinneista. Kuvan piirustuksessa on kirkon sisätilaa kohti länttä, missä näkyy lehteri ja länsi-ikkuna. Tilaa kattaa holvisto, jota näyttää kantavat vapaasti seisovat pylväät. Tässä taiteilija on kuitenkin erehtynyt, sillä todellisuudessa ruodeholvit oli muurattu seinissä kiinni olevien porraspilasterien varaan (ks. tämän julkaisun artikkelin Uusia kaivaustutkimuksia, uusia tutkimustuloksia, Viipurin keskiajan kuva muuttuu, kuva 3). Lattia peittyy kauttaaltaan hautakiviin, joiden katkelmia vielä on jäljellä ja tutkimatta kirkkorakennusraunion seinissä. – Valokuva Museovirasto.

Korjaustöiden käynnistäjä lienee ollut Viipurin piispa Olaus Elimaeus ja arkkitehtisuunnittelija ja työnjohtaja ehkä saksalainen muurarimestari Peter Holtgref. Korjaustyö lienee ollut valmis 1630-luvun loppuun mennessä.

Viipurin piirityksessä 1710 tuomiokirkko kärsi pahoja vaurioita ja se siirtyi ortodoksisen kirkon haltuun. Sen käyttö luterilaisena tuomiokirkkona päättyi. Aivan 1700-luvun lopussa myös ortodoksinen kirkko hylkäsi sen ja rakennus paloikin 1793. Vuosina 1805–1809 se muutettiin viljamakasiiniksi ja tällöin se menetti kokonaan keskiaikaisen ulkonäkönsä. Vuonna 1910 vietetyn Viipurin valloituksen 200-vuotisjuhlien yhteydessä viritettiin ajatus rakennuksen muuttamiseksi uudelleen ortodoksiseksi kirkoksi. Näin tapahtuikin vuonna 1913, mutta jo 1918 se pienin sisustusmuutoksin vihittiin luterilaiseksi kirkoksi, jollaisena se oli itsenäisyyden kaksi ensimmäistä vuosikymmentä.

Neuvostoliiton terroripommituksissa helmikuussa 1940 kirkko tuhoutui. Siitä lähtien se on ollut rappeutuva raunio, jota kohtaan kaupungin uusi hallinto ja asukkaat eivät ole tunteneet mainittavaa kunnioitusta. Kuluvana vuonna 2005 se ympäristöineen on edelleen huonossa hoidossa.

Dominikaanikonventin kirkko

Viipurin dominikaanikonventti voidaan tulkita viimeaikaisten arkeologisten tutkimusten perusteella sijoitetun alun perin kaupunginrajan ulkopuolelle. Kun kaupunkia ympäröimään suunnitellun muurin linjausta määriteltiin 1470-luvulla, otettiin konventin asema huomioon. Muuri tuli sulkemaan kompleksin kaupungin alueelle. Tästä johtunee, että kaupungin asemakaavakartassa vuodelta 1638 voi huomata kaupunginmuurin muodostavan loivahkon pussimaisen ulokkeen konventin eteläpuolelle. Ainoa näkyvä maamerkki kaupunginmuurista on niin sanottu Raatitorni, joka aikoinaan, ehkä 1500-luvun lopulla muutettiin dominikaanikirkosta kaupungin suomalaisen väestönosan kirkoksi muutetun temppelin kellotapuliksi.

Dominikaanien konventistakaan ei maanpinnan yläpuolella näy nykyisin kuin sen kirkon raunio. Edes rakennusten sijaintia ei tiedetä historiallisten lähteiden perusteella eivätkä arkeologiset tutkimuksetkaan ole asiaa valaisseet riittävästi. Vaihtoehtoja sijainnille on käytännössä vain kaksi nimittäin kirkon etelä- tai pohjoispuoli. Vuoden 1638 kartassa on kirkon eteläpuolelle merkitty verraten säännöllisenmuotoinen, noin 25–30 metrin levyinen avoin kenttä. Se on voinut olla konventtirakennusten keskelle jäänyt alue sikäli kuin on noudatettu benediktiinisääntöä. Kiinnostava tieteellinen ongelma ei kuitenkaan ratkea ilman tulevaisuudessa tehtäviä ja huolellisesti suunniteltuja arkeologisia kaivauksia.

Viipurin dominikaanikonventti oli Turun keskiaikaisen hiippakunnan toinen ja samalla viimeinen tämän sääntökunnan tukikohdista – ensimmäisenähän dominikaanit saapuivat Turun seudulle vuonna 1249 ennen hiippakunta-

Viipurin maaseurakunnan kirkko auringonpaisteessa vuonna 1933.

kaupungin perustamista. Viipurin konventin perustamiseen antoi luvan paavi Bonifacius IX helmikuussa 1392. Tarkkaa perustamisajankohtaa luvan saamisen jälkeen ei tiedetä, mutta ensimmäinen konventtikirkko lienee rakennettu 1390-luvulla.

Konventti sai 1400-luvulla useita avustuksia, joista mainittakoon Muolaan kirkkoherra Henrik Makerlanderin testamenttirahat ja linnanpäällikkö Karl Knutssonin Paulan tila.

Konventin ensimmäinen puukirkko on saattanut joutua tulen nielaisemaksi edellä mainitussa hyökkäyksessä vuonna 1411. Samoin on järjestyksessä ehkä seuraava puukirkko tuhoutunut melko varmasti kaupunginpalossa 1477. Tämän jälkeen konventin johto käynnistikin kivikirkon rakennushankkeen. Vain noin neljässä vuodessa valmistunut rakennusrunko oli Turun tuomiokirkon ja Naantalin birgittalaiskirkon jälkeen Suomen kolmanneksi pisin, ulkomitaltaan peräti noin 42,5 metriä. Kirkkosali oli kuitenkin poikkeuksellisen kapea, leveydeltään vain hiukan yli 10 metriä, joten tilantuntu oli varmastikin käytävämäinen.

Rakennus ei kuitenkaan ulkoa näyttänyt mainittavan kapealta, sillä sen pohjoisosassa, saman katon alla oli noin kahdeksan metrin levyinen erillistilojen sarja. Kirkon kokonaisulkoleveys oli 20–21 metriä. Sisätila oli yksilaivainen ja jäsennetty seinäpilareilla viiteen holvialaan. Holvit oli lyöty tiilistä tähtiholveiksi. Kokonaisuus on luultavasti muistuttanut hyvin paljon vuoden 1500 tienoilla rakennettujen Ulvilan ja Maskun kirkkojen sisätilaa.

Rakennuksessa oli useita sisäänkäyntejä, joista koristeellisin on saattanut olla länsiportaali. Erään 1800-luvun alun piirroksen mukaan siinä on saattanut olla jopa reliefinä muotoiltuja eläinaiheita, mikä on Suomen keskiaikaisissa kirkoissa muuten täysin poikkeuksellista. Ikkuna-aukot näyttävät vuonna 1943 tehtyjen rakennustutkimusten mukaan olleen suippokaarisia.

Kivisen dominikaanikirkon valmistumisaika käy Suomen oloissa poikkeuksellisen hyvin ilmi rakennuksen jonkin oviaukon yläpuolelle muuratusta luultavasti rakennusaikaisesta muistokivestä. Sen mukaan kirkko tuli valmiiksi vuonna 1481. Vähäiset rakennustyylilliset ja -tekniset piirteet tukevat ajoitusta.

Kun ottaa huomioon, että aikaisempi puukirkko oli palanut 1477, on rakennussuunnittelun, materiaalien hankinnan, työn organisoinnin ja itse rakennustyön täytynyt olla hyvin tehokasta. Mitään ennen kuulumatonta tämä ei silti ole ollut, sillä keskiajan rakentaminen oli yleensäkin hyvin tehokasta päinvastoin kuin yleensä kuvitellaan. Konventin rakennuksia lienee sen sijaan muurattu kivestä vielä ainakin 1490-luvulla, mihin viittaavat eräät tiedot almujen keräämisestä tarkoitusta varten Liivinmaan ritarikunnan alueella, siis Baltiassa.

Kuninkaan uuden kirkkopolitiikan takia joutuivat dominikaanit jättämään Viipurin konventtinsa 1530-luvulla. Jo seuraavalla vuosikymmenellä siellä näyttää olleen kruunun makasiini, mutta ainakin kirkko näyttää pian otetun uudelleen käyttöön. Suomalainen seurakunta nimittäin mainitaan vuonna 1575 sen yhteydessä. Myös ympäröivän maaseudun käsittävä seurakuntayhteisö oli köyhä ja kirkko jäi kokonaan tuomiokirkoksi muutetun ja laajennetun kaupunginkirkon varjoon. Vasta sitten, kun vauraat ruotsalaiset ja saksalaiset siirtyivät tuomiokirkon 1710-luvulla tapahtuneen hylkäämisen takia (ks. edellä) käyttämään vanhaan dominikaanikonventin kirkkoa, alettiin sitä koristella ja kunnostaa suuremmilla rahasummilla.

Ilmeisesti ei rahvaan haju kuitenkaan miellyttänyt kaupungin ylempää väkeä, joka rakennutti vuosina 1793–1799 oman kirkon nykyisen Torkkelinpuiston länsipäähän. Dominikaanikirkko jäi siis taas Viipurin ja sitä ympäröineen maaseurakunnan suomalaisen väestön käyttöön. Yhteisön varallisuus kuitenkin kasvoi ja 1828–1833 kirkkorakennus modernisoitiin kaikinpuolisesti keskiaikaisesta gotiikan piirteiden sävyttämästä hahmostaan. Sen ruo-

deholvit purettiin ja vesikatto laskettiin samalla kun ikkuna- ja ovijako muutettiin empire-tyylin ihanteiden mukaiseksi Suomen intendentinkonttorin suunnitelmien mukaan. Vuonna 1865 lisättiin vielä tiiliset eteiset. Uudessa muodossa kirkosta tuli yksi vaurastuvan Viipurin näyttävimpiä tunnuskuvia.

Viipurin suomalainen seurakunta pyrki kuitenkin saamaan itsenäisen aseman ja pois uudistetusta kirkosta – ehkä tilanahtauden takia. Maaseurakunnasta erillinen suomalainen kaupunkiseurakunta perustettiinkin 1881 ja vuosina 1889–1893 se rakennutti Torkkelinpuistoon tunnetun ja muistetun tiilikirkon, jota ensin sanottiin Uudeksi kirkoksi, sitten Agricolan kirkoksi ja viimein hiippakuntauudistuksen 1925 jälkeen Viipurin tuomiokirkoksi. Dominikaanikirkko jäi yksin maaseurakunnan käyttöön ja sen mukaisesti sen nimeksi vakiintui Viipurin maaseurakunnan kirkko.

Dominikaanikirkkoon osui Neuvostoliiton palopommi helmikuussa 1940 ja vain seinät jäivät pystyyn. Jatkosodan aikana käynnistettiin sen uudelleenrakentaminen ja kesäkuun 1944 mennessä oli jo vesikatto rakennettu.

Neuvostoliittolaiset muuttivat suomalaisten lähes valmiiksi rakentaman kirkon 1950-luvulla sähkötarviketehtaaksi, joka toimi aina 1989 sattuneeseen tulipaloon asti. Siitä alkaen rakennus on ollut surullisen näköinen rappeutuva raunio.

Fransiskaanikonventin kirkko

Viipurin" länsikylkeä" noudatteli yksi kaupungin pääkatuja, joka Karjaportin ulkopuolella muuttui Kannaksen kyliin ja viimein Novgorodin/Venäjän puolelle johtavaksi maantieksi. Tämän Karjaportinkadun vedenpuolelle perustettiin fransiskaanien hengellinen tukikohta kirkkoineen.

Fransiskaanikonventin tarkkaa perustamisaikaa ei tiedetä. Ensimmäisen kerran se mainitaan huhtikuussa 1403, jolloin sen gardiaani eli esimies Clemens oli todistajana eräässä Vadstenan birgittalaisluostaria koskevassa asiassa. Samalta vuodelta on toinenkin kirjallinen lähde. Siinä paavi määräsi, että Turun piispan, Upsalan tuomiokapitulin tuomiorovastin ja Tallinnan tuomiokapitulin dekaanin oli toimittava muun muassa konventin suojelijoina vääryyttä sitä tekeviä vastaan.

Nämä maininnat kertonevat vakiintuneesta tai ainakin vakiintumassa olevasta toiminnasta. Lieneekin perusteltua uskoa Viipurin fransiskaanikonventin saaneen perustamisluvan 1390-luvulla, siis suunnilleen samoihin aikoihin kuin dominikaanikonventti. On hyvinkin mahdollista, että perustaminen liittyi laajempaan poliittiseen toimintakokonaisuuteen Viipurin aseman vahvistamiseksi ja korottamiseksi Itämeren alueella. Tosin konventtia luonnehdittiin vuonna 1433 köyhäksi, mutta tämä saattaa olla hurskas kielikuva.

Dominikaanikonventin kirkon raunio Neuvostoliiton romahtamisen aikaan talvella 1991. Palossa 1989 tuhoutuneen ja sen jälkeen hylätyn rakennuksen alueella toimi tuolloin autoverstas. – Valokuva M. Hiekkanen tammikuussa 1991.

Jos arvio konventin iästä pitää paikkansa, lienee sen ensimmäinen, puinen kirkko pystytetty 1390-luvulla. Jo puoli vuosisataa myöhemmin on haaveiltu kivisestä kirkosta. Tämä käy ilmi kirkkoherra Henrik Makerlanderin vuodelta 1445 olevasta testamentista, jonka mukaan hän toivoi, että konventti muurattaisiin kivestä. Toive liittyi luultavasti Turun hiippakunnassa juuri alkaneeseen kivikirkkojen rakentamiseen, jonka taustalla on voinut olla hiippakunnan johdon rakennuspoliittinen ohjelma.

Tiedot fransiskaanikonventin kivikirkosta ovat mitättömän vähäiset. Niinpä viimeaikaisissa aineistoanalyyseissa on käynyt ilmi, ettei vuoden 1936 kaivauksissa löydetyksi oletettu rakennusjäännös olekaan kirkko. Myös vanhoista kaupunkikartoista saatavat tiedot ovat varsin tulkinnanvaraisia.

Rakennus näyttää kuitenkin olleen pohja-alaltaan suorakaiteenmuotoinen ja mitoiltaan ehkä noin 35 x 15 metriä – siis varsin suuri. Se lienee rakennettu aivan 1500-luvun alussa vuoteen 1520 mennessä.

Tuskin oli suuri rakennusponnistus saatettu loppuun, kun fransiskaanit karkotettiin konventistaan 1530-luvulla. Osa rakennuksista – ainakin konvent-

titupa – purettiin vuonna 1540 ja muita rakennuksia käytettiin varastotarkoituksiin. Myöhemmin alkoi kaupunki vuokrata vanhan konventin eri tiloja ulkopuolisille. Esimerkiksi vuonna 1560 oli eräs sen kellarirakennus vuokralla kultaseppä Mårtenilla ja vuonna 1652 sen alue oli kokonaisuudessaan valtaporvari ja kirkonisäntä Hans Schlegelin vuokraama.

Seuraavalla vuosisadalla konventin rakennuksia purettiin vähä vähältä mutta kirkkorakennuksesta ei ole erityisiä mainintoja. Joka tapauksessa siitä ei enää ollut maanpinnalle näkyviä jäännöksiä jäljellä 1900-luvulla. Muista rakennuksista niitä kyllä näkyi aina 1950-luvulle asti, jolloin neuvostoliittolaiset purkivat kaiken jäljellejääneen.

Loppusanat

Viipurin keskiaikaisten kivikirkkojen historia on ainutlaatuinen Suomessa. Niitä rakennettiin peräti kolme yhteen kaupunkiin – edes hiippakunnan pääkaupunkiin Turkuun niitä ei noussut kuin kaksi. Ne olivat myös suuria ja näyttävän näköisiä, erityisesti kaupunginkirkko. Toisaalta ne kokivat poikkeuksellisen kovia kohtaloita historian myöhempinä vuosisatoina: niitä muutettiin, ne paloivat, niitä purettiin ja mikä kohtalokkainta, ne joutuivat kokemaan rajakaupungin kirkot sotien hävityksinä. Kaupunginkirkon ja dominikaanikonventin kohtalot Talvisodasta alkaen ovat traaginen ja kansainvälisen oikeuden kannalta häpeällinen kertomus.

Kyllikki Tiensuu

Viipurin vanhinta seurakuntaelämää

Lähi-idästä Pohjolaan

Kristinusko syntyi Välimeren kulttuuripiirissä, "oliiviöljyn ja viinipuun maailmassa". Kesti lähes tuhat vuotta, ennen kuin se saapui Pohjan perille. Kristillisiä vaikutteita oli tullut pohjoiseen eri teitä kauppiaiden ja muiden matkustavaisten mukana sekä itäistä että läntistä tietä. Pakanallisista haudoista alkoi löytyä kristillisin symbolein koristettuja esineitä, kieleen omaksuttiin kristinuskon termejä ja polttohautaus alkoi vähitellen väistyä kristillisen ruumishautauksen tieltä. Järjestäytyneen kirkollisen elämän katsotaan Pohjanlahden ja Suomenlahden rannikkoseuduilla alkaneen 1100-luvulla. Siksi vuotta 2005 on maassamme vietetty juhlavuotena "Kirkko Suomessa 850 vuotta".

Kristillinen kirkko oli historiansa ensimmäisen vuosituhannen aikana levinnyt Euroopassa aivan toisenlaisiin maisemiin, kuin missä se oli syntynyt. Kyse oli edelleen samasta kristinuskosta, mutta varsinkin itäinen ja läntinen kirkko alkoivat saada omaleimaisia piirteitä. Tähän erilaistumiseen liittyi sittemmin myös valtapolitiikka, sillä Rooman paavi ja Konstantinopolin patriarkka alkoivat kilpailla keskenään kirkollisesta vaikutusvallasta uusilla alueilla. Vuosi 1054 liittyy näihin jännitteisiin. Silloin näet lännen ja idän kirkot julistivat toisensa kirkonkiroukseen. Samalla myös kilpailu raja-alueista kiristyi. Ne seudut, joista sittemmin muodostui Suomi, jäivät juuri tälle vyöhykkeelle.

Lännen ja idän kirkon kilpailu

Kirkkokuntien välinen ero syveni varsinkin neljännen ristiretken seurauksena vihamielisyydeksi, mikä vaikutti myös Suomeen. Läntinen kristikunta sai täällä kuten Baltiankin alueella yliotteen. Näiden alueiden asukkaat liitettiin paavin johtamaan kirkkoon. Enemmän tai vähemmän selkeä raja idän ja lännen kirkon välillä tuli kulkemaan Karjalan kannaksella, jonka läntiset alueet kristillistettiin Ruotsista tehtyjen ristiretkien seurauksena. Itäisiin osiin juurtui Novgorodin tukemana sittemmin bysanttilainen kristinusko.

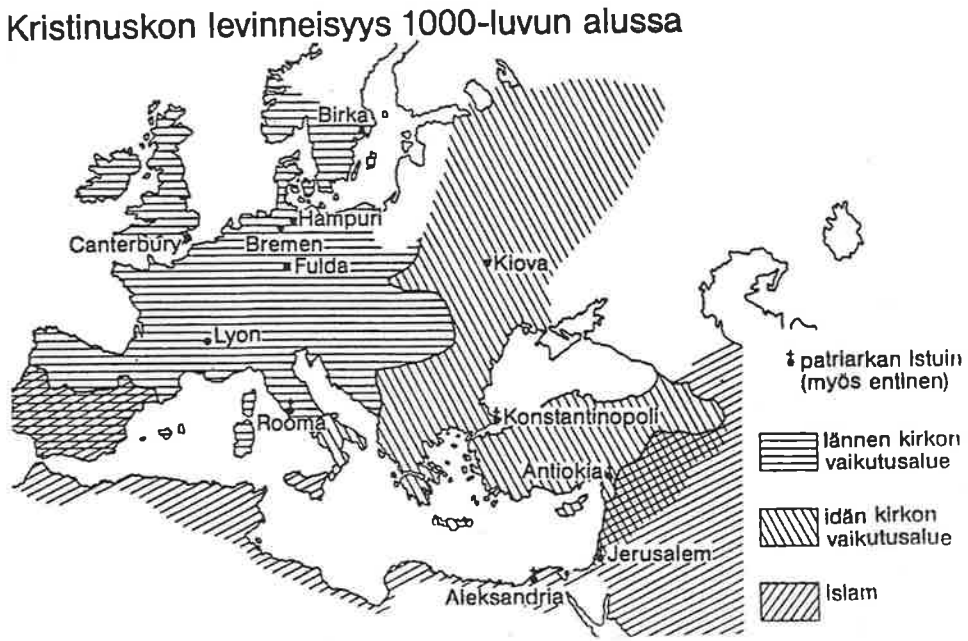

Kristinuskon levinneisyys 1000-luvun alussa.

On säilynyt erittäin vähän sellaisia lähteitä, joiden perusteella nimenomaan Viipurin tai edes Suomenkaan keskiaikaisesta seurakuntaelämästä voisi saada yksityiskohtaista tietoa. Arkeologiset tutkimukset valottavat lähinnä kirkkorakennusten historiaa. Muilta osin on tyydyttävä siihen, mitä keskiaikaisesta uskonnollisuudesta yleensä tiedetään.

Viipurin tienoille oli jo varhain kehittynyt kauppapaikka, joka nykytutkimuksen mukaan sai nimensä lännestä päin. Tämä Vanha Viipuri oli lähes sama kuin nykyinen Monrepos, ja sen asujaimistossa sekoittuivat itäiset ja läntiset ainekset. Juuri Viipurin-Nuijamaan alue oli itäisen ja läntisen asutuksen kohtauspaikka. Ristiretkiajalle tultaessa Viipurin seutu oli ilmeisesti Käkisalmen Karjalan hallussa.

Karjalaa koskeva voimainmittelö käytiin ennen muuta ruotsalaisten ja novgorodilaisten kesken, sillä Baltian saksalaisten valtaustoimet eivät ulottuneet Karjalaan. Vuonna 1270 Karjala mainittiin Novgorodin volostina eli hallintoalueena. Silloin Novgorodin ote kiinteytyi ja karjalaisten itsenäisyys rajoittui.

Kolmas ristiretki liittää Viipurin länteen

Ruotsalaisten keskuudessa elpyi samaan aikaan ajatus Karjalaan tehtävästä ristiretkestä. Paavi Gregorius X kehottikin vuonna 1275 Upsalan ja Linköpingin piispoja lopettamaan "pakanain" julmuudet. Suunnitelma Karjalan valtaamiseksi kiteytyi 1290-luvun alussa. Viipurin Karjalan ja Länsi-Suomen välille oli tuolloin muodostunut kiinteitä siteitä. Alueelle suuntautui myös vilkas saksalaiskauppa, hansakauppa, minkä vuoksi kolmannella ristiretkellä vuonna 1293 oli ristiretkimotiivien lisäksi korostuneesti kaupalliset ja poliittiset syyt. Joka tapauksessa Viipuri oli lännen vaikutuspiirissä 1200-luvun lopulla.

Kolmannen ristiretken järjestelyjen takana oli Ruotsin alaikäisen kuninkaan Birger Maununpojan holhooja Tyrgils, "Torkkeli", Knuutinpoika. Hän halusi tehdä Karjalasta osan tähän aikaan voimakkaasti ekspansiivista Ruotsia. Viipurin linna perustettiinkin kesällä 1293. Sen paikka oli strategisesti Monrepos'ta edullisempi Pieni Linnasaari. Linnasta tuli tukikohta, kun ryhdyttiin levittämään katolista uskoa Karjalaan. Varsinainen Viipurin kaupunki syntyi 1300-luvun ensi puoliskolla Linnansalmen toiselle rannalle. Kaupunkioikeudet se sai tosin vasta seuraavan vuosisadan alussa.

Kuningas Birger sanoi rakennuttaneensa Viipurin linnan "Jumalan ja kunniakkaan Neitsyen kunniaksi", valtakunnan suojelemiseksi, merenkävijäin turvaksi sekä julmien karjalaispakanain käännyttämiseksi alueelle, "missä kristitty maa loppuu ja pakanamaa alkaa". Linnaan nimitettiin voudiksi mies, joka "uskalsi katsoa vihaisia miehiä silmiin eikä pakanoita kursaillut". Viipurin linnan vanhimpiin osiin kuului kirkko, joka oli sekin rakennettu "Jumalan ja kunniakkaan Neitsyen ylistykseksi". Kirkko tuli pian kuuluisaksi ihmeitä tekevästä Pyhän Neitsyen kuvasta. Se on tosin hävinnyt myöhemmin.

Ensimmäinen Ruotsin ja Novgorodin välinen rauha solmittiin 1323 Pähkinäsaaressa. Tässä rauhassa sovittu raja erotti Ruotsin ja Novgorodin alueet ja Kannaksella siten myös kirkkokunnat toisistaan. Viipuri oli paavin kirkon piirissä samoin läntinen Karjala. (Kartta 2.) Alueelle muodostui roomalaiskatolisia seurakuntia, ja seudut kasvoivat seuraavina vuosina kiinni paitsi paavin kirkkoon myös pohjoismaiseen yhteiskuntamuotoon, joka oli syntymässä emämaassa Ruotsissa ja siihen jo aiemmin liitetyssä osassa Suomea. Rajan itäpuolelle taas syntyi ortodoksisia seurakuntia, ja siellä vahvistui slaavilainen vaikutus.

Pähkinäsaaren rauhaan päättynyt ristiretkikausi oli samalla Suomen kirkon järjestämisaikaa. Läntinen kirkollinen elämä vakiintui ensin Suomen alueen lounaisosissa. Ensimmäinen piispankirkko, Turun tuomiokirkko, vihittiin

Turun hiippakunnan ja Käkisalmen Karjalan seurakunnat vuonna 1400

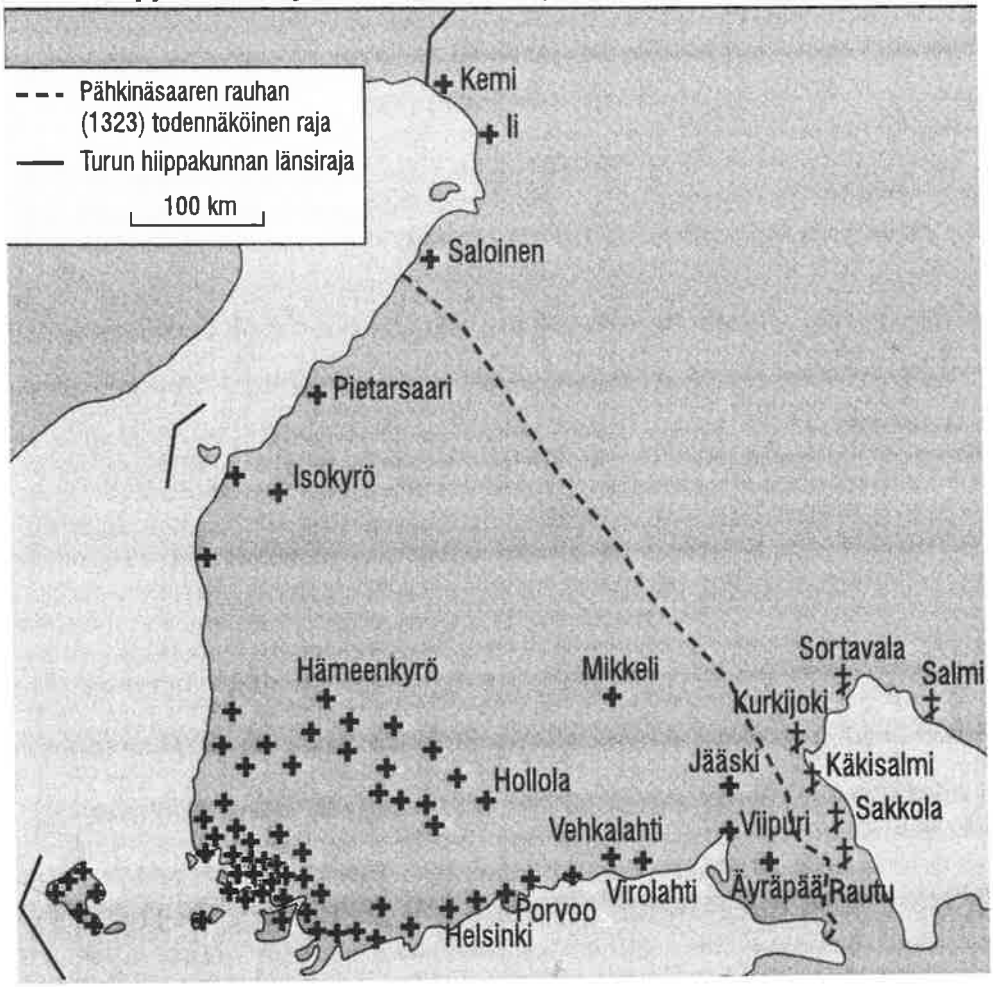

Turun hiippakunnan ja Käkisalmen Karjalan seurakunnat vuonna 1400. (Teoksesta Kristinusko Suomessa. Kristinuskon historia 2000. Espoo: Weilin+Göös 2000)

vuonna 1300. Viipuri kuului siten Turun piispan johtamaan hiippakuntaan, ja seurakuntaelämä sai Viipurissa saman luonteen kuin muillakin keskiaikaisen katolisen kristikunnan laita-alueilla.

Pakanasta kristityksi

Pakanuuden ja kristinuskon kohtaamisesta keskiajan Suomessa ei juuri ole tietoja. Ensin saarnattiin ja sitten kastettiin, ensin päälliköt, sitten muut. Yhtään täällä pidettyä lähetyssaarnaa ei ole säilynyt, ei myöskään kuulijoiden kommentteja. Yleensä kastetta edeltävässä saarnassa varotettiin epäjumalien palvelemisesta ja vakuutettiin, että oli vain yksi Jumala, kaiken luoja, yksi usko ja yksi kaste.

Kastaessaan pappi lausui ensin siunauksen ja kysyi sitten: "Tahdotteko luopua epäjumalanpalveluksesta ja uskoa yhteen kristittyjen Jumalaan?" Saatuaan myönteisen vastauksen hän valeli kastettavia vedellä ja lausui: "Siis teidät kaikki kastetaan vedellä Isän, Pojan ja Pyhän Hengen nimeen." Oli myös joukkokasteita, joissa opetus saattoi jäädä kokonaan pois, eikä se muutoinkaan liene ennen kastetta ollut järin perinpohjaista.

Viipuriin seurakunta, kirkko ja koulu

Viipurin kaupunki- ja maaseurakuntaa on pidetty Tyrgils Knuutinpojan matkassa tulleen Västeråsin piispan Petrus Elavin perustamina. Lienee kuitenkin todennäköisempää, että ne syntyivät vasta myöhemmin linnan seurakunnan vaikutuksesta. Sen jumalanpalveluksiin osallistui näet alkuvaiheessa ympäristönkin asukkaita. Viipurin seurakunta muodostui sitten linnan ulkopuolelle, kun väkimäärä lisääntyi. Viimeistään Pähkinäsaaren rauhaan mennessä oli Viipurin pitäjän ja kaupungin käsittänyt katolinen seurakunta jo perustettu.

Viipuri mainitaan 1352 yhtenä Suomen kymmenestä kuninkaanpitäjästä, siis emäseurakuntana, johon kuninkaalla oli oikeus nimittää kirkkoherra. Muut läntisen Karjalan emäseurakunnat keskiajan lopulla olivat Muolaa, Virolahti, Vehkalahti, Jääski, Lappee, Uusikirkko ja Kivennapa. Viipurin linnalääni muodosti Karjalan rovastikunnan, jonka keskuspaikkana oli luonnollisesti Viipuri.

Viipurin pitäjäläisille ja kaupunkilaisille rakennettiin varsin pian oma yhteisesti käytettävä kirkko, kaupunginkirkko. Varhaisimmat kirkkorakennukset olivat puusta ja tuhoutuivat moneen kertaan novgorodilaisten hyökkäyksissä ja ryöstöretkien seurauksena. Ensimmäisen kivikirkon rakentaminen on ajoitettu vuosien 1435 ja 1445 väliseen aikaan. Tämäkin kirkko tuhoutui kivimuureja lukuun ottamatta kaupungin palossa 1477. Kirkon korjaus valmistui

1494. Uusitun kirkon vihkimisjuhlassa oli mukana myös Turun piispa Maunu Särkilahti.

Viipurin kaupunginkirkko oli kolmilaivainen, ja siinä oli tiilinen ruodeholvaus. Pilaripareja oli kuusi, mikä oli enemmän kuin missään muussa suomalaisessa kirkossa Turun tuomiokirkkoa lukuun ottamatta. Omaleimaista oli myös se, että pilareissa oli käytetty virolaisia kahdeksankulmaisia kalkkikivilaattoja, jotka oli muurattu päällekkäin. Tuloksena oli kirkkorakennus, jonka suomalaisista kaupunkikirkoista komeudessa ohitti vain Turun tuomiokirkko.

Kirkossa oli ainakin viisi eri pyhimyksille omistettua alttaria. Niiden ääressä pidettiin joka päivä jumalanpalveluksia messulahjoitusten tuloilla. Tiedetään pyhälle Johannes Kastajalle, pyhälle Erasmukselle ja pyhälle Annalle, kaikille pyhille enkeleille, pyhälle evankelista Johannekselle ja pyhälle Katariina Aleksandrialaiselle, kaikille pyhimyksille, autuaille apostoleille Pietarille ja Paavalille sekä pyhälle Maria Magdalenalle omistetut alttarikokonaisuudet sekä pyhän Eerikin ja pyhän Henrikin alttarit. Pyhän Olavin merkitystä Viipurissa kuvastaa se, että itse linnassa oli Pyhän Olavin torni. Myös Viipurin linnan alkuperäisessä kirkossa pidettiin jumalanpalveluksia vielä 1500-luvun puolivälissä.

Dosentti Markus Hiekkanen kirjoittaa toisaalla tässä teoksessa Viipurin kirkkorakennuksista. Tässä yhteydessä on syytä mainita vain, että keskiajan tunnetuimmat kerjäläismunkistot dominikaanit eli mustat veljet ja fransiskaanit eli harmaat veljet rakensivat molemmat omat konventtinsa ja kirkkonsa Viipuriin. Mustien veljesten konventti perustettiin 1392, ja harmaiden veljienkin luostari oli olemassa jo seuraavan vuosisadan alussa. Viipuri sai osansa siitä kunniasta, että paavin erityissuosiossa olleen Viipurin harmaiden veljien luostarin johtaja, gardiaani Stephanus Laurentii korotettiin veljistön Dacian provinssin johtajaksi. Juuri hän lienee organisoinut munkistonsa provinsiaalikokouksen 1486 Viipuriin, jonne silloin saapui veljistön edustajia kaikista pohjoismaista.

Oli harvinaista, että molemmat kerjäläisveljistöt asettuivat samaan kaupunkiin, mutta se selittyy Viipurin asemasta kahden kirkkokunnan rajaalueella. Munkit liikkuivat lähetystyössä ja sielunhoitotehtävissä Karjalan erämaissa. Luostarit jättivät muistoja Viipurin nimistöön: kaupunginmuurin Munkkitornin lisäksi oli Luostarinkatu, Munkkilähde ja Munkkiportti sekä Harmaidenveljesten ja Mustainveljesten kadut.

Viipuri tuli tunnetuksi myös keskiaikaisista kouluistaan. Niitä oli ainakin kaksi, kaupunkikoulu ja dominikaanien luostarikoulu. Mahdollisesti myös fransiskaanit antoivat luostarissaan lapsille alkeisopetusta. Viipurin kaupunkikoululla oli hyvä maine, ja sinne tultiin pitkienkin matkojen ta-

kaa. Siellä opetettiin keskiajan lopulla humanismin hengessä roomalaisten runoilijoiden tekstejä. Koulu mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1409. Siinä aloittivat opintonsa mm. Mikael Agricola ja Paavali Juusten.

Messu latinaksi, saarnat suomeksi

Keskiaikaiset jumalanpalvelukset eli messut toimitettiin latinaksi, mistä tavallinen kirkkokansa ei luonnollisesti ymmärtänyt mitään. Messu oli lähinnä juhlava näytelmä. Jo itse kirkkorakennuksen oli keskiaikaisen käsityksen mukaan määrä kuvata taivaallista Jerusalemia ja antaa siten pyhäkköön astuvalle ihmiselle aavistus tulevan Jumalan kaupungin kauneudesta ja ihanuudesta. Kirkko oli kuin taivaan portti, josta saattoi nähdä ikuisuuteen. Erilaiset juhlakulkueet, suitsutus ja vihkivedellä pirskottaminen lisäsivät hartautta.

Jos messu olikin latinaksi, niin jumalanpalvelussaarnat pidettiin ja kansaa opetettiin sen omalla kielellä. Yhtään keskiajalla kansalle suomeksi pidettyä saarnaa ei tosin ole säilynyt. Papit velvoitettiin kuitenkin lisäksi joka pyhä lukemaan saarnatuolista suomeksi Isä meidän -rukous, Ave Maria -rukous, uskontunnustus ja rippikaava aina samanlaisina, jotta kuulijat oppisivat ne ulkoa. Piispa Maunu Särkilahti antoi 1492 statuuteissa tästä määräyksen, jota noudatettiin epäilemättä myös Viipurissa. Koko maasta ei tosin ole säilynyt paperilappuja eikä vihkoja, joihin tekstit kirjoitettiin.

Ave Maria -rukous perustuu Luukkaan evankeliumin ensimmäisessä luvussa (1:28) kerrottuun enkelin tervehdykseen Neitsyt Marialle: "Ole tervehditty, Maria, sinä armon saanut! Herra kanssasi!" sekä samassa luvussa (1:42) olevaan Elisabetin tervehdykseen: "Siunattu olet sinä, naisista siunatuin, ja siunattu sinun kohtusi hedelmä!" Nämä raamatulliset jakeet muodostavat rukouksen ensimmäisen osan: "Ave, Maria, gratia plena. Dominus tecum. Benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui, Iesus." Rukouksen jälkiosalla ei ole samanlaista evankeliumitekstipohjaa, sillä siinä pyydetään: "Ora pro nobis peccatoribus nunc et in hora mortis nostrae. Amen." eli "Rukoile meidän syntisten puolesta nyt ja kuolemamme hetkellä."

Tämän ensin 1000-luvulla munkkien omaksuman, mutta sitten yleiseen kirkolliseen käyttöön vakiintuneen rukousnauharukouksen sanoja lienevät keskiajan viipurilaisetkin tapailleet. Jumalanpalveluksiin he eivät kovin ahkerasti osallistuneet. Kaikkien oli kuitenkin käytävä messussa vähintään kerran vuodessa, sillä kirkon määräysten mukaan jokaisen oli ripittäydyttävä ja käytävä ehtoollisella vuosittain.

Pelastavat sakramentit

Tavalliselle keskiajan seurakuntalaiselle kristillisyys merkitsi ennen kaikkea kirkon sakramenttiyhteydessä elämistä. Sakramenttien lukumääräksi oli niin lännen kuin idänkin kirkossa vakiintunut seitsemän: kaste, konfirmaatio, eukaristia eli ehtoollinen, parannuksen sakramentti eli rippi, avioliitto, pappeus ja viimeinen voitelu. Sakramentit ymmärrettiin näkymättömien armolahjojen näkyviksi merkeiksi. Niiden antama voima seurasi kristittyä kehdosta hautaan. Piispan toimittama pappisvihkimys antoi papille pätevyyden muiden sakramenttien ja kirkollisten siunausten toimittamiseen.

Keskiaikaisten kirkkojen kastemaljojen koosta voi päätellä, että aluksi kastettiin upottamalla, mutta keskiajan lopulla valelemalla. Lapset pyrittiin kastamaan aivan pieninä. Kummit vastasivat kansankielellä esitettyihin kastekysymyksiin. Kasteen toimitti tavallisimmin pitäjän pappi, kun taas konfirmaatio kuului piispan tehtäviin. Piispa piirsi kastetun, 7–12-vuotiaan konfirmoitavan lapsen otsaan pyhällä öljyllä ristin ja lausui konfirmaatiokaavan. Tämän sakramentin säännöllinen toimittaminen edellytti, että piispa kiersi hiippakunnassaan ahkerasti. Turun hiippakunnassa hän joutui matkaamaan sen itäisimpään kolkkaan konfirmoidakseen viipurilaisten lapsia.

Kristillisyyteen kuului tärkeänä osana myös kirkon normien noudattaminen. Synnintekoa oli kartettava. Keskiajalta on peräisin jo varhaiseen luostarihurskauteen pohjautuva lista seitsemästä kuolemansynnistä: ylpeys, ahneus, kateus, viha, hengen laiskuus, mässäily ja juoppous sekä himo ja hekumallisuus. Myös viipurilaisilla oli kirkon opetuksen mukaisesti syntiin langettuaan mahdollisuus palata papin toimittaman parannuksen sakramentin kautta takaisin pelastuksen tielle.

Juuri rippi vaikutti tavallisten ihmisten elämään. Pappi antoi ripittäytyjälle anteeksi kasteen jälkeen tehdyt synnit sen jälkeen, kun tämä oli ilmaissut katuvansa niitä, tunnustanut ne ja luvannut hyvittää pahat tekonsa. Rippiin kuului siten ensinnäkin sydämen katumus, contritio cordis, sitten suun tunnustus, confessio oris. Näiden jälkeen pappi julisti anteeksiannon, absolutio, sanoen: "Te absolvo" eli "Vapautan, päästän sinut". Lisäksi ripin vastaanottanut ja anteeksiannon julistanut pappi määräsi katujan suoritettavaksi hyvitystöitä, satisfactio operis, jotka vapauttivat synnin ajallisista seurauksista. Niillä hyvitettiin lähimmäiselle tai Jumalalle aiheutunut vahinko. Hyvitystöiksi pappi määräsi esimerkiksi rukouksia, paastoja ja almuja, vaikeissa tapauksissa myös toivioretkiä.

Kirkolla oli oikeus vaihtaa näitä katumusharjoituksia katujalle paremmin soveltuviksi. Ane eli indulgenssi oli alun perin ostettavissa hyvitystöiden korvikkeeksi. Oppi kiirastulesta laajensi sitten aneiden käyttöä, kun niiden avulla selitettiin mahdolliseksi lyhentää vainajien kiirastulessa viettämää kärsimysaikaa.

Aneita oli mahdollista hankkia muun muassa käymällä pyhiinvaelluksella tai toivioretkellä tietyssä kirkossa varsinkin sen suojeluspyhimyksen juhlapäivänä.

Ripityskäytäntö antoi papille tilaisuuden seurakuntalaistensa henkilökohtaiseen sielunhoitoon ja uskonnolliseen kasvatukseen. Viipurissa seurakuntapapiston kanssa kilpailivat sekä mustat että harmaat veljet, jotka myös ottivat vastaan rippiä. Heitä näkyi kaikkialla kaupungissa. He saarnasivat toisinaan kadunkulmissa, jolloin ohimenevät pysähtyivät heitä kuuntelemaan. He kävivät sairaiden luona lohduttamassa ja etsivät kuulijoita köyhimmistäkin savupirteistä. Tästä aiheutui tosin myös ongelmia pitäjänpappien ja munkkiveljien välisiin suhteisiin. Tiedetään, että Viipurin fransiskaaneilla oli kaupungin papiston kanssa riitoja kannettavilla alttareilla pidetyistä messuista ja uhrilahjoista. Riidat olivat tosin poikkeus, yhteistyö sääntö. Kerjäläisveljien vaikutus kristinopin alkeiden juurruttamisessa kansan mieleen oli joka tapauksessa merkittävä.

Ehtoollinen oli sakramenteista tärkein. Papin lausumien asetussanojen aikana ehtoollisaineiden ymmärrettiin muuttuvan Kristuksen ruumiiksi ja vereksi. Tämä muuttumis- eli transsubstantiaatio-oppi oli taustalla myös siinä, että omaksuttiin käytäntö antaa kansalle ehtoollisaineista vain leipä. Pelättiin näet, että vihityistä aineista saattaisi osa valua maahan. Maallikot lienevät käyneet vuodessa vain yhden pakollisen kerran ehtoollisella. Muutoin tyydyttiin messussa vain katsomaan ehtoollisaineiden ylentämistä eli elevaatiota.

Avioliitto laskettiin sakramentteihin sillä perusteella, että se kuvasti Kristuksen ja kirkon yhteyttä. Kirkko alkoi jo lähetyskaudella vaatia avioliiton kirkollista siunaamista. Se oli kaksiosainen toimitus: ensin kihlakumppanit ilmaisivat kirkon ovella molemminpuolisen suostumuksensa, mikä vahvistettiin sormuksen antamisella ja papin siunauksella. Sen jälkeen pari käveli papin johtamana kirkkoon morsiusmessuun palavat kynttilät käsissään. Toimitus päättyi ehtoollisen nauttimiseen. Kirkko paransi naisten asemaa edellyttäessään, että avioliiton solmimiseen tarvittiin myös morsiamen suostumus.

Viimeinen voitelu annettiin keskiajalla yleensä vain kuoleman lähestyessä syntien anteeksisaamiseksi ja parantumiseksi. Kansa piti tärkeänä, että pappi ehti sairaan luo jakamaan samalla kertaa kolme sakramenttia: synninpäästön, ehtoollisen ja viimeisen voitelun.

Pyhimykset ja pyhiinvaellukset

Pyhimysten kunnioittaminen ja heidän esirukouksiinsa turvautuminen kuuluivat olennaisina keskiaikaiseen kristillisyyteen. Pyhimysten uskottiin olevan Jumalan luona ja välittävän hänelle ihmisten rukouksia. Näihin esirukouksiin uskovaiset maan päällä saattoivat turvautua. Pyhimysten haudoilla

tapahtui ihmeitä. Haudoille tultiin rukoilemaan. Sama ihmeitä tekevä voima oli myös pyhäinjäännöksillä, reliikeillä.

Pyhät olivat uskon ja elämän esikuvia, mutta ennen muuta esirukoilijoita, joihin turvauduttiin hädässä. Jotkut pyhät otettiin suoraan Raamatusta, mutta myös Uuden testamentin ajan jälkeen eläneitä pyhiä ihmisiä muisteltiin. Tärkeimmät pyhimykset olivat yleiskirkollisia eli heitä kunnioitettiin niin idän kuin lännen kirkossa. Pyhä apostoli Andreas kuului näihin. Juuri hänen ristinsä ilmestymisen kerrottiin pelastaneen Viipurin Antin päivänä marraskuun 30. vuonna 1495. Venäläiset olivat ajoittaneet hyökkäyksen oman suojeluspyhimyksensä Andreaksen päiväksi, mutta Andreaksen ristin muotoinen valoilmiö pelästytti heidät. Turussa piispa Maunu Särkilahti taas oli samalle pyhimykselle kiitollinen Viipurin säästymisestä.

Valtaosa pyhimyksistä oli sellaisia, joiden kunnioitus rajoittui vain tietyille alueille. Pyhä Henrik oli Turun hiippakunnan tärkeimpiä pyhimyksiä, kun taas muualla, ainakaan Pohjoismaiden ulkopuolella, häntä tuskin tunnettiin. Viipurissa palvottiin lähinnä pyhää Erasmusta, pyhää Annaa, pyhää Katariinaa, pyhää Maria Magdalenaa ja pyhää Laurentiusta. Kaupunginkirkossahan oli heille pyhitettyjä alttareita. Pyhimykset olivat kukin tietyn ihmiselämän alueen suojelijoita ja auttoivat jokapäiväisessä elämässä. Heidän kunnioittamisensa oli syvällä ihmisten mielessä.

Pyhä Erasmus, jonka jalkojen juureen legendan mukaan hänen erakkona ollessaan korven eläimet kokoontuivat, soi ihmisille leipää ja vaatteita sekä muutakin hyvää. Erasmus säilyi Rammikko-nimisenä suosittuna pyhimyksenä Karjalassa:

"Rammikko rahojen vanhin,
Louhi, Pohjolan emäntä
raskuta rahaista kättä,
kirjokättä kiimoittele."

Luultavasti myös Viipurin kalastajat rukoilivat apua pyhältä Andreakselta ja pyhältä Pietarilta, joita kunnioitettiin kalastuksen suojelijoina: "Anna, Antti ahvenia, Pekka pieniä kaloja". Neitsyt Marian äiti Anna, Annikki-nimisenä, oli avioliiton suojelija ja esiintyi yleisesti itäsuomalaisissa loitsuissa myös karjan suojelijana, metsän piikana ja Tapiolan emäntänä.

Pääsiäinen ja joulu sekä niihin liittyvät Kristus-juhlat muodostivat kirkkovuoden rungon. Lisäksi tulivat marttyyrien ja muiden pyhien muistopäivät. Nämä pyhimysten juhlapäivät oli merkitty kalenteriin, joka oli hiippakunnan piispan määrättävissä. Turun hiippakunnan pyhimyskalenteri tunnetaan tarkkaan. Sen rungon muodosti dominikaanien kalenteri, jota oli täydennetty ruot-

salaisten hiippakuntien kalentereista otetuilla juhlilla. Kalenteriin punaisella merkittyinä juhlapäivinä työnteko oli kielletty. Sellaisia oli kaikkiaan 53.

Arvoltaan korkeimpiin juhlapäiviin kuuluivat Neitsyt Marian juhlat.

Keskiajan lopulla Suomessa vietettiin kuutta suurta Marian juhlaa: kynttilänpäivä eli Marian puhdistus, 2.2., Marian ilmestys 25.3., Marian taivaaseenottaminen 15.8., Marian syntymä 8.9. sekä Marian etsikko eli Heinä-Maaria, 2.7. ja Marian sikiäminen 8.12. Marian suosioon liittyi pyhän perheen kultti ja Marian äidin Annan nousu korkeimpaan juhla-arvoon.

Pyhimyskalenterissa kuvastui kirkon vuosituhantinen historia. Myös jokainen kirkko oli vihkimyksessä omistettu jollekin pyhimykselle tai muulle pyhälle muistolle. Näiden juhlapäivien viettoon liittyivät myös markkinat. Pyhimysjuhlilla oli kirkollisessa kultissa ja arkielämässäkin tuntuva osuus, ja ne vaikuttivat niin kansanhurskauteen kuin kirkkotaiteeseen. Suomalaisten kansanuskossa pyhimykset tosin ottivat usein vanhojen pakanallisten jumalien paikan.

Kasteniminä pyhimysten nimet syrjäyttivät vähitellen muinaissuomalaiset kutsumanimet. Niinpä yleisin miesten nimi oli Olavi, Norjan pyhän Olavin mukaan. Naisten nimiä tiedetään vähemmän, mutta yleisimpiä olivat Margareeta eli Marketta, Katariina eli Katri, Kaisa ja Birgitta eli Pirkko, Riitta.

Pyhiinvaelluskohteista kaukaisin oli Jerusalem, mutta vain harvoilla oli mahdollisuus päästä sinne. Toivioretkeläisten arvokkaimpia eurooppalaisia kohteita olivat keskiajalla Rooma, Pietarin ja Paavalin kaupunki, sekä Luoteis-Espanjan Santiago de Compostela, missä uskottiin olevan apostoli Jaakobin haudan. Sinne alkoi virrata pyhiinvaeltajia kaikkialta katolisesta Euroopasta. Suomalaisten oman maan ulkopuolelle tekemistä pyhiinvaelluksista on niukalti tietoja. Suomessa pyhiinvaeltajat pyrittiin ohjaamaan Turkuun ja sen lähiseurakunnan kirkkoihin. Pyhän Henrikin muistopaikoista Köyliö ja Nousiainen olivat suosituimpia. Epäilemättä myös hurskaat viipurilaiset suuntasivat tiensä noille muistopaikoille.

Viipurin kirkollinen merkitys kasvaa reformaation jälkeen

Reformaatio eli uskonpuhdistus muutti seurakuntaelämän luonteen Suomessa katolisesta luterilaiseksi. Luterilaistaminen alkoi 1530-luvun lopulla. Mikael Agricola työtovereineen toteutti muutoksen siinä hengessä, jonka he olivat omaksuneet Martin Lutherin ja varsinkin maltillisen Philipp Melanchthonin jalkojen juuressa. Agricola lienee saanut vaikutteita luterilaisuudesta jo käydessään koulua Viipurissa, missä Lutherin ajatukset tunnettiin lähinnä Tallinnan välityksellä. Viipurin koulun rehtori otti lahjakkaan oppilaansa Mikaelin mukaansa siirtyessään Turun piispan kansliaan.

Sieltä tämä lähetettiin oppiin reformaation ydinkeskukseen Wittenbergin yliopistoon.

Viipurin kannalta suuri muutos toteutui reformaation seurauksena, kun Ruotsin kuningas Kustaa Vaasa kesäkuussa 1554 teki päätöksensä jakaa Suomi kahteen hiippakuntaan. Kuninkaan tarkoituksena oli lähinnä vähentää Turun piispan vaikutusvaltaa. Viipurista tuli tässä vaiheessa kuitenkin ensimmäisen kerran piispankaupunki. Sen myötä alkaa jo uusi jakso Viipurin kirkkohistoriassa.

Kirjallisuus

Arffman, Kaarlo, Kristinuskon historia. Helsinki: Edita 2004.
Leinberg, K. G., Finlands territoriala församlingars namn, ålder, utbildning och utgrening. FKHSH 7. Helsingfors: FKHS 1906.
Heininen, Simo & Heikkilä, Markku, Suomen kirkkohistoria. Helsinki: Edita 1996.
Hiekkanen, Markus, Suomen kivikirkot keskiajalla. Helsinki: Otava 2003.
Palola, Ari-Pekka, Suomalaisten osallistuminen katolisen kirkon elämään & Pyhän Andreaan risti pelastaa Viipurin. – Kristinusko Suomessa. Kristinuskon historia 2000. Espoo: Weilin+Göös 2000.
Pirinen, Kauko, Suomen kirkon historia 1. Keskiaika ja uskonpuhdistuksen aika. Porvoo: WSOY 1991.
Ristin ja Olavin kansaa. Keskiajan usko ja kirkko Hämeessä ja Satakunnassa. Tampereen museoiden julkaisuja 55. [Tampere: Tampereen museot 2000].
Viipurin kaupungin historia I. Helsinki: Torkkelin [Viipurin] Säätiö 1982.

Pirkko Sallinen-Gimpl

Viipurin tapaperinteestä 1900-luvulla

Viipuri edustaa tapaperinteessä alkuaan osin kansainvälistä, osin Suomessa vallinnutta säätyläiskulttuuria ja suomalaista, erityisesti Viipurin lähialueen karjalaisten kansankulttuuria ja näiden kohtaamista. Toisinaan eri alueilta tai yhteiskuntaryhmistä juontuvia kulttuuripiirteitä vaalittiin vain omassa keskuudessa, toisinaan ne tulivat esiin kaupungin julkisessa elämässä. Kielellisesti kohtasivat suomen- ja ruotsinkieliset, saksan- ja venäjänkieliset ja muitakin kieliryhmiä oli edustettuina, oheiskielinä puhuttiin ranskaa ja englantia, ja vähemmistökieliäkin kuultiin kaupungissa, muun muassa tataaria ja jiddishiä. Marika Tandefeltin mukaan kieliympäristö oli salliva; käytettiin myös omia viipurilaisilmauksia eli "viborgskaa".

Samalla kun erilaisista kulttuureista tuli vaikutteita tapakulttuuriin, vallitsi eräänlainen itsesäätely; eri ryhmien vaikuttajat loivat esimerkillään käytäntöjä, mikä oli sopivaa ja mikä ei. Varsinkin eri uskontoryhmien edustajat olivat tarkkoja oman ryhmän mukaisesta käyttäytymisestä; selvästi toiselle uskontokunnalle kuuluvia tapoja ei ollut sopivaa noudattaa. Kulttuurissa oli paljon näkymättömiä sääntöjä ja sovittuja menettelyjä. Käyttäytymisessä osoitettiin kuulumista omaan ryhmään, esimerkiksi opiskelijan tuli omaksua tulevan yhteiskuntaryhmänsä käytöstavat, vaikkei niitä olisi omassa kotiympäristössään oppinut. Toisaalta ei ollut sopivaa käyttäytyä oman ryhmänsä sääntöjä vastaan. Viihdekulttuurissa olikin koko aikakauden suosituimpia aiheita ne, joissa rikottiin ryhmien rajoja, esimerkiksi rakkaus yhdisti pareja yhteiskuntaryhmistä riippumatta.

---

[1] Viitteet karjalaisen perinteen työryhmän aineistoon viittaavat pääasiassa aineistoon KPT 3 eli Lapsuuteni Karjalassa, 1977, kaikkiaan noin 730 vastausta luovutetun Karjalan alueelta, näistä Viipurin kaupunkia ja maalaiskuntaa koskevia on runsas seitsemäsosa.

Viipurin koulujen ylioppilaita viemässä ruusuja sankarihaudalle 31.5.1938. Kuvan om. Aune Torniainen. KPT 10:17,4.

Ikäryhmienkin rajat ovat selvästi nähtävissä sotien välisenä aikana. Kirkollinen opetus korosti konfirmaatiota nuoren ihmisen siirtymisenä aikuisuuteen. Luterilaisilla rippikoulun käyminen ja konfirmaatio oli vanhastaan ollut rajapyykkinä nuorten itsenäistymiselle ja aviokelpoisuudelle. Koulutuksen mukana nuorten ihmisten aikuistumiselle antoi hieman vastaavan aseman ylioppilastutkinto, jonka yhteydessä järjestettiin juhlat perhepiirissä. Tämä pohjoismainen perinne on toki jatkunut sotienkin jälkeen, mutta sen painoarvo oli ennen sotia sosiaalisessa asteikossa suurempi kuin myöhemmin koulutuksen yleistyessä. Tapaperinteessä myös avioliiton solmiminen ja hautajaiset olivat edelleen tärkeitä julkisia ja yksityisiä tilaisuuksia. Kaupunkien merkitys oli suuri uutuuksien omaksumisessa koko ympäröivälle alueelle; omaksuttiin muun muassa häihin pukeutumis- ja huntumuotia ja tarjoilutapoja sekä hautajaisiin saattokulkueita ja suruasuja.

Vuotuiskierto antaa jatkuvasti aihetta toistaa rituaaleja ja painottaa niiden vanhaa merkitystä ja samalla uudistaa niitä. Kaupungit ovat tuoneet uusia julkisia tapahtumia vuotuiskiertoon, esimerkiksi uudenvuoden viettotapoja kuten ilotulituksia, laskiaisen viettotapoja kaupungin liukumäkineen ja ajeluineen, vapunviettotapoja kulkueista konsertteihin ja syyspuolella hautaus-

maatapoja havukransseineen. Kaupunkijouluun ovat kuuluneet aattohartaudet aikaisemmin kuin maaseudulla. Viipuri on ollut innovaatioiden tuoja omassa ympäristössään, mutta kehittänyt myös omia viipurilaisia piirteitään vuotuisjuhlien vietossa.

Viipurin tapaperinnettä kuvatessani olen saanut käyttää Helsingin yliopiston Karjalaisen perinteen työryhmän 1970-luvulla keräämää kyselyaineistoa, johon kuuluu sekä ruotsin- että suomenkielisiä vastaajia melko tasaisesti eri kaupunginosista. Muistikuvat ulottuvat 1900-luvun alkukymmenille, osa muistaa 1910-luvun lapsuutta, mutta useimpien lapsuudenmuistot sijoittuvat 1920- ja 1930-lukuun. Monelle lähtö evakkoon on samalla lapsuuden tai nuoruuden loppu ja sen jälkeinen aika hahmotetaan elämässä uutena vaiheena. Tässä muistellaan Viipurin tapaperinnettä nuorten näkökulmasta, osin lapsen tai nuoren kokemuksina, osin katseen kohteena.

Tapaperinnettä voidaan tarkastella monestakin näkökulmasta. Tapatutkimuksen alkuvaiheessa yli sata vuotta sitten puhuttiin mielellään kulttuuripiirteiden yhteiskunnallisesta "vajoamisesta" eli säätyläiskulttuurin tapojen leviämistä alemmille yhteiskuntaluokille.[2] Kaupunkikulttuurissa on aina tällaisia ilmiöitä, jotka ovat lähtöisin kulloisenkin eliitin piiristä. Toisaalta viestinnän kehittyessä yleiset muoti-ilmiöt leviävät nopeasti jopa ympäri maailmaa. Viipurin luonne kauppakeskuksena toi kaupunkilaisten ulottuville suoria kontakteja ulkomaihin, ja siten loi mahdollisuuksia omaksua uutuuksia suoraan merenkulun ja liike-elämän välityksellä.

Tutkimuksen yksi lähestymistapa on ranskalaisen Marcel Maget´in näkökulma jakaa toteutuva perinne alue-, toimintaryhmä- ja perheperinteeseen.[3] Viipuriin sovelluttuna voisi tarkastella kaupunkia ensin kollektiivisten kokemusten välityksellä, jotka ovat Viipurin yhteydessä hyvinkin läheisiä, voimakkaita ja tunteita koskettavia, mutta niihin kietoutuu kuva Viipurista runsaasti historiallisia vaiheita ja myyttejä sisältävänä tilana. Yhteneväisesti kuvataan kaupungin ilmapiiriä omaleimaisena ja valloittavana. Identiteettitutkimuksen termein voisi sanoa, että Viipuri on tarjonnut kaupunkina ja tilana ainutlaatuisen paikkaan kiinnittyvän identiteettikokemuksen asukkailleen.

Toimintaryhmäperinteen kannalta kaupungin voi nähdä yhteisten kokoavien tapahtumien näyttämönä, jossa erilaiset toimintaryhmät saavat hetkeksi kaupunkilaisten huomion, kuten sotaväen tai erilaisten yhdistysten marssit, tai vaikkapa urheiluseurojen kilpailut, puistokonsertit tai musiikkia esittävien ryhmien ja koululaisten yhteistapahtumien kuten koulun päättymispäivän ja

---

[2] "Gesunkenes Kulturgut" – käsitteen loi Hans Naumann ja esitti sen teoksessaan Gründzüge der deutschen Volkskunde (1922).

[3] Maget 1962, 89.

valkolakin saannin ajaksi. Näiden julkisten tilaisuuksien ohella perheissä eletään omassa rytmissä, vietetään omia juhlia ja seurataan vuotuistapoja. Silloin puhutaan perheperinteestä, joka jää osin yksilön kokemukseksi, muun yleisön näkymättömiin.

Yksilön muistissa taas kaupungin julkiset tapahtumat ja yksilölliset kokemukset sulautuvat kokemusmuistiksi, josta poimitaan erillisiä muistikuvia kerrontaa tai kuvausta varten. Myöhemmin aikakauden tutkimus voi poimia näitä valikoituja ja eloisia mielikuvia ja sijoittaa niitä historiallisiin kehyksiin. Kokemusmuistin tuoma arvo on, että se ulottuu pieniinkin arkikokemuksiin ja valottaa siten arkitodellisuutta, joka toisinaan jää juuri puuttuvien ja sirpalemaisten tietojen varaan. Muistin tutkija Fitzgerald on todennut, että luotettavina pidettävät "eloisat muistot" liittyvät kansallisesti merkittäviin tapahtumiin, elämänkaaren normatiivisiin tapahtumiin kuten syntymään, kuolemaan ja avioitumiseen, ensimmäisiin tapaamisiin, ulkonaista uhkaa liittyviin tapahtumiin. Tutkija toteaa, että näiden kautta päästään "aitoihin lapsuudenkokemuksiin".[4] Jokainen muistikuva ja kuvaus on arvokas.

Kaupungin ilme

Kun Maija Tudeer saapui Viipuriin pikkutyttönä vuonna 1892, hän huomasi monia asioita, jotka vain ulkopuolinen saapuja saattoi panna merkille: kaupunki jopa tuoksui aivan toisin kuin muut kaupungit, ehkä koivuhaloilla lämmittämisen vuoksi. Maijan huomiot ulottuvat pikkupoikien kaulusmuodista asukkaiden tietynlaisen vaatimattomuuden tai luterilaisen "koruttomuuden" yleisilmeeseen. Käytöstavat olivat myös yksinkertaisuutta, mutkattomuutta ja asiallisuutta korostavia, vältettiin liioittelevuutta kaikissa suhteissa.[5] Tavallinen pikkukaupunkikaan Viipuri ei ollut, sillä juuri asukkaiden monikulttuurisuus, sivistyneisyys ja vauraus pantiin merkille. Kaupunki oli vilkas ja oman alueensa keskus, torielämälle antoi leimansa maaseudun tuotteiden monipuolisuus, mm. voin, maitotuotteiden ja kalan hyvä tarjonta. Kaupunkikuvaan kuului ennen posetiivareita kuten "Lootin Pappa" onnenlehtineen. Jäätelönmyyjiä "haroschi, maroschi" -huutoineen kulki Hiekan kadulla ja lapset juoksivat perässä kuppeineen, johon jäätelöä annosteltiin. Kaikui toinen huuto: "liippa saksii, partaveitsii". Pelastusarmeijalaiset soittivat ja lauloivat. Liikenne kasvoi vähitellen yhä vilkkaammaksi, raitiovaunut ja linja-autot antoivat sille ilmeensä, mutta maalaisten kiessit ja vankkurit sekä kaupunkilaisten vossikat tai isvossikat eli issikat kuuluivat myös katukuvaan. Kadul-

---

[4] Fitzgerald 1988, 261-273.
[5] Tudeer 1949. Karste-Liikkanen 1968, 15,

Viipurin Hiekan kansakoulun 5. luokka 3.5.1937. Opettaja Jauho. Kuvan om. Marjatta Kokkonen. KPT 10:44,13.

le voi ilmaantua juhlava hautajaissaatto, joka pysäytti muun liikenteen hetkeksi. Toisinaan taas häiden vuoksi tilatut juhlavat ajoneuvot, hääparia varten avoauto tai koristettu henkilöauto, saattoivat ilmaantua katukuvaan.

Viipuri oli liike-elämän keskus, ja aikakauden tuotteista saa kuvan lehtien mainoksista. Viipurissa elettiin "ajan hermolla", kuten eräs aikakauden muistelija kuvaa. Viipurin lehdissä voitiin tarjota aikoinaan yllättävän uudenaikaisia tuotteita, ei ainakaan eletty syrjässä Euroopan muodeista. Esimerkiksi 1890-luvulla tarjottiin lehdistössä Nizzan ruusuja, kamelioita ja hyasintteja, muistetaan myös olleen sireenejä joulukukkina.[6] Usein tarjonta Viipurissa yllättää, kaikkialta muualta maasta ei aina vastaavaa löydy, mutta onkin muistettava että yhteydet toimivat monesti suoraan vaikkapa Tallinnaan, Riikaan tai muihin Itämeren kaupunkeihin, kun taas maan läntiset kaupungit olivat enemmän suuntautuneita Ruotsiin.

Viipuri alkoi tarjota enemmän palveluita, kun yhteys vallankumouksen aikana Pietariin katkesi. Koko Kannaksen maaseudun huomio kääntyi silloin

[6] Isotalo 1979, 231; KPT 3.

Viipuriin, ja sen merkitys kasvoi entisestään alueensa keskuksena. Suomen itsenäistymisen myötä myös suomenkielinen sivistyselämä sai yhä enemmän pontta ja laajuutta, joka johti kukoistukseen. Taustalla kuitenkin säilyi ruotsin- ja saksankielinen kulttuuri ja monet muunkielisetkin toivat väriä kaupungin elämään 1920- ja 1930-luvuilla.

Lasten kuomukelkka Viipurin Ravansaarella 1930-luvulla. Kuvan om. Elina Janhunen. KPT 10:58,13.

Elämän alkupuolen juhlia

Ihmiselämän juhlat alkavat syntymästä. Viipurissa oli jo useimpien muistelijoiden aikaan synnytyslaitos, joka oli uudenaikainen ja oli tavallaan hienoa käydä syntymässä sellaisessa laitoksessa, jota sanottiin myös "naisten sairaalaksi". Maallahan synnytettiin vielä usein saunassa. Karjalaisiin kansanomaisiin tapoihin kuului *rotinoiden* vieminen heti syntymän jälkeen. Niitä toimitettiin kaupungeissakin tavallisen suomenkielisen väestön parissa, varsinkin kun monen sukujuuret ulottuivat maaseudulle, ja sieltäkin sukulaiset halusivat muistaa synnyttänyttä äitiä ruokatuomisin.[8] Muistitiedon aikaan rotinoihin kuului iso rinkeli, jonka keskellä oli pikkuleipiä. Kaupungissa voi saada useammin kakkujakin vaikkapa Pursiaisen konditoriasta, kun taas itse tehtiin esimerkiksi sokerikakkua, joka on vanhin kansanomaistunut kakku. Kaupunkiympäristössä voitiin tuomisiin herkemmin liittää uusia elementtejä, vaikkapa jotain hyödyllisiä liinavaatteita eikä ainoastaan "lapsenriepuja", kun taas potkuhousuja ei vielä lainkaan ollut eikä paljonkaan mitään valmiita vauvanvarusteita.

Luterilaisiin perinteisiin kuului järjestää lapsen kaste kotona. Kastetoimitus oli pieni tilaisuus, vain lähimmät omaiset, kummit ja pappi olivat paikalla. Aiemmin tapoihin kuului myös jättää syömättä aamupäivällä ennen kastetoimitusta, joka pidettiin yleensä keskipäivällä. Kasteen jälkeen tarjottiin

[7] KPT 3: 129/B.
[8] Muun muassa Kaleva KPT 3: 358; Kolikkoinmäki KPT 3: 284, Repola KPT 3:362.

kahvia ja leivonnaisia. Säätyläisillä oli jo aiemmin erillisiä kauniita kastepukuja, mutta luterilaiseen kansanomaiseen perinteeseen kuului vain yksinkertainen vaippa, johon lapsi kiedottiin. Vanhimmat säästyneet kastemekot ovat yleensä vasta 1900-luvun alusta, onpa niistä joku kulkeutunut evakkotaipaleenkin suvun omaisuutena, kun sattui evakuoinnin aikaan olemaan lainassa Suomenlinnassa asuvilla sukulaisilla.[9]

Leikeistä ja peleistä kaupungin rytmiin

Lapsen näkökulmasta viipurilainen kaupunkiympäristö hahmottuu niin, että hänen tapansa ottaa ympäristö haltuunsa kodin ulkopuolella ei rajoitu vain siihen, miten vanhemmat lasta kuljettavat, vaikkapa lastentarhaan tai kouluun, vaan hän valloittaa ympäristönsä kotipihallaan pelien ja leikkien välityksellä. Sisarukset veivät ehkä pihalle ja siellä pihan leikkitoverit ottivat hänet mukaan, mutta samalla lapsi koki ryhmän hengen, kilpailun ja ryhmään sopeutumisen välttämättömyyden. Pelien säännöt antoivat toimintamallin, mutta jokaisen oma pystyvyys määräsi paikan ryhmässä. Taloilla oli nimiä ja tietyn pihan lapset ja korttelien lapsiryhmät tiesivät omat reviirinsä ja keskinäistä kilpailuakin oli, samoin nahistelua koulumatkoilla. Esimerkiksi Alfa-nimisen talon pihalla kuvataan leikkiryhmän muodostumista näin: "

"Alfassa oli ihana piha: sileää asfalttia eikä yhtään autoa. Pihalle saattoi lähettää lapset ihan turvallisesti. Aikuinen vain kurkisteli ikkunasta, mitä lapsi teki. Jos jotain kiellettyä tai vaaralliselta näyttävää tapahtui, tarvitsi vain avata ikkunaa ja huutaa. Tällaista huutelua kuuluikin lasten leikkiessä vähän väliä suunnasta jos toisestakin.- Pihalla leikittiin yhdessä vaikkapa "Keisari seisoo paratiisissa". Kaksi lasta piti toisiaan kädestä niin ylhäällä, että toiset voivat juosta alitse hokien tai laulaen:

"Riit, raat kello löi jo kakstoist.
Keisari seisoo paratiisissa.
Musta kuin multa,
valkea kuin varsa,
minkätähden sotamies on parempi kuin herra?
Kuka tulee viimeseks, sen on kuolemaks."

Nyt portti laskettiin alas ja käsien väliin jääneeltä kysyttiin korvaan kuiskuttaen ja toisten kuulematta: "Sitruuna vai appelsiini?" Portinpitäjät olivat etukäteen sopineet, kumpi edusti kumpaakin hedelmää, ja kiinni jäänyt siir-

[9] Saaristo 1998, 9.

tyi valitun taakse pitäen kiinni tämän vyötäröstä. Leikki jatkui, kunnes kaikki olivat jääneet kiinni, valinneet puolensa ja ryhmittyneet kummankin taakse. Lopuksi vedettiin käsin toinen jono nurin, joten joko sitruunan tai appelsiinin puoli selvisi voittajaksi.[10]

Leikistä ja lorusta oli myös muunnoksia, esimerkiksi Ravansaarella lorussa sanottiin "kello on jo ykstoist" ja valittavana oli "musta tai valkea hevonen."[11] Samaa leikkiä on leikitty muuallakin kaupungeissa, mutta juuri tämä lorun muoto ja eräät detaljit ovat ominaisia Viipurille.

Muita tavallisia leikkejä olivat sokkoleikit, piiloutumisleikit, hyppylauta, vanteiden pyöritys, nopanheitto kivillä, kittilän eli ruudun hyppääminen, narun hyppääminen ja palloleikit. Ravansaarelta muistetaan muun muassa *vinkki, suenrinki, pirunkirkko, tilivilivenska, apupipukaakka, viimeinen pari uunista ulos, kuka pelkää mustaa miestä jne.*[12] Loruja on ollut paljonkin sitä varten, että joku leikkijöistä ikään kuin arvottiin pelin aloittajan rooliin kuten ensimmäiseksi etsijäksi, sokoksi tai kiinniottajaksi. Jos suuresta määrästä leikkiloruja valitsisi jonkin "viipurilaisen", voisi valita vaikkapa seuraavan:

Niku, Naku, kelpo mies,
Monta temppua he ties,
Halot hakkas,
Veisti puuta,
Eikä taitaneetkaan muuta.
Yksi, kaksi, neljä, viis.
Sinä kolmas, pois siis.

Näin kuului lukuloru Viipurin Kelkkalan ja Tiiliruukin pihoilla Kaarlo Uskalin mukaan lasten laskiessa jonkun "pelistä pois".[13] Tällaisia lukuja on muitakin, mutta tässä luvussa kuvastuu viipurilaisuus siten, että esikuvana ovat Niku ja Naku, Suomen Kuvalehden sarjakuvasankarit, jotka olivat lehtien välityksellä leviävää modernia kulttuuria ja edustivat kaupunkilaisuutta.

---

[10] KPT 3:129 B.

[11] Muualla on voinut olla esimerkiksi muoto :"Keisari seisoo palatsissa". Ravansaarella leikkiluku kuului kokonaisuudessaan näin: "Truu, truu kello löi jo ykstoist, keisari seisoo paratiisissa, musta kuin multa, valkea kuin varsa, mitä varten sotamies on parempi kuin herra, joka tulee viimeiseks, se on kuolemaks." (Saaristo Ikis media VII, s.12). Leikki sujui niin, että kaksi lasta tarttui toisiaan molemmista käsistä ja nosti ne niin ylös, että toiset pääsivät juoksemaan kumartuen "portin" läpi. He olivat sopineen, kumpi oli musta tai valkea hevonen. Luvun lopussa he laskivat kädet alas ja silloin portin sisäpuolelle jäänyt joutui ensin valitsemaan värin "musta tai valkoinen" ja joutui "samanvärisen" portinpitäjän taakse. Leikkiä jatkettiin, kunnes kaikki olivat joutuneet jomman kumman portinpitäjän taakse.

[12] Saaristo 2002, 28-30.

[13] Uskali, Kaarlo: Viipurin Kelkkala ja Tiiliruukki.

Oli myös tyttöjen ja poikien omia leikkejä. Pojat lennättivät leijaa Patterinmäen kallioilla.[14] Koulutulokkaita esimerkiksi Viipurin suomalaisessa lyseossa nimitettiin "nahkoiksi" tai "nahkiaisiksi", ja ylempien luokkien pojat pesivät heidän naamansa ensilumella. Koulussa juhlittiin aikanaan pääsyä "vanhoiksi" eli ylimmäksi luokaksi, kun ylioppilaaksi kirjoittava luokka järjesti seuraavana päivänä penkinpainajaiset. Koko kaupunki tuli katsomaan penkinpainajaisten ajelua ympäri kaupungin. Ylioppilaskokelaat hankkivat itselleen koukkupäisen kepin, joita sanottiin abituruskepiksi.[15] Koululaiset osasivat aherruksen ohessa myös juhlia, koulujen toverikuntien ja muiden järjestöjen juhliin kuului ohjelmien jälkeen tanssia orkesterien säestyksellä.

Nimi- ja syntymäpäivien vietto

Nimi- ja syntymäpäiviä ei ole Suomessa koskaan vietetty kaikissa perheissä, sillä viettotavat ovat suurelta osalta säätyläisperua ja siksi 1920- ja 1930-luvuilla Suomessa yleisempiä kaupunkilaisten parissa kuin maaseudulla, jonne eräät tavat olivat vasta leviämässä. Historiallisesti – kuten Ilmar Talve on osoittanut - kaupungeissa, varsinkin Viipurissa vietettiin nimipäiviä jo 1600-luvulla saksankielisissä kauppiasperheissä muun muassa vuosina 1638 ja 1666.[16] Almanakka oli ilmestynyt ruotsiksi 1608 ja suomeksi 1705. Maaseudulle nimipäivien vietto oli juurtunut 1700-luvulta lähtien erityisesti Turun ympäristöön ja maan lounaisosaan. Osaksi tavat kohdistuivat nuorisoon ja niihin sisältyi myös pilailua. Erityiset muodot kuten nimipäiväkuusen pystyttäminen tai seppeleen solmiminen, laulut ja serenadit, rinkelitarjoilu, suurten aikuisten vaatteisiin puettujen nukkien teko ja muut tavat olivat jo 1900-luvulla hiipuneet.[17] Sen sijaan Viipurin Karjalassa nimipäiviä vietettiin kaupunkien säätyläispiireissä ja yhä yleisemmin myös tavallisissa perheissä, ja maaseudulla ainakin talollisten parissa. Viipurilaisten lapsuusmuistoissa nimi- ja syntymäpäivien vietto oli mieluista muisteltavaa ja niiden vietolla on ollut vakiintuneet tavat, joita noudatettiin ehkä täydellisemmin kuin samaan aikaan lännempänä Suomessa.

Alkuaan säätyläispiireissä tunnetut laulut saattoivat vaikkapa kuorokulttuurin välityksellä tulla tunnetuiksi, esimerkiksi serenadin tai muun onnittelulaulun laulaminen kvartettina tai ryhmänä onniteltavan ikkunan alla. Palvelusväki saattoi soveltaa saamaansa oppia omissa perheissään vaikkapa yleensä nimipäivän huomioinnissa ja leivonnaisten tarjoilussa myöhemmin.

---

[14] KPT 3: 318.
[15] Hämäläinen 1996. Schweitzer viittaa vanhoihin saksankielisten vaalimiin ylioppilastapoihin, 1993,70.
[16] Talve 1966, 186.
[17] KPT 3: 66, s.1914.

Viipuri oli koulukaupunki, ja tapojen leviämisen yksi tie oli koululaiskulttuuri, jolla oli yhtenäistävää painetta perheisiin tapakulttuurinkin saralla. Kaupunkilaisperheissä pyrittiin järjestämään pieniä nimi- tai syntymäpäiväkutsuja koululaisten kotona. Maaseudulla oli tavallisin muoto yksinkertaiset kahvit juhlavan pullarinkelin kanssa tarjottuna. Syntymäpäivien vietto sai esikuvansa hallitsijoiden ja tärkeiden henkilöiden syntymäpäivien vietosta, Suomessa erityisesti 1800-luvulla, mutta perhepiirissä vietettiin yleensä vain pyöreitä vuosia, niitäkin vasta 1900-luvun alusta lähtien ja maaseudulla niitä viettivät vain virkamiehet ja kuntien johtohenkilöt. Saksalaiseen tapaan ei nimi- ja syntymäpäiviä jaettu uskonnon mukaan – nimipäivät katolisilla, syntymäpäivät luterilaisilla - vaan syntymäpäivät ovat olleet enemmän virallista keski-ikäisten tapakulttuuria, joka on yleistyessään perhepiirissä vietettäväksi voinut saada lasten ja nuorten juhlina samoja piirteitä kuin aiemmassa nimipäivänvietossa.

Nimi- ja syntymäpäiviä vietettiin 1920-luvulla varsin monessa Viipurin ruotsinkielisessä perheessä. Jos päivänsankari oli lapsi tai kouluikäinen, hän muistaa heränneensä onnittelulauluun, jota lauloivat perheenjäsenet sekä palveluskunta. Makuuhuoneeseen oli tuotu tai katettu erityinen nimipäiväpöytä, jolla oli kukkamaljakko ja lahjapaketteja. Sankari saattoi saada aamujuomansa tarjottimella vuoteeseen. Iltapäivällä koulusta tultua järjestettiin "kalaasit", jonne tuli koulutovereita, ehkä kummitäti ja sukulaisia. Olipa joskus tässä yhteydessä lasten naamiaisetkin, joissa nähtiin Punahilkka, klovni, leipuri ja muita hahmoja.[17]

Tarjottavista muistetaan nimipäivärinkeli, joka saattoi olla jo aamulla pöydässä. Iltapäivällä tarjottiin myös täytekakkua, jossa oli vaikkapa nimi suklaanapein kirjoitettuna, ehkä ylellistä suklaata lasten tai koululaisten juomana ja muutakin erikoista kuten pikkuleipiä, makeisia tai jäätelöä.[18]

Lapsi tai nuori saattoi herätä aamulla lauluun myös suomenkielisessä perheessä Pantsarlahdessa tai Papulassa; myös Hiekassa asunut Kerttu muistaa, että opettaja toi nimipäivän aamuna tyttöjä laulamaan: "Sä kasvoit neito kaunoinen". Käytiin toisten ikkunan alla laulamassa, ainakin pienen piirin kesken kullekin vuorollaan. Samassa kodissa äiti järjesti lapselle nimipäiväpöydän, jolla oli pieni lahja, ehkä värikynät. Koulutoverit toivat lahjoiksi oplaatteja eli kiiltokuvia tai muuta pientä tullessaan iltapäivällä pieniin kesteihin päivänsankarin luo.. Tarjoiluna oli limonadia ja pullaa, ja kuten kertoja mainitsee "köyhässä kodissa" Hiekassa simaa ja pikkuleipiä.[19] Yleensä li-

[18] KPT 3: "palvelijattaret lauloivat" (Wiborg 17), herätettiin "Schrammelmusiikkia", tässä tapauksessa myös kattilankansia käyttäen (Wiborg 41), syntymäpäiväpöytä lahjoineen ja iso rinkeli (Wiborg 41); syntymäpäivä koristettuna kukilla ja vadelmanlehdillä (Wiborg 54); niin monta valokynttilää ja niin monta lanttia kuin vuosia (Wiborg 118).

[19] KPT 3: 36, s. 1902. Simatarjoilusta KPT 6: Viipuri 14 ja Muolaa-Äyräpää 144.

monadin ja siman tarjoaminen oli uutta ja muodikasta tyyliä 1920-luvulla. Kouluissa oppilaat halusivat yllättää opettajan lauluin ja pikkulahjoin.[20] Maaseudullekin levisi tapaa laulaa opettajille heidän ikkunansa alla nimi- ja syntymäpäivänä, jos se tiedettiin.

Aikuisten nimi- ja syntymäpäiviä vietettiin myös, mutta tapa oli perhekohtainen. Aikuisten syntymäpäiville kokoontui "koko suku", noin 20-30 henkeä, tarjoilussa keskeinen oli nimipäivärinkeli (ruots. "kringla") ainakin vielä 1900-luvun alkupuolella, mutta sittemmin tarjoilu monipuolistui.[21] Muistelmakirjallisuudessa kuvataan suuriakin kutsuja muun muassa huviloilla, jos päivä sattui kesäaikaan. Jo 1920-luvulla vietettiin aikuisten nimi- ja syntymäpäiviä suomenkielisissä perheissä, muun muassa varastonhoitajan perheessä Havilla.[22] Kuoroystävät saattoivat laulaa onnittelulaulun myös puhelimitse, jos perheessä oli vaikkapa viran puolesta puhelin. Nimipäivän viettäjän kuului kutsua onnittelijat vierailulle nimipäivärinkelin ääreen, joka leivottiin tässä perheessä kotona. Erään viipurilaisen äidin Katrin päiviä vietettiin ystäväpiirin kanssa niin, että pöydässä oli kymmenkunta Pursiaisen leipomon kakkua, koska niitä tuotiin lahjaksikin.[23] Viipurista 1930-luvun lopulta kerrotaan, että nimipäiviä vietettiin yleisesti keskiluokkaisissa perheissä. Viipurilaispiirteeksi sanotaan sitäkin, että yleensä lapset olivat mukana perhevierailuilla.[24] Viipurilaisperheiden nimipäivien vietto jatkui sotavuosienkin jälkeen; lähipiirin sukulaiset ja ystävät vierailivat muun muassa Helsinkiin siirtyneiden viipurilaisten kodeissa.[25]

Kihlaostosta naimisiin

Viipuri oli ympäröivän maaseudun nuorisolle kihlanostopaikka. Muistitiedon aikaan entisajan puhemiehet ja muut aiempaan kulttuuriin kuuluvat tavat olivat jääneet vanhanaikaiseksi ja kihloihin menosta sovittiin salaa. Saatettiin kohteliaisuussyistä kysyä vanhemmilta lupaa.

Kihlanostomatka haluttiin yleensä kuitenkin pitää salassa muilta, ja kaupunkiin lähdettiin vaivihkaa. Vasta kihlasormukset paljastivat asian muille. Viipurin matkan kohokohta oli käynti kultasepänliikkeessä, ehkä valokuvassakin ja mahdollisesti kahvilassa. Morsian sai usein jonkin muunkin korun, kuten esimerkiksi varhaisimpia rintasolkien ohella tunnettuja on Usko, toi-

[20] Opettajalle laulua ja lahja Saaristo 2000, 12.
[21] KPT 3: Wiborg 62. S.1907.
[22] Erkamo 1984, 74.
[23] KPT 3: 149, s.1910.
[24] KPT 3: 129 B, s.1929.
[25] Lisätieto tyttäreltä vastaukseen KPT 3: 721, vastaaja muuttanut Viipurista Mikkeliin ja Helsinkiin.

vo, rakkaus -rintaneula.[26] Kihlajaisia vietettiin 1900-luvun alkupuolen Viipurissa varsin pienessä piirissä, ehkä vain lähimpien omaisten tai ystävien kesken. Monesti katsottiin asian olevan "kahden kauppa". Tämä uusi suhtautuminen verrattuna maaseudun aiempaan julkiseen avioliiton solmimistapoihin edusti uutta ajattelua ja uutta yksilöllistä aikaa. Samalla esimerkiksi kihlalahjojen valikoima monipuolistui. Rintasolkien jälkeen 1900-luvun alkupuolella ostettiin kaulakelloja, mutta rannekello ohitti sen jo 1920-luvulla uutuutena. Nuoret halusivat usein edustaa uutta muotitietoista ajattelua ja juuri kaupunki saattoi tarjota uutuuksia, siksi sen vaikutus ympäröivään maaseutuun oli suuri.

Muotien vaikutus ulottui kampauksiin, päähineisiin ja pukeutumistyyliin. Kun hääpukuja oli 1910-luvulla ollut pastellinsävyisiäkin, 1920-luvun muodiksi vakiintui valkoinen hääpuku huntuineen. Huntua hiuksiin kiinnittävät päälaitteet saattoivat olla myrteistä tai helmistä koottuja. Sulhasen rinnuksiin kiinnitettiin pieni kukkavihko nauhoineen. Jo ennen 1930-luvun loppua häämuoti ehti muuttua, hameet ja hunnut pitenivät, miesten kokopuvun piti olla laadukasta kangasta ja morsian sai upean kukkakimpun röyhelöineen ja nauhoineen. Sota-aika toi uudet yksinkertaiset asut: usein morsian oli lottapuvussa ja sulhanen sotilasasussa.

Kaupunkien hääseremoniat olivat yleensä hieman pienempimuotoisia kuin maaseudulla. Seurapiirihäitä voitiin viettää kesähuviloilla, mutta tavallisen kaupunkilaisen oli vuokrattava jonkin yhdistyksen taloa voidakseen järjestää häät suuremmalle sukulaisjoukolle. Oli siis muodikasta ja kaupunkimaista järjestää pieni häävastaanotto ehkä ravintolassa. Osaltaan tämä muoti jatkui yhtenä vaihtoehtona sotien jälkeisenä aikanakin, jolloin juhlien "yksityistyminen" jatkui muidenkin perhejuhlien suhteen. Säätyläisperua ovat myös iäkkäiden avioparien kultahäät, näistä Aino Kallas kertoo Katinka Rabe-teoksessaan, jossa Kiiskilän kartano on häiden viettopaikka; hopeahäitäkin alettiin kaupungin hienoston parissa viettää ainakin perhepiirissä. Hautajaisten yhteydessä muutos julkisista viipurilaisten mahtimiesten ja -naisten hautajaisista lähtien uusien asuinpaikkojen pienimuotoisiin tilaisuuksiin on valtava. Kaupunkilaisten hautajaisten julkisesta luonteesta kertovat lukuisat valokuvat sekä lehdistössä että yksityisissä kotialbumeissa. Tuskin minkään aikakauden seremonioita on tallennettu niin paljon kuin 1900-luvun perhejuhlia. Ne ilmentävät ryhmäsidonnaisuutta ja kuvaavat yhä laajenevien joukkojen tarpeesta identifioida elämäänsä.[27]

---

[26] Usko, toivo, rakkaus -korua on ollut naisilla muun muassa Viipurin maalaiskunnan Ylä-Sommeen kylässä, tieto Inga Kempiltä, KPT 10).

[27] Sinisalo 1989, 58-60. Karjalaisista perhejuhlista Sallinen-Gimpl 1987, 133-149.

Ruotsinkielisten vuotuisperinne

Viipurilaisten vuotuisperinne voidaan jakaa osittain yhteisen, osittain suomen – ja ruotsinkielisten eriytyneisiin vuotuistapahtumiin.

Joulukuun 13. päivä on Lucian nimipäivä. Viipurissa puhuttiin paljon Lucianpäivästä, koska se oli perinteellinen ruotsinkielisen tyttökoulun lukukauden päätöspäivä. Tuolloin järjestetty juhla oli nimeltään Lucia-juhla. On kuitenkin huomattava, että myöhemmin ilmaisulla tarkoitetaan aivan toisenlaista perhetapaa. Viipurin Lucia-maininnoissa ei ollut kyse sellaisesta kotien Lucia-perinteestä kuin myöhemmin suomenruotsalaisissa perheissä, että kynttiläkruunuinen nuori tyttö olisi kantanut tarjotinta laulaen Santa Luciaa ja joka on sittemmin tullut suomenruotsalaisuuden symboliksi.[28]

Viipurin ensimmäinen ruotsinkielisten vuotuistapahtuma, joka on saanut lähes tarunomaisen hohteen, on loppiaisjuhla, "den sjunde januari". Siihen kuului ohjelmaa sekä aikuisille että lapsille. Juhla järjestettiin ennen sotia raatihuoneen salissa, jossa oli vierailunäytäntöjä, muun muassa operetti. Muistetaan, että kabaree toimi aamuyöllä yhdestä neljään jazzorkesterin tahdissa ja taustanaan Uno Ullbergin ja Rurik Lindqvistin maalaamat kulissit.[29] Loppiaisjuhla oli Viipurissa "säsongs clou", ja samassa raatihuoneen salissa järjestettiin myös lastenjuhla.[30] Siellä oli erilaista ohjelmaa: ongintaa, liukurata, arpajaisia, piirileikkiä ja tanssia. Ohjelma oli hyvätasoista, osittain ammattilaisten ohjaamaa. Kertoja oli kerran itse esiintynyt lumihiutaletanssissa. Esiintymispuvut oli tehty valkoisesta sideharsokankaasta, ja pitkin käsivarsia kulkeviin lankoihin oli kiinnitetty valkoisia lumihiutaleita muistuttavia paperinpaloja.[31] Lastenjuhlissa on käynyt joulupukkikin, koska pikkutyttöä pelotti tuo outo olio ja tapaus on siksi jäänyt mieleen.[32]

Seuraava merkittävä päivä vuotuiskalenterissa oli Runebergin päivä 5.2. Sehän tuli koulussakin esiin, pidettiin koulujuhliakin, joissa oli ohjelmaa; se lienee perua Jyväskylän seminaarin Runebergin päivän juhlista. Runebergin tortut eivät tuolloin liittyneet Runebergin päivään, vaikka torttu oli ollut pitkään tunnettu.[33] Viipurissa Pursiaisen leipomolla oli laaja leivosvalikoima.

---

[28] Lönnqvist 1981, 148-149.
[29] Hirn – Lankinen 2000, 13.
[30] KPT 3: 39 ja 74.
[31] KPT 3: 39.
[32] KPT 3: 724.
[33] Runebergin torttuja markkinoi muulloinkin helsinkiläinen konditoria Ekberg, ja vanhaa reseptiä käytti myös porvoolainen konditoria Henriksson. Aikanaan niitä valmistettiin muissakin leipomoissa. Ekberg markkinoi Runebergin torttua ensimmäisen kerran vuonna 1865. Alkuaan oli kyseessä porvoolaisen kondiittorin Asteniuksen suunnittelema torttu, johon Runeberg oli mieltynyt, Lönnqvist 1997, 117.

Kevätkauden juhlista muistetaan ruotsinkielisissä perheissä erityisesti palmusunnuntai virpomisesta ("piska mormor med ris") ja pääsiäistä edeltävä lauantai munien värjäämisestä. Virpominen on selvästi omaksuttu suomenkieliseltä taholta, yleensä palvelusväeltä, sillä virpomislukukin on suomea "Virpoi, varpoi tuoreeks ja terveiks, annatko minulle munan?"[34] "Virvon, varvon, tuoreeks, terveeks, minulle munat, sinulle vitsat".[35]

Pääsiäislauantai oli ruotsinkielisissä perheissä munienvärjäyspäivä (äggfärgning). Tapa on kyllä muuallakin tunnettu, mutta viipurilaisaineistossa se kuvattuun aikaan ainakin jo 1910-luvulta aina sotavuosiin asti on selkeästi juuri ruotsinkielisten perheiden tapa Viipurissa, samoin pääsiäispäivän munanpyöritysleikki (äggrollning). Munien värjäämiseen käytettiin väriä antavia tilkkuja, jotka kiedottiin munien ympärille ja sidottiin tiiviisti. Munia keitettiin kiehuvassa vedessä melko koviksi, sitten ne saivat hieman jäähtyä ja vihdoin koitti kaikkein jännittävin hetki, kun tilkut kuorittiin pois ja alta paljastui moniväriksiksi kuvioiksi värjäytynyt muna. Munat voitiin vielä pyyhkiä voilla kiiltäviksi. Kaupoista alkoi saada myös siirtokuvia munien koristeiksi. Munia tarvittiin paljon, sillä anteliaassa perheessä varauduttiin jakamaan yli satakin munaa virpojille.[36]

Pääsiäisjänis tulee esiin viipurilaisessa perinteessä muutamassa tapauksessa, ja yhteydet Saksaan selittävät tavan esiintymisen. Saksalaisessa lastentarhassa "Tante" oli kertonut, että "Osterhase" munii pääsiäisenä kilteille lapsille munia kotona. Vanhemmat piilottivat kotona lapsille isot suklaamunat, joissa oli sisällä sormus, ja lapset saivat etsiä ne kotona.[37] Saksassahan ne piilotetaan yleensä ulos, mikäli mahdollista, omaan puutarhaan, koska kevät on pitemmällä. Lännestä tuleva noitaperinne näyttäytyy Viipurissa siinä, että eräässä perheessä äiti herätti lapsen pääsiäisenä pukeutuneena noitahahmoksi (Blåkullahäxa).[38]

Äitienpäivää arvostettiin ruotsinkielisessä perheessä, mutta perhetapana sitä ei tunnettu siten kuin myöhemmin, koska se on vasta vähitellen levinnyt kotien perhetavaksi lahjoineen.

Keskikesän juhlista muistettiin tietysti juhannus koivuineen ja kokonpolttoineen, joka oli vahvaa perinnettä Viipurin Karjalassa ja yleensä Itä-Suomessa. Sen sijaan Suomenlahden ja Pohjanlahden ja saariston ruotsinkielis-

---

[34] KPT 3: 652.
[35] KPT 3: 41.
[36] KPT 3: 625.
[37] KPT 3: 129.
[38] KPT 3: 709.

ten juhannussalko tuli tunnetuksi vuonna 1907 ruotsalaisten laulujuhlissa, mutta sen merkitys jäi idässä laimeammaksi suomenruotsalaisuuden symbolina kuin lännessä.[39]

Syyspuolen juhlista kerrotaan, että ruotsinkielisessä perheessä ja koulussakin kunnioitettiin Ruotsalaisuuden päivää 6.11. ja itsenäisyyspäivää 6.12. Itsenäisyyspäivänä sytytettiin kaksi kynttilää ikkunoihin. Uudenvuodenaattona seisottiin linnan läheisyydessä ja kellojen kahdentoista lyönti oli juhlavaa ja herätti yhtenäisyyden tunteen.[41] Yleensä näyttää Viipurissa vallinneen vahva yhteenkuuluvuuden tunne kaupunkilaisten kesken, jopa kerrotaan esimerkki ruotsinkielisen vahvasta sitoutumisesta "nuorsuomalaisuuteen" kielirajoista välittämättä. Ruotsinkielinen nainen kertoo opetelleensa täydellisesti suomen kielen kuin uhmalla juuri siksi, että lapsena hänen suomenkielisiä koulutovereitaan ei oikein haluttu kutsua hänen lapsenjuhliinsa kielirajan yli. Nouseva nuoriso halusi tuolloin olla yhdessä viipurilaisia ja suomalaisia.

Suomenkielisten vuotuisperinne

Viipurin suomenkielisen valtaväestön vuotuisperinteessä nähdään julkinen taso, joka on kaupunkiympäristössä vahvemmin esillä kuin maaseudulla. Uudenvuoden ilotulituksista lähtien kevätkauden merkittäviä päiviä oli loppiainen, laskiainen, palmusunnuntai ja pääsiäinen, vappu ja lopulta juhannus, jolloin kyllä pyrittiin maalle. Kouluissa oli omat juhlansa, Runebergin päivä, Kalevalan päivä, vanhojen päivä, penkinpainajaiset, äitienpäivä ja kevättutkinto. Koulujen joululoma kesti loppiaiseen saakka, oli myös hiihtoloma helmikuussa, pääsiäisloma ja kesäloma alkoi aina 1. kesäkuuta ja koulu alkoi 1. syyskuuta.

Adventtiaika alkoi jumalanpalveluksella, jossa kuoro esitti Hoosianna-hymnin; seurakunta vain kuunteli eikä itse laulanut. Itsenäisyyspäivää vietettiin koulussakin. Koulun kuusijuhlaan valmistauduttiin monenlaisin harjoituksin, olihan juhlissa kuvaelmia, tonttuleikkejä ja muitakin esityksiä. Kuusijuhlaan ja kevättutkintoon koululaiset saivat uudet vaatteet; varsinaisia koulupukuja ei suomenkielisissä kouluissa enää käytetty, mutta koululakkeja kyllä; oppikouluissa, esimerkiksi Suomalaisessa lyseossa oli käytössä koululakki, johon kuului koulumerkki, piparkakun muotoinen lippalakkiin kiinnitettävä kokardi.[42]

Vuoden alussa tapaninpäivän ja loppiaisen välinen aika oli *"ropakoinnin"* aikaa. Ropakoiminen oli tunnettu Viipurin kaupungin lähiöalueella ja ympä-

[39] Lönnqvist 1981, 147.
[40] KPT 3: 709.
[41] KPT 3: 724. Uudenvuoden ilotulitukset KPT 3: 667. Yhtenäisyyteen pyrkimisestä mm. Schweitzer 1993, 70.
[42] Hämäläinen 1955, 25.

ristössä, Viipurin maalaiskunnan ja ympäröivän maaseudun kylissä Säkkijärvelle asti sekä myös Inkerinmaalla.[43] Nimen alkuperästä ei ole tietoa, mutta oletukseni on, että se on ilmeisesti saksankielisestä verbistä *"rabauken"*, joka merkitsee naamioitumista. "Ropakot" kulkivat naamioituneina, tytöt poikien ja pojat tyttöjen asuihin sonnustautuneina. Kasvotkin noettiin ja naamioitiin, ettei tunnistettaisi. Kuljettiin talosta toiseen, liikehdittiin, ehkä otettiin tanssiaskeleitakin, mutta aina ei laulettu, ettei äänestä olisi tunnistettu. Talonväki arvuutteli, keitä siinä oli, ja tarjosi jotain suuhunpantavaa. Ryhmä lähti kumarrellen ja jatkoi matkaansa toiseen paikkaan. Joskus oli tapana heitellä lumipalloja heidän jälkeensä. Nuorten iloittelua kaikki oli puolin ja toisin. Viipurin maalaiskunnan Kilpeenjoelta kerrotaan, että mukana oli hanurinsoittaja, ja silloin voitiin tanssia valssia, polkkaa, masurkkaa ja *vinterskaa*.[44] Ravansaarella tapa jatkui tyttöjen leikkinä 1930-luvun loppupuolelle asti ja jatkuupa vielä edelleen yhdistyksen juhlan nimenä ja ohjelmanumerona.[45]

Laskiainen on luterilaisessa perinteessä säilyttänyt asemansa vuotuiskierron tärkeänä päivänä varsinkin maaseudulla, vaikka sillä ei ole ollut ruokapaaston alkamisen merkitystä kuten katolisilla. Viipurissa laskiaisenviettoon liittyy kaupunkiperinnettä, jonka esikuvina saattoivat jossain määrin olla aikanaan Pietarin "maaslitsan" viettotavat rekiajeluineen ja tanssiaisineen. Kannakselaiset talonpojat olivat käyneet ajeluttamassa Pietarin herrasväkeä Nevan jäällä.[46] Kannaksen maaseudulla laskiaista vietettiin mäkeä laskien ja *hernerokkaa* ja *linejä* eli *linnejä* (lettuja) syöden, nuoriso järjesti tansseja ja ajeluita, ja laskiaisen vieton vilkkaus huomattiin vielä siirtoväen tavoissa sotien jälkeen. Viipurissa oli järjestetty puistoon liukumäki ja mahdollisuus ajeluihin, jotka muistetaan riemastuttavina tapahtumina. Torkkelin puiston liukumäki lähti Jussi Mäntysen Hirvi-patsaan läheltä. Lapsen mieleen on jäänyt, kuinka hän pääsi laskiaisena koristeltuihin kuorma-autoihin ajelemaan, ja vanhemmat järjestivät tämän ajelun laskiaisen kunniaksi.[47] Kaupungeissa myös yhdistykset järjestivät laskiaistapahtumia. Pojat viettivät aikaansa myös suksimäessä. Koulujen urheiluloma helmikuussa tuli Tahko Pihkalan aloitteesta yleiseksi, ja erilaiset talviurheilumuodot kuten mäenlasku ja luistelu tulivat muotiin kaupungeissa, joissa luistelukautta voi jatkaa jääradoilla.

---

[43] Kartta ropakoinnista ja muista joulukauden kiertuetavoista: Sallinen-Gimpl 1987, 153.
[44] Kymäläinen 2000, 14-15.
[45] Saaristo 2000, 16. Ravansaari-Seura on järjestänyt ropakkojuhlia Karjala-talolla 2000-luvulle asti.
[46] KPT 3: 353 laskiaisajelu tapana, perheellä sukulaisia Pietarissa. Liukumäki Viipurissa ollut jo venäläisten rakentama. Vrt. "maaslitsan ajo": Karste-Liikkanen 1968, 81-84. Sallinen-Gimpl 1987.
[47] KPT 3: 129 B.

Pääsiäiseksi rakennettu nuorakiikku pihan lapsille Ravansaarella 1930-luvulla. Kuvan om. Elina Janhunen. KPT 10:58,16

Palmusunnuntain lähetessä varauduttiin virpomaan Viipurin kodeissa, joissa oli lapsia. Pajunkissoja haettiin ja niitä varattiin virpomiseen ilman koristelua, mutta myös koristeltiin kreppipaperein ja karamellipaperein. Taitavimmat osasivat leikata sanomalehdestä taitellun hapsunauhan, josta tuli kaunis röyhelöinen peite paljaalle oksalle, pajunkissat tietysti jätettiin näkyviin. Vitsat olivat kauniit, mutta lapset itse eivät pukeutuneet miksikään.

Virpomisen muistelu on täynnä iloa ja mieluisia muistoja. Virpojia odotettiin, ainakin isovanhemmat, kummit ja läheiset naapurit, opettajat ja tuttavaperheet piti käydä virpomassa, yhtä hyvin Neitsytniemellä, Ristimäellä, Kolikkoinmäellä kuin Kelkkalassa.[48] Virpomislukuja oli monia, mutta Viipurissa varsin tavallinen muoto oli muun muassa seuraava:

"Virvon, varvon, tuoreeks terveeks, luppaat sie, luppaat sie mulle kanan vai munan?"

[48] KPT 3: Neitsytniemellä (353), Kolikkoinmäellä (284), Kelkkalassa (412).

Viipuri, Säiniö pääsiäismunien litsaamista. Henkilöt vas.oikealle: Op. Aug. Savolainen, Klara Fläckenstein, Maiju Muje, nimismies, edell. veli Pekka Muje ja Aliisa Savolainen. Valok. Aug. Savolainen 1913 tai 1914. Museoviraston kuva.

"Virpoin, varpoin, tuoreeks terveeks, tulevaks vuueks, luppaat sie munan vai kanan?"

Loppu voi kuulua: "Luppaat sie, luppaat sie miul pääsiäisen munan?"

Viipurissakin kuten Kannaksella pidettiin kiinni tavasta hakea eli kiertää "palkoilla" pääsiäistä edeltävänä lauantaina. Edelleen annettiin perinteiseen tapaan palkaksi keitettyjä tai raakoja munia, mutta suklaamunien saanti oli jo yleistä kaupungissa 1920-luvulla.[49] Eläviä pääsiäistipuja sai käydä ihailemassa maanviljelyskaupan näyteikkunassa 1930-luvulla.

Kiirastorstai oli siivouspäivä, mutta illalla luterilaisilla oli usein käynti iltakirkossa, jossa oli ehtoollinen. Pitkäperjantaina ei saanut mennä kylään eikä oikein ulos leikkimäänkään, joten monen muistaman mukaan perjantai oli todella pitkä. Lauantaina keitettiin munia sipulinkuorivedessä, jolloin niistä

[49] KPT 3: 413.

tuli kauniinruskeita. Munia syötiin vasta pääsiäispäivänä aamusta alkaen. Munien *liitsaaminen* eli *litsaaminen* oli suosittu pääsiäistapa Viipurissa, eräässä perhepiirissä tavasta on valokuva vuodelta 1914 Säiniöltä.[50] Muna otettiin kouraan ja iskettiin toisen samalla tavalla pitelemään munan kärkeen. Se jonka muna ei rikkoutunut, sai rikkoutuneen munan itselleen. Pojat menivät ulos tapaamaan toisia poikia ja liitsasivat munia. Siitä kerrotaan Viipurin eri kaupunginosista, ja Hiekassa sen jäljiltä katujen kulmauksissa maassa oli röykkiöittäin munankuoria pääsiäispäivänä.[51]

Suomalaisia pääsiäisruokia on mallasmämmi, mutta sen varsinainen valmistusalue keskiajalta lähtien on Turun seutu ja maan lounaisosa, joten Viipurissa sitä ei vielä joka perheessä tehty 1920-luvulla, mutta enemmän kuin Kannaksen maaseudulla, jossa se yleistyi vasta 1930-luvulla.[52] Oli luterilaisia viipurilaisperheitä, jotka eivät mämmiä koskaan omaksuneetkaan, vaan ostivat konditoriasta pashaa ja babaa.[53] Nehän ovat ortodoksien pääsiäisruokia, lisäksi kulitsa, joka tunnettiin Kyyrölässä.

Pääsiäiskiikku kuului Kannaksen ja yleensä Karjalan lasten pääsiäisiloihin, maalla kiikku tehtiin yleensä ulkorakennukseen, mutta Viipurinkin kaupunginosissa rakennettiin ulos nuorakiikku.[54] Myöhemmin kesällä kylissä rakennettiin aisakeinut, joita nuoriso käytti pitkin kesää.

Vappu on kaupunkijuhla, ja siihen liittyy entisillä viipurilaisilla monia eloisia muistoja: "Kaupunki oli koreana. Ajurit olivat koristelleet hevosensa. Ja kärrynsä kuomuineen aivan kukkamereksi. Meidän perheellä oli tapana joka vappu mennä Torkkelinpuistoon kuuntelemaan torvisoittoa ja ylioppilaiden kuorolaulua. Istuimme puiston penkillä ja kuuntelimme. Meillä oli silloin juhlapuvut yllä ja niin oli kaikilla ihmisillä. Ei se ollut puoluejuhla, vaan kesän tulon tervehdysjuhla. Serpentiinit ja ilmapallot lenteli. Kaikilla oli hauskaa. Naurua, laulua ja musiikkia kuului joka puolelta. Se oli todella iloinen juhla", kirjoitti vuonna 1903 syntynyt Kolikkoinmäen asukas vappumuistoistaan. "Torin varrella oli pitkä jono kärrejä kauniisti kukin ja viuhkoin koristettuna. Pienestä maksusta letka lähti liikkeelle ja tehtiin kierros aina kun vaunut täyttyivät."[55] Moni muukin muisteli ajeluita koristettujen autojen, jopa kuorma-autojen kyydissä. Jossakin perheessä juhlistettiin vappua ajelemalla *pirssillä* eli taksilla.[56] Kaupungissa oli tietysti järjestetty myös vappukulku-

[50] Sallinen-Gimpl 1987, 161.
[51] KPT 3: Hiekka 59, Kolikkoinmäki 284, 318, Havi 417.
[52] KPT 3: Viipuri 318, 376. Lähemmin Sallinen-Gimpl 2000, 326.
[53] KPT 3: 219.
[54] KPT 3: 345, Loikkanen 293.
[55] KPT 3: Repola 353.
[56] KPT 3: 129, 284, 353, 486.

eet. Ravintoloissa oli iloinen tunnelma, syötiin tippaleipiä ja juotiin simaa. Kotonakin niitä valmistettiin.

Juhannus on kesän ja vuodesta 1934 Suomen lipun juhla, jonka arvostus on ollut Suomessa korkealla. Kaupungissakin moni perhe saattoi asettaa koivut sisäpihoille. "Juhannuksen piti olla koivun ja sireenintuoksuinen. Koivuja isä toi 2-4 rapun kahden puolen, sisällä piti olla sekä koivun että sireenin oksia. Kokkoa katsomaan mentiin, jos oli kaunis ilta. Muistan aina juhannuksen kauniina, kesän suurin juhla", kertoo kolikkoinmäkeläinen. Kokkoa poltettiin ainakin Sorvalissa, jossa kerran tuli tarttui uhkaavasti kaisloihin, mutta saatiin sammutettua.[57] Osalla kaupunkilaisista oli huviloita, mutta monet muistavat myös matkan maalle vuokratulle kesäpaikalle tai sukulaisten luokse.[58] Silloin poltettiin kokkoa jonkin järven rannassa ja juhannuskokolle mentiin *pirukkeet* eli *tuohikääröt* keppien päässä ja taskussa kananmunat, joita paistettiin palaneen kokon tuhkassa.[59]

Kesän kuluessa viipurilaisten yhteydet maaseudulle vilkastuivat. Huvilakausi kesti alkukesästä elokuun loppuun. Opettajilla oli pitkä kesäloma, ja yleensä 1930-luvulla ammattilaisten kesälomat yleistyivät. Tapana oli vuokrata - jollei erillistä asuntoa - esimerkiksi yläkerta maaseudulla sijaitsevasta asunnosta. Pidettiin tärkeänä maalle pääsemistä. Lasten terveydenhoito sisälsi myös ajatuksen kesästä maalla; perustettiin "kesäsiirtoloita", jotta lapset pääsisivät maalle, jossa oli terveellistä asua, jossa voi liikkua luonnossa, kerätä marjoja ja sieniä, uida ja ulkoilla ja hankkia terveellinen rusketus. Ajattelutavassa oli uudenaikaisuutta, joka oli sekä terveydenhoidon että modernin "ruumiinkulttuurin" tuomaa ihannetta.[60] Monilla ensipolven kaupunkilaisilla oli sukulaisia maalla ja jos oli mahdollista viettää osa kesästä sukulaisten luona, mielellään sinne mentiinkin. Maaseudulla voitiin vieraat sijoittaa kesäaikana nukkumaan vaikka aittoihin (*huoneisiin*) ja vieraat puolestaan osallistuivat heinätöihin ja muuhunkin päivittäiseen työhön, mutta toisaalta pääsivät nauttimaan kesäisestä luonnosta. Kun Kannaksella vietettiin vielä 1930-luvullakin suuria kokoontumis- ja markkinapyhiä (*kihupyhiä*) ainakin Muolaassa, Kivennavalla ja Valkjärvellä; niissä nähtiin paikkakunnalta Viipuriin töihin menneitä, jotka olivat kesävieraina synnyinpitäjissään.[61] Mutta olihan kaupungissakin paljon mahdollisuuksia ulkoiluun ja liikkumiseen vesistöjä

[57] KPT 3: 284 (s.1903). Sorvalissa kokko, josta levisi kerran palo KPT 3: 366.
[58] KPT 3: 353.
[59] piruke on palava tuohikerä kepin päässä, yleisesti pojat leikkivät pirukkeiden kanssa juhannuskokolla Kannaksella.
[60] Olavi Paavolainen toi Nykyaikaa etsimässä- teoksessaan (1929) ja muussakin tuotannossaan uudenlaisen modernin ihmisen ruumiillisuuden käsitteen esille.
[61] Raitasalo 2004, 65.

pitkin, oli uimapaikkoja ja uimalaitoksia, mm. Tervaniemessä. Vene- ja laivamatkat ovat monelle jääneet unohtumattomina mieleen.[62] Lähdettiin *paatilla* tai *moottoril*la retkelle eväitten ja kahvipannun kanssa. Tällainen retki saatettiin tehdä myös räsymattojen pesemiseksi.

Koulut alkoivat vakiintuneen tavan mukaan syyskuun alussa, jolloin viipurilaiset olivat taas viimeistään palanneet kaupunkiin. Syyspuolella oli vähemmän kirkollisia pyhiä kuin kevätpuolella. Koululaiset muistavat syysloman eli "perunannostoloman", jonka aikana monet kaupunkilaiset perheet todella nostivat perunansa peltotilkuilta, joita oli vuokrattu kaupungilta ja jostain muualta, jollei omalla kaupunkitontilla ollut pientä perunamaata. Pienikin luontaistalous auttoi kaupunkilaisia taloudellisesti. Polttopuut varastoitiin myös ajoissa kuivumaan pihan liitereihin eli *kuureihin*.

Syyskauden kirkollisista juhlista oli maaseudulla ja Itä-Suomessa yleensä pisimpään säilynyt mikkelinpäivän vietto, josta sittemmin on tullut Mikaelin ohella suojelusenkelien ja pyhäkoulutyön päivä. Kansanomaisesti päivä oli ollut sukulaisvierailujen ja syyskestien aikaa, mutta kaupunkilaisilla sen merkitys oli muuten hävinnyt, mutta sukulaisvierailut maalle saattoivat päättyä juuri mikkelinpäivään ja tuottaa lisiä ruokavarastoihin.

Loka-marraskuun vaihteessa oli ennen palvelusväen vapaaviikko, *riiviikko*, vapaaviikko, jonka aikana oli mahdollista vaihtaa palveluspaikkaa ja jonka vuoksi järjestettiin pestuumarkkinoita, joka Viipurissa yhdistyi syysmarkkinoihin.[63] Väkeä tungeksi tuolloin kaupungissa paljon kuten muinakin markkina-aikoina. Viipuri veti väkeä maalta myös vierailemaan sukulaisissa, ja monessa suvussa pidettiin kuten aiemmatkin sukupolvet olivat pitäneet syksyä sopivana aikana kihlautumiseen ja avioliiton solmimisen suunnitteluun.

Syyskaudella kirkollisessa kalenterissa oli pyhäinmiesten päivä, kansankielessä myös *kekri* ja *pyhämis*tö, nykyisin pyhäinpäivä, kirkkosunnuntai, jolloin luterilaiset kävivät samalla havuttamassa omaisten haudat. Jäkäläseppeleet tai kukat eivät olleet vielä muotia, eikä edes kynttilöiden sytyttäminen, joka yleistyi vasta sotavuosien jälkeen ja ensin jouluksi. Kuitenkin kaupungeissa ja Viipurissakin saattoi ensimmäisenä ilmaantua hautausmaille leikkokukkia tai joskus kynttilöitäkin - Viipurista vanhin tieto on joululta 1919 - vaikkakin ne olivat poikkeuksia. Havukranssit olivat kyllä jo muun muassa Sorvalin hautausmaalla tavallisia 1930-luvun loppuvuosien jouluina.[64] Olihan kynttilöiden tuominen sikäli esillä Viipurissa, että ortodoksisille hautausmaille voitiin tuoda kynttilöitä lokakuun lopulla olevan vainajienpäivän

---

[62] Saaristo 2001, 42.
[63] Sarmela 1969, 47; Viipuri mainitaan markkina- ja pestuupaikkana 53.
[64] Tieto viipurilaiselta, joka on kävellyt 1930-luvun jouluina Sorvalin hautausmaalla, s. 1928.

yhteydessä ja yleensä haudalla toimitettavien muistohetkien ajaksi. Ortodoksien vainajienpäivä eli kansankielellä "*muistinsuovatta*" oli lokakuun 26. päivää edeltävä lauantai.[65]

Jouluaika lähestyi. Joulua pidettiin yleisesti vuoden suurimpana juhlana, varsinkin luterilaisten keskuudessa. Kaupunkijoulu erosi jo selvästi maaseudun joulusta 1900-luvulla. Kun maaseudun joulun tärkeitä kohokohtia olivat vielä 1930-luvun lopulla aattona joulusauna ja jouluruoat, muun muassa Viipurin seudulla aattolohko, joulukirkkoon ajo hevosella varhain joulupäivän aamuna, joulupäivän ehdoton kyläilykielto vastakohtanaan tapaninpäivän iloinen seurustelu ajoineen ja leikkeineen, nämä piirteet olivat karisseet kaupunkijoulusta pois ja korvautuneet muilla uudenaikaisilla piirteillä. Jouluun varustautumisessa ostotalous oli etusijalla, kun maaseudulla tehtiin vielä pitkään itse lahjojakin. "Oikea lahja on itse tehty."

Jos seurataan melko paljon tutkittua joulutapojen leviämistä Suomessa, voidaan todeta useimpien tapojen leviävän läntisestä Euroopasta ja varsin paljon kansanomaistuvan juuri kansakoulujen kuusijuhlien kautta, näitä olivat muun muassa joulukuusi, joulupukki, korttien ja lahjojen antaminen tai lähettäminen sekä jouluun kuuluvat piirileikit ja tonttuleikit. Kodin joulun valmistelussa kaupungeissa esikuvana oli herrasväen joulu, josta tihkui vaikutteita muille kaupunkilaisille ja ennen pitkää alkoi tavallisten kaupunkilaisten joulunvietossa tulla esiin samoja piirteitä.[66]

Viipurilaiseen jouluun kuuluneet kaupunkilaispiirteet olivat muotia jo 1890-luvulla, muun muassa korttien lähettäminen, ruokaherkkujen valikoima kastanjoineen ja linsseineen ja joulukukkien ja lahjojen mainonta sekä upeat näyteikkunat. Joulukoristeista näyttävin oli tietysti joulukuusi, ulkokuusi yksi Suomen vanhimpia jo vuonna 1899.[67] Kotiin kuusi haettiin usein Punaisenlähteentorilta. Sen kävi ostamassa perheenisä, ja lapsetkin saivat olla usein mukana. Joulukuusi koristeltiin usein yhdessä. Vanhempi tapa oli varsinkin ruotsinkielisillä säätyläisperheillä, että kuusi oli valmiiksi koristeltuna olohuoneessa, ja lapset saivat kokea ihmeellisen hetken, kun ovet avattiin huoneeseen, jota juhlisti kuusi monine sytytettyine kynttilöineen. Vaatimattomissa oloissa oli vanha tapa, josta on joitakin tietoja, että kuusi sidottiin latvastaan kattoon, mutta muuten kaupunkioloissa hankittiin pöytäkuusiakin tilanpuutteen vuoksi.[68]

Koristeet saattoivat olla 1900-luvun kaupunkilaisperheissä saksalaista tuontitavaraa, mutta lapset tekivät myös itse joulukoristeita. Kuuseen ripustettiin myös pieniä kotona leivottuja rinkeleitä, omenia ja makeisia.

---

[62] Saaristo 2001, 42.

[63] Sarmela 1969, 47; Viipuri mainitaan markkina- ja pestuupaikkana 53.

[68] Joulukuusen ripustaminen katosta vanhoissa tiedossa Kannaksella mm. KPT 3: 643.

Kaupungin joulunvietto alkoi jouluaaton hartaudella illansuussa, tämä hartaus on ollut ensimmäisenä ruotsalais-saksalaisen seurakunnan kirkossa, mutta myös suomenkielisillä omissa kirkoissaan, esimerkiksi Agricolan kirkossa, josta myöhemmin tuli Tuomiokirkko. Ruotsinkielisten jouluperinteessä on joulukirkossa käynti säilynyt hyvin.[69] Aattohartauksia on järjestetty Suomen luterilaisissa seurakunnissa ainakin Helsingissä 1880-luvulta lähtien. Niinpä viipurilaisen virkamiesperheen lapset muistavat tuon jouluaaton iltapäivän kävelyn kirkkohartauteen. Sen sijaan jouluaaton muistohetket sankarihaudoilla ovat vasta sodanjälkeisen ajan perua, ja varsinkin suomenkielisten suosiossa.[70] Jouluevankeliumin lukeminen kirkossa vähensi tapaa lukea evankeliumi kotona ääneen, mikä tapa kyllä säilyi yleisenä suomenkielisissä perheissä ja maaseudulla. Virsistä "Enkeli taivaan lausui näin" veisattiin kirkossa ja kodeissakin. Aattohartaudesta palattua oli joissakin perheissä tapana nauttia tässä vaiheessa jotain kuumaa juomaa ja joulutorttuja.

Varsinainen jouluateria on kaikkialla ollut mahdollisimman hyvin valmistettu ja juhlava. Kaupungissa tavallisempia kuin maalla 1920- ja -30-luvuilla olivat monet joulupöytään kuuluvat ruokalajit, lipeäkala, kinkku, sillisalaatti (*rosolli*) ja joulutortut. Maaseudun jouluun ovat kuuluneet *aattolohko*, joka on kalaa ja lihaa sisältävä Viipurin seudun aattoruoka, ja varsinaiseen jouluateriaan kuului muun ohella *uunipotti* eli karjalanpaisti ja umpipiirakat; ne olivat enemmän maaseudun perinnettä. Joulupuuro, tosin kaakkoissuomalaisella maaseudulla usein uunipuuro, oli toki yhteistä. Puuroon lisätty manteli kuului ensin kaupunkilaisjouluun; jouluateriaan kuului puuron lisäksi lipeäkala, sitten kinkkua linssien kanssa ja lopuksi torttuja; nämä piirteet näyttävät kuuluvan jo aivan 1900-luvun alun ruotsinkielisten jouluateriaan.[71] Suomenkielisen pankinjohtajan perheessä tarjottiin 1930-luvulla aluksi lihalientä lihapiirakan tai pasteijoiden kanssa, lipeäkalaa keitettyjen perunoiden ja kastikkeen kanssa, kinkkua hernemuhennoksen ja kastikkeen kanssa, mutta ei laatikoita, jälkiruokana riisipuuro manteleineen ja lopuksi torttuja.[72] Yleensä laatikoista näyttää varhaisimmin ja laajimmin levinneeltä lanttulaatikko; laatikothan ovat Suomessa Hämeestä päin omaksuttuja.[73] Vaatimatonta mutta ravitsevaa jouluateriaa edustaa tiiliruukkilaisen lapsuuden utarepotti sianlihan kanssa.[74]

---

[69] Tilli 1998, 128; Krohn 1967, 180.

[70] Jaakkola 1977, 63, 221; Vuolio 1981, 89.

[71] KPT 3: 419, s.1904. Puuro ja manteli: Jaakkola 1977, 71; Sallinen-Gimpl 2000, 315-321. Mainittakoon, että suomalaiselta taholta omaksuttu aattolohko esiintyy joskus ruotsalaisperheenkin jouluruokana KPT 3: 299.

[72] tieto vuonna 1928 syntyneeltä tyttäreltä.

[73] Jaakkola 1977, 250.

[74] KPT 3: 337. Köyhtyneen perheen ateriaan kuului päivällä tattariryynipuuro. Utarepaistiin kuului utareen lisäksi sianliha, perunaa ja sipulia.

Mielenkiintoisen tapojen kerrostuman muodostavat joululahjat. Vanhaa ruotsinkielisten tapaa edustavat jo Topeliuksen muistelmissa esiintyvät lahjarunot, joista pilkahtaa tietoja viipurilaisperheistäkin.[75] Joulupukkia vanhempia tapoja jakaa lahjoja oli lahjojen "viskaaminen" ovesta sisään.[76] Sitä on joskus kuvattu erityisesti viipurilaistapana, mutta on sitä ollut muuallakin alkuaan säätyläispiireissä. Lahjojen tuoja ei silloin näyttäytynyt, ja aina onkin joulupukin rinnalla ollut tapa jättää lahjat eteiseen ja ilmoittaa käynnistä vain helisevällä tiukukellolla. Joulupukin ohella on kerran ollut joulumuorikin lahjoja jakamassa, tonttuja sen sijaan ei ollut kotijoulussa.

Lapset olivat kyllä perillä lahjojen suorastakin antamisesta muun muassa palvelusväelle, muistetaan juhlallinen käynti säätyläisperheen keittiössä, jossa jaettiin keittiön palvelusväelle pukukankaat, ja perheen ulkopuolisille työntekijöille annettiin etukäteen sokeria, sikuria ja ryynejä.[77] Yleensä lapsena saaduista joululahjoista muistetaan unohtumattomina hienot nuket tai ennen joulua kadonneet ja kunnostetut nuket, puiset lelut kuten keinuhevoset, ulkomailta tuodut autot, yleensä kirjat ja piirustusvälineet sekä makeiset. Kouluikäisten toivottuja joululahjoja saattoi olla vaikka luistinradan vuosikortti, soitinklubin jäsenyys tai korvasuojukset.[78] Joulupäivänä kaupunkilaiskodissakin levättiin, nautittiin hyvästä ruoasta ja lahjakirjoista ja ehkä valmistauduttiin seuraavan päivän sukulaisvierailuille. Jouluna kokoonnuttiin yhteen ainakin jonkun sukulaisperheen luokse, vaikka se vaati järjestelyjä palvelusväen lomapäivien suhteen.

Kaupunkielänän syke

Kaupunkilaiselämän tutkijat ovat korostaneet kaupunkielämän erityistä luonnetta, johon kuuluvat eräänlainen jatkuva tapahtumien ketju, arvaamattomuus, yllätyksellisyys ja nopea sovittautuminen uusiin tilanteisiin. Kaupunkielämän syke oli muistelijoiden mielestä Viipurissa voimakas. Opettajani professori Niilo Valonen kertoi nuorena sotilaana joutuneensa Viipuriin ja kertoi vaikutelmistaan, joiden mukaan Viipurissa oli aivan eri "tunnelma" kuin muissa hänen tuntemissaan kaupungeissa, esimerkiksi Hämeenlinnassa tai Porissa. Ihmisten välittömyys, puhuttelu jopa kadulla, eräänlainen tuttavallisuuden henki ja kodikkuus olivat aistittavissa. Näinhän viipurilaiset itsekin

---

[75] KPT 3: 419.

[76] Maija Tudeer (1949) mainitsee tavasta Viipurissa 1890-luvun alkupuolella. KPT 3: 284, 681.

[77] KPT 3: 419. Laajemmin Viipurin palvelusväestä Terttu Sallisen teoksessa 1996.

[78] KPT 3: 709. Joulunpyhiin kuului "Filipchen"-leikki, kaksoismantelin saajien pantinlunastusleikki. Parin piti toisensa seuraavan kerran tavatessaan huudahtaa "Filipchen" (alk. Viel liebchen?). Se joka ehti ensin, sai toiselta sovitun pantin. Tietoja viipurilaisilta hankkinut Anni Lampén. Aino Kallas kertoo tavasta päiväkirjoissaan.

vakuuttavat. Kaupungin erikoista tunnelmaa, atmosfääriä, erityisesti kaivataan. Sehän ei sellaisenaan ole siirrettävissä, mutta joissakin yhteisissä kokoontumisissa se kuitenkin saatetaan kokea entiseen tapaan yhdistävänä tunnelmana.

Kaupunkilaiselämään kuuluu myös kulkeminen ja oleilu kaupunkien keskustoissa ja aukioilla, ja tämä piirre nähdään jopa nykyisen kaupunkielämän olennaisena piirteenä muun muassa sosiologi Mäenpään tutkimuksen mukaan, vaikka kaupunkielämä on muuttunut yhä enemmän kuluttamisen suuntaan. Viipurin koululaiset muistavat vaeltelunsa edestakaisin Torkkelinkatua pitkin, siinä haluttiin lähinnä näyttäytyä ja tarkkailla toisia koululaisryhmiä, pojat tyttöjä ja tytöt poikia. Tämäkin perinne jatkui 1900-luvun alusta talvisotaan asti. Monrepos´n puisto oli kävelyretkien toivekohde.

Viipuri oli kaupunki, jossa kaikki nähtiin vielä ihmisenmittaisessa koossa, ihminen keskipisteenä, ei kuluttaminen. Kun kaupunkitutkimus nykyään kiinnittää huomiota kaupunkien atmosfääriin, on Viipurilla annettavaa edelleen muistojen ja mielikuvien kautta. Viipuri tarjosi kaupunkilaisilleen ja ympäristölleen toiminnan keskuksen, kaupunkielämän vilkkauden ja samalla leppoisan ja välittömän tunnelman. Samaa yhdistelmää ei saada sellaisenaan syntymään toisaalle, mutta Viipurin kaupungin ainutlaatuisen sykkeen tenho elää sitä kokeneiden muistikuvissa.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

KPT = Karjalaisen perinteen työryhmän arkisto.
Kysely 3: Lapsuuteni Karjalassa. Kysely 6: Karjalainen ruokaperinne. Kysely 10: Karjalainen pukuperinne.
Pirkko Sallinen-Gimpl kerännyt haastattelutietoja viipurilaisten parissa. Henkilötiedot tekijällä, artikkelissa vain syntymävuodet.

Painetut lähteet

Erkamo, Kerttu: Koti Viipurin Havilla. Karjalan Liitto. Karjalainen kulttuurikeskus. Julkaisuja n:o 2. Helsinki.
Fitzgerald, Joseph M. 1988: Vivid Memories and Reminiscence Phenomen. The Role of the Self Narrative. - Human Development 31.
Hirn, Sven – Lankinen, Juha (toim.) 2000: Viipuri, suomalainen kaupunki.
Hämäläinen, Olavi 1955. Hovioikeudenkadun "Piparkakkukoulu". – Pötsistä piikkiin.

Muistelmia ja kaskuja Viipurin Suomalaisen lyseon vaiheilta., toim. Antti Riikonen.
1991. Maalaispojan koulumuistoja 1928-1936. – Koulupojan tie. Muistoja Viipurin Suomalaisen lyseon ja koulukaupungin vaiheilta. - Penkinpainajaisriemua Viipurissa 1936.
Isotalo, Merja 1979. Jouluaika Viipurissa 1890-1900. – Kotiseutu.
Jaakkola, Kaisu 1977: Muuttuva joulu, kansatieteellinen tutkimus. Kansatieteellinen Arkisto 28, Helsinki.
Karste-Liikkanen, Greta 1968: Pietari-suuntaus kannakselaisessa elämänkentässä. – Kansatieteellinen Arkisto 20. Helsinki.
Krohn, Greta 1967. Isoäiti kertoo. Hamina.
Kymäläinen, Kerttu 2000: Ropakoiminen ja muut joulunajan leikit. - Juhla ja pyhä. Ikis media, perinneantologia 5, toim. Pirkko Sallinen-Gimpl.
Lönnqvist, Bo 1981: Suomenruotsalaiset. Kansatieteellinen tutkielma kieliryhmästä. Jyväskylä.
1997: Leivos. Tutkielma ylellisyyden muotokielestä.
Maget, Marcel 1962: Guide d´etude directe des comportoments culturels. Paris.
Paavolainen, Olavi 1929: Nykyaikaa etsimässä.
Makkonen, Heikki 1989. Kuolema ortodoksisessa perinteessä. Joensuun yliopiston teologisia julkaisuja N:o 1. Joensuu.
Raitasalo, Pirkko 2004: Katsel ain minnuu. Kirkonpenkiltä tanssilattialle. Saarijärvi.
Saaristo, Sirkka 1998: Ristimämekko. – Ikis media. Muoti ja käytös, perinneantologia 3. 2000: Onnea opettajalle. Ikis media, perinneantologia 5. 2000: Ropakoimisesta Ravansaarella. – Juhla ja pyhä. Ikis media, perinneantologia 5. 2001: Jos Onni jättää ja Vuoksi pettää, Paikasta toiseen, Ikis media, perinneantologia 6. 2002: Pihaleikki. Leikkejä ja pelejä Ravansaarelta. – Lapsuuden leikit ja pelit. Ikis media. Perinneantologia 7. 2004: Juhannuksenviettoa Uuraan saaristossa 1930-luvulla. – Laskiaisesta juhannukseen. Ikis media, perinneantologia 9. Perinneantologiat toim. Pirkko Sallinen-Gimpl.
Sallinen-Gimpl, Pirkko 1987: Elävä karjalaisuus. Jyväskylä.
1991: Lapsuuden joulu Karjalassa. – Joulukannel, Karjalan Liiton joulujulkaisu.
1995: Joulu lapsuuden Karjalassa. – Joulukannel. Karjalan Liiton joulujulkaisu.
1996: Joulu Viipurissa sata vuotta sitten. Joulukannel, Karjalan Liiton joulujulkaisu.
2000: Karjalainen keittokirja. Helsinki.
Sallinen, Terttu 1996. Vie männessäs, tuo tullessas. Palvelusväkeä 1920- ja 1930-luvun Viipurissa. Lappeenranta.
Sarmela, Matti 1969. Reciprocity Systems of the Rural Society in the Finnish-Karelian Culture Area. - FF Communications No. 207. Helsinki
Sinisalo, Hannu 1989. Valokuvattu kansa. - Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti. Tietolipas 114. Helsinki.
Schweitzer, Robert 1993. Die Wiborger Deutschen. Helsinki.
Talve, Ilmar 1979: Suomen kansankulttuuri. Mikkeli. - 1997 (1966): Nimi- ja syntymäpäiväperinteestä Suomessa. – Näkökulmia kulttuurin tutkimukseen, toim. Teppo Korhonen ja Pekka Leimu.
Tandefelt, Marika (red.) 2002: Viborgs fyra språk under sju sekel. Helsingfors.
Tilli, Kalevi 1998: Viipurilaisesta elämäntyylistä 1930-luvulla.- Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 12. Helsinki.
Tudeer, Maija 1949. Muistikuvia Viipurista vv. 1892-1904.- Kaukomieli IX, Lappeenranta.
Uskali, Kaarlo. Viipurin Kelkkala ja Tiiliruukki, muistelma.
Vuolio, Kaisu 1981. Suomalainen joulu. Porvoo.

TAPAPERINNETTÄ VIIPURISSA 1900-LUVUN ALKUPUOLELLA

SÄÄTYLÄISPERINNE	KANSANOMAINEN PERINNE
vaatimattomuus luterilaista perinnettä vanhastaan ylellisyysrajoituksia	vaatimattomuus kunniassa ei toisten uskontojen ja säätyjen tapoja
ristiäiset kotona juhlavat, mm. kastepuku	rotinoiden tuonti synnyttäneelle ristiäiset pieni perhejuhla
nimi- ja syntymäpäivinä laulut, lahjapöytä, "kalaasit", nimipäivärinkeli "kringla"	ensin aikuisten nimipäivärinkeli "kahvit", kestit samanikäisille
koulun juhlat, oppikoulun konventit tyttökoulujen luciajuhla, Runebergin päivä itsenäisyyspäivä, den svenska dagen	koulun kuusijuhla, kevättutkinto itsenäisyyspäivä, Kalevalanpäivä äitienpäivä, urheiluloma korostuvat
vuotuisperinteessä den sjunde januar fastlagssöndag , laskiaisajelut	jouluaika: ropakoiminen laskiaisena mäenlasku,
paastoaika ja pääsiäinen la: kananmunien värjääminen (äggfärgning) su: munanpyöritys (äggrollning)	virpominen palmulauantaina Kannaksella pääsiäiseksi nuorakiikku eli liekku munien liitsaaminen eli litsaaminen
ortodoksien pääsiäisruokia: pasha, kulitsa, baba vappu kevään ja ylioppilaiden juhla	luterilaiset: pääsiäismämmi 1930-luvulla vappuajelut lapsillekin, kulkueet
kesänvietto huvilalla, kokot, ei yleensä salkoa purjehdus, moottoriveneet	juhannuskokot vahva perinne Kannaksella veneily, kesän juhlia kihupyhät Kannaksella
adventti > pohjoissaksalainen perinne joulukuusi säätyläisperinteenä	syysmarkkinat, mikkelinpäivä Kannaksella jouluaaton sauna, jouluoljet maaseudulla joulukuusi koulun kuusijuhlien kautta
aattohartaus kirkossa klo 16-17 lipeäkala, joulukinkku ja tortut	joulukirkko jouluipäivänä klo 6 aattolohko, uunipuuro, uunipaisti (potti)

Laatinut Pirkko Sallinen-Gimpl

Merja Sillanpää

VIIPURI RAVINTOLAKAUPUNKINA

Mottin majatalosta Lehtovaaraan

Viipuri oli perinteisesti ollut yksi niistä paikoista, joissa majoitus- ja ravitsemiselinkeino oli kehittynyt Suomessa. Kaupungissa oli jo 1700-luvulla italialaissyntyisen Giovanni Mottin majatalo, jota pidettiin aikansa tasokkaimpana paikkana Suomen alueella. Mottin majatalo sijaitsi keskeisellä paikalla, jonka osoitteeksi tuli katuverkon kehittymisen myötä Karjaportinkatu 2. Viipurin asemaa paransi sinne vuonna 1839 perustettu hovioikeus. 1800-luvun alkupuoliskolla alkanut höyrylaivaliikenne ja 1800-luvun lopun rautatieliikenne piristivät kaupungin elämää entisestään. Varsinkin Karjalan radan valmistuttua 1894 Viipurista tuli vilkas liikenteen keskus. Monet tukkuliikkeet vilkastuttivat kaupungin liike-elämää. Viipuri oli myös kansainvälinen paikkakunta, jonka kaduilla suomi, saksa, ranska, ruotsi ja venäjä sekoittuivat sopuisasti.

Moderni ravintolakulttuuri lähti kehittymään Euroopassa Ranskan vallankumouksen jälkeen. Suomi seurasi kansainvälistä kehitystä vain pienellä viiveellä. Vanha Suomi liitettiin uudelleen Suomen yhteyteen Haminan rauhan jälkeen vuonna 1811, mikä edisti myös ravintolaelämän vilkastumista. Viipurin Seurahuone valmistui vuonna 1832 eli vuotta aiemmin kuin Helsingin vastaava laitos. Vahtitorninkadulle rakennetusta Seurahuoneesta tuli kaupungin ravintola- ja huvielämän keskus. Samassa rakennuksessa sijaitsi myös teatterisali. Rakennusta modernisoitiin ja korjattiin useaan kertaan kunnes rakennus muutettiin 1900-luvun alussa kaupunginhallituksen kokoontumispaikaksi.

Seurahuoneen ravintoloitsija Frans Ehrenburg avasi vuonna 1868 puolivalmiiseen Esplanaadiin Hotelli Beldevere nimisen toimipaikan, jossa sijaitsi ravintola, kokoushuoneisto, hotellihuoneita ja keilarata. Hotelli paloi elokuussa 1887, ja matkustajat pelastautuivat viime hetkellä puolipukeissa palavasta rakennuksesta. Paikalle rakennettiin uusi rakennus, johon ei kuitenkaan tullut enää hotellia. Viipurin ja myöhemmin Helsingin ravintolaelämässä kuuluisuutta saavuttanut Espilän ravintola oli syntynyt.

Eräs merkittävimmistä viipurilaisista ravintoloista oli sveitsiläisen Kristian

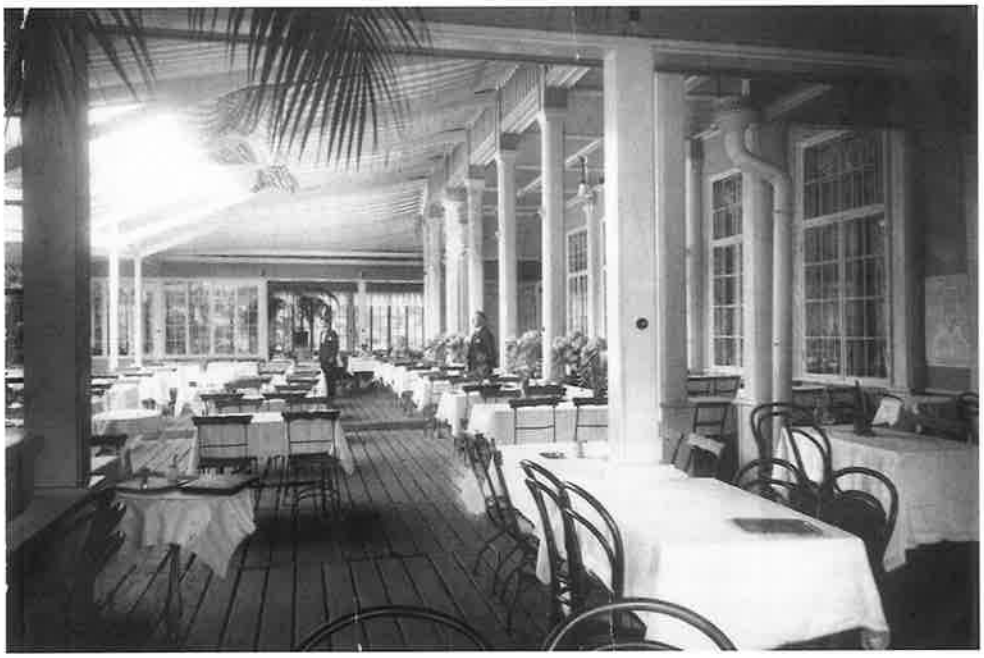

Espilän terassi. Kuva Hotelli- ja ravintolamuseo.

Andréan 1870-luvulla perustama hotelli Andrea. Yritys aloitti toimintansa lähinnä ravintolana mutta liiketoiminta laajeni pian hotelliksi. Hotelli Andrea sijaitsi Viipurin vanhassa kaupungissa kapean Kirkkokadun varrella. Taloa korjattiin ja nykyaikaistettiin vuosien saatossa jatkuvasti. Rakennuksen iästä muistuttivat kuitenkin 4 metriä korkeat huoneet. Andrean loistoaika oli ennen toista maailmansotaa, jolloin Itä-Suomi oli venäläisten matkailijoiden suosiossa. Myös suomalainen talouselämän ja politiikan eliitti kokoontui usein Andreassa, minkä vuoksi se joutui Venäjän valtiollisen poliisin erityisen silmälläpidon kohteeksi.

Vuonna 1880 hotellin perustaja kuoli, minkä jälkeen sen omisti vuodesta 1880 aina vuoteen 1937 konsuli Eugen Wolff. Konsuli ei itse osallistunut juurikaan yrityksen työhön vaan palkkasi hotellille ammattijohtajan. Vuonna 1935 Andreassa oli 24 huonetta ja tarvittaessa 50 vuodetta, ja jokaisessa kerroksessa oli kolme kylpyhuonetta. Hotelli sijaitsi kuitenkin kauempana rautatieasemasta kuin myöhemmin rakennetut viipurilaiset hotellit.

Emil Lehtovaara niminen kondiittori perusti Viipuriin kahvilan ensimmäisen maailmansodan aikana vuonna 1916. Lehtovaara myi kahvilansa vuonna 1922

tukholmalaiselle Ragnar Hanssonille. Kahvila muutettiin myöhemmin ravintolaksi, josta tuli erityisesti nuorten suosima tanssiravintola.

Viipurin ravintolat itsenäisessä Suomessa

Pian Suomen itsenäistyttyä ravintoloiden vitsaukseksi Suomessa säädettiin kieltolaki. Useimmilla paikkakunnilla tarjoilu pelasi ravintoloissa kieltolaista huolimatta hyvin. Varsinkin Viipurin kaltaisilla paikkakunnilla, joka sijaitsi hyvien liikenneyhteyksien varrella, juomista ei ollut puutetta. Monet paikkakunnan ravintoloista jäivät kiinni sala-anniskelusta ja olivat vuorollaan suljettuina muutaman päivän pituisia aikoja.

Viipuriin avattiin kieltolain aikana myös erittäin mielenkiintoinen uusi ravintola. Kustaa Vaasan aikana rakennettu Pyöreä Torni muutettiin ravintolaksi vuonna 1923. Arkkitehti Uno Ullberg suunnitteli rakennuksen muutostyöt. Ravintolan erikoisuuksiin kuului taiteilija Toivo Vikstedtin seinämaalaukset ja tarjoilijoiden 1500-luvun tyyliset puvut. Vuonna 1933 Suomen hotelli-ravintola-kahvilalehti etsi Pyöreälle Tornille uutta ravintoloitsijaa. Syytä omistajanvaihdok-

Ravintola Lehtovaara. Kuva Hotelli- ja ravintolamuseo.

KNUT POSSE

VIIPURI

Päivällinen

22. 10. 38

VOILEIPÄPÖYTÄ

Ryyppy ja olutta

~

PYYTÄ JA SALAATTIA

Geisweiler Reserve

~

PARSAA JA VOITA

Ramlösa

~

ANANASJÄÄDYKETTÄ

Malvoisie XXX Rutherford

~

KAHVIA AVEC

~

seen ei ilmoituksessa kerrottu. Liekö elämä uuden alkoholimonopolin kanssa tullut yrittäjälle liian tukalaksi.

Vuonna 1935 Ernst Lampén kirjoitti Suomen hotelli-ravintola-kahvilalehteen artikkelisarjan Viipurin ravintolaelämästä. Artikkelisarjan todellinen tarkoitus näytti olevan viipurilaiseen tanssikäytäntöön puuttuminen. Väkijuomalaki muuttui vuonna 1935 siten, että ravintolatanssi kiellettiin ravintoloissa. Tosin tanssi sallittiin edelleen sellaisissa ensimmäisen luokan ravintoloissa, joissa se ei aiheuttanut epäjärjestystä. Lisäksi kunnallista päätäntävaltaa alkoholiasioissa lisättiin. Viipurissa ravintolatanssi sallittiin vain keskiviikkoisin ja sunnuntaisin, mikä luonnollisesti harmitti ravintoloitsijoita. Viipurissa olisi haluttu tanssia vuoropäivinä, sillä samoina iltoina ei riittänyt asiakkaita kaikkiin ravintoloihin. Lisäksi sunnuntaita pidettiin huonona tanssipäivänä, koska asiakkaiden piti mennä maanantaiaamuna yleensä töihin.

Pyöreän Tornin ravintoloitsijaksi mainittiin Gabriel Porkka. Pyöreän Tornin ruoka oli Lampenin mielestä samalla kertaa sekä ensiluokkaista että halpaa. Lampén tarkkaili tanssia: *Tarkkailin tanssin kulkua Pyöreässä Tornissa. En täälläkään huomannut minkäänlaista epäjärjestystä, vaikka sali oli tupaten täynnä tanssivaa yleisöä. Eroitukseksi Espilän yleisöstä olivat tanssijat nuorempaa väkeä Pyöreässä Tornissa. Ilo ehkä sen takia hilpeämpää kuin Espilässä. Ei kumminkaan mitenkään remuavaa (Suomen hotelli- ravintola-kahvilalehti 5/1935,9).*

Viipurin parhaimpana paikkana Lampén piti Espilää, joka sijaitsi kaupungin sydämessä puiston keskellä. Espilässä soitettiin ulkona musiikkia, jota kuuntelemaan kerääntyi suuri joukko ihmisiä myös lavan ulkopuolelle puistikkoon. Espilän ravintoloitsijana oli toiminut vuodesta 1920 lähtien rääkkyläläinen Pekka Toropainen, joka oli aikanaan valtakunnallisesti tunnettu ravintoloitsija. Lampén vaikutti erittäin tyytyväiseltä kaikkeen näkemäänsä Espilässä: *Espilän yleisö oli ensiluokkaista sekä käytöksensä että kaikenpuolin pidättyväisyytensä puolesta. Ehkä yleisö Viipurissa on sentään hieman vilkkaampaa kuin Helsingissä. Karjalainen on vilkkaampi luonteeltaan, hän osaa nauraakin keskellä tanssia. Länsisuomalaisilla on tanssiessakin samanlainen ilme kuin saattaisi hän äitiään hautaan (Suomen hotelli-ravintola-kahvilalehti 6-7/1935, 33).*

Lehtovaaran omisti vuonna edelleen 1935 Ragnar Hansson. Tanssia ei Lehtovaarassa enää saanut, mutta muuten ravintola vaikutti houkuttelevalta. Lampén kiinnitti huomiota Lehtovaaran siisteyteen ja musiikin korkealaatuisuuteen. Orkesteri ei suinkaan soittanut tyhjänpäiväisiä iskelmiä vaan Schumannin sävellyksiä.

Suomessa rakennettiin jonkin verran uusia hotelli- ja ravintolarakennuksia 1920-luvun loppupuolella. Viipuriin valmistui vuonna 1930 hotelli Knut Posse. Hotellihuoneet sijaitsivat rakennuksen viidennessä, kuudennessa ja seitsemännessä kerroksessa. Hotellihuoneita rakennuksessa oli yhteensä 40, ja niissä jokai-

sessa oli puhelin. Monessa huoneessa oli myös erittäin hyvin varustettu kylpyhuone. Jos asiakkaan omassa huoneessa ei ollut kylpyhuonetta, sellainen sijaitsi sentään jokaisessa kerroksessa. Knut Possessa oli myös kaksi tilavaa kabinettia ja 26 metriä pitkä juhlasali. Lampén kiinnitti huomiota Knut Possen runsaaseen voileipäpöytään. Voileipäpöydän antimet ovat Knut Possessa paisutetut äärimmäisyyteen saakka. Ehkä liiaksikin. Pöydän runsauden edessä käy aivan ymmälle, kun ei tiedä, minkä lajin sieltä ottaa, niitä kun on niin monta. (Suomen hotelli-ravintola-kahvilalehti 5/1935.)

Ravintola sodassa

Talvisodan alettua viipurilaiset ravintolat jatkoivat toimintaansa mahdollisuuksiensa mukaan. Sotatoimialueen läheisyys hankaloitti elämää. Lisäksi Viipurin läänissä oli täydellinen alkoholin anniskelukielto talvisodan alusta loppuun.

Monet ravintolat tuhoutuivat kokonaan tai osittain pommituksissa. Suomalaiset onnistuivat pitämään Viipurin hallussaan talvisodan loppuun asti, mutta Viipuri jäi Venäjän puolelle rauhanehdoissa. Suomen koko ravintolakannasta menetettiin 11 % talvisodan johdosta. Venäjän puolelle jäi 75 anniskeluravintolaa, joista 67 sijaitsi Viipurin läänissä.

Lyhyen rauhan jälkeen Suomi joutui jälleen sotaan kesäkuussa 1941. Viipuri valloitettiin takaisin jo saman vuoden elokuussa. Viipurilaiset ravintoloitsijat alkoivat palata tutkimaan mahdollisuuksia jatkaa elinkeinoaan. Ensimmäiset ravintolat ja hotellit avattiin syksyllä 1941 ja keväällä 1942. Jotkut onnekkaat saivat jatkaa liiketoimintaansa vanhassa huoneistossa, mutta useat joutuivat tekemään perusteellisia korjauksia tai etsimään kokonaan uuden toimitilan. Venäläiset olivat yleensä tyhjentäneet hotellit ja ravintolat perusteellisesti, minkä vuoksi koko toiminta piti aloittaa perusasioista. Verhoista, liinavaatteista ja huonekaluista oli huutava pula.

Vuonna 1938 toimintansa aloittanut ravintola Palatsi pääsi jatkamaan toimintaansa vanhoissa liiketiloissaan tammikuussa 1942. Paikan omistaja oli lähtenyt kiertelemään kaupungille, ja hän oli löytänyt omia tuolejaan toisen sieltä toisen täältä. Hän oli löytänyt myös muutaman lautasensa ja pari kolme kermakannua. Vähitellen ravintola oli saanut koottua jonkinlaisen sisustuksen. Astiaston hankkiminen oli myös vaikeaa, ja esimerkiksi Palatsi sai suurimman osan astioistaan sotasaaliista.

Kokonaan uusilla ravintoloilla oli yleensä ajan henkeen soveltuvat nimet. Syksyllä 1941 ravintola Syväri aloitti toimintansa Linnankadulla. Elämä vakiintui Viipurissa vuoden 1943 aikana ja ravintolat toimivat normaalisti. Alkoholikieltokin loppui, minkä jälkeen kaupunkiin tuli noin kymmenen anniskeluravintolaa.

Pyöreän tornin ravintola 1930-luvulla. Kuva Hotelli- ja ravintolamuseo.

Kokenut ravintola-alan yrittäjä Alli Huovinen oli ehtinyt toimia ravintola-alalla parikymmentä vuotta kunnes perusti ravintola Munkin vain puoli vuotta ennen talvisodan alkua. Talvisota pakotti Huovisen muualle Suomeen. Hän ehti toimia ravintoloitsijana Salossa, mutta palasi kotikaupunkiinsa heti, kun se oli mahdollista. Huovinen löysi ravintolalleen tilan Linnankadulta rakennuksesta, jossa oli aiemmin sijainnut huonekalukauppa. Alkuperäisen ravintolan 215:stä nahkatuolista Huovinen oli onnistunut löytämään peräti 140, minkä vuoksi uusi ravintola muistutti sisätiloiltaan paljon alkuperäistä Munkkia. Sodalta olivat pelastuneet myös Munkin upeat ikkunaverhot, jotka oli kuvioitu erivärisillä pitkätakkisilla "munkeilla".

Vuoden 1943 alussa Viipurissa toimi kolme hotellia. Maaliskuussa Vaasankadun varrella Edenin talossa avattiin hotelli Eden. Hotelli sijaitsi talon kahdessa ylimmässä kerroksessa, jossa oli aiemmin ollut kiinteistön omistajan suuri asunto talvipuutarhoineen ja loistokylpyhuoneineen. Rakennus oli säästynyt sodasta suhteellisen vähin vaurioin, sillä vain yksi pommi oli lävistänyt talon katon talvisodan aikana. Kansanhuoltoministeriö oli myöntänyt hotelli Edenille liikeyrityksen perustamisluvan ja helsinkiläisten hankintaliikkeiden kautta hotelliin oli saatu hyvää rauhanajan tavaraa. Ainoastaan vuoteiden päällyspeitteet olivat

ruskeaa kudottua paperia. Hotellin ikkunoista avautui hyvät näköalat Viipuriin ja kaupungin sodassa kokemiin tuhoihin. Viipurin muut hotellit olivat tuolloin NMKY:n omistama Hospiz ja hotelli Otso. Kolmea hotellia pidettiin riittävänä kaupungissa, jonka asukasluku oli noin 30 000 henkeä. Suurempaa väkimäärää ei ollut edes tarkoitus päästää sodan vielä jatkuessa kaupunkiin. Uusia hotelleja oli kuitenkin tulossa, Espilän omistaja Pekka Toropainen oli ostanut Knut Possen, jota kunnostettiin ahkerasti.

Heinäkuussa 1943 avattiin aseman lähelle entiselleen korjattuun Suomalaisen Säästöpankin taloon Hotelli Marski, jonka nimi liittyi historialliseen Viipuriin. Hotellin omisti osakeyhtiö, jonka toimitusjohtaja oli Maija Muinonen. Hotellissa ei ollut mitään korviketta, vaan kalusteet, tekstiilit ja matot olivat "vanhaa hyvän ajan valmistetta". Maija Muinosella oli ollut ennen sotaa Viipurissa Kulma –niminen ravintola. Talvisodan jälkeen hän oli perustanut Helsinkiin Karjalan kerho, joka oli varsin tuottoisa. Muinonen oli epäröinyt pitkään siirtymistä takaisin Viipuriin, mutta koti-ikävä oli saanut hänet palaamaan.

Matkustajaluvat rajoittivat ihmisten matkustamista Viipuriin ja muille palautetuille alueille. Hotellien asukkaat liikkuivat yleensä virallisilla asioilla ja viipyivät yleensä vain vuorokauden tai pari Viipurissa. Asiakkaiden lyhyet oleskeluajat harmittivat etenkin Hotelli Edenin omistajaa Kauko Suhosta, jonka mielestä jatkuvasti vaihtuva asiakaskunta kulutti etenkin hotellin liinavaatteita.

Ilmeisesti hotelli- ja ravintolaelinkeino oli kuitenkin sodan aikana varsin kannattavaa Viipurissa. Kaupungissa oli hyvin vähän huvittelumahdollisuuksia, minkä vuoksi ravintolat tulivat tärkeiksi paikoiksi varsinkin kauttakulkevalle sotilasliikkeelle. Asiakkaista Viipurissa ei ollut pulaa, vaan suurin pula oli henkilökunnasta.

Vuonna 1944 ravintoloiden ja hotellien oli jälleen lähdettävä kaupungista. Osa viipurilaista ravintolakulttuuria jatkoi perinteitään muualla Suomessa. Pekka Toropainen toi Helsinkiin Espilänsä, josta tuli erittäin suosittu paikka.

Ravintola Lehtovaara oli lähtenyt evakkoon Helsinkiin jo vuonna 1940, eikä palannut takaisin välirauhan aikana. Ragnar Hansson löysi ravintolalleen evakkopaikan Sibeliuspuiston kulmalta, missä se on sijainnut siinä asti. Tätä kirjoitettaessa Lehtovaara on elänyt helsinkiläisenä pidempään kuin viipurilaisena. Suomalaiseksi ravintolaksi se on harvinaisuus, sillä satavuotisjuhlat ovat jo näköpiirissä.

Vuonna 1962 Mannerheimintiellä avasi ovensa hotelli Marski. On vaikea sanoa, oliko uudella Marskilla mitään yhteyttä Viipurilaiseen sodanaikaiseen kaimaansa vai saiko hotelli nimensä Mannerheimintiestä. Vaalittiinpa hotellin nimessä kunniakasta viipurilaista perinnettä tai ei, ulkomaalaisille nimi oli vaikea. Heidän suussaan Marski vääntyi hotelli Marxiksi, mikä ei suomalaisia juurikaan miellyttänyt.

Kalevi Tilli

Kustaa Vaasan sisaren Margaretan jälkeläisiä Suomessa ja vanhassa Viipurissa
Margareta Viipurin linnan valtiattarena

Kustaa Vaasan lanko Hoijan kreivi Juhana

Hoijan kreivi JUHANA tuli Saksasta Ruotsiin vuonna 1524. Jo vuonna 1525 hänet vihittiin KUSTAA VAASA'n sisaren MARGARETA'n kanssa Tukholmassa. MARGARETA'n ensimmäinen puoliso oli JOAKIM BRAHE, joka teloitettiin vuonna 1520 Tukholman verilöylyssä.

Jo vuonna 1525 Kustaa Vasaa nimitti lankonsa Hoijan kreivi JUHANAN Viipurin linnanpäälliköksi ja läänin-herraksi. On merkillistä, että muutoin sangen epäluuloinen Kuustaa Vaasa tavallaan läänitti Viipurin äskettäin maahan siirtyneelle muukalaiselle, vaikka hän tunsi suurta varovaisuutta kaikkia vierasmaalaisia kohtaan.

Kuningas luotti kuitenkin saksalaiseen lankoonsa ja luovutti tälle valtakuntansa tärkeimmän linnan ja läänin miltei kaikin kuninkaallisin oikeuksin.

KUSTAA VAASA. Suomen Kansallismuseo (öljyvärimaalaus: Cornelius Arendt).

Hoijan kreivi Juhanan puoliso Margareta Vaasa, valokuva H. Malmgren, kuva museovirastosta.

Loisteliasta elämää ja juhlia Viipurin linnassa

Viipurin linnassa alettiin pitää kreivin toimesta loisteliasta hovia täysin kuninkaallisen etiketin mukaan. Olihan Hoijan kreivi ruhtinaallista syntyperää ja halusi myös elää Viipurissa ruhtinaallisesti. Kustaa Vaasakin piti lankonsa kreivillistä ja miltei ruhtinaallista hovia omaa hoviaan paljon hienompana.

Kuningas lähettikin Ruotsin korkeimpaan aateliin kuuluvia nuoria miehiä oppimaan tapoja Viipurin linnaan, jonka silloisen hovin loisteliaisuutta ei ollut nähty linnassa sitten Kaarle Knuutinpojan ajan.

Joukko saksalaista hoviväkeä ja vieraita seurasi kreiviä Viipuriin, jonka linnan saleissa taas juhlittiin ritarillisten leikkien ja tanssien merkeissä.

Hovimarsalkkana oli silloin hienosta käytöksestään tunnettu saksalainen Hans Holst. Henkivartijana toimi niinikään saksalainen Ambrosius Gentz, josta ajan oloon tuli Viipurin pormestari.

Viipuriin hienoja tapoja oppimaan lähetettyjä nuorukaisia olivat esimerkiksi Pietari Brahe vanhempi, joka oli Suomen samannimisen kenraalikuvernöörin isoisä, sekä Eerik Aabrahaminpoika Gyllenstierna ja Gabriel Kristerinpoika Oxenstierna.

Ruhtinaallinen elämä linnassa saattaa kreivin rahapulaan

Hoijan kreivin loistelias linnaelämä nieli valtavia rahamääriä eivätkä hänen omat varansa enää riittäneet, vaikka hänelle läänitettiinkin rikas Kokemäen kartanon lääni kaikkine taloineen vuonna 1529. Siihen mennessä kreivi oli kiskonet köyhästä Karjalasta kaiken mitä sieltä irti saatiin. Savolaiset talonpojatkin pakenivat piilopirtteihinsä hänen veronkantajiaan.

Niinpä kreivi Juhana pyysi rahallista apua tai lainaa kuninkaaltaan, mutta

Kustaa Vaasa käski nyt lankoaan tulemaan toimeen parhaansa mukaan omilla tuloillaan. Kävihän Juhana Viipurista käsin omaan laskuunsa kannattavaa kauppaa Tallinnan ja Lyypekin porvareiden kanssa. Omistipa hän myös oman laivan merikuljetuksiaan varten.

Hoijan kreivi Juhana, kuva museovirastosta.

Langosten välit kylmenevät

Kuningas kiivastui lopulta langolleen 1530-luvun alussa, kun kreivi Juhana oli kuninkaan lähettämänä Lyypekissä ollut tämän saksalaisen sihteerin Wulf Gylerin kanssa sopimassa Ruotsin sodanaikaisen velan lyhentämisestä tuolle Hansan pääkaupungille.

Kustaa Vaasa oli antanut näet ohjeeksi, ettei lainan lyhennys olisi saanut suinkaan olla niin korkea, mitä kreivi oli suostunut suorittamaan Lyypekille.

Tuosta Hoijan kreivin liian suuresta lainan suuresta lainan takaisinmaksuerästä johtuen langosten välit kylmenivät ja kuningas kutsui kreivin Tukholmaan neuvotteluihin. Juhana väitti kuitenkin potevansa ankaraa kuumetautia ja sanoi lähtevänsä lääkärin luo Tallinnaan.

Lyypekki oli kuitenkin suunnitellut juuri tuona aikana sotaa Ruotsia vastaan. Kustaa Vaasa oli taas samaan aikaan saanut tietoonsa, että lyypekkiläinen Viipuriin tullut liukas ja kiero Herman Müller harjoitti kuulemma salaista yllytystä hankkiakseen viipurilaisen porvariston keskuudesta Lyypekin kannattajia. Kuningas oli myös kuullut, että hänen luotaan Ruotsista Viipuriin paennut Hans Gerich pyrki niinikään saamaan Viipurista ystäviä Lyypekille. Myös Viipurin pormestariksi noussut Juhanan henkivartija Ambrosius Gentz yhtyi noihin kapinallisiin juonittelijoihin.

Hoijan kreivi liittyy lyypekkiläisiin lankoaan vastaan

Viipurissa liikkui myös huhuja, että lyypekkiläiset aikoivat lähettää sotapäällikkönsä Berendt von Melenin sotajoukkoineen Viipuriin, missä Hoijan kreivi Juhana olisi korotettu siellä "kunniasijalle" ja Kustaa Vaasa "vedettävä sieltä alas".

Nyt kuningas alkoi epäillä lankoaan syylliseksi kaikkiin noihin hankkeisiin ja käski uudelleen kreiviä heti tulemaan Tukholmaan tilille ja jättämään linnan päällikkyyden voudilleen Hans Garstenbergille. Kreivi varusti heti kolme laivaa, joilla hän sanoi purjehtivansa kreivitär Margaretan kanssa mukamas Ruotsiin.

Itse asiassa kreivi Juhana oli jo päättänyt asettua sodassa Hansan liittolaisena lyypekkiläisten puolelle ja liittyä Tanskaa ja Ruotsia vastaan taisteliviin Hansan joukkohin.

Niinpä kreivi Juhana suuntasi kesäkuun 3. päivänä 1534 matkansa muualle kuin Ruotsiin. Kreivitär Margareta huomasi miehensä petoksen vasta sitten kun Tallinnan tornit jo näkyivät tivaanrannalla.

Hoijan kreivi itse jatkoi matkaansa laivoineen Lyypekkiin ja liittyi siellä lankonsa vihollisiin.

Margareta jää laivasta Tallinnassa

Osakseen tulleesta kohtelusta tuohtuneena kreivitär jää pois laivasta Tallinnassa, minne myös jäivät hänen edellisestä avioliitostaan syntyneet kolme lastaan, jotka olivat saaneet Viipurissa ruhtinaallisen kasvatuksen.

Kolme vuotta myöhemmin Kustaa Vaasa haetutti sisarenpoikansa Peter Brahen vuonna 1527 Tallinnasta Tukholmaan, missä tämä avioitui vuonna 1549 Beata Stenbockin kanssa.

Margareta Vaasa kuoli 31.12.1556 Tallinnassa, missä hän oli elänyt sinne jääneiden lastensa kanssa varsin niukoissa oloissa. Kreivitär Margaretan hautapaikka on Tallinnan tuomiokirkossa.

Kustaa Vaasa lähettää Nils Grabben ja Erik Flemingin kukistamaan Viipurin kapinan

Saatuaan tietoonsa Hoijan kreivin, tämän saksalaisten ystävien ja heihin liittyneiden Viipurin linnanväen sekä eräiden Viipurin saksalaisten salahankkeista, Kustaa Vaasa käski sotapäällikköjensä Nils Grabben ja Erik Flemingin purjehtia joukkoineen kiireimmiten Viipuriin. Heidän tuli hakea kreivi viipymättä Ruotsiin tilinteolle ja ottaa linna ja kaupunki haltuunsa.

Kun Grabbe ja Fleming saapuivat laivoineen Uuraan salmeen, olivat Hoijan kreivin laivat jo miltei Tallinnassa. Tultuaan Viipurin satamaan Grabbe ja Fleming ryhtyivät valtaamaan joukkoineen Viipurin kaupunkia ja linnaa, jotta niissä vielä vellova kapina saataisiin pian kukistetuksi.

Nähtävästi Herman Müllerin vehkeilyjen johdosta linnanvouti Garstenberg, linnanväki ja kaupunkilaiset olivat kaikki asettuneet lyypekkiläisten puolel-

le Kustaa Vaasaa vastaan. Kaupunkilaiset pelästyivät kuitenkin todettuaan kuninkaan joukkojen nousevan satamassa laivoista maihin eikä kestänyt kauan ennen kuin he avasivat porttinsa Erik Flemingille, luultavasti pormestarin myötävaikutuksella. Viipurin kaupunki saatiinkin antautumaan kapinallisineen heinäkuun 12. päivänä vuonna 1534. Linna ei kuitenkaan antautunut heti, koska piirittäjien aseistus ei ollut riittävän raskasta linnan valtaamiseen. Vasta syyskuun 4. päivänä antautumissopimus saatiin aikaan, jonka mukaan Garstenberg sai väkineen poistua vapaasti linnasta.

Viipurin keskiajan historia loppui tähän Kustaa Vaasan ja hänen lankonsa Hoijan kreivi Juhanan kannattajien taisteluun Viipurista.

Siitä lähtien Viipurissa ei ollut enää itsevaltaisia linnan- ja lääninherroja eikä Hansalla ollut enää sanavaltaa kaupan ehtoja määrättäessä.

Linnanherrijen aikaisempi koko lääniä koskeva varsin itsevaltainen asema muuttui Tukholman kuninkaallisen keskusviraston valvomaksi maaherranhallinnoksi. Maaherrat eivät olleet enää myöskään käskynhaltijoiden tavoin Viipurissa läänin sotavoimien komentajia, vaan sotilasasiat siirrettiin linnan päällikölle eli "hopmannille".

Kustaa Vaasa luotti liikaa petolliseen lankoonsa

Oli merkillistä, että Kustaa Vaasa luotti aluksi saksalaiseen lankoonsa ja tämän vilpittömyyteen, vaikka hän yleensä katsoi karsaasti muukalaisiin.

Ehkä eräänä syynä Kustaa Vaasan luottavaiseen suhteutumiseen Hoijan kreiviin oli tämän myönteinen näkemys uskonpuhdistuksesta. Niinpä kreivi piti kotikappalaisenaan linnassa KLEMENS-nimistä uskonpuhdistusta edustavaa pappia, joka oli mm. Paavali Juusteenin opettaja Viipurin kaupunkikoulussa.

Kustaa Vaasa pitikin Hoijan kreivin protestanttisuutta tärkeänä esimerkkinä uskonpuhdistuksen juurruttamisessa Karjalaan.

Ehkä Kustaa Vaasaa hämäsi myös lankonsa ruhtinaallinen olemus ja hänen hienot tapansa kaikessa loisteliaisuudessaan. Niinpä hän ei empinyt lainkaan antaa sisartaan Margaretaa Hoijan kreivin puolisoksi, kun tämä Saksasta vuonna 1924 saapuneena jo vuonna 1525 avioitui Margaretan kanssa.

Ihaillessaan lankonsa loisteliaita elämäntapoja kuningas tulkitsi uskonpuhdistusta tässä tapauksessa omalaatuisella tavalla. Näkihän hän toisaalta kirkon rikkaudet ja loiston taas täysin eri tavalla uskonpuhdistusta tulkitessaan. Köyhtyihän kirkko juuri Kustaa Vaasan toimenpiteiden johdosta sen ollessa kuninkaan määräysvallan alainen. Hänen toimeenpanemassa reduktiossahan kirkolta riistettiin suuri osa sen arvokkaasta ja loisteliaasta omaisuudesta.

Kustaa Vaasa sai katkerasti katua Hoijan kreivi Juhanalle luovuttamastaan suuresta vallasta.

Siirtyessään Hansan liittolaisena lyypekkiläisten puolelle kuninkaan lanko lietsoi Viipurissa kapinahenkeä hyväntekijäänsä ja kuningastaan kohtaan. Kreivi Juhanan piti siis tärkeämpänä lyypekkiläisille antamaansa kunniasanaa kuin kuninkaalle vannomaansa uskollisuudenvalaa.

Hoija kreivi Juhana sai puolestaan kallisti maksaa lankonsa Kustaa Vaasan pettämisestä.

Eräitten tietojen mukaan hän kaatui hävityssä sodassa Kustaa Vaasaa vastaan vuonna 1535 Öksnebergin taistelussa. Toisaalla väitetään hänen saaneen sanottuna vuonna surmansa kaksintaistelussa Lyypekissä.

Margareta Vaasan jälkeläisiä Suomessa ja vanhassa Viipurissa

Aateliston sukutauluja seuraamalla löytyy Kustaa Vaasan sisaren jälkeläisiä Suomestakin. Margareta Vaasan ensimmäisestä avioliitosta Tukholman verilöylyssä vuonna 1520 teloitetun JOAKIM BRAHE'n kanssa syntyi vuonna 1520 poika PETER, jonka Kustaa Vaasa haetutti sisarensa Margaretan luota Tallinnasta vuonna 1537 Tukholmaan.

PETER BRAHE'n (1520 – 1590) avioliitosta BEATA STENBOCK'in kanssa syntyi poika ABRAHAM (1569 – 1630).

ABRAHAM BRAHE'n avioliitosta ELSA GYLLENSTIERNA'n kanssa syntyi poika NILS BRAHE vanhempi (1604 – 1632).

NILS BRAHEvanhemman avioliitosta MARGARETA BIELKE'n (1603 – 1643) kansa syntyi – vasta isänsä kuoleman jälkeen – poika NILS BRAHE nuorempi (10.4.1633) isän menehdyttyä haavoihinsa Lützenin taistelussa 21.11.1632.

NILS BRAHE nuoremman (synt. 10.4.1633) avioliitosta JULIANA WRANGEL av SALMIS'in (1642 – 1701) kanssa syntyi tytär ELEONORA MARGARETA BRAHE (1661 – 1690).

ELEONORA MARGARETA BRAHE'N JA Ruotsin Lontoon lähettilään CARL BONDE af BJÖRNÖ'n (1648 – 1699) avioliitosta syntyi poika GUSTAF Λ BONDE af BJÖRNÖ (1682 – 1764), josta tuli valtaneuvos ja akatemian kansleri.

GUSTAF BONDE af BJÖRNÖ avioitui toisessa avioliitossaan FREDRIKA VIVIKA TROLLE'n (1721 – 1806) kanssa. Heille syntyi tytär FREDERIKA BIRGITTA BONDE af BJÖRNÖ (1743 – 1814).

FREDERIKA BIRGITTA BONDE af BJÖRNÖ avioitui eversti BERNDT JOHAN HASTFER'n kanssa, joka Kustaa III:n käskystä teki venäläisissä asepuvuissa joukkoineen salaa valehyökkäyksen Puumalassa Venäjän puolelta Ruotsi-Suomeen. Kustaa III sai näin tekaistun syyn aloittaa sodan Venäjää vastaan 1788. Hastfer liittyi sodan osoittautuessa toivottomaksi kui-

tenkin Anjalan miehiin Kustaa III:a vastaan. Kuninkaan aseman jälleen vahvistuessa Hastfer tuomittiin maanpetokseen syyllistyneenä kuolemaan. Hän pääsi kuitenkin livahtamaan maanpakoon Venäjälle. Heidän tyttärensä VIVIKA ELEONORA HASTFER syntyi 1769.

VIVIKA ELEONORA HASTFER (1769 – 1797) avioitui Pernajassa Kymenkartanon läänin maaherran vapaaherra ROBERT WILHELM de GEER till TERVIK'in (1750 – 1820) kanssa, joka oli Porvoon valtiopäivien maamasalkka, jolloin Aleksanteri I teki hänestä kreivin. Avioliitosta syntyi poika kreivi ROBERT FREDRIK de GEER till TERVIK (1797 – 1847), joka syntyi kuukautta ennen äitinsä VIVIKA ELEONORA'n kuolemaa.

Kreivi ROBERT FREDRIK de GEER till TERVIK'in avioliitosta FREDERIKA LOVISA FOCK'in (1807 – 1886) kanssa syntyi 7.12.1836 poika kreivi ROBERT OTTO WILHELM, joka kuoli 18.10.1855 sotaretkellä Puolassa ja monta tytärtä, joista neljä avioitui huomattavien suomalaisten aatelissukujen edustajien kanssa

1) vanhin kreivi ROBERT FREDRIK de GEER till TERVIK'in ja FREDERIKA LOVISA FOCK'in tyttäristä VIVIKA LOVISA FRANCISKA (1829 – 1884) avioitui Turun hovioikeuden hovioikeudenneuvos JOHAN ALFRED af BJÖRKSTEN'in kanssa Tervikissä 3.9.1850. Heidän pojanpoikansa tytär MARITA INGER LINNÉA syntyi 26.8.1923 ja avioitui 26.8.1944 viipurilaissyntyisen pankinjohtaja, FM, KTK KALEVI TILLI'n (synt. 23.9.1918) kanssa
2) toiseksi vanhin kreivi Robert Fredrik de Geer till Tervik'in ja Frederika Lovisa Fock'in tyttäristä oli SOFIA GUSTAVA HEDVIK LOVISA (1832 – 1857), joka avioitui Tervik'issä 3.9.1850 senaattori, prokuraattori, vapaaherra FRANS RICHARD de la CHAPELLE'n kanssa. Heille syntyi tytär EMELIE de la CHEPELLE (1853 – 1919).

   Molempien sisarusten Vivika Lovisa Franciskan ja Sofia Gustava Hedvik Lovisan häät vietettiin siis samana päivänä 3.9.1850 juhlavasti Tervik'in kartanossa Pernajassa. Läsnä oli nuorten parien vanhempien lisäksi sen ajan huomattavimpia aateliston ja korkeimman virkamieskunnan edustajia.

   EMELIE de la CHAPELLE (1853 – 1919) avioitui eversti senaattori PER KASTEN SAMUEL ANTELL'in (1845 – 1906) kanssa, joka oli kotoisin Viipurista ja jonka isä Henrik Antell oli Viipurin pormestari 1845-1854. Heidän kotinsa oli lähellä Viipurin linnaa, jossa heidän esiäitinsä Kustaa Vaasan sisar Margareta emännöi Hoijan kreivittärenä. Suku siirtyi 1800-luvulla muualle Suomeen
3) kolmanneksi vanhin kreivi Robert Fredrik de Geer till Tervik'in ja Fredrika Lovisa Fock'in tyttäristä WILHELMINA OTTILIA LOVISA (1834

– 1916) avioitui kenraaliluutnantti GUSTAF ROBERT EHRNROOTH'in (1821 – 1911) kanssa Tervik'issä 1853. Heidän nykyisin eläviä jälkeläisiään on mm. vuorineuvos GAY EHRNROOTH, joka syntyi 14.6.1925

4) nuorin kreivi Robert Fredrik de Geer till Tervik'in ja Fredrika Lovisa Fock'in tyttäristä LOVISA FREDRIKA ADELAIDE (1844 – 1927)
a) avioitui protokollasihteeri CARL ALBERT EHRNROOTH'in (1831 – 1873) kanssa Håkansbölessä.
LOVISA FREDRIKA ADELAIDE'n jälkeläisiä tästä hänen ensimmäisestä avioliitostaan ovat mm. jalkaväen kenraali ADOLF EHRNROOTH (synt. 9.2.1905), tämän serkku edesmennyt Suomen Yhdyspankin johtokunnan puheenjohtaja GÖRAN ROBERT EHRNROOTH (1905 – 1996), ja tämän pojat vuorineuvos CASIMIR EHRNROOTH (synt. 6.4.1931) sekä vuorineuvos CLAS GÖRAN EHRNROOTH (synt. 12.1.1934). Kreivi CARL-GUSTAF MANNERHEIM (synt. 26.4.1926), joka on kreivillisen suvun n:o 8 päämies ja jonka isoäiti AINA JOHANNA EHRNROOTH avioitui 5.12.1896 CARL-ERIK JOHAN MANNERHEIM'in (1865 – 1915) kanssa. Heidät karkotettiin maasta Bobrikoff'in toimesta. Ruotsia kauemmaksi he eivät kuitenkaan menneet.
Vielä on todettava, että eräs voimakkaimmista poliittisen elämän vaikuttajista, varatuomari GEORG CARL CASIMIR EHRNROOTH (synt. 27.7.1926) on hänkin yksi kreivitär Margaretan ja de Geerien jälkeläisiä.
LOVISA FREDRIKA ADELAIDE de GEER till TERVIK avioitui toisen kerran tunnetun aktivistin ja voimaliiton perustajan KONRAD (KONNI) ZILLIACUS'in (1855 – 1924) kanssa, joka vaikutti n.s. kulttuuriadressin syntyyn, perusti maanalaisia lehtiä ja toimitti Japanista salaa aseita Suomen aktivisteille mm. John Crafton laivalla

Vaasojen verenperintö vahvistui Suomessa de GEER'ien kautta

Tuntuu hämmästyttävältä, että Suomessa elää jatkuvasti lukuisia Kustaa Vaasan sisaren Margaretan jälkeläisiä.

Sitä hämmästyttävämpää on, että myös Viipurissa asui vielä 1800-luvulla kreivitär Margaretan jälkeläisiä lähellä Viipurin linnaa, missä Hoijan kreivi piti loisteliasta hoviaan kreivittärensä kanssa.

Nuo viipurilaiset kreivitär Margaretan jälkeläiset siirtyivät sittemmin muualle Suomeen lähinnä Helsinkiin, mutta historian patinoimaa Viipuria ja sen monisatavuotista linnaa heidän jälkeläisensä eivät ole unohtaneet.

Kreivitär Margaretan ja hänen Suomessa asuneen jälkeläisensä kreivi Robert Fredrik de Geer till Tervik'in ja tämän puolison Fredrika Lovisa Fock'in

lähes 200 jälkeläistä kokoontuivat puolisoineen elokuun 18. päivänä 1957 Helsingissä ravintola Kalastajatorpalla.

Merkittävää oli, että heidän joukossaan oli melkoinen määrä Suomen teollisuuden, pankkimaailman ja korkeimman upseeriston edustajia.

Heidän geeneissään lienee vielä ollut jäljellä jotain Vaasa-suvun päättäväisyyttä ja rohkeutta. Vivika Eleonora Hastfer'in avioiduttua Robert Wilhelm de Geer till Tervik'in kanssa, Margareta Vaasan jälkeläisten verenperintöön liittyi heidän poikansa Robert Fredrikin kautta de Geer'ien tarkkaa tilanneariointia ja väsymätöntä yritteliäisyyttä.

Olihan de Geer'ien pohjoismainen kantaisä Alankomailta Ruotsiin vuonna 1927 Kustaa II Adolfin pyynnöstä tullut Louis de Geer, josta tuli Ruotsin kaivos- ja rautateollisuuden perustaja. Hän toi mukanaan Belgiasta myös joukon sikäläisiä taitavia käsityöläisiä, joita de Geer sijoitti eri puolille Ruotsia yrityksiinsä opettamaan ammattitaitojaan ruotsalaisille työntekijöille.

Asekaupoilla ja muilla pankki- ja liiketoiminnoillaan hän hankkii itselleen valtavan omaisuuden, rahoittaen mm. Ruotsin valtiota 30-vuotisessa sodassa.

Onko tämä kaikki vain sattumaa Kustaa Vaasan sisaren Margaretan ja hänen Suomessa asuvien jälkeläisten de Geer'ien ja heidän jälkeläistensä kohdalla.

Kuitenkin heissä kaikissa lienee edelleen jäljellä Suomessakin jotain Vaasojen ja de Geer'ien vahvaa verenperintöä.

Kalevi Tilli

SIGISMUNDIN JA KAARLE-HERTTUAN TAISTELU RUOTSI-SUOMEN KRUUNUSTA RATKAISTIIN VIIPURISSA

Kohta venäläisten kanssa käydyn pitkän sodan ja vuonna 1595 solmitun Täyssinän rauhan jälkeen Ruotsi-Suomen valtakunta joutui poikkeuksellisen vaaralliseen tilanteeseen, mikä aiheutui maan omista sisäisistä ristiriidoista.

Juhana III:n kuoleman jälkeen syntyi riita siitä, kenelle Ruotsin kruunu kuuluu. Juhana III:n poika Sigismund nousi heti isänsä kuoleman jälkeen Ruotsi-Suomen kuninkaaksi, mutta hän oli myös Puolan kuningas ja katolinen.

Juhana III:n veli Kaarle-herttua oli puolestaan kiihkeä luterilaisen opin kannattaja ja katsoi Ruotsin kruunun kuuluvan hänelle.

Tästä riidasta seurasi kohta Ruotsi-Suomessa sisällissota. Suomen aatelisto asettui kuninkaalle uskollisena Sigismundin puolelle.

Kaarle-herttua sai puolestaan Suomen talonpoikaisväestön asettumaan hänen kannattajikseen syyttämällä aatelistoa menneen pitkän sodan aiheuttamista menetyksistä.

Nuijasota syttyy

Katarinan päivänä 25.11.1596 talonpoikien joukko kävi huovien kimppuun Isonkyrön kirkolla.

Tuolloin talonpojat aloittivat Turun linnasta paenneen Jaakko Ilkan johdolla ns. "Nuijasodan" Sigismundin Suomen käskynhaltijaa Klaus Flemingiä vastaan.

Vuonna 1597 Aksel Kurjen johdolla taistelleet Flemingin huovit onnistuivat kuitenkin voittamaan Ulvilassa Pentti Poutun silloin johtamat "nuijamiehet".

Näytti jo siltä, että Sigismund olisi ratkaissut taistelun Suomessa edukseen, mutta Klaus Fleming kuolikin vuonna 1598, mikä heikensi Sigismundin asemaa. Tällöin hän nimitti nuijamiehet voittaneen sigismundilaisen Aksel Kurjen Suomen sotaväen ylipäälliköksi.

Samana vuonna Kaarle-herttua voitti Stångejoella Ruotsissa Sigismundin joukot, jolloin hän sai Ruotsin hallintaansa. Nyt Kaarle-herttuan oli voitettava sigismundilaiset myös Suomessa, missä talonpojat olivat hänen puolellaan.

Juhana III, (hall. 1568 – 1592), kivipiirros (Museovirasto). Valokuva Timo Syrjänen.

Taistelu vallasta Suomessa.

Elokuussa vuonna 1599 Kaarle-herttuan laivasto ja sotaväki nousi maihin Turun eteläpuolella ja jo muutamaa vuorokautta myöhemmin Marttilassa käyty taistelu sigismundilaisia vastaan päättyi Kaarle-herttuan joukkojen voittoon.

Siellä suomalaisten Sigismundin kannattajien ylipäällikkö Aksel Kurki kärsi tappion ja pakeni suomalaisten taistelijoidensa kanssa sigismundilaisten viimeiseen turvapaikkaan Viipuriin.

Sigismund asetti Viipurin linnoituksen päälliköksi kannattajansa Arvid Henrikinpoika Tawastin linnan edellisen komentajan Matti Laurinpoika Kruusin jälkeen tämän arvosteltua Klaus Flemingiä, ja osoittauduttua myös ymmärtävän Kaarle-herttua. Aluksi Tawast asetettiin Kruusin rinnalle linnan päälliköksi. Kun Tawast kuitenkin yritti ottaa linnan avaimet väkisin Kruusilta, oli tämä vihoissaan iskenyt niillä Tawastia lujasti päähän. Tämän johdosta ja kun Kruus entistä selvemmin osoitti kannattavansa Kaarle-herttuaa, siirtyi päällikkyys yksin Tawastille.

Sigismundin olisi ollut mahdollista vallata Suomi takaisin, mutta kun hän itse oli silloin Puolassa, ei hän ymmärtänyt lähettää Viipuriin lisäjoukkoja, vaikka Viipurin laajat linnoitukset olisivat tarvinneet puolustuksekseen ainakin 6000 – 7000 mistä.

Viipurin linnan komentajalla oli kuitenkin käytettävissään vain noin 1200 – 1400 miestä, kun Kaarle-herttua läksi laivoineen kohti Viipuria. Viipurin linnan valloittamista hän piti jopa tärkeämpänä kuin Sigismundin Suomen käskynhaltija Arvid Stålarmin puolustamaan Turun miehittämistä, minne Kaarle-herttua jätti vain osan joukostaan piirittämään kaupunkia.

Kuva 2: Sigismund, (hall. 1592 – 1599), öljymaalaus, Museovirasto. Tuntematon taiteilija, valokuva H. Malmgren.

Riidan ratkaisu siirtyy Viipuriin.

Vaikka Kaarle-herttua oli saanut miltei koko Suomen jo hallintaansa, ei Sigismund ollut vielä pois pelistä Viipurin ansiosta. Sigismundia kannattaneet suomalaiset pyysivätkin häneltä lisää joukkoja. Lopulta tämä lähetti Viipuriin 350 miestä käsittäneen saksalaisen ratsujoukon komentajinaan Kaspar von Tiesenhausen ja Wilhalm Farensbach.

Kaarle-herttuan joukkojen lähestyessä Viipuria heräsi Viipurin linnan uuden komentajan Arvid Tawastin alaisissa sotilaissa epäilyksiä linnan puolustusmahdollisuuksista.

Etenkin sigismundilaisten Aksel Kurjen nääntyneiden joukkojen saavuttua 16. syyskuuta 1599 Marttilasta tappion kärsittyään linnaan, alkoi tilanne linnan puolustajien keskuudessa olla kaoottinen. Heidän rivinsä alkoivat rakoilla ja sotilaita karkasi linnasta.

Kaarle-herttua saapuu joukkoineen Viipuriin

Kaarle-herttuan alukset saapuivat Viipurin lahdelle syyskuun 21. päivänä ja jo samana päivänä hänen laivansa rantautuivat Siikaniemelle Viipurin linnan länsipuolelle.

Astuttuaan maihin Siikaniemellä Kaarle-herttuan joukot valloittivat tuon esikaupungin, jonne sijoitetut Sigismundin saksalaiset ratsumiehet lyhyen taistelun jälkeen tuikkasivat siellä olleet talot tuleen ja pakenivat. Kuitenkin vain ulkovarustukset ja tuulimyllyt paloivat poroksi.

Seuraavana päivänä Kaarle itse nousi maihin joukkoineen kaupungin itäpuolella Pantsarlahdessa ja jätti alipäällikkönsä Pietari Stolpen sinne vahtiin pienehkön sotilasosaston kanssa. Toisen sotilasjoukon hän sijoitti asemiin Karjaportin eteen.

Näin koko kaupunki linnoineen oli saarrettu. Kaupungin porvarit ja Viipurin pormestari Harman Bröijer eivät kuitenkaan olleet, huolimatta Aksel Kurjen

Kaarle-herttua herjaa Klaus Flemingin ruumista, öljymaalaus, Albert Edelfelt 1878, Valtion Taidemuseo, Kuvataiteen keskusarkisto.

pyynnöstä, millään lailla innostuneita auttamaan sigismundilaisten käsissä olevaa kaupunkiaan sen puolustamisessa.

Niinpä kaupunkilaiset pormestari Bröijerin tuella avasivatkin piirittäjiltä vihjeen saatuaan erään Pantsarlahden puolella olevista porteista ja niin Pantsarlahden bastioni joutui Kaarle-herttuan alipäällikkö Stolpen joukkojen käsiin.

Viipurin kaupunki joutuu Kaarle-herttuan joukkojen haltuun

Vanhassa kaupungissa sigismundilaisten sotaväen pääosa tuskin huomasi Stolpen väen jo päässeen Pantsarlahden bastionin herraksi. Niin nopeasti tuo kaikki tapahtui.

Samalla linnan länsipuolella Siikaniemeltä lähti Kaarlen joukkoja veneillä salmen yli Tervaniemen rannan suunnassa kohti kaupungin eteläsatamaa.

Kun linnasta ammutuista tykinlaukauksista vain yksi Kaarlen veneistä upposi, Sigismundin puoluelaisten kesken syntyi kaupungissa pakokauhu. Useimmat heistä koettivat paeta uiden linnaan salmen yli, mutta Kaarle-herttuan veneissä olevat sotilaat estivät pakenevia sigismundilaisia pääsemästä tuon salmen yli. Suurin osa heistä tapettiin ja jotkut, niiden joukossa Aksel Kurki, joutuivat vangiksi.

Kaupunki oli hetkessä Kaarle-herttua miesten käsissä kun eteläsatamaan päässeet sotilaat murtautuivat läpi kaupunginmuurin Viipurin keskustaan.

Vain 70 von Tiesenhausenin vielä jäljellä olevaa ratsumiestä onnistui murtautumaan puolalaisen Dombuskin johdolla läpi Karjaportin ja ratsastamaan Kannaksen kautta Viroon ja Liivinmaalle.

Saatuaan näin kaupungin syyskuun 22. päivänä vuonna 1599 valtaansa Kaarle-herttuan joukkojen oli helppo valloittaa myös linna, jonka varusväki oli joutunut tappion pelossa paniikkiin. Linnan puolustajat näet antautuivat, kun suurilla tykeillä oli laukaistu muutamia raskaita ammuksia kohti linnaa.

Kaarle-herttua valtaa Viipurin linnan ja julistautuu Ruotsi-Suomen kuninkaaksi

Linna joutui syyskuun 23. päivänä Kaarle-herttuan joukkojen käsiin. Kuten edellä jo kerrottiin linnan salmen yli kaupungista linnaan uidessaan armeijan sigismudilaisten ylipäällikkö, "nuijamiehet" Ulvilassa voittanut Aksel Kurki joutui Kaarle-herttuan miesten vangiksi.

Aksel Kurkea ei vielä Viipurissa tuomittu, vaan hänet vietiin Ruotsiin ja tuomittiin kuolemaan. Siellä hänet kuitenkin armahdettiin.

Linnan päällikkö Arvid Henrikinpoika Tawast antautui miehineen ja lankesi polvilleen linnaan marssineen Kaarle-herttuan eteen anoen armoa väelleen ja itselleen.

Siitä huolimatta Arvid Henrikinpoika Tawast ja hänen poikansa Ivar, linnanvouti Lauri Martinpoika Greutz sekä 12 muuta Kaarlen vihaamaa linnan puolustajaa tuomittiin pikaoikeudenkäynnissä kuolemaan.

Heidän kaulansa katkaistiin kirveellä 27. päivänä syyskuuta Punaisella lähteellä vähän matkaa Äyräpään bastionista kaakkoon. Mestattujen päät nostettiin Karjaportin päälle rautatankoihin kiinnitettyinä muistuttamaan, miten tuleva Ruotsi-Suomen kuningas Kaarle IX kohtelee vastustajiaan.

Saksalaisen ratsujoukon toinen päällikkö Wilhelm Farensbach säästettiin muukalaisena, mutta hänet vietiin vankina Aksel Kurjen kanssa Ruotsiin.

Viipurin jälkeen antautuivat muutkin vielä sigismundilaiset kaupungit,

näiden joukossa Turku. Näin uusi kuningas Kaarle IX sai veljenpoikansa pois Ruotsin valtaistuimelta ottaen itselleen kuninkuuden.

Mutta Ruotsi-Suomen silloisen sisällissodan todellinen verinen loppunäytös tapahtui Viipurissa jo syyskuun 27. päivänä vuonna 1599.

Suuret jälkiselvittelyt Turun oikeudenkäynnissä 1599

Aatelisten Sigismundin kannattajien teloitukset huipentuivat kuitenkin Turussa saman vuoden marraskuussa suuren poliittiseen oikeudenkäyntiin ja joukkomestaukseen. Siellä kaikkiaan noin 50 suomalaista aatelismiestä teloitettiin. Heidän joukossaan oli Klaus Flemingin 21-vuotias poika Johan, joka vasta sodan lopulla oli tullut Puolasta eikä hänellä ollut mitään tekemistä Kaarle-herttuan ja Sigismundin välisessä kiistassa kruunusta.

Ei ainoastaan aateliset vaan myös kirkonmiehet saivat tuntea Kaarlen vihaa. Niinpä yli 70 pappia ja piispa Eerik Sorolainen saivat ankarat syytteet ja sakkotuomiot uskollisuudestaan Sigismundia kohtaan, mutta säilyttivät silti vielä päänsä.

Linköpingin valtiopäivillä vuonna 1600 Sigismund ja hänen perillisensä julistetaan menettäneen Ruotsin kruunun

Sigismundin tappio merkitsi samalla Suomen kirkon liittymistä Ruotsin kanssa luterilaiseen puhdasoppiseen linjaan, mistä kaikki paavillisuus oli nyt täysin hävitetty.

Saatuaan näin Suomen mallisen vallan ja kirkon hallintaansa Kaarle palasi Ruotsiin ja selvitti välinsä sikäläisen sigismundilaisen aateliston kanssa.

Vasta vuonna 1600 säädyt julistivat Linköpingin valtiopäivillä Sigismundin ja hänen perillisensä menettäneen Ruotsin kruunun.

Kaarlen ankara komento herätti pahaa verta Ruotsissa kuin Suomessakin aateliston menettäessä poliittisen vaikutusvaltansa. Lisäksi Kaarle perutti noin puolet aatelin tiluksista valtiolle. Niinpä tuo kaikki nosti etenkin aateliston keskuudessa toiveita Sigismundin paluusta Ruotsin kuninkaaksi.

Nörköpingin valtiopäivillä vuonna 1604 Kaarle IX saa kuninkaan arvon

Vihdoin Nörköpingin valtiopäivillä vuonna 1604 vahvistettiin Kaarle IX:lle kuninkaan arvo ja hänet kruunattiin Upsalan valtiopäivillä 1607 juhlallisesti kuninkaaksi. Näin vallankumous saatiin päätökseen ja Ruotsin kruunu oli lujasti Vaasa-suvun päähaaran hallussa. Vuonna 1604 säädettiin myös uusi pe-

Kaarle IX, (hal. 1599 – 1611), gravyyri, Museovirasto.

rintösääntö, jonka mukaan Ruotsin hallitsijat eivätkä heidän puolisonsa saaneet olla vääräuskoisia eikä toisen maan kuninkaita.

Venäjä ei käyttänyt hyväkseen Ruotsi-Suomen sisäistä taistelua kruunusta.

Tämä 1500- ja 1600-lukujen vaihteessa Ruotsi-Suomessa tapahtunut valtataistelu ei onneksi saanut venäläisiä käyttämään tilaisuutta hyväkseen.

Tuolloin jos milloin Venäjällä olisi ollut mahdollisuus vallata eripuraiselta, sisäisen heikkouden tilassa olleelta Ruotsi-Suomelta ainakin Viipuri ja muitakin arvokkaita sotilaallisesti ja kaupallisesti tärkeitä alueita. Etenkin Viipurin strateginen sijainti lännen ja idän välisenä avainasemana ymmärrettiin jo silloin erittäin tärkeäksi. Ilmeisesti vastikään käyty Täyssinän rauhaan vuonna 1595 päättynyt pitkä sota oli saattanut venäläiset sotaväsymyksen valtaan, eivätkä ha ehkä katsoneet voivansa aloittaa jälleen uutta sotaa.

Tuona aikana Venäjällä käytiin myös taistelua siitä, kenet valittaisiin tsaariksi. Vuonna 1613 venäläiset valitsivat vihdoin yksimielisesti uudeksi tsaariksi Mikael Romanovin, jonka suku hallitsi Venäjää aina vuonna 1917 siellä tapahtuneeseen vallankumoukseen saakka.

Kalevi Tilli

Viipurin Suomalaisen kaksoislyseon oppilaiden musiikkiharrastuksista

Vuonna 1955 ilmestyneen Suomalaisen kaksoislyseon matrikkelin koulun yleisiä vaiheita koskevassa osassa Alpo Salmela sanoo, että "laulu- ja musiikkiharrastuksille oli tuskin ajateltavissa parempaa maaperää kuin Viipuri, joka oli kautta maan kuuluisa nuorison musikaalisista riennoista." Siinä hän varmasti oli oikeassa. Varsin monissa viipurilaisissa kodeissa vanhemmat katsoivat tarpeelliseksi antaa lapsilleen mahdollisuuden saada soittotunteja, mikä osoitti osaltaan Viipurin merkitystä huomattavana kulttuurikaupunkina.

Niinpä koulumme kaikki rehtorit ja laulunopettajat sekä toverikunta suhtautuivat aina myönteisesti koulun oppilaiden musikaalisiin harrastuksiin. Rehtorit sallivat oppilaiden osallistua myös koulun ulkopuolella tapahtuneisiin suuriin musiikkitapahtumiin, joihin laulunopettajat olivat oppilaitaan valmentaneet. Myös koulutyön ohella muualla musiikkiopetusta saaneet oppilaat saivat usein osallistua eri musiikkitilaisuuksiin esiintyjinä ja olla pois koulusta esiintymisaikoina.

Vuonna 1904 kouluun perustettiin oma oppilaista koottu torvisoittokunta, joka eli peräti toistakymmentä vuotta. Sen väistymättömänä ja uhrautuvana johtajana oli Viipurin entisen tarkka-ampujapataljoonan kapellimestari Johan Willgren, joka käytännöllisesti katsoen palkatta hoiti koko ajan tuota tärkeää tehtävää. Soittokunta esiintyi miltei kaikissa koulun juhlatilaisuuksissa ja soitti myös tarvittaessa muissa yhteyksissä. Se tuli ajan oloon varsin tunnetuksi soittokunnaksi viipurilaisille.

Tuon ajan tunnettu musiikkimies koulun piirissä oli myös Anton Rikström, joka jo vuodesta 1875 lähtien oli miltei keskeytyksettä koulumme lauluopettajana. Hän kokosi kuoromiehenä oppilaista hyvän kuoron, joka juhlisti koulun piirissä pidettyjä tilaisuuksia. Anton Rikström, joka julkaisi yli 100 sekakuoroille ja myös poikakuoroille sovitettua laulua, toimitti myös Kante-

loinen-nimisen kaksiäänisiä lauluja sisältävän laulukirjan ja Koulun laulukirjan. Hän oli koulumme myöhempien oppilaspolvien matematiikan, fysiikan ja kemian opettajan Toivo Valtavuon isä.

Niin kuin Anton Rikström, kaikki muutkin koulumme laulunopettajat olivat innokkaita kuoromiehiä.

Emil Sivori, joka oli koulumme laulunopettaja vuosina 1911-1929, oli silloisen Viipurin todellinen musiikkiruhtinas. Hän johti perustamaansa kirkkomusiikkiopistoa ja lukuisia laulukuoroja mm. perustamiaan Kansalliskuoroa, Väinölän kuoroa, Työväen seka- ja mieskuoroa, naiskuoro Kansanlaulua ja oli lisäksi Viipurin Tuomiokirkon (aik. Agricolan kirkon) urkuri samoihin aikoihin kun isäni Oskari Tilli oli Tuomiokirkon kanttorina.

Sivorin aikana koulumme oppilaat olivat mukana varsin suurissakin tehtävissä sekä laulajina että soittajina. Kirkkovuoden suurista juhlista on adventti eräs merkittävimpiä pyhiä. Adventtitunnelman mahtavin tekijä on varmaan aina ollut Voglerian mahtava sävelruno "Hoosianna Daavidin poika".

Emil Sivori keräsi joka adventiksi monisatapäisen suuren poikakuoron, johon hän oli saanut mukaan poikia sekä meidän koulustamme että klassillisesta lyseosta ja eräistä muistakin kouluista, joissa hän oli myös laulunopettajana.

Meidän koulutalonamme oli vielä ennen vapaussotaa aivan Klassillisen lyseon vieressä sijaitseva koulurakennus. Koulujen alaluokan oppilaiden kesken oli silloin jo pitkään nahistelu ja jopa tapeltu. Meikäläiset haukkuivat klassillisen koulun oppilaita "lasisioiksi" ja he taas puolestaan Viipurin suomalaisen reaalilyseon, siis meidän silloisen koulumme oppilaita "realikoiksi". Tuo jos mikä suututti koulumme pieniä miehenalkuja, emmehän olleet mitään "likkoja".

Sivorilla oli kai jonkinlaista tuntumaa näistä vihollisuuksista ja niinpä hän sijoitti "Hoosianna"-laulajat adventti-iltana siten, että Klassillisen lyseon laulajapojat olivat tuomiokirkon urkuparvekkeen toisella puolella ja meidän koulumme pojat ison pilarin takana sen toisella puolella. Näin laulaminen sujuikin ilman kahinoita, vaikka poikien vihaiset äänet kiirivätkin kiivaina kirkon korkeisiin kattoholveihin. Tämä vain vahvisti "Hoosiannan" esityksen mahtavuutta. Se oli suuri menestys kuorolle ja enne kaikkea Sivorille. Laulu oli käynyt syvälle kirkkokansan sydämiin.

Agricolan päivänä suuri koulupoikakuoro soihtuineen kävi tuomiokirkon edessä olevalla Agricolan patsaalla laulamassa "Nouse riennä suomenkieli korkealle kaikumaan". Koulumme oppilaita oli runsaasti mukana tuossakin kuorossa.

Sivori perusti vuoden 1926 paikkeilla myös koulumme soittotaitoisista oppilaista kootun melkoisen orkesterin. Siinä soittivat mm. Henno Kamppuri,

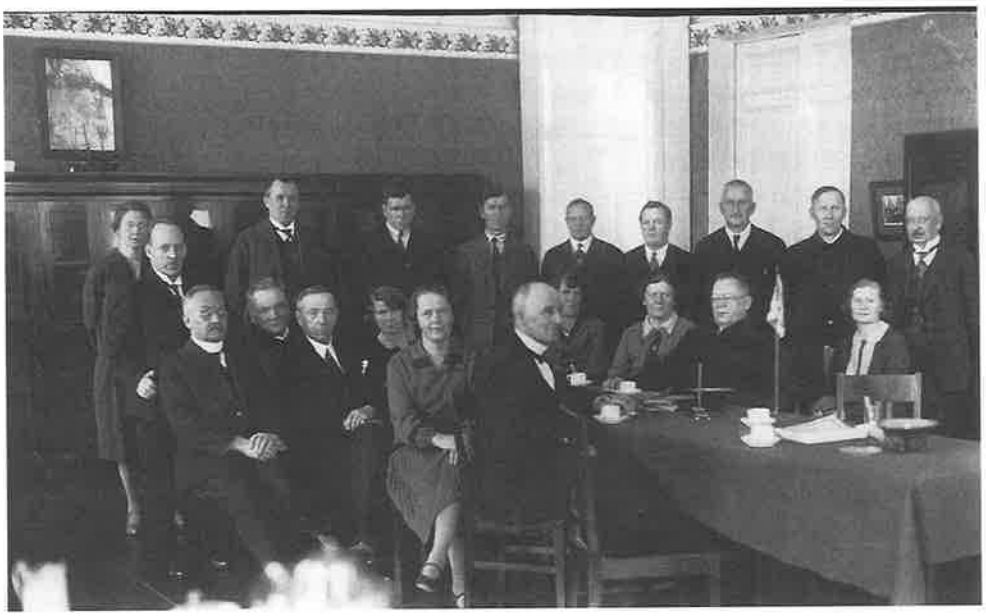

Viipurin Suomalaisen Lyseon opettajakunta 1930-luvun alussa. Edessä keskellä istumassa rehtori Aaro Markkanen. Istumassa kolmas vasemmalta Rurik Lindqvist. Seisomassa edessä ensimmäisenä vasemmalta Albert Raunto ("Piikki") ja toisena Lindqvistin takana Aksel Langi ("Letku"). Keskellä Markkasen takana seisomassa kaakeliuunin vieressä Viljo Nissilä; Viipurin Suomalaisen Kirjallisseuran sodan jälkeisten toimitteiden yksi niiden perustajista ja ahkerimmista kirjoittajista. (Kalevi Tillin kuvakokoelma).

Uuno Uutela, Usko Simola, Martti Hirvonen, Jorma Soiro ja Eino Saalasti. Orkesteri sammui Sivorin kuoltua helmikuussa vuonna 1929.

Koulumme oppilas V. Olavi Salmi muisteli erästä hauskaa Siivorin laulutuntia, jolloin Emppu (Emil Sivori) pisti pojat laulutunnillaan laulamaan yksitellen luokan edessä asianomaisen itse valitseman laulun.

Kun sitten tuli maalta kotoisin olevan Masan vuoro, hän lauloi laulustaan ensin ensimmäisen säkeistön peräti kuusi kertaa ja sitten toisen säkeistön kolme kertaa.

Emppu yritti keskeyttää hänet kun ensimmäistä säkeistöä oli kuultu jo neljä kertaa, mutta Masa vain jatkoi veisaamistaan. Kun taiteilijamme vihdoin lopetti pitkän esityksensä Emppu haukkoi henkeään ja kysyi:

- Mite sie tuolviisii lauloit sammaa säkkeistöö vaikk kui mont kertaa?

Masalla oli heti vastaus valmiina:

- A se ku on silviisii, et ku se miu mummo siel koton maal pist kananmunnii kattilaa, hä käsk miu heti alkaa veisata tätä miu lauluu. Ku mie olin veisant kuus kertaa ensimmäist säkkeistöö ni ne munat olliit puolkypsii ja jos mummo sit halus niist kovvii munnii ni mie viel jatkoin laulamal lisäks toista säkkeistöö kolme kertaa.

Emppu ihastui tuosta ikihyviksi vaikka sanoikin:

- Kuuleha sie Masa! Eihä myö tänn kouluu olla tult munnii keittelemmää!

Seuraavassa todistuksessa Masa sai kympin laulussa. Silloiset koulupojat oppivat hänet tuntemaan nimenomaan kaikkien rakastamana Emppuna.

Paljon huonomman kohtalon sai kokea Empun Laulutunnilla Masan kaveri Topi, joka valitsi laulukseen Savolaisten laulun. Hän erehtyi muuttamaan laulun sanoja eräässä säkeessä koulun tuhmien poikien keksimäksi värssyksi: "... tää kansa paljon kärsinyt ja sillin päätä järsinyt...".

Emppu julmistui ja suorastaan huusi Topille:

- Noi ei pilkata savolaisii, ei ne sen huonompii ihmisii o ku karjalaisetkaa. Saat tuost esityksestäs nelosen ja kaks tuntii jälki-istuntoo.

Minun omana kouluaikanani laulunopettajanamme oli jo Toivo Saarenpää. Aloittaessani käydä Suomalaista lyseota syksyllä vuonna 1929 Sivori oli kuollut saman vuoden keväällä niin kuin edellä jo totesin. Hänen seuraajansa Saarenpää oli armoitettu säveltäjä ja niinpä aloimme harjoitella hänen säveltämäänsä "Kalevan kansan laulua" laulutunneilla jo heti syksyllä koulun alkaessa. Luokan seinät senkuin tärisivät kun veisasimme hartaasti: "Et syntynyt Suomen kansa, et kasvanut Kalevan kansa...".

Saarenpää valitsi sitten meistä parhaat laulajat esiintymään "Päivän laulun" konsertissa tuon suuren kuoron vahvistuksena, kun Kalevan kansan laulua esitettiin konsertin päänumerona.

Vuonna 1935 Kalevalan 100-vuotisjuhlien yhteydessä pidetyssä SULASOL'in säveljuhlassa oli koulustamme esiintymässä Saarenpään kokoama 100-päinen kuoro, jossa lauloi 30 yliluokkalaista ja 70 alaluokkien oppilasta. Saman vuoden joulukuussa kuoro esiintyi yhdessä Viipurin Musiikinystäväin Orkesterin kanssa Sibelius-juhlien Sibelius-konsertissa Keskuskansankoululla Boris Sirpon johdolla. Kun pojat Keskuskansankoululla odottelivat juhlasalin takahuoneessa jonossa lavalle marssimista, Sirpo otti laukustaan sanomalehdellä suojatun pullonsa ja ryyppäsi siitä muutamia kulauksia. Eräs rohkeimmista pojista ajatteli silloin ääneen:

- Setä ryyppää viinaa!

Tähän Sirpo kiirehti selittelemään:

- Ei tämä viina, tämä musta kaffe!

Sirpo lähetti musiikkiopiston oppilaita monet kerrat soittamaan eri tilaisuuksissa. Itse jouduin tällä tavoin mm. esiintymään vuonna 1935 yhdessä

pianisti Irma Ruuskasen ja Ruotsalaisen lyseon violisti Pehr-Erik Flomanin kanssa Viipurin Raatihuoneella "Sjunde Januari"-juhlan 100-vuotistilaisuudessa, missä soitimme triona Mozartin "Eine kleine Nachtmusik". Sirpon oli pyydettävä lupa rehtori Aaro Markkaselta tähän, koska juhlaan sisältyvä illallinen tarjottiin Teatteriravintolassa. Koulun säännöthän eivät sallineet ilman rehtorin lupaa käydä anniskeluravintolassa.

Valtosen sisarukset "Harmony sisters" esiintyivät myös samassa tilaisuudessa Georg de Godzinskyn säestyksellä, joten olimme soittamassa tunnetussa seurassa.

Monet koulumme oppilaista, kuten mm. Heimo Haitto ja laulajapoika Yrjö Ojala, joutuivat samalla tavoin esiintymään monet kerrat Sirpon Musiikkiopiston lähettäminä monissa eri tilaisuuksissa.

Vaikka sekä Sivorin että Saarenpään ollessa laulunopettajinamme koulumme oppilaat esiintyivät kuorolaulajina sekä koulun omissa juhlissa että myös monissa suurissa juhlatilaisuuksissa koulun ulkopuolella, ei heidän aikanaan kuitenkaan ollut mitään vakituista koulun kuoroa. Laulajapojista koottiin aina tarpeen vaatiessa kuhunkin tilaisuuteen sopiva kuoro hyvissä ajoin ennen esiintymistä. Hyvinhän se niinkin kävi. Poikia ei tarvinnut vaivata käymään joka viikko säännöllisissä harjoituksissa, mistä olisi ollut vain turhaa vaivaa ja ajanhukkaa. Läksyjen luvuthan siitä olisivat vain kärsineet. Näin poikia ei rasitettu turhan takia. Kuhunkin juhlaan harjoiteltiin tarpeen mukaan.

Minun kouluaikanani Suomalaisessa lyseossa oli monta musiikkia harrastavaa oppilasta. Pianisteista tunnetuimpia olivat Risto Vento, Antti Riikonen, Martti Lintulahti, Hannu Manner ja Woldemar Sourander. Violisteista on erityisesti mainittava tuolta ajalta Usko Aro, Pentti Sauramo, Teppo Korpiranta ja Ensio Salonen. Venäläissyntyinen Boris Horkamo (Horobri) soitti myös joskus koulujuhlissa viulusooloja ja minä puolestani soittelin niissä selloa.

Jo vuonna 1930 muodostimme mainioitten kamarimuusikkojen Pentti Sauramon ja Ensio Salosen kanssa kvartetin, jonka pianistina oli muistaakseni Allan Kankkunen minun soittaessani silloin selloa. Repertoaarimme oli tuolloin kautta linjan klassillista kamarimusiikkia kuten Corellia, Vivaldia, Mozartia, Schubertia ja Beethovenia. Emme tavoitelleet tekniikkansa puolesta liian vaikeita esityksiä, vaan keskityimme oikeaan tulkinnalliseen eheyteen ja ennen kaikkea puhtaaseen sointiin. Kvartettimme hajosi kuitenkin melko pian kun Sauramosta tuli ylioppilas jo vuonna 1931 ja Salosesta heti seuraavana vuonna 1932.

Vähän myöhemmin muodostimme jälleen kvartetin hyvien violistien Teppo Korpirannan, Usko Aron ja hyvän ystäväni luokkatoverini Risto Vennon kanssa. Niinikään violistit Keijo Näppi ja Hannes Tani olivat usein mukana suurehkossa jousiyhtyeessä, jolloin soitimme sen ajan suosittuja operettisä-

velmiä. Minusta oli hauskaa soittaa niitä noiden sävelmien temmatessa sekä soittajat että niin nuoremman kuin varttuneemmankin kuulijakunnan mukaansa operettien romanttisiin maailmoihin.

Etenkin Paul Abrahamin operetit "Viktoria ja hänen husaarinsa", "Havaijin Kukka" ja "Tanssiva Savoy" olivat 1930-luvulla minun mielioperettejani monine tuttuine sävelmineen. "My golden baby, my beautiful baby, my darling, my sweetheart..." ja "Du schöne Blume von Hawai...". Nuo ja monet muut eri operettien iskelmät olivat silloin kaikkien huulilla kun Paul Abrahamin sävelten tahdissa pyöriteltiin tyttöjä koulujuhlissa. Hänen musiikkiaan kuultiin kaikkialla.

Veljeni soitti Abrahamin musiikkia usein Eero Selinin jousiorkesterissa Espilän edessä olevalla soittolavalla Torkkelin puistossa käyskentelevän ja Espilän terassilla istuvan yleisön iloksi.

Teppo Korpirannan tultua ylioppilaaksi saimme yhtyeeseemme jo poikasena kuuluisaksi tulleen Viipurin Musiikkiopiston johtajan Boris Sirpon kouluttaman violistin Heimo Haiton. Hän oli koulumme alaluokilla kun minä olin jo lukiossa.

Heimo Haitto oli innokas tyttöjen perään jo nuorena poikana. Kun kvartettiharjoituksemme olivat talvisin tuskin alkaneet, hän pisti viulunsa pian viululaatikkoon ja hihkaisi minulle:

- Hei Kale, miu pittää täst lähtee Salakkalahen luistinradall. Tytöt jo siell uottaa minnuu. Kyll mie ossaan nää nuotit soittaa "primavistaa".

Samanlaisen huomion hänen kiinnostuksestaan tyttöihin oli tehnyt myös Heimon asuessa Sirpoilla näiden taloudenhoitaja Anna Söderblom, joka kertoi Heimon edesottamuksista näin:

- Välist hää toi paljo tyttölöi kyllää, ku Sirpot ei olleet koton ja siin sit leikki piisas.

Anna Söderblom kertoi vielä lisääkin Heimon soittamisesta näin:

- Hää harjoittel ain vierashuonees ja kyl mie ihako kuulisin vielkii, ku hää soittelee. Ko hää joskus radioskii essintyy, ni mie kohtsiltää tunnen et se on Heimo, ku siell soittelee.

Ollessani kuudennella luokalla koulutoverini Risto Vento, joka oli koulujuhlissa ja muuallakin soittavan, koulunuorison suosiman tanssiorkesteri "Rhythmic Lads"": n pianisti, pyysi minua kokoamaan lauluyhtyeen, joka esittäisi sen ajan suosituimpia iskelmiä, mahdollisesti myös "Rhythmic Lads":n kanssa. Tuon orkesterin kitaristina oli violistina jo kunnostautunut Teppo Korpiranta eli "Haipa" ja rumpulina eli patteristina naapurikoulun kasvatti Rolf Karni.

Sainkin luokkatoverini Jaakko Odrischinskyn ja Tuukka Talvion innostumaan asiasta. Myös koulumme oppilas Hannu Manner tuli myöhemmin hy-

vänä bassona mukaan yhtyeeseen, josta näin muodostui laulukvartetti.

Risto Vento hankki suoraan sukulaisiltaan Yhdysvalloista kaikkein uusimpien amerikkalaisten menestyssävelmien pianonuotit, joiden mukaan sovitin nuo kappaleet laulutriolle ja laulukvartetille. Kun harjoittelimme sitten meillä kotona noita kappaleita, alapuolellamme asuva varatuomari soitti meille kesken harjoituksiamme suorastaan huutaen puhelimeen:

- Etteks työ jo ihmees lopeta tuot hirviää jyskyttämist. Koht lamputkii puttoo katost eikä mörkökää jaksa tuollast kuulla.

Aiheuttamamme meteli ei kuitenkaan ollut läheskään sellaista karjumista ja rämpyttämistä kuin nykyinen "rautalankamusiikki".

Kun sitten esiinnyimme ensimmäistä kertaa koulumme toverikunnan juhlissa lauloimme Gerschwinin kappaleita Fred Astarin filmistä "Shall we dance". Erkki Sarviala ja Reino Vaalavuo tehostivat esityksiämme steppaamalla niiden tahdissa yleisön edessä. Kaikki olimme poltetulla korkilla tuhrineet itsemme mustiksi neekereiksi ja steppaajilla oli lisäksi valkoiset smokkia muistuttavat asut päällään. Rehtorimme Aaro Markkanenkin oli seuramassa ohjelmaamme, josta hän oli ilmeisen tyytyväinen, koska nauroi makeasti showesityksellemme eikä esittänyt jälkeenpäin siitä mitään huomautuksia.

Tuona talvena laulukvartettimme esiintyi myös Viipurin radiossa, mistä saimme myönteistä palautetta etenkin koulunuorisolta. Muistan kuinka riemuisasti meidät vastaanotettiin poistuessamme radion studiorakennuksesta Karjalankadulle.

Luokkatoverini Antti Riikonen oli pianistina "Rytmi"-nimisessä tanssiorkesterissa, joka soitti etenkin Tammisuon työväentalolla, mutta myös Viljelyksen salissa ja Kauppaklubilla sekä joskus harvemmin Upseerikerholla. Näin hän ansaitsi sievoiset rahat opiskelua varten. Antti Riikonen huolehti myös miltei aina koulujuhlien alkusoitosta. Vielä Helsingissäkin kuulin hänen soittoaan usein viipurilaisten "maanpakolaisten" tilaisuuksissa.

Koulun aamurukouksissa säestivät urkuharmonilla virrenveisuuta useimmiten Risto Vento, mutta myös Martti Lintulahti ja Woldemar Sourander hoitivat monet vuodet tuota tehtävää.

Vuonna 1934 Viipurissa esitettiin saksalaisen Paul Hindemithin säveltämä lastenooppera "Me rakennamme kaupungin". Boris Sirpo oli valmistanut tämän esityksen huolella Viipurin Musiikkiopiston järjestämän ja kouluttaman lapsikuoron ja lapsiorkesterin voimin, joissa oli laulamassa ja soittamassa monia koulumme oppilaita. Koulumme oppilas Yrjö Ojala esitti loistavana lapsilaulajana tässä oopperassa keskeistä roolia. Toisessakin "Matka maailman ympäri"-nimisessä lapsioopperassa oli koulumme oppilaita mukana suuressa lapsikuorossa vuonna 1936.

Heimo Haitosta kehittyi kuitenkin kuuluisin koulumme käynyt muusikko.

Helmikuussa vuonna 1939 hän antoi 13-vuotiaana konsertin Helsingissä soittamalla taiturillisesti Mozartin, Vieuxtempsin ja Paganinin viulukonsertot. Saman vuoden huhtikuussa hän voitti Lontoon Musiikkiakatemian nuorille violisteille järjestämän kansanvälisen kilpailun. Tätä kilpailua varten professori Richard Faltin antoi hänen käyttöönsä hienon Guarneri-viulun.

Kesällä ennen talvisodan syttymistä Heimo Haitosta valmistui elokuva "Pikku pelimanni". Hän itse näytteli ja soitti tuossa viehättävässä filmissä, josta tuli suuri menestys.

Kun talvisota syttyi Heimo Haitto ja Boris Sirpo lähtivät Skandinavian maihin hankkimaan musiikillaan rahaa Suomen hädänalaisille. Sieltä heidän matkansa jatkui vuonna 1940 Yhdysvaltoihin. Haitto konsertoi Amerikassa varoja sotaa käyvälle kotimaalleen entisen presidentti Hooverin toimiessa tämän laajan konserttimatkan suojelijana. Yli neljästäsadasta konsertista kertyi melkoinen rahasumma Suomen hyväksi.

Pentti Sauramosta tuli puolestaan rutinoitu kamarimuusikko. Hän oli pitkään Suomen Kamarimusiikkiyhdistyksen puheenjohtajana. Hän toimi sitten kauan liike-elämän johtotehtävissä ennen eläkkeelle siirtymistään, mutta musiikki pysyi aina hänen harrastuksenaan.

Me entiset Suomalaisen lyseon pojat muistamme kiitollisina kouluamme, joka niin monella tavalla tuki ja edisti musiikkiharrastuksiamme.

Pekka V. Virtanen

August Saaristo – suomalainen tehtailija Viipurissa

August Saaristo nuorena miehenä vaimonsa Annan (o.s. Väisänen) kanssa 1903. Heillä oli kaikkiaan kahdeksan lasta, joista 7 eli aikuisikään.

Hieman yli 100 vuotta sitten syntyi Viipurissa "Aug. Saariston Konepaja", jota voidaan pitää yhtenä suomalaisen ja suomenkielisen teollisuustoiminnan uranuurtajana Viipurissa. Sen perustaja *August Evert Saaristo* (ent. *Sulin*) syntyi Tampereella 28.6.1872 ja kuoli Viipurissa 31.3.1936. Isä *Oskar* oli ammatiltaan puuseppä. Yksi Augustin veljistä oli metallisorvari *Väinö Sulin*, ja hän oli mukana *Matti Kurikan* perustaessa Sointula -nimistä ihanneyhteiskuntaa British Columbiaan Kanadaan. Toinen veli *Jussi Sulin* muutti Yhdysvaltoihin, jossa myös kuoli. Augustille riitti lyhyempi muuttomatka, Tampereelta Viipuriin.

August kävi Tampereen teollisuuskoulun koneosaston 1897–99 ja sen ohella suoritti myös erillisen sähkökurssin. Päästötodistuksen keskiarvo oli 9 ja hänet palkittiinkin koulun päätyttyä stipendillä. Hän oli suomentanut nimensä Saaristoksi jo niin varhain, että ainakin 1898 annetussa teollisuuskoulun 1. luokan todistuksessa oli nimenä Saaristo.

Vuonna 1913 julkaistussa laajassa ja kaksikielisessä "Kotimaisen teollisuuden albumissa" on yksi sivu omistettu myös Augustille ja hänen konepajalleen. Sii-

[1] Kotimaisen teollisuuden albumi s. 149.

SÄHKÖOSOITE: SAARISTO. TELEFOONI N:o 117.

AUG. SAARISTO

KONEPAJA, RAUTA JA METALLIVALIMO
VESIJOHTO JA RAKENNUSPAJA

WIIPURI, KATARIINANKATU 55. kuun päivä 19

Valmistaa:

Höyrykoneita ja kattiloita,
Petroleumi- ja bensiinimoottoreita,
Betoonikoneita ja kaikenlaatuisia muita teollisuudessa tarvittavia koneita,
Vesi- ja öljysäiliöitä,
Elevaattoreita,
Rakennustakeita,
Rauta-aitoja, portteja ja tikarappuja,
Porras- ja balkonikaiteita,
Rautasänkyjä,
Kylpyuunia ja ammeita,
Vesi- ja ilmaklosetteja
y. m. y. m.

Myy varastosta:

Akselia, laakereita,
Hihnapyöriä ja valittimia,
Putkia ja putkiosia,
Hanoja ja venttiilejä,
Höyrykattilan varustimia.

Asettaa:

Voimansiirtolaitteksia
(transmissioneja)
y. m. y. m.

Saariston Konepajan kirjelomake ja seuraavassa kuvassa kirjelomake.

nä esitetään muun muassa seuraavaa:[1]

Saariston Konepajan liikelahja – paperiveitsi.

"August Saaristo oli ennen oman konepajan perustamista, mikä tapahtui 1901, työskennellyt piirustajana Viipurin konepajassa ja lisäksi ollut työssä Venäjällä 5 vuotena ynnä jonkin aikaa myös Saksassa ja Ruotsissa. Konepajassa mainitaan työväen määräksi 50, mutta joskus enemmänkin. Erikoisalana olivat aluksi vesijohto- ja peltityöt, mutta myöhemmin kaikenlaiset koneet, höyrykattilat, voimansiirtolaitokset, rakennustakeet ja rautaportit, sementti- ja huopakoneet, elevaattorit sekä myös rautasängyt sairaaloihin."

Tässä vankan kirjan kokoisessa albumissa on myös kaksi valokuvaa, toisessa konepaja ulkoa ja toisessa sisältä. Valitettavasti kuvien laatu on varsin heikko.

Toinen aikalaislähde on 1915 ilmestynyt kokoomateos Viborgs stad under 6 årtionden 1855-1915. Siinä kerrotaan kuinka heti vuosisadan alussa esiintyi Viipurissa pyrkimystä osuuskuntapohjaisen konepajan perustamiseen ja että August Saaristo oli hankkeen innokas kannattaja. Kun se kuitenkin kuivui kokoon, otti herra Saaristo aloitteen omiin käsiin ja perusti 1901 Suokatu 3:ssa konepajan. Yritys kasvoi kuitenkin niin, että jo 1904 piti löytää väljempi tontti ja niin Saaristo osti silloisen Katariinankadun (eli myöhemmän Linnankadun) loppupäästä tontin, jonka osoite oli Katariinankatu 55.[2]

Sama lähde kertoi edelleen, että aluksi herra S. erikoistui vesijohto- ja peltitöihin, mutta pian yritys laajeni tekemään kaikkia konepajatöitä, myös valimoalaan kuuluvia.[3] Työväen määräksi ilmoitettiin n. 60. Perimätiedon mukaan Saariston konepaja toimitti huomattavan määrän rauta-aitoja myös Pietariin. Suomen puistoihin toimitettiin muun muassa ns. koivunrunkopenkkejä. Saaristo toi yrityksen toimialan esiin myös sanomalehti-ilmoituksissa.

August oli ilmeisesti moderni liikkeenjohtaja suhdetoimintamielessä. Hän muun muassa teki konepajassaan liikelahjoiksi paperiveitsiä, joiden kädensijassa lukee toisella puolen *"Aug. Saaristo, konepaja, Wiipuri"* ja toisella puolella *"Aug. Saaristo, Mekaniska verkstad, Wiborg"*. Nämä veitset oli niin hyvin muotoiltu, että parempia saa vieläkin etsiä; kirjoittajan kotona on yksi vielä tallessa ja vakituisessa käytössä.

---

[2] Viborgs stad under 6 årtionden. Östra Finlands Tryckeri, Viborg 1915.

[3] Yksi esimerkki vaativista töistä liittyy 1900-luvun alkupuolella valmistuneeseen Hackman & Co:n hienoon liikepalatsiin. Sen alihankkijoiden joukossa oli Arkitekten-lehden (December 1909) mukaan myös Saariston konepaja, joka vastasi peltitöistä ja pronssiin valetusta portista.

Tehtailijaa miehuusvuosinaan esittää oheinen kuva, jossa kasvoja kuvataan eri puolilta ja silmään pistää oikean silmän peittävä musta lappu. Se oli seurausta konepajalla sattuneesta työtapaturmasta, jossa palava kipinä lensi silmille. Toinen silmä pystyttiin pelastamaan.

Vaikka August Saaristo olikin ennen kaikkea tehtailija tai konepajan omistaja, hänellä oli muitakin harrastuksia, joista yksi liittyi taksiautoiluun. Seuraava lainaus on Suomen autoilijaliiton äänenkannattajasta Autoilija -lehdestä vuoden 1934 joulukuulta.

"25 vuotta sitten keväällä armon vuonna 1909, otti ensimäiset esikoisaskeleensa Karjalan kadun Espilän puoleisten lehmusten suojaavassa siimeksessä uranuurtaja vuokra-auto, aukaisten näin ollen vuokra-autoliikenteen Viipurissa ja myöskin koko Karjalassa. ensimmäinen vuokra-auto. Esikoinen, syntyperäisenä ranskalaisena, oli saanut nimekseen De Dion Bouton, ja oli varustettu yksisylinterisellä neljätahtisella koneella, joka toimi patterisytytyksellä. Valonheittäjien virkaa toimittivat korkealle kahdenpuolen kuljettajan istuinta asetetut petroolilyhdyt. Vaihteita oli kolme, joista kaksi eteenpäin ja yksi taaksepäin. Auton hankkijaksi mainittiin "edistyshaluinen ja tarmokas teollisuusmies" August Saaristo.

Kuljettajan tehtävät Saaristo oli uskonut "autonkuljetustaidon omaavalle" herra A. Mannerille ja myöhemmin herra J. Aspelinille. Seuraavana kesänä 1910 asetti Saaristo liikenteelle suuremman ja ajanmukaisemman avo- ja umpikorilla varustetun 7 hengen Levard Bajardin, joka edusti jo kehittyneempää autotekniikkaa; siinä oli mm. 22 hevosvoiman 4-sylinterinen moottori ja karbiidivalot".

Artikkeli kertoo edelleen, että auto tuolloin herätti kaikkialla huomiota ja pelonsekaista kunnioitusta, maanteillä auton kohtaaminen saattoi aiheuttaa hevosissa ja niiden isännissä suoranaista pakokauhua. Autonomistajille tuottivat huolta ja mielipahaa ne monet valitukset, korvausvaatimukset ja oikeudenkäynnit, joita aiheuttivat ne, jotka uskoivat joutuneensa kärsimään auton aiheuttamista haitoista. Tietoa tämän yritystoiminnan kestosta ei tämän kirjoittajalla ole, mutta perimätieto kertoo sen olleen tappiollista.

Tehtailija August Saaristo.

Edellä todetun vahvistaa Tapani Mauranen Suomen taksiliikenteen historiaa käsittelevässä teoksessaan. Siinä hän

Saariston asuintalo konepajan tontilla.

mainitsee lisäksi, että keväällä 1909 "joku herra Ylander" Helsingistä ilmestyi Viipuriin kahden automobiilinsa kanssa mutta lähti pois kesken kesän, minkä jälkeen tehtailija August Saaristo aloitti vuokra-autoliikenteen.[4]

Saariston perheelle rakennettiin tehdastontin toiseen laitaan edustava asuinrakennus hieman ensimmäisten tehdastilojen jälkeen, ilmeisesti 1906. Se on yhä pystyssä ja hyvin kunnossa pidetty. Rakennuksen suunnitteli perheystävä, rakennusmestari Theodor Gessler. Siinä oli 5 huonetta sekä keittiö ja apulaisenhuone. Oheisesta nykytilannekuvasta päätellen siinä oli myös runsaasti kellaritilaa. Kun tehdas myytiin, oli myös asuintalosta luovuttava, tosin noin vuoden viiveellä. Uusi asunto hankittiin ns. rakennusmestarien talosta Kaarlonkatu (myöh. Pormestarinkatu) 6:ssa.

August Saaristo oli hyvä ammattimies, mutta osasi myös hoitaa liikkeen suhdetoimintaa ulospäin. Yrityksen sisällä tilanne oli ilmeisesti toisenlainen. Hän oli vanhan ajan patriarkaalinen johtaja, jonka sana oli laki. Ne työntekijät, jotka olivat hyviä ammattimiehiä ja nöyriä tottelemaan, saivat hyvän kohtelun, mutta ne, jotka halusivat esittää vaatimuksia, suututtivat johtajan her-

[4] Mauranen 1995

kästi. Useita työmiehiään August pelasti teloitukselta kansalaissodan/vapaussodan jälkiselvittelyissä, kun näiden puolisot pyysivät häntä todistamaan miehen puolesta. Tehtailijan sanalla oli vielä painoa, vaikka firma oli myyty jo puolisentoista vuotta aikaisemmin.

August Saaristoa voidaan pitää merkittävänä yrittäjänä Viipurissa myös suomalaisuutensa vuoksi. Kaupungin elinkeinothan olivat pitkään olleet ruotsalaisten, saksalaisten ja venäläisten sukujen käsissä. Saariston konepaja oli aikanaan suurin yksityinen konepaja kaupungissa; tuntuvasti kookkaampi tosin oli omalla erikoisalallaan toimiva Valtionrautateiden konepaja. Viipurin historian IV osassa kertoo Martti Lakio tilastotietoja Viipurin suurimmista teollisuuslaitoksista vuonna 1910. Sen mukaan suurin oli Tupakkatehdas F. Sergejeff 526 työntekijällään. Sitten seurasivat VR:n konepaja (435), Koneellinen kiviveistämö (91), Viipurin Tupakkatehdas (71), Paul Wahl & Co:n sähkölaitetehdas (70), Viipurin sementtivalimo ja as-

"Kaukolan kartano" vuonna 1931. Taustalla näkyy Suomenvedenpohjaa.

falttitehdas (64), Paita- ja kravattitehdas (64), kirjapaino (56), olutpanimo (56), puuseppätehdas (50), Newskin steariiniyhtön kynttilätehdas (44) ja kahdentenatoista Aug. Saariston Konepaja (42).[5]

Kun VR:n konepaja palveli vain rautateitä – Viipurihan oli aikanaan maan merkittävin rautateiden solmukohta viiteen suuntaan lähtevine ratoineen – voidaan Saariston konepajaa pitää tuolloin alansa suurimpana yrityksenä Viipurissa. August itse oli varsin kielitaitoinen mies, olihan hän työskennellyt aikanaan myös Ruotsissa, Saksassa ja Venäjällä ja tehnyt kauppaa Venäjälle.

August Saaristo ja Pekka V. Virtanen n. 1931.

Ensimmäisen maailmansodan aikana firma tuotti hyvin, ja niinpä hän vuonna 1916 myi yrityksensä ollessaan vasta 44-vuotias. Hän ilmoitti perheelleen, että tällä hinnalla hän tulee toimeen elämänsä loppuun asti tarvitsematta enää muita ansiotöitä. Ei kyllä tarvinnutkaan, sillä hän selvisi omaisuudellaan kuolemaansa asti, mutta suurin osa siitä hävisi eri syistä. Yksi merkittävä syy oli, että hän oli heti liikkeen myytyään ostanut suurella summalla Venäjän valtion obligaatioita, joista sitten vain kahden vuoden osingot saatiin nostetuksi. Näitä arvottomia arvopapereita jäi perinnöksi suvullekin. Myös itsenäisyysajan alkuvuosien inflaatio söi säästöjen arvoa. Eräät varomattomat takaukset aiheuttivat samoin tappioita.

Onneksi hän osti 1925 Viipurin maalaiskunnasta Suomenvedenpohjan rannalta "Kaukolan kartanon" (tai oikeammin sen noin 10 hehtaarin tilan mikä aikanaan suuresta kartanosta oli jäljellä). Se takasi hänelle ja perheelle asunnon ja osan elantoa sotiin asti.[6] Oheinen kuva osoittaa millainen tämä tila oli 1930-luvulla. August rakensi päärakennukseen samanko-

---

[5] Lakio 1982 s. 415-416

6) Tästä "kartanosta" on tietoja mm. Otto-Iivari Meurmanin teoksessa "Viipurin pitäjän historia III. Kartanot" sekä Kalevi Leinon kirjassa "Suomenvedenpohja. Kyliä talosta taloon". Molemmissa on puutteita ja osaksi virheellisiä tietoja.

koisen laajennuksen sekä suuren ulkorakennuksen. Kaivo oli rakennettava ja hän myös sähköisti rakennuksensa omin voimin, kun pätevyyttä riitti. Puhelinkin tuli hankittua pian.

Aikaansa August kulutti talon isännän töissä ja mm. lukemalla. Hyvää huolta hän piti myös ensimmäisestä lapsenlapsestaan eli tämän kirjoittajasta.

Kirjallisuutta

- Anon.:Muistelmia ammattiautoilun synnystä ja kehityksestä Viipurissa neljännesvuosisadan aikana. Autoilija-lehti, joulukuu 1934.
- Kotimaisen teollisuuden albumi. Julkaisija Helsingin kustannusosakeyhtiö, 1913.
- Lakio, Martti: Talouselämä. Teoksessa Viipurin kaupungin historia, IV osa. Torkkelin Säätiö 1982.
- Leino, Kalevi: Suomenvedenpohja. Kyliä talosta taloon. Lahti 1991.
- Mauranen, Tapani: Taksi. Matka suomalaisen taksin historiaan. Suomen taksiliitto 1995 .
- Meurman, Otto-Iivari: Viipurin pitäjän historia. Kyliä talosta taloon. 2. korjattu painos. Viipurin pitäjäsäätiö ym. 1985.
- Viborgs stad under 6 årtionden 1855-1915. Östra Finlands Tryckeri, Viborg 1915.

Asko Kousa

Partiolaiset Viipurin katukuvassa, leireillä ja retkillä

Viipuri oli Suomen itsenäisyyden aikana nuorison kaupunki. Mitä erilaisin nuorisotoiminta kukoisti, eikä mistään kuulunut nykyään niin tavanmukaista mankumista "tää on ihan mätä paikka, ku täällä ei ole edes kahta diskoakaan". Ehkä vanhempina aikoina ei ollut tarjolla eikä siis tarvittu niitten toinen toistaan erikoisempien toimintojen kirjoa, jota nykynuorisolle tarjotaan. Erilaisten toimintojen määrä ehkä oli silloin vähäisempi, mutta eri toiminnat olivat kai sitten vastaavasti tehokkaampia ja paremmin suunniteltuja ja johdettuja.

Ykkössijalla oli Viipurissa ennen kaikkea urheilutoiminta. Ei tarvitse kuin vain muistaa Viipurin Urheilijoiden 3000-päinen poikaosasto tai viipurilaisten palloiluseurojen Sudet. ViPS, Ilves ja Sorvalin Veikot seuroilla oli hallitseva asema Suomen juniori- ja mestaruussarjapalloilussa, Viipurin Nyrkkeilijöillä ja Viipurin Voimailijoilla voimalajeissa sekä Talikkalan Tovereiden Talikkalan Taitovoimistelijoiden ryhmällä voimistelussa. Siispä voi todeta, että tehokasta nuorisotoimintaa löytyi kaupungissa.

Mutta myös muu nuorisotoiminta kukoisti. Musiikki, nuorisoseuratoiminta, tanhuaminen, näyttämötaide, suojeluskunta- ja sotilaspoikatoiminta ja partioliike toimivat vireästi, vain joitakin nuorisotoimintamuotoja mainitakseni.

Sir Robert Baden-Powellin vuonna 1907-08 perustama partioliike sai aikaan suuren innostuksen myös Suomessa. Ensimmäisen partiolippukunnan perusti Ahvenanmaalle kirkkoherra K. G. E. Mosander 1910 ja keväällä 1911 oli toiminnassa jo kymmenittäin partiolippukuntia eri puolilla Suomea. Niin myös Viipurissa perustettiin Viipurin NMKY:n Toimenpojat ja Viipurin Tähtipojat ja -tytöt, sekä 1911 ruotsinkielinen Wiborgs Scoutkår. Panslavistinen kenraalikuvernööri F. A. Seyn sai kuitenkin aikaan sen, että 20.9.1911 partioliike Suomessa kiellettiin. Toiminta jatkui sen jälkeen "maan alla" ja esimerkiksi urheilutoiminnaksi naamioituna mm. NMKY:n piirissä. Muutama päivä tsaarin kruunus-

ta luopumisen jälkeen vuonna 1917 syntyivät uudet partiolippukunnat eri puolilla Suomea. Partiolaiset pitivät ensimmäisen yhteisesiintymisen - paraatimarssin - 20.5.1917 Viipurissa.

Innostuksen vallassa perustettujen lippukuntien jäsenmäärät nousivat varsin korkeiksi, ollen monissa tapauksissa useampia satoja (mm. VTP:hen liittyi yli 1000 jäsentä). Silloin oli "suorastaan trendikästä" kuulua partioon. Useat lippukunnista perustettiin koulujen oppilaskuntiin.

Alkanut Vapaussota katkaisi kuitenkin partiotoiminnan lähes kokonaan. Sodan jälkeen vuonna 1919 toimi maassa kuitenkin 43 lippukuntaa, joskin niitten jäsenmäärät olivat huomattavasti pienentyneet. Viipurilaisista lippukunnista mainittakoon Karjalan Sissit, Korvenpojat (myöhemmin Viipurin Metsänkävijät), Papulan Partioveikot, Viborgs Scoutkår, Viborgs Svenska Girlscoutförening, Viipurin Metsäsissit, Viipurin NMKY:n Toimenpojat, Viipurin Suomalaisen Lyseon Eräpojat, Viipurin Suomalaiset Partiotytöt (vuodesta 1930 Viipurin Tyttöpartio) ja Viipurin Uuden Yhteiskoulun Partiopojat, joten lippukunnista ei ollut puutetta Karjalan pääkaupungissa. Myös valtakunnallinen keskusorganisaatio muotoutui näinä vuosina.

Toiminta, jonka tunnusmerkkejä olivat partiopukujen- ja -huivien lisäksi lierihatut ja erityiset partiosauvat, poikkesi jossain määrin nykyisestä toiminnasta, sillä eihän ollut käytettävissä kuin alkeellisia retkeily- ja leirivarusteita. Lisävarusteina olivat myös vartioitten itse tehdyt viirit, joitten lisäksi lippukunnilla oli komeat omat lippunsa, joita käytettiin paraateissa ja juhlissa, kuten esimerkiksi lupauksenantotilaisuuksissa. Suosittuja toimintomuotoja olivat erilaiset urheiluharrastukset sekä osittain nykyisen kaltaiset merkkisuoritukset. Marsseja ja näytöksiä järjestettiin usein suuren innostuksen vallassa. Liput olivat tavallisesti taiteilijoiden suunnittelemia ja ne vihittiin juhlallisesti käyttöön. Mainittakoon esimerkiksi, että Viipurin Tyttöpartio sai ensimmäisen lippunsa 27.3.1919 ja uuden lipun vuonna 1937. Tämä lippu jäi Viipuriin, mutta sen kopio (joka nyt on Partiomuseossa) vihittiin Helsingissä vuonna 1950. Toimenpoikien ensimmäinen lippu vihittiin v.1920 (sen kopio luovutettiin Lahden NMKY:lle sotien jälkeen). Korvenpoikien (Metsäkävijät) ensimmäinen lippu vihittiin vuonna 1921 ja uudempi, taiteilija Joel Asikaisen piirtämä Metsänkävijälippu vuonna 1927. Nykyinen lippu on myös Asikaisen piirtämä vuodelta 1949.

Suuri innostus leimasi alkuvuosia, ja etenkin Toimenpojat, Viipurin Tyttöpartio (VTP) ja vuonna 1924 Suomen Metsäkävijäliittoon liittynyt Viipurin Metsänkävijät (aikaisemmin Korvenpojat) vahvistivat toimintaansa aktiivisten ja tehokkaiden johtajien ansiosta. Monista Viipurin partiotoimintaan vaikuttaneista kannattaa mainita esimerkiksi Elli Karvinen (VTP), Reino Pentikäinen ja Aulis Lepistö (Toimenpojat), Erkki Karvinen, Ape Vistala ja Ilmari Vainio (Metsänkävijät) ja Reino Herranen (Karjalan Sissit), sekä ruotsinkielisellä puolella Ire-

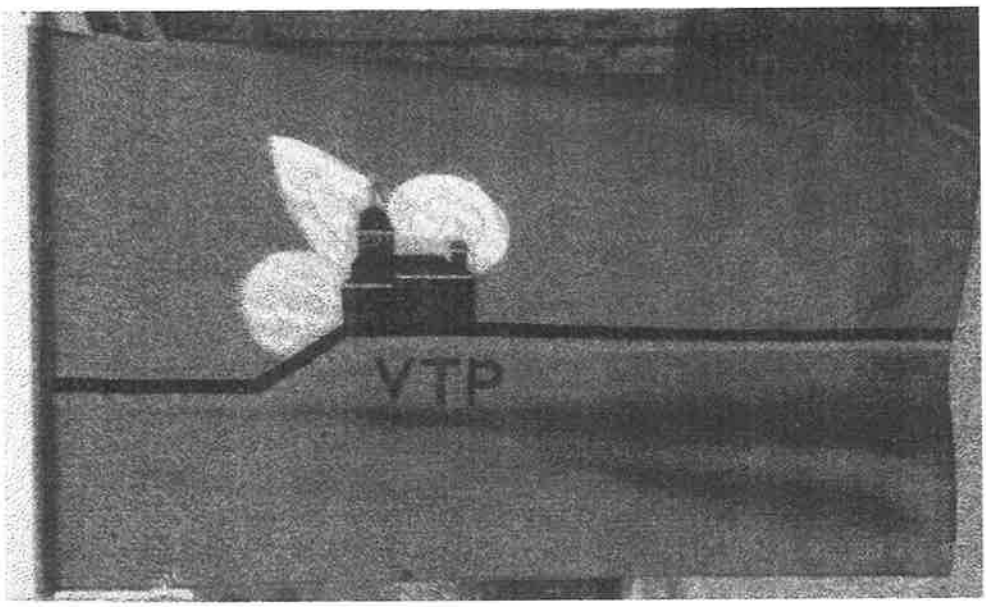

Viipurin Tyttöpartion lippu vuodelta 1937. Pohjaväri on sininen.

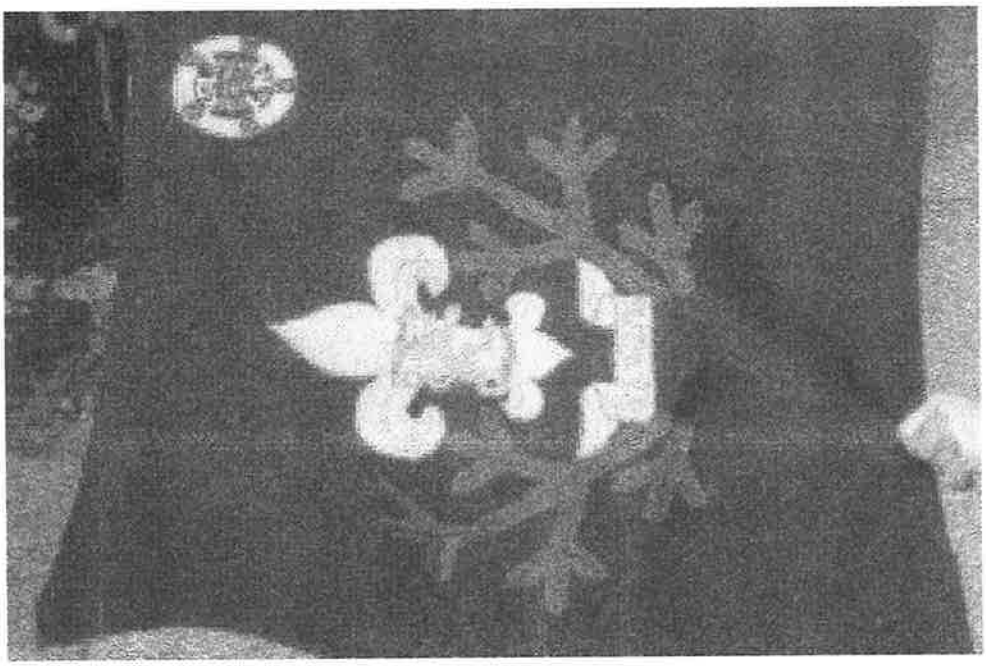

Viipurin NMKY:n Toimenpoiien lippu vuodelta 1920. Pohjaväri on sininen.

ne Graevenitz (Wiborgs Scoutflickor) ja Max Alfthan (Wiborgs Scoutkår), mutta koska partiotoiminta on nuorten itsensä johtamaa toimintaa, listaan voitaisiin lisätä kymmeniä, jopa satoja nimiä.

Toiminnan tehostumiseen alkuvuosina vaikutti positiivisesti myös se, että syntyi useita erilaisia ryhmittymiä, joitten keskeinen kilpailu ja ryhmien sisäinen yhteistoiminta suuresti laajensi toimintamahdollisuuksia ja partiokoulutusta, esimerkiksi erilaisten kurssien, leirien ja kilpailutoiminnan muodossa. 1920-luvun alkupuolella partioliitot olivat sekä tyttö- että poikalippukuntia käsittäviä sekaliittoja, mutta myöhemmin lippukuntien joukossa sekalippukunnat hävisivät, ja tyttö- ja poikalippukuntien toimintaa väritti erilaisten toimintamuotojen erikoistuminen. Viipurissa toimivat ruotsinkieliset pojat ja tytöt samassa lippukunnassa (Wiborgs Scoutkår) vuosina 1920-1932. Viidensillä partiopäivillä vuonna 1920 oli toiminta Suomessa jakaantunut kolmeksi eri partioliitoksi: Suomen Partioliitto, Finlands Svenska Scoutbrigad (vuodesta 1922 alkaen Finlands Svenska Scoutförbund, FSSF) ja Suomen Vapaa Partioryhmä -Finlands Fria Scoutbrigad (SVPR-FFSB). Virallisen partio-organisaation oheen syntyi myös aatteellisia yhteistyöryhmiä kuten Päiväpoikien Liitto, NMKY:n partioryhmä, Metsänkävijäin Liitto ja Partiosissit, joihin yhtyivät samaa nimeä tai tunnuksia kantavat lippukunnat. Näitten ryhmien yhteistoiminnasta hyötyivät myös niihin kuuluneet viipurilaiset lippukunnat.

Alkuvuosina usein kaupungilla näkynyt marssi- ja esiintymistoiminta, kuten paraatit itsenäisyyspäivinä, Yrjönpäivänä, yhteiset toripäivät, leirinäytökset Huusniemessä, Havin valleilla ja Tervaniemellä oli kuitenkin vain vähäinen näkyvä osa Viipurin partiotoimintaa, sillä pääosan toiminnasta muodosti kuitenkin toiminta maastossa, retkillä, leireillä, vaelluksilla ja erilaisissa maastokilpailuissa, joita Partiopiirin alueella järjestettiin runsaasti. Vuoden 1929 näyteleirillä kerättiin varoja Englannin Jamboreen matkaa varten. Myös järjestettiin yhteisiä "herätysretkiä" maaseudulle, missä niitten seurauksena virisi runsaasti partiotoimintaa. Vuonna 1926 järjesti Viipurin Suomalainen Tyttöpartio erityisen teatterijuhlan.

Retkeily- ja leiripaikkoja olivat useimmille lippukunnille Härkävuoren-Laihalammen maasto, Karisalmi, Seivästö, Talin Lyykylä, Lihaniemi, Papula, Markkovilla, Monrepos ja Ventelä, vain suosituimmat kohteet mainitakseni. Retken suunnan määräsi usein se, että kohteessa oli jonkin lippukunnan jäsenen tai tukijan kesämökki, maja tai vastaava. Lippukuntien vähitellen vaurastuttua omatoimisen varainhankinnan tai lahjoitusten kautta syntyi porukoille omia leirialueita ja majoja. Niinpä esimerkiksi Wiborgs Scoutkår'illa oli maja Kämärällä ja Viipurin Tyttöpartiolla maja (vuodesta 1932) Lyytikkälän siirtolapuutarhassa. Toistuvia, suosittuja leiripaikkoja olivat mm. Santasaari Säkkijärven Vilaniemessä (Metsänkävijät ja Saaren Sissit), Talin Lyy-

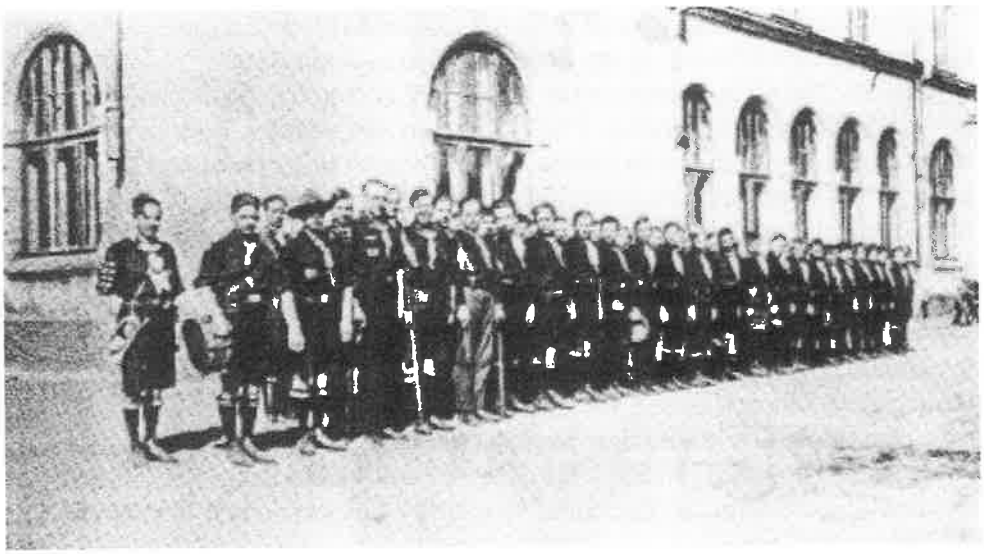

Viippurin Metsänkävijät v. 1927.

kylä (Toimenpojat ja Wiborgs Scoutkår) ja Simolan Ruokojärvi (VTP).

Lippukunnat järjestivät omia leirejä lähes joka vuosi, mikäli erilaisia liittoleirejä tai järjestön yhteisiä leirejä ei kyseisenä vuosina ollut. Käytettävissä olevien tietojen mukaan eri lippukunnat osallistuivat oli mm. seuraaville leireille tai järjestivät oman leirin:

Metsänkävijät: 1919 Suomen Partiopoikaliiton leirillä Porvoossa, 1920 Ylivedellä, 1921 Sairalassa, 1922 SPL:n leirillä Tampereella, 1924 Launatjoen Koskelanjoella, Karjalan partiopiirin leirillä Lappeenrannan Linnansaaressa, 1926 Säkkijärven Santasaaressa, 1927 Suomen Metsäkävijänliiton leirillä Aulangon Laukkaniemessä, 1928 Karisalmen Torakkalammella, 1929 Punkaharjun Kauvonniemessä, 1930 ja 1931 Säkkijärven Santasaaressa, 1932 Sievästössä, ja 1933 Viipurin Metsänkävijöitten järjestämä Metsänkävijäliiton leiri Säkkijärven Santasaaressa, 1934 Muolaan Hotakassa ja Karjalan Partiopiirin leirillä Joutsenon Honkilahdessa, 1935 SPL:n Kalevalaleirillä Lohjalla, 1936 Kultarantaleirillä Naantalissa, ja 1939 Lyykylässä ja Säkkijärven Santasaaressa.

Kuten yllä esitetystä yhden lippukunnan luettelosta käy ilmi, leiritointa oli varsin vilkasta, kun vielä muistaa, että niiden ohessa osallistuttiin myös kansanvälisille Jamboree leirille ja lippukunnan vartiot järjestivät lisäksi omia talvi- ja kesäleirejään.

Valitettavasti ei tämän kirjoittajalla ole vastaavaa täydellisempää listaa muitten lippukuntien leireistä, mutta mainittakoon tässä joitakin:

Viipurin NMKY:n Toimenpojat: 1919 SPL:n liittoleirillä Porvoossa, 1920 NMKY:n liittoleirillä Turussa, 1921 löydettiin leiripaikaksi Talin Lyykylä, jossa joka kesä järjestettiin leirejä siten, että teltat ja muut leirivarusteet tuotiin paikalle ja leiriläiset vaihtuivat tavallisimmin viikoittain. Vuonna 1929 NMKY:n liittoleirillä Turun Harvassa, 1932 Sinisen Partioliiton liittoleirillä Savonlinnan Kaupinsaaressa, 1936 Kultarantaleirillä Naantalissa ja 1938 talvileiri Antrean Kuorikoskella.

Wiborgs Scoutkår ja Wiborgs Scoutflickor: 1919 Ventelässä (tytöt), 1920 Lihaniemessä (pojat), 1925 Verlassa (tytöt), 1934 Lauttasaaren suurleiri. Muita leiripaikkoja olivat Kämärä, Juustila, Tali, Päätilä ja Lyykylä, jossa v.1927 Wiborgs Scoutkår järjesti Finlands Svenska Scoutförbundin liittoleirin.

Viipurin Tyttöpartio (VTP): 1923, -24, -25 Nuoraalla, 1927 Karisalmen Karisaaressa, 1930 Simolan Ruokojärvellä, 1931 Pohjoismainen johtajaleiri Keruulla.

Karjalan Sissit: leirialueena Perkjärven Särkjärvi

Myös muut viipurilaislippukunnat järjestivät omia leirejään ja osallistuivat Karjalan Partiopiirin leiri- ja muihin toimintoihin. Valitettavasti näistä ei ole saatavilla tarkempaa dokumentointia, sillä kaikkihan jäi Viipuriin.

Retkeily oli viipurilaislippukunnissa viikoittaista ja suuntautui varsin usein kaupungin lähimaastoon erilaisten partiotaitojen opettelun muodossa. Tällaisia retkikohteita olivat esimerkiksi Tammisuo, Papula, Tienhaara, Maaskola (Perilampi) ja Monrepos. Talvisin Viipurinlahden jää (joka kevätpuolella oli lujaa ja kirkasta) houkutteli luistimilla ja potkukelkoilla retkille lahden saaristoon ja rannoille. Suosittuja retkikohteita olivat silloin mm. Pappilanniemi, Lihaniemi, Tanhuvaara ja Venäjänsaari.

Pitemmät ja useampia päiviä kestäneet varsin monen lippukunnan retket suuntautuivat Härkävuoren-Laihalammin maastoon, jonne oli rakennettu havumajoja ja laavuja sekä Ventelään. "Muodissa" olivat myös pitkät vaellukset kuten Metsänkävijöiden Taipalsaaren ja Joensuun pyörämatkat ja Scoutkår'in "patikkamatkat" Antreaan ja Imatralle sekä 10 tunnissa tehty vaellus Wiipuri-Lauritsala-Wiipuri (70 km) ja Toimareitten polkupyörävaellukset Viipuri-Lappeenranta-Imatra-Viipuri ja Viipuri-Punkaharju-Viipuri, vain joitakin mainitakseni.

Vaelluksina voitaisiin myös pitää tavallisesti Viipurista Lähteneitä kilpailumuotoisia Maakuntaviestejä, joissa 20-30-miehiset lippukuntien pyöräilyjoukkueet ottivat mittaa toisistaan, matkan pituuden vaihdellessa. Maakuntaviestiin kuului myös mukana kuljetettava sanoma, jonka oli antanut joku merkkihenkilö, jolta sitä erityisesti käytiin pyytämässä ja jolle se tuotiin. Eri aikakirjoista on löytynyt seuraavat tiedot Maakuntaviesteistä:

	vuosi	*sanoman antaja*	*tiedossa oleva pituus*	*lpk:ia*	*poikia*	*maali*
I	1934	maaherra A. Manner	1500 km	15		Viipuri
II	1935	kenraali H. Öhqvist	1561 km	17	115	Viipuri
III	1936	piispa Y. Loimaranta	1841 km		250	Viipuri 114 t 7 min
IV	1937	pres. P-E. Svinhufvud				Markkovilla
V	1938	Mars. C. G. Mannerheim				Hki Kaivopuisto

Erilaiset partiotaitokilpailut lippukuntien ja vartioitten välillä olivat myös kovasti suosiossa. Viipurilaisten lippukuntien keskuudessa niistä tunnetuin oli konsuli Starckjohannin lahjoittamasta Yrjänä-patsaasta käyty vartioitten välinen kilpailu. Niitä käytiin kerran vuodessa 30-luvun molemmin puolin (ensimmäinen v.1926). Kilpailupaikat ja tehtävät vaihtelivat vuosittain, mutta mainittakoon suunnistus, ensiapu, viestitys, pelastusköyden heitto, teltan pystytyskilpailu, erilaiset pioneerityöt, Kim-leikin erilaiset muodot jne. Kilpailuyksikkönä oli erityinen kilpailuvartio, jonka vahvuus oli 1+6. Toimenpoikien kilpailuvartiot olivat näissä kilpailuissa menestyksellisiä ja Yrjänä-patsas pyrki jäämään Toimareiden kilpailukaappiin. Näistäkin kisoista on vain muutamista jäänyt tuloksia. Niinpä vuonna 1928 (III Yrjänäkilpailu) järjestys oli: 1. Toimenpojat, 2. Kotkat, 3. Metsänkävijät, ja 14.9.1930 järjestys oli: 1. Toimenpojat I, 2. Viipurin Metsänkävijät I, 3. Toimenpojat II, 4. Viipurin Metsänkävijät II, 6. Wiborgs Scoutkår. Vuonna 1933 järjestys oli: 1. Toimenpojat I, 2. Toimenpojat III, 3. Metsänkävijät, 4. Toimenpojat II, 5. Kotkat, 6. Wiborgs Scoutkår, 7. Metsänkävijät II. Kilpailujen järjestäjänä toimi Viipurin paikallisneuvosto.

Uutuutena tuli Suomen Metsänkävijäliiton Sähkösanomakilpailu (vuodesta 1926 lähtien), johon kunkin paikkakunnan Metsänkävijälippukunnan luonnolliset vartiot osallistuivat tehtävien suoritukseen ja kysymysten vastaamiseen kotipaikkakunnillaan. Kilpailutehtävät lähetettiin heille sähkösanomalla ja suorituksien pisteet ja vastaukset toimitettiin järjestäjälippukunnalle kisa-ajan kuluttua umpeen taas sähkeitse, jolloin myös vastauksen nopeus vaikutti lopputulokseen. Näitä kilpailuja järjestettiin vuosittain ja niitä järjestetään edelleenkin, joskin Internetin ja faxin käyttö on korvannut sähkösanoman, kisan nimen säilyessä entisenään.

Paitsi lippukuntien välisiä partiotaitokilpailuja oli kullakin lippukunnalla omia vastaavia kilpailuja ja erilaisia koulutustilaisuuksia ja kursseja, kuten esimerkiksi sairaanhoitokursseja, kartanpiirustuskursseja, liikennemerkkikursseja, palokuntalaiskursseja, solmukursseja, kokkikursseja jne. Yhteiskunnallisina työmuotoina olivat erilaisten hyväntekeväisyysmerkkien myynnit. Tällaisia olivat

esimerkiksi vappukukka, keuhkotauti- ja tuberkuloosimerkit ja sokeainkukka. Kerättiin myös joulupaketteja kaupungin ja rajaseudun köyhille.

Lähes kaikilla lippukunnilla oli omat lehtensä ja joissakin lippukunnissa eri vartioillakin oli lehtensä. Tämä lehtiperinne on jatkunut nykypäiviin ja viipurilaislippukuntien jatkajalippukunnat ovat jatkaneet näitten julkaisemista. Niinpä ilmestyy jatkuvasti Metsänkävijöiden v.1919 aloitetun Korvenkaikun jatkaja Posse (nimi muutettiin 1962), VTP:n vuonna 1922 aloitettu Pirinä, jota jatkaa seuraajalippukunnan Muuttolintujen Uusrääkkä, ja Toimenpoikien monisteena julkaistu Eräviesti (laajat 10-vuotisjulkaisut).

Myös kaikenlaista urheilutoimintaa harjoitettiin, hiihdon, suunnistuksen ja palloilun ollessa erityissuosiossa. Lippukunnat osallistuivat mm. Viipurin Hiihtoihin sekä henkilökohtaisiin lajeihin että etenkin viesteihin eri ikäsarjoissa. Toimarit osallistuivat kilpailuihin Viipurin NMKY:n joukkueina, jotka saavuttivat myös menestystä.

Metsänkävijät olivat puolestaan innostuneet jää- ja jalkapalloiluun voittaen mm. vuonna 1927 viipurilaisten lippukuntien jääpallomestaruuden. Samana vuonna voitettiin jääpallossa myös Helsingin Metsänkävijät ja Saimaan Vartiot Lappeenrannassa. Jalkapallossa Viipurin Metsänkävijät voittivat mm. vuonna 1926 Kotkat luvuin 1-0 ja Wiborgs Svenska Scoutkår'in luvuin 13-1.

Viikoittainen toiminta tapahtui kunkin lippukunnan kokouspaikassa ("kolo" tai "pesä"), jona partiotoiminnan alkuvuosina olivat koulujen tilat. Ruotsinkielisillä lippukunnilla esimerkiksi oli Ruotsalaisen Lyseon tiloissa oma huone, ja he saattoivat tarvittaessa käyttää koulun voimistelusalia isompiin tilaisuuksiin. Useitten eri kokouspaikkojen jälkeen Wiborgs Scoutflickor löysi kokoustilat vanhankaupungin alueelta, ensin Karjaportinkadulta ja sitten Vahtitorninkadulta. Vastaavasti aloitti Viipuri Tyttöpartio Tyttölyseon tiloissa, jatkoi vuonna 1931 Viipurin Suomalaisen Säästöpankin talossa ja viimeiset kokouspaikat olivat Kimmossa ja Alfayhtiössä. Metsänkävijät (aluksi Korvenpojat) aloittivat toimintansa vuosina 1917-19 Viipurin Klassillisen Lyseon toverikunnan kokoushuoneessa siirtyen sen jälkeen Viipurin Keskuskansakoululle. Sieltä he palasivat takaisin Klassilliseen Lyseoon, sitten Papulan Kansakouluun, saaden oman Pesän vuonna 1930 Pesosen talon kellarissa. Vuosina 1931-32 Pesä oli karamellitehdas Otsakorpi-Siriuksen konttorihuoneistossa Otavankatu 10 vakiintuen sitten Karjalankatu 9 kellariin vuosiksi 1933-39. Lippukunnan läntisten yksikköjen erottua omaksi lippukunnakseen (Linnan Metsänkävijät), oli näillä kokouspaikkana Neitsytniemen kansakoulu. Voisi sanoa, että parhaiten olivat kokoustila-asiat Toimenpojilla, joilla oli käytettävissään lähes koko sodanedellisen ajan venäläisestä kirkosta uudelleen muotoilu NMKY:n Toimelan rakennus (toiminta alkoi Pohjolankadun NMKY:llä). Ns. sinisten lippukuntien kokoustilatilanne oli yleensä parempi kuin muiden, koska NMKY:llä ja seurakunnilla oli runsaasti

Viipurin Metsänkävijöitten lippu edesmenneen lippukunnanjohtajan Erkki Karvisen haudalla hänen 100-vuotismuistopäivänään. Kirjoittaja pitämässä puhetta.

omia tiloja. Sama pätee myös näiden lippukuntien taloudelliseen taustatukeen. Muista sinisistä lippukunnista Toimareista syntyneillä Karjalan Sisseillä oli kokoustilat aluksi Papulan Kansakoululla ja myöhemmin Edenissä, kun taas Saaren Sisseillä se oli Uuraan Yhteiskoululla. Rauhalan Metsänpojat sen sijaan pitivät kokouksiaan varsin "eksoottisissa" paikoissa kuten Koivuniemen saunassa, Laurinmäen rukoushuoneella ja Honkaniemen entisessä kanalassa.

1930-luku oli vilkkainta partiotoiminnan ja kasvun aikaa. Sen seurauksena useat lippukunnat jakaantuivat useammiksi ja niiden toiminnan laajentumisen seurauksena syntyi useita uusia lippukuntia Viipurissa. Niinpä Toimenpoikien toiminnan seurauksena syntyivät Saaren Sissit Uuraaseen (1933), ja Kalevan Siniset 1936 Tuomikirkkoseurakuntaan. Näihin voitaisiin lisätä vielä jo vuonna 1927 itsenäistynyt Rauhalan Metsänpojat. Lisäksi toimi Tienhaarassa Eräsudet. Viipurin Tyttöpartiosta "syntyivät" Karjalan Taivaltajat (1932) ja Viipurin Vireät (1935). Vuonna 1939 tehtiin myös päätös suuren VTP:n jakamisesta kolmeksi lippukunnaksi, sillä sen jäsenmäärä oli kasvanut yli kolmensadan. Tämä ei kuitenkaan sodan syttymisen johdosta toteutunut. Vuonna 1933 jäseniä oli

399. Vastaavasti kasvanut Viipurin Metsänkävijät jakaantui kahdeksi siten, että "läntiset yksiköt" olivat Linnan Metsänkävijöitä. Uusia tyttölippukuntia olivat vielä Kelkkalan Partiotytöt, Karjalan Sinipiiat ja Saaren Tytöt Uuraassa sekä Visatytöt. Yhteensä oli Viipurissa toiminnassa 1939 sodan syttyessä 6 partiotyttölippukuntaa ja 10 partiopoikalippukuntaa (*Lähde:* Suomen Partioliike 1910-60). Toiminta oli lippukunnissa laajennut myös nuorempiin ikäluokkiin, pojissa sudenpentuihin ja tytöissä tonttuihin, ikärajan ollessa tavallisemmin 11 vuotta. Vanhemmat partiolaiset taas siirtyivät noin 18 vuoden iässä tarpojiin (tytöt) tai vaeltajiin ja eräpoikiin (pojat).

Vuonna 1939 saivat Viipurin partiolaiset Viipurin kaupungilta käyttöönsä kaupungin kauppaneuvos E. V. Sellgreniltä testamenttilahjoituksena saaman Venäjänsaaren uljaine linnamaisine rakennuksineen. Sinne suunniteltiin seuraavaksi kesäksi laajaa kesätoimintaa. Sota esti näiden suunnitelmien toteutumisen.

Partiotoiminta jatkosodan aikana Viipurissa.

Kun jatkosodassa Viipuri vallattiin takaisin ja siviiliväkeä alkoi muuttaa kaupunkiin, tuli joukossa myös entisiä viipurilaisia partiolaisia, jotka kokoontuivat yhteen ja toimivat aluksi kaikki yhdessä viipurilaisina partiolaisina. Vähitellen toiminta laajeni ja hajosi v.1942 eri lippukunniksi. Toimintaa jatkoivat Viipurin Metsänkävijät, Viipurin Kotkat, Viipurin Tyttöpartio ja Viipurin NMKY:n Toimenpojat. Näistä kolmen ensimmäisen jäsenmäärä kasvoi nopeasti ja Vaasankatu 1:n, As Oy Pontuksessa NMKY:n oppilaskodin tiloissa toimintaansa jatkaneella Toimenpoikien lippukunnalla oli kolme vartiota. Metsänkävijät sai käyttöönsä raunioina olevan Pantsar-yhtiön kivisen kerrostalon Pantsarlahdessa, jonka kellarikerrokseen kunnostettiin usean sadan neliön kokoustilat toimintaa varten. Toiminnassa oli 5 vartiota, joista 4 toimi näissä tiloissa ja yksi (Pyyvartio) Karjalan kaupunginosassa eli Loikkasessa. Vuoteen 1943 mennessä vartioitten määrä oli kasvanut jo 7:ksi. Lisäksi oli toiminnassa vireä pikkupoikien sudenpentuparvi. Myös Kotkilla, joitten Kolo oli lääninhallituksen talossa, oli useampia toimivia vartioita, joista osa erkani sittemmin omaksi lippukunnakseen, Viipurin Nuotioveikoksi (1943). Suuresti kasvaneen Viipurin Tyttöpartion Lyytikkälän maja oli tyttövartioitten ahkerassa käytössä, ja lippukunnalla oli tiloja käytössä myös Tyttölyseolla. VTP järjesti myös lastenjuhlan Viipurin Kaupunginteatterissa v.1943. Yrjönpäiviä lupauksenantotilaisuuksineen vietettiin normaaliin tapaan lippukunnissa, esim. Metsänkävijät Pantsarin raunioituneella katolla.

Eräänä sota-ajan erikoisuutena voitaisiin mainita se, että esimerkiksi Metsänkävijöiden lippukunnanjohtajina toimi yhä nuorempia poikia, sillä edelliset vetäjät joutuivat yksi toisensa jälkeen rintamaalle. Lippukunnanjohtajaksi siirtyi

15-16-vuotias partiojohtaja. Tästä huolimatta, tai ehkä sen ansiosta, lippukunnan toiminta sodanaikaisessa Viipurissa oli ehkä sen toiminnan kukoistavinta.

Lyytikkälän maja oli myös viipurilaisen sodanaikaisen partioyhteistyötoiminnan keskus ja sinne kokoonnuttiin usein yhteiselle iltanuotiolle. Suositumpia retkeily- ja leirintäkohteita olivat kuten ennen sotaakin Härkävuoren-Laihalammen seutu ja Ventelä sekä kaupungin itäpuolella Huumola ja Summa, ehkä sen historiallisen taistelukenttämaineen takia, sillä alue oli täysin tuhottu.

Talvella kohteena oli myös Venäjänsaari, ja hiihtokilpailuja järjestettiin innokkaasti Papulassa. Myös monenlaista muutakin kilpailu- ja urheilutoimintaa järjestettiin, jää- ja pesäpalloa etunenässä. Säilyneiden "historiankirjojen" mukaan Metsänkävijät, eli Mänkijät, hallitsivat urheilutoimintaa voittaen lippukuntien keskeiset ottelut jääpallossa, ja aikakirjoista löytyi myös maininta että pesäpallossa Mänkijät löi Viipurin Sotilaspojat luvuin 44-0.

Kun Viipuri jälleen jatkosodassa menetettiin, jäivät kaikkien lippukuntien vaivalla keräämät tavarat ja arkistot Viipuriin jo toisen kerran, jonka johdosta tietojen kerääminen partiotoiminnasta rakkaassa Viipurissamme on ollut erittäin vaikeaa ja osittain mahdotontakin, sillä tänään suurin osa asioita vielä muistaneista on jo poistunut joukostamme.

Sodan jälkeen hajosivat Viipurin partiolaiset ympäri jäljellä olevaa Suomea ja saivat toiminnoillaan syntymään uusia lippukuntia. Helsinkiin siirtyneet Viipurin Metsänkävijät ja Viipurin Tyttöpartio jatkoivat toimintaansa omilla nimillään. Viipurin Tyttöpartio muutti myöhemmin (1973) nimensä Muuttolinnuiksi, ja tämä lippukunta jatkaa tällä hetkellä (sekalippukuntana) toimintaansa Espoon Matinkylässä. Viipurin Metsänkävijät jatkaa ainoana luovutetusta Karjalasta siirtyneenä lippukuntana edelleen omalla nimellään toimintaa Helsingin Myllypurossa. Lippukunnan jäsenmäärä on tällä hetkellä noin 50.

LÄHDELUETTELO

:

Suomen partioliike 1910-1960 (WSOY 1960), Wiborg Nyheter 1/1988 ja 1/2002, Elli Karvinen: Muistoja Viipurin tyttöpartiosta (Viipurilainen kertoo viipurilaiselle, Gummerus 1989), Eräviestit 1947, 1957 ja 1967, Eräviesti, Viipurin NMKY:n Toimenpojat 75 vuotta (1992), Juhla-Posse, Viipurin Metsänkävijät 1917-1967, Juhlaposse, Viipurin Metsänkävijät 80v. (1997).

Haastattelut: *Viipurin Toimenpojat*: Olavi Eholuoto, Aulis Hakkarainen, Heikki Poutanen ja Heikki Reijonen; *Wiborgs Scoutkår*: Per-Eric Floman; *Viipurin Metsänkävijät*: Pentti Kaksonen, Mauno Porkka ja Kalevi Römpötti; ja *Viipurin tyttöpartio*: Anneli Saari.

Terttu Vartiainen

VIIPURIN
OPPIKOULUT

WIBORGS
LÄRDOMS-
SKOLOR

Viipurin oppikoulujen muistelujuhlat – eräs viipurilainen traditio

"Tuo aika usein mieleheni palaa, Viipurissa jonka olla sain..."
lauloivat entiset Viipurin koulutytöt ja -pojat Karjalatalon juhlasalissa illallispöytien ääressä marraskuun 12. päivänä 1976. Ennen jatkosodan päättymistä Viipurissa oppikoulua käyneistä 3310 koululaisesta runsaat 350 olivat aloittamassa 30 vuotta kestänyttä traditiota. Juhlijoita oli tulossa toista vertaa enemmän, tilatkaan eivät riittäneet. Erkki Jäämeren pari vuotta aikaisemmin Viipurin Realikkojen rukkasistunnossa esittämä ajatus yhteisestä kokoontumisesta oli jäänyt itämään; vuoden 1976 alussa Erkki Tynkkynen ja Erkki Rautvuori Suomalaisesta lyseosta kutsuivat kaikkien kahdeksan- ja yhdeksänluokkaisten koulujen edustajat neuvonpitoon. Yhteisjuhlan järjestelykokous pidettiin 15.9.1976. Juhlan suuntaviivat alkoivat hahmottua ja Suomalaisen lyseon Realikot lupasivat huolehtia järjestelyistä. Innostuneen vastaanoton vuoksi päätettiin juhlaa seuranneessa nk kritiikkikokouksessa, että vastaavanlainen tilaisuus tullaan pitämään joka toinen vuosi. Näin tapahtuikin viisi kertaa 1976-1984. Suosion pysyessä jatkuvasti parin-kolmensadan osanottajan lukemissa siirryttiin jokavuotiseen kokoontumiseen. Kolmannen kerran jälkeen ajankohta vaihtui syksystä kevääseen. "Viipurilaisten koulutyttöjen ja -poikien juhlasta" tuli 1984 "Viipurin oppikoulujen iltajuhla", joka puolestaan vielä vaihtui 1998 "Viipurin oppikoulujen juhlaksi". Juhlan alkamisajankohta oli osanottajien iän karttuessa jo aikaistettu, sen kestoa lyhennetty klo 13-18 ja juhlaillallinen muutettu juhlalounaaksi.

Karjala-talossa 12.11.1976 pidetyn "Viipurilaisten koulutyttöjen ja -poikien juhlan järjestelytoimikunta. Vas. Erkki Rautvuori, Suomalainen lyseo (sihteeri), Margareta Reihe (os Lübeck), Svenska fruntimmerskola, Brita Chydenius-Campbell, Svenska fruntimmerskola, Anna-Liisa Vepsä, Tyttölyseo, Sigurd von Numers, Svenska lyceum, Anna-Maija Berner, Vanha yhteiskoulu, Olli Rikkonen, Realikoulu, Anna-Liisa Silventoinen, Uusi yhteiskoulu, Juhani Heiskanen, Klassillinen lyseo, Erkki Tynkkynen, Suomalainen lyseo (puheenjohtaja), Seppo Koponen, Klassillinen lyseo.

Juhlien järjestelytoimikunnat

Vuosi	Koulu	Puheenjohtaja	Sihteeri
1976	Suomalainen lyseo	Erkki Tynkkynen	Erkki Rautvuori
1978	Klassillinen lyseo	Aki Marte	Juhani Heiskanen
1980	Realikoulu, Maanviljelys- ja Kauppalyseo	Olli Rikkonen	Kalevi Römpötti
1982	Tyttölyseo	Marjatta Ratvuori	Auvo Niinivaara
1984	Svenska skolor	P. O. Hästö	Brita Asplund
1985	Vanha yhteiskoulu	Heidi Neuvonen	Hilkka Siirala
1986	Uusi yhteiskoulu	Terttu Vartiainen	Maire Harkkomaa
1987	Uuraan yhteiskoulu	Olli Rikkonen	Sirkka Mäkinen

1988	Viipurin Tyttökoulu	Vieno Nikkanen	Hilda Laasonen
	Viipurin II tyttökoulu		
1989	Karjalan yhteiskoulu	Raija Kauppinen	
	Talikkalan yhteiskoulu		
	Venäläinen realilyseo		
1990	Suomalainen lyseo	Aulis Hakkarainen	Heikki Mälkki
1991	Realikoulu, Maanviljelys-	Olli Rikkonen	Kalevi Römpötti
	ja Kauppalyseo		
1992	Klassillinen lyseo	Veli-Mies Vesihiisi	Kalle Meurman
		Esko Metsälampi	
1993	Tyttölyseo	Anna-Liisa Vepsä	Marjatta Heiskanen
1994	Svenska skolor	Kaj Ramm-Schmidt	Bror Hästö
1995	Vanha yhteiskoulu	Heidi Neuvonen	Anja Tirri
1996	Uusi yhteiskoulu	Terttu Vartiainen	Irja Itävuo
1997	Uuraan yhteiskoulu	Aila Tiirakari	Anni-Maija Nyman
1998	Kaksoislyseo	Irja Lindroos	Raija Kauppinen
	Karjalan yhteiskoulu		
1999	Suomalainen lyseo	Heikki Mälkki	Aulis Hakkarainen
2000	Klassillinen lyseo	Veli-Mies Vesihiisi	Jaakko Seiro
2001	Realikoulu, Maanviljelys-	Kalevi Römpötti	Erik Salo
	ja Kauppalyseo		
2002	Tyttölyseo	Eeva Tapio	Sisko Kunttu
2003	Svenska skolor	Doris Harkimo	Gunvor Biström
2004	Vanha yhteiskoulu	Eini Autio	Aija Korhonen
2005	Uusi yhteiskoulu	Terttu Vartiainen	Aila Tiirakari
			(Irja Itävuo)

Järjestäviä kouluja oli alun perin kahdeksan: Suomalainen lyseo, Klassillinen lyseo, Realikoulu, Maanviljelys- ja Kauppalyseo, Tyttölyseo, Svenska Lyceum, Svenska flickskolan, Vanha yhteiskoulu ja Uusi yhteiskoulu. Juhlatoimikunta, jossa kaikilla kouluilla oli edustajansa (1-2) koordinoi toimintaa koko ajan (taulukko 1). Koulujen lukumäärä lisääntyi, kun mukaan otettiin keskikoulut: Viipurin tyttökoulu, Viipurin II tyttökoulu, Talikkalan yhteiskoulu, Uuraan yhteiskoulu sekä Venäläinen realilyseo. Jatkosodan aikana 1942-44 Karjalan yhteiskoulun ja Kaksoislyseon oppilaat tulivat mukaan viimeisiksi. Enemmistö oli jo ennen sotia Viipurin kouluissa opiskelleita. Sotavuonna 1943 perustettu 6-luokkainen Viipurin yhteislyseo ennätti toimia vain viisi kuukautta. Sotatoimien voimistuessa Viipurin koulut evakuoitiin. Nämäkin oppilaat, silloin ensiluokkalaisina olisivat voineet osallistua juhliimme. Valitettavasti harvat tiesivät kyseisen koulun olemassaolosta. Kou-

luja oli siis loppujen lopuksi yhteensä 15 (Svenska samskolan kolmantena ruotsinkielisenä) ja edustajia 29, mikä korkea luku selittyy siirtymisestä 1-3 edustajan kiintiöön. Jokaisen järjestelytoimikunnan välityksellä pidettiin yhteyttä "kenttään"; kunkin koulun osanottajien mielipiteet otettiin huomioon esimerkiksi juhlien jatkuvuudesta, juhlapaikasta kuin myös ohjelmatoivomuksista. Jokainen toimikunta vastasi oman koulunsa juhlan onnistumisesta ja raha-asioista.

Vuorotteluperiaatteen mukaisesti juhlat voidaan jakaa kolmeen kierrokseen (taulukko 2). Ensimmäisen kierroksen järjestystä noudatettiin myös kahdella seuraavalla.

Taulukko 2.

Viipurin oppikoulujen juhlat 1976-2005

Järjestävän koulun nimi	Juhlapäivä	Juhlapaikka	Osanottajia
1. Suomalainen lyseo	13.11.1976	Karjalatalo	366
2. Klassillinen lyseo	18.11.1978	Hotelli Marski	548
3. Realikoulu	25.10.1980	Hotelli Marski	463
4. Tyttölyseo (Tipola)	20.3.1982	Hotelli Marski	450
5. Svenska skolor	24.3.1984	Hotelli Marski	318
6. Vanha yhteiskoulu	23.3.1985	Hotelli Marski	280
7. Uusi yhteiskoulu	22.3.1986	Hotelli Marski	351
8. Uuraan yhteiskoulu	7.3.1987	Hotelli Inter-Continental	n. 300
9. Viipurin tyttökoulu Viipurin II tyttökoulu	19.3.1988	Hotelli Marski	313
10. Karjalan yhteiskoulu Talikkalan yhteiskoulu Venäläinen realilyseo	4.3.1989	Hotelli Marski	326
11. Suomalainen lyseo	20.3.1990	Kalastajatorppa	312
12. Klassillinen lyseo	9.3.1991	Hotelli Marski	314
13. Realikoulu	14.3.1992	Hotelli Marski	264
14. Tyttölyseo (Tipola)	6.3.1993	Hotelli Marski	276
15. Svenska skolor	5.3.1994	Hotelli Marski	279
16. Vanha yhteiskoulu	4.3.1995	Hotelli Marski	260

17. Uusi yhteiskoulu	23.3.199	Hotelli Marski	266
18. Uuraan yhteiskoulu	8.3.1997	Marskin juhlat: Marski	242
19. Karjalan yhteiskoulu Kaksoisyhteislyseo	7.3.1998	Marskin juhlat: Marski	250
20. Suomalainen lyseo	17.4.1999	Kalastajatorppa	229
21. Klassillinen lyseo	15.4.2000	Kalastajatorppa	190
22. Realikoulu	21.4.2001	Katajanokan kasino	192
23. Tyttölyseo (Tipola)	20.4.2002	Marina Congress Center	145
24. Svenska skolor	10.5.2003	Marina Congress Center	150
25. Vanha yhteiskoulu Karjalan yhteiskoulu	27.3.2004	Marina Congress Center	134
26. Uusi yhteiskoulu Uuraan yhteiskoulu	9.4.2005	Hilton: Kalastajatorppa	120

Ensimmäisellä kierroksella (1976-1989) kaikki 15 koulua kuuluivat juhlatoimikuntaan Kaksoislyseon lukeutuessa vielä muiden koulujen edustajakiintiöön. Pienet koulut toimivat kaksittain tai kolmisin, Svenska Lyceum ja Svenska flickskolan Svenska samskolanin kanssa (Svenska skolor). Tilaisuuksia kertyi vain kymmenen johtuen neljästä välivuodesta. Osanottajamäärät vaihtelivat ollen 1978 suurimmillaan (548). Toinen kierros alkoi jälleen Realikkojen voimin kestäen kahdeksan vuotta (1990-1998), jona aikana järjestettiin yhdeksän tilaisuutta. Osa pienistä kouluista oli jättäytynyt pois järjestelytehtävistä. Vähitellen osanottajamäärä laski pysytellen kuitenkin 200-300 tuntumassa. Kolmas kierros oli lyhin (1999-2005). Kuuden vuoden aikana oli järjestäviä kouluja enää kahdeksan, tilaisuuksia seitsemän neljän koulun toimiessa pareittain. Ikääntymisen aiheuttamat liikuntavaikeudet ja poismenot vähensivät osanottajien määrää, sen pysytellessä kuitenkin sadan yläpuolella. Ehkä syynä oli myös kiinnostuksen puute voimien ehtyessä.

Ensimmäisissä tilaisuuksissa oli mukana useita ikäluokkia 1890-luvulla syntyneistä 1930-luvun alkupuolella syntyneisiin, kaikki Viipurin kouluelämään jossakin vaiheessa kuuluneita. Ikähaitari oli melkoinen, noin 35 vuotta. Opettajista osallistuivat alkuaikoina Viljo Nissilä (suomenkieli, historia ja filosofian alkeet), Ilmari Pimiä (piirustus ja kaunokirjoitus), Elli Karvinen (voimistelu ja urheilu), Salli Rikkonen (useita aineita), Maija Saari (o.s. Karsikko, voimistelu ja urheilu) ja Yrjö Somerniemi. Oman koulun osanottajamäärä oli tietysti aina korkein. Muiden koulujen järjestämissä juhlissa kävi uskollinen kantajoukko. Alkuvuosina tyttölyseolaiset olivat innokkaimpia, osanottajien määrän kohotessa yli sadan. Innoittajana lienee ollut Viipurin tyttöpartion johtaja, Tyttölyseon voi-

mistelunopettaja Elli Karvinen, kaikkien tuntema "Visu". Vanha yhteiskoulu ja Uusi yhteiskoulu saivat vuosittain liikkeelle 30-40 osallistujaa. Nämä koulut olivat pieniä, parin-kolmensadan 'koulukkaan' opinahjoja ilman rinnakkaisluokkia. Näin ollen kaikki oppilaat tunsivat toisensa - ainakin ulkonäön perusteella, olihan vuosien mittaan tavattu lukemattomia kertoja välitunneilla koulun laajalla pihamaalla. Ruotsinkielisten koulujen osallistujamäärä pysyi myös vakiona 20-30 paikkeilla kohoten omassa juhlassa jopa puoleensataan. Tämä on huomattava osuus (n.20 %) silloisten osallistujien kokonaismäärästä. Joihinkin tilaisuuksiin saapui entisiä koululaisia kauempaakin, USA:sta, Saksasta, Ruotsista ja Tanskasta. Käynnit rajoittuivat ehkä vain yhteen kertaan.

Juhlapaikka vaihtui heti ensimmäisen kerran jälkeen Karjalatalolta Hotelli Marskiin, jonka silloisena toimitusjohtajana oli Suomalaisen lyseon oppilas, kauppaneuvos Aki Marte. Marskin juhlahuoneistoon mahtui enimmillään n. 500 henkeä. Näin varmistui paikka ensimmäisestä juhlasta poisjääneille. Marskista tulikin sitten juhlijoiden kantapaikka 16 kertaa 1978-1998. Muualla oltiin vain omistajavaihdosten aiheuttamien korjaustöiden takia ja Aki Marten siirryttyä eläkkeelle: Hotelli Inter-Continentalissa 1987 (Uuraan yhteiskoulu) ja Kalastajatorpalla 1999 (Suomalainen lyseo). Viime mainittu vuosi tiesikin sitten lopullista siirtoa pois Marskin tiloista, kun suuri juhlasali muutettiin Hotelli Scandic Marskin ruokasaliksi ja pienemmiksi kabineteiksi. Kalastajatorppa valittiin sitten juhlapaikaksi viisi muutakin kertaa. Kutsukirjeissämme nimi säilyi traditionaalisesti entisellään vaikka muuttuikin omistajavaihdosten takia kaksi kertaa. Uudella vuosituhannella juhlapaikka vaihtui useammin. Kolme kertaa kokoonnuttiin suositun Congress Marina Centerin tiloissa (2002-2003), kerran Katajanokan Kasinolla (2001); viime mainitun juhlapaikan suosio yllätti järjestäjät, osanottajamäärän kohotessa toisen kierroksen lukemiin, ja kerran vielä Kalastajatorpalla (2005), josta oli tullut Hotel Hilton Helsinki (taulukko 2).

Juhlaohjelmat noudattivat suurin piirtein ensimmäistä mallia yksinkertaistuen ajan myötä.

Ensimmäisen juhlan ohjelma oli suunniteltu yhden koulupäivän lukujärjestyksen mukaiseksi, välitunnit oli varattu keskustelulle. Juontajana toimi Erkki Rautvuori, joka Kalevala-mittaisten runojensa avulla esitteli kunkin esiintyjän seuraavaan tyyliin:

"Turise Tauno tietojasi,
anna ajatuksiasi
kaiken kansan kuultavaksi,
juhlaväelle julisteeksi,
päät poikain pyörälle pane,
tytöt tyystiin tyrmistytä"

Ruotsin tunnin hän aloitti kehottaen "Giv akt, giv akt, hör på, hör på alla gossar och flickor. Ny börjar svenska timmen och den håller av Per Erik Floman.

Ensimmäinen juhla 12.11.1976

Ohjelman aikataulu

19.00 - 19.15	Pöytiin asettautuminen
19.15 - 19.25	Yhteislaulua. "Muisteloita Viipurista"
19.25 - 19.30	Tervetulotoivotus, Viipurin Realikot ry:n esimies Erkki Tynkkynen
19.30 - 20.00	Alkuruoka + juomat
20.00 - 20.15	Yksinlaulua esitti Anna-Liisa Berner Vanhasta yhteiskoulusta, säestäjänä Anni Kivi-Koskinen Uudesta yhteiskoulusta
20.15 - 21.00	Lautaset vaihdetaan. Lämmin ruoka. Ruokaliput kerätään. Orkesteri aloittaa
21.00 - 21.15	Tauno Nurmelan puhe
21.15 - 21.45	Kahvin ja virvoketarjoilun tilaukset ja pöytiin tuonti. Lautaset pois
21.45 - 21.55	Pakina vuorotellen ruotsiksi ja suomeksi av Per-ErikFloman
22.00	Rukkashuutokauppa, meklarina Erkki Tarvonen
- 01.00	Karkeloa ja seurustelua
01.10	Lähtee viimeinen linja-auto

Periaatteena oli, ettei ohjelmaa saanut olla liikaa ja seurustelulle oli varattava riittävästi aikaa. Näin ollen liika esityksellisyyskään ei ollut toivottavaa. "Malja Viipurille" kuului ehdottomasti alkuseremonioihin tunnelman kohotessa iloiseksi viipurihenkiseksi. Tervehdyspuheen pituudeksi ehdotettiin 3-5 minuuttia. Ohjelmaan kuului myös juhlapuhe, jonka kesto rajoitettiin 15-20 minuuttiin. Juhlapuheiden aiheet olivat historiallisia, koulukohtaisia tai omiin kokemuksiin perustuvia useimpien liittyessä tavalla tai toisella kouluelämään. Monessa puheessa pohdittiin, mitä on viipurilaisuus. Pisin ja hauskin maljapuhe oli Erkki Rautvuoren oman koulunsa juhlassa (1991) esittämä Kalle Väänäsen Kalevala-mittainen, humoristinen runo "Tuoss on tuikku tulivettä, vingerpori viinan lientä...", johon hän itse lisäsi kehoituksen "juomme iltamme iloksi, mielentilan terveydeksi, hyvinvoinnin voiteheksi" (suull.tieto).

Tunnelmaa vahvistivat konkreettisesti meille rakkaiden paikkojen ja rakennusten valokuvasuurennokset juhlapaikkojen seinillä, kaupungin vanhojen symbolien ihastuttavat, Helena Helkaman valmistamat pienoismallit ja joskus Viipurin vaakunan sini-keltapunaiset kukat pöytäkoristeina, kuin myös 1600-luvun karttajäljennökset lautastabletteina. Juhlan teemaan viittaavaa koristelua olivat esimerkiksi pienet purjeveneet.

Koulurakennusten suurennokset ohjasivat tulijat oman koulunsa pöytiin. Ensimmäisellä kierroksella tervehdyspuheiden pitäjät tai juontajat esittelivät muistin virkistämiseksi oman koulunsa lyhyen historiikin ohella koulunsa erikoispiirteitä; esimerkiksi tyttölyseolaisilla oli punatiilisen koulunsa päädyssä seitsemän tiilen muodostama T-kirjaimen rivi: "Tämän Talon Tytöistä Tulee Taitavia Talon Tyttöjä".

Juhlat Marskissa 19.3.1988. Vas. edestä Edi Högel, Manu Paavolainen, Saku Vento, Alpo Salmela, Levi Kettinen, Manu Aalto, Lasse Vianta, Olli Hagman, Viki Väyrynen, Kari Koskiluoma, Aulis Hakkarainen ja Olli Luostarinen. Valokuva: K.E. Koskivuori.

Taulukko 3.

Puheenpitäjä	Puheen aihe	Järjestävä koulu	Vuosi
Tauno Nurmela	Klassillisen lyseon ja Viipurin anti Simolan koulupojalle	Suomalainen lyseo	1976
Erkki Tynkkynen	Tervehdyspuhe	Klassillinen lyseo	
Erkki Tuuli (suom.) C.G. Aminoff (ruots.)	Muisteluksia lyseon yläluokilta	Klassillinen lyseo	1978
	Viipurin tiivis ja monitahoinen koululaismaailma	Klassillinen lyseo	
Severi Saarinen	Koulumuisteluksii Viipurin murteella	Realikoulu, Maanviljelys- ja kauppalyseo	1980
Veli-Matti Kauhanen	"Olen unessa useasti sinun kaduillas koulutie"	Tyttölyseo	1982
Toini Knuuttila	Puhe pojille	Tyttölyseo	
Per-Erik Floman	Viipurilaisen identiteetin omalaatuisuus ja elinehdot	Svenska skolor	1984
Jorma Savolainen	Ei arkistotietoa	Vanha yhteiskoulu	1985
Ulla Jokinen	1930-luvun koululaiselämää	Uusi yhteiskoulu	1986
Katri Harjunpää	Uuraan koulu	Uuraan yhteiskoulu	1987
Vieno Nikkanen	Ei juhlapuhetta. Tervehdyssanat ja Viipurin tyttökoulun esittely	Viipurin tyttökoulu	1988
Maija-Liisa Salovaara	Ei juhlapuhetta. Maljapuhe ja Viipurin II Tyttökoulun esittely	Viipurin II Tyttökoulu	
Raija Kauppinen	Ei juhlapuhetta. Tervehdyssanat ja Karjalan yhteiskoulun historiikki	Karjalan yhteiskoulu	1989
		Talikkalan yhteiskoulu Venäläinen lyseo	
Alpo Salmela	Tervehdyspuhe	Suomalainen lyseo	1990
Erkki Rautvuori	Maljapuhe	Suomalainen lyseo	
Ukko Kivi-Koskinen (suom.)	1930-luku koulujen välisen sillan-rakennuksen aikaa	Klassillinen lyseo	1991
Ukko Kivi-Koskinen (ruots.)	Ruotsinkielinen runo "Mitä vuodet saavat aikaan"	Klassillinen lyseo	
Eero Huotari	Ei juhlapuhetta. Tervehdyspuhe: Koululaisten yhteiset riennot	Realikoulu	1992

Anna-Liisa Vepsä	Ei juhlapuhetta. Tervehdyspuhe: Oman koulun erityispiirteet	Tyttölyseo	1993
Per-Erik Floman	Viipurilaisuus ja Karjalan kysymys	Svenska skolor	1994
Martti Valla	Kouluvuodet Viipurissa	Vanha Yhteiskoulu	1995
Jaakko Okker	Oppikoulun alkutaival sota-ajan Viipurissa. Nykyinen Viipuri	Uusi yhteiskoulu	1996
Pentti Salmelin	Uuraan merkitys Viipurille	Uuraan yhteiskoulu	1997
Veli-Mies Vesihiisi	Muinaisen Kreikan kultakauden elämä	Kaksoislyseo Karjalan yhteiskoulu	1998
Erkki Rautvuori	Ei juhlapuhetta. Maljapuhe Viipurille runomuodossa	Suomalainen lyseo	1999
Kauko Sipponen	Ei arkistotietoa	Klassillinen lyseo	2000
Seppo Rastila	Puhe äidille	Klassillinen lyseo	
Matti Tiilikainen	Tämän päivän kuohuva koulumaailma	Realikoulu	2001
Eeva Tapio	Ei juhlapuhetta. Tervehdyspuhe	Tyttölyseo	2002
Doris Harkimo	Ei juhlapuhetta. Tervehdyspuhe	Svenska skolor	2003
Jaakko Valtanen	Turvallisuutemme tienviitat	Vanha yhteiskoulu	2004
Paavo Teikari	Teikari, saari Viipurin merellisessä puolustusketjussa	Uusi yhteiskoulu	2005
Terttu Vartiainen	Säkkijärven polkan merkitys Viipurille 1941	Uusi yhteiskoulu	

Tervehdyspuheet

Ensimmäisessä juhlassa (1976) Realikkojen Erkki Tynkkynen totesi tervehdyspuheessaan "Viipurin ja Karjalan ajalla olleen vaikutusta koko elämäämme. Koulukaupunkimme tarjoamat eväät ovat olleet runsaat ja auttaneet monen kaipuun hetken yli".

Tervetuliaisseremoniaan osallistui Klassillisen lyseon juhlassa (1978) peräti kolme henkilöä neljällä kielellä: Aki Marte toivotti koululaiset tervetulleiksi ensin latinaksi - johan sitä vaati koulun mainekin - ja sitten suomeksi, Svenska flickskolanin Brita Chydenius-Campbell ruotsiksi Helka Pelkosen Viipuri-laulun sanoin ja Venäläisen realilyseon Yrjö Pavloff lauloi serenadin naisille venäjäksi. Vieraina olivat tällä kertaa "koululaiset" Ruotsista, Tanskasta ja Moskovan Suomen suurlähettiläs.

Juhlat Marskissa 6.3.1993. Viipurin tyttölyseosta vas. Anna-Liisa Vepsä, Kyllikki Valavirta, Salme Kurki, Sisko Kunttu, Marjatta Heiskanen, sekä Yrjö Pavloff Venäläisestä lyseosta.

Tyttölyseon juontaja Anna-Liisa Vepsä (1982) totesi tervehdyspuheessaan "Mustaa ja punaista on mei jokkaise elämäs olt vuoroin, mut nyt ollaa ilosel pääl". Kersti Bergrothin tutun runon "Rakas kaupunki" säkeet:

"Mutta viel on meitä tässä
muutamia tietämässä,
miltä näytti kaikki silloin
vanhat vallit kevätilloin,
syksyn jaalat kirjavat,
Punalähteen markkinat,
talven lumet, kesän veet,
sadat paikat kadonneet."

nostattivat kyyneleet silmiin. Illan kuluessa noudatettiin kuitenkin juontajan kehoitusta juhlia iloisella mielellä.

Uuraan yhteiskoulu 1987. Olli Rikkonen

Tervehdyspuheen pitäjä ja juontaja totesi Uuraan keskikoulusta Viipurin realikouluun siirtyneenä, ettei Viipurin veroista koulukaupunkia tynkä-Suomessa enää ole. Hän myös pohdiskeli yhteisten juhliemme jatkuvuutta, olihan menossa jo kahdeksas kerta. Viihtymisen syinä hän ei pitänyt yksin-

omaan yhteisiä muisteloita, vaan myös seurustelun tuottamaa mielihyvää. Se on hedelmällistä, koska käyttäytymistä koskeva maku on yhtäläinen. Siis viipurilaiset:"Juhlikaamme kuten aina emigrantit, jotteivat vieraat näe, mitä sisällämme on". Puhe päättyi nostalgisesti:"Jos nyt suljemme silmämme, henkemme siirtyy Torkkelin kesäiseen puistoon, Colombian kahvilaan, vallien aurinkoon ja me uuraalaiset veneisiimme ja paatteihimme. Ajan kuluminen ei lainkaan lievennä sitä tuskaa, mikä johtuu kotiseudun menettämisestä".

Suomalaisen lyseon 1990. Alpo Salmela painotti arkistomiehenä muistojen tärkeyttä omalle sukupolvellemme. Varsinkin meille viipurilaisille on tärkeää muistaa kaupunki sellaisena, kuin me sen elimme ja koimme. Olimme olleet todistamassa itsenäisen Suomen Viipurin syntyä, kaupungin voimakasta kasvua ja suomalaisuuden läpimurtoa. Suvaitsevaisuus ja iloinen ilmapiiri olivat kehittyneet vanhalle kulttuuripohjalle. Hän korosti Viipurin monivaiheisen ja kirjavan historian tuntemusta nykyhetken ymmärtämiseksi. "En orsak till att Viborgs skolungdom inte hade problem eller språkstrider sinsemellan, var säkert det frisinnade kulturarvet, som uppskattade andra åsikter och lät leva på sitt sätt".

Klassillisen lyseon, 1991. Esko Metsälampi totesi, miten eri elämänvaiheista huolimatta osanottajia yhdistää yksi ylitse muiden kohoava asia: jokainen läsnäolija on viipurilainen koulutyttö tai -poika, jolle Viipurin henki antoi ainutlaatuisen leimansa. Hän muistutti myös kuinka Viipurin muistoa voi vaalia avustamalla Viipurin pienoismallin rakentamista.

Realikoulu, Maanviljelys- ja Kauppalyseo 1992. Eero Huotari Puhuja pyysi palaamaan 52 vuoden kokemuksiin ja unohtamaan kotiseutumme nykyisen rappiotilan ja keskittymään koulu- ja nuoruusaikaan. Yhdessä koettuihin muistorikkaisiin tapahtumiin kuuluivat tietysti Torkkelin iltakävely, hiihtoretket, rusettiluistelut, koulujuhlat, penkinpainajaiset, lakkijuhlat ja tanssiaiset Raatihuoneella.

Vanhan yhteiskoulun Vappu Jakobssonin (1995) tervetuliaispuheen ytimenä oli viipurilaisen optimismi ja luja luottamus sekä toivo paremmasta tulevaisuudesta. Konkreettisena esimerkkinä hän mainitsi isänsä, koulun rehtori Martti Jakobssonin toiminnan talvisodan myrskyisissä olosuhteissa ja jatkosodan Viipuri-kauden aikana. Viipurista lähtiessään 1940 hän oli ottanut koulun kassakaapin avaimen mukaansa, itse kaapin siirtohan ei enää ollut mahdollista. Takaisin palattuaan 1941 hän löysi kaapin entiseltä paikaltaan, avasi sen ja totesi kaikki tärkeät paperit säilyneiksi. Arvokas sisältö siirtyi sitten aikanaan Kansallisarkistoon jälkipolvien tutkijoiden käyttöön. Toivokaamme mekin kotikaupungillemme parempaa tulevaisuutta. Olkoon avain tämän toiveen symbolina.

Uuraan yhteiskoulu, 1997. Anni-Maija Nyman

Juontajana toimineen Anni-Maija Nymanin alkutervehdys - osaksi murteelli-

sena, tutustutti kuulijat eloisasti Uuraaseen, uuraalaiseen elämään ja Uuraan yhteiskoulun historiaan. Tervehdystä seuranneessa lämminhenkisessä, pitkässä puheessaan hän totesi "lapsuuden- ja nuoruudenmuistojen pehmentäneen eloa vierailla veräjillä", joihin sanoihin kuulijoiden oli helppo yhtyä. Osa puheesta oli omistettu sekä 100-vuotiaalle Uuraan Työväenyhdistyksen Soittajille ja 100-vuotiaalle Viipurin Lauluveikoille, jotka molemmat saivat onnittelukukkansa.

Puhe päättyi hetken hiljaisuuteen viime juhlien jälkeen poismenneiden osanottajien muistoksi.

Uuden yhteiskoulun Terttu Vartiainen (2005) johdatteli kuulijat Seppo Hovin haitarilla soittaman Säkkijärven polkan välityksellä Viipurin takaisinvaltauksen jälkeiseen aikaan; mainittu sävelmähän soi silloin radiossa lakkaamatta kuukaudesta toiseen määrätyllä aaltopituudella. Säkkijärven polkan ansiosta Viipuri säilyi lopulliselta tuholta. Sävelmän nopeat juoksutukset estivät pereäntyneen vihollisen eri puolille kaupunkia asettamien radiomiinojen laukeamisen. Näin on jotakin konkreettista jäljellä todistamassa kaupungin vuosisataisesta historiasta. Puhuja käsitteli myös Viipurinlahden, "oman meren" merkitystä niin vanhalle Viipurille kuin sen nuorimmalle kaupunginosalle Uuraalle.

Juhlapuheet

Suomalainen lyseo, 1976. Kansleri Tauno Nurmela

Klassillisen lyseon Tauno Nurmela puhui monesta aiheesta, muun muassa koulumatkasta Papulan koulukortteerista Agricolankadun Klassilliseen lyseoon - siihen ainoaan oikeaan kouluun. "Me tulimme kaikki kuin pienet purot Loikkasesta, Rosuvoista, Papulasta, kuka mistäkin. Me marssimme kohti tietoa." Kiistakumppaneitakin oli:aidan toisella puolella Suomalaisen Realilyseon (Suomalaisen lyseon) poikien kanssa tuli silloin tällöin erimielisyyksiä, jotka selvitettiin sanoin tai kovinkin ottein. Osan puheesta hän omisti Viipurille ja sen merkitykselle omaan elämäänsä, jota hän valotti opiskelijana, kielentutkijana ja yliopistomiehenä. Huumorilla höystetty eloisa esitys ylitti kaksinkertaisesti suositellun puheen keston.

Klassillinen lyseo, 1978. Ylijohtaja Erkki Tuuli ja varatuomari C. G. Aminoff

Koiviston keskikoulusta Realikoulun lukioon siirtynyt Erkki Tuuli muisteli lämmöllä opettajiaan, isällistä Onni Lehtokaria ja kaunista Irja Notkolaa, joka sai "palvojat" jopa tappelemaan opettajansa "kiusaajia" vastaan sekä uskonnon opettaja Lounasheimoa ja voimistelun opettaja Viljo Meurmania; edellistä huumorinpitoisesta ja jälkimmäistä innostavasta opetustavasta. Kasvateista tuli sittemmin kuuluja voimistelijoita ja urheilijoita.

Suomenkielisessä puheessaan Erkki Tuuli katsoi Viipurin koulujen kuuluneen valtakunnan parhaimpiin jo sen perusteella, millaisia vaikuttajia Suo-

mi on näistä opinahjoista saanut tieteen, hallinnon, talouden, puolustusvoimien ja politiikan aloilla.

Ruotsinkielisen juhlapuheen pitäjä painotti monen muun puhujan lailla kouluaikaisten ystävien merkitystä myöhemmälle elämälle. Samanlaista tiivistä ja monipuolista koululaiselämää ei hänen mielestään ollut muualla Suomessa. Tunne-elämäkin tuli hoidetuksi: "Torkkelilla kävely antoi itse asiassa vähän liikuntaa keholle, mutta sitä enemmän toimintaa sydämelle."

Tyttölyseo 1982. Metsänhoitaja Veli-Matti Kauhanen

Puhuja muisteli koulutietään Koskenniemen sanoin "Olen unessa useasti" mutta totesi kuitenkin Runebergia siteeraten "Tää päivä juhlapäivä on"; molemmat runoilijathan olivat tuttua tutumpia suomen- ja kirjallisuuden tunneilta. Hän myös pohti, mitkä syyt saavat karjalaiset kokoontumaan vuodesta toiseen yhteisiin tilaisuuksiin, niin suuriin kuin pieniinkin. Verratessaan itä- ja länsisuomalaista luonnetta toisiinsa hän totesi, että herkät ja avoimemmat itäsuomalaiset yksinkertaisesti h a l u a v a t tavata.

Svenska skolor 1984. Kauppaneuvos Per Erik Floman

Illan tärkeimmäksi anniksi muodostui laajatietoinen ja hauska juhlapuhe ruotsiksi ja suomeksi vuorotellen. Puhuja syvensi kuulijoiden Viipuri-tietoutta kertomalla ruotsinkielisten koulujen historiasta ja itse kaupungin kielirakenteesta. Entisiin Svenska Flickskolanin koulutyttöihin viitaten hän totesi:"Nämä likat valmistautuvat siis neljän vuoden kuluttua viettämään koulunsa 200-vuotista juhlaa". Suomen- ja ruotsinkielisten koululaisten suhteet eri ikäkausina tulivat myös esille. Yhdistäviä tekijöitä löytyi musiikista, urheilusta ja ennen kaikkea viipurilaisuudesta, mikä merkitsi "olla viipurilainen omalaatuisine ilmapiireineen ja elinehtoineen", Yhteistunnon löytämiseen ei tarvittu talvisodan ihmettä. Viipurin myönteinen taloudellinen kehitys 1930-luvulla tuli selvitetyksi, samoin kuin kaupungin monikansallisuus. Puheensa päätteeksi Per Erik Floman kehotti läsnäolijoita - koulutovereitaan - iloiseen nostalgiaan. Liikutuksen kyyneleet vaihtuivat karjalaiseen tapaan iloisaan ja eloisaan juhlanviettoon.

Uusi yhteiskoulu 1986. Professori Ulla Jokinen

Koulunsa esittelyn ja arvioinnin jälkeen puhuja pitäytyi 1930-lukuun. Teemaa hän perusteli sillä, että hänen ikäluokkansa oli viimeinen vuosikerta (1931-1939), jonka koulumuistot muodostavat vielä ehjän kokonaisuuden ensimmäisen luokan oppikoulun alkuaskeleista ylioppilaskirjoituksiin ja niitä seuranneeseen juhlintaan. Hän totesi, että silloiset koululaiset olivat lapsellisempia, huolettomampia ja sinisilmäisempiä kuin nykyiset. He elivät koululaisen elämää, johon ei katsottu kuuluvan politiikka eivätkä liioin yhteiskunnalliset ristiriidat. Ei koululaisen elämää myöskään voinut irroittaa yleisviipurilaisuudesta "Kasvoimme suvaitsevaisuu-

den, ystävällisyyden ja avuliaisuuden ilmapiirissä, omaksuen samalla kansainvälisyyden alkeet. Oli myös syntynyt eräänlainen viipurinmurre", jota kaikki ymmärsivät.

Klassillinen lyseo 1991. Laamanni Ukko Kivi-Koskinen

Puhuja muisteli 1930-lukua eräänlaisena sillanrakentamisen aikana. 1920-1930-lukujen poikakoululaisten välillä oli ollut erimielisyyksiä, jopa pienimuotoisia tappeluitakin. Vapaa-aikojen suojeluskuntatoiminta oli 1930-luvulla sittemmin toiminut yhdistävänä tekijänä. Toisena aiheena olivat koulujuhlat, jolloin pojat omassa juhlassaan olivat arvokkaasti pukeutuneet smokkiin. Hän muisti myös naapurikoulun, Vanhan yhteiskoulun juhlien hauskan tunnelman. Ruotsinkielinen runo "Mitä vuodet saavat aikaan" herätti realistisuudessaan hilpeyttä kuulijoiden kesken; olimmehan vanhenevaa ikäluokkaa. Kaikille kuului kehotus:" Haastellaan. Trevlig kväll er alla!"

Svenska skolor 1994. Kauppaneuvos Per-Erik Floman

Puhuja tarkasteli Viipurin menetyksen aiheuttaman kaipauksen ja kiitoksen välistä suhdetta vertauksen avulla: toisessa vaakakupissa painaa menetyksen murhe, toisessa ja mielestäni raskaammassa onni siitä, että saimme kasvaa Viipurissa ja että Karjalan kansa löysi asemansa muusta Suomesta voiden täällä inhimillisesti katsoen hyvin. Kysymykseen "Mikä tekee Viipurista niin ihmeellisen?", Vastaus kuului: "Salakkalahdella ja Torkkelilla oli siinä sormensa pelissä. Kolmantena koulujuhlat. Kaikki koettuina nuoruudenaikaisten ystävien kanssa."

Vanha yhteiskoulu, 1995. Valtiotieteen maisteri Martti Valla

Hän joutui puheen pitäjäksi, koska koulun entinen oppilas ministeri Max Jakobsson oli sairastumisen takia joutunut kieltäytymään. Koulunsa sodan takia keskeyttämään joutunut puhuja keskittyi silloisten teini-ikäisten kiinnostuksen kohteisiin, joita olivat mm. esimerkiksi sanomalehtien ja radion välittämät ulkomaan uutiset italialaisten hyökkäyksestä Etiopiaan eli Abessinian sotaan ja toisaalta Garmisch-Partenkirchenin talviolympialaisista. Koulumuistoihin kuuluivat myös paljon työtä ja intoa vaativat joulujuhlat. Kiinnostus kansainvälisiin konflikteihin ja urheiluun olivat jääneet teini-ikäisen pojan mieleen ja ehkä ohjannut elämänuran valintaakin. Viipurista, joka oli ollut suojeleva lintukoto tuli hänen mielestään sotien aikana sankarikaupunki

Uusi yhteiskoulu, 1996. Toimittaja Jaakko Okker

Oppikoulun alkutaival sota-ajan Viipurissa jäi muolaalaiselle koulupojalle lyhyeksi. Koulumuistot liittyvät lähinnä koulukortteerin kirjoituskoneeseen ja viipurilaisen elämänmenon tarkkailuun, mitkä ilmeisesti myötävaikuttivat tulevan ammatin valintaan. Kun taskurahat loppuivat, hän myi Kauppatorilla kukkia ja sanoi silloin jo oivaltaneensa kysynnän ja tarjonnan lain. Ny-

kyisen Viipurin rappeutuminen suretti niin häntä kuin entisiä viipurilaisiakin. Puhujan kanta Karjalan nykytilaan ei ollut kysymyksessä "Mitä Suomi Karjalalla tekee?", vaan vastakysymyksessä "Mitä Venäjä Karjalalla tekee?"

Uuraan yhteiskoulu, 1997. Professori Pentti Salmelin

Puhuja tarjosi mielenkiintoisen tietopaketin Uuraan historiasta ja sen saariston keskeisten alueiden liittämisestä Viipuriin 1932. Vaikka kytkennät Viipuriin ulottuivat aina 1780-luvulle, mielipiteet liitoksesta eivät olleet yksinomaan positiivisia. Uuraan merkitystä Viipurille tarkasteltiin sekä talouden että puolustuksen kannalta. Sen linnoitukset olivat toimineet vuosisatoja Viipurin merellisenä etuvartiona. Taistelujen näyttämöksi se muuttui 1944. Uuraalaisille Viipuri oli "meijän kaupunki": kauppa-, koulu-, työpaikka- kuin myös huvittelu- ja käyntikaupunki. Uuras oli syväsatamana Viipurille elintärkeä; "portti merelle ja maailmalle".

Kaksoisyhteislyseo ja Karjalan yhteiskoulu 1998. Yli-insinööri Veli-Mies Vesihiisi

Ylijohtaja Lauri Kantee oli lupautunut puheenpitäjäksi entisen Kaksoislyseon oppilaana. Hänen sairastumisensa ja poismenon johdosta puhujaksi lupautui Veli-Mies Vesihiisi, joka esitelmöi Antiikin aikojen Ateenasta. "Hyvä puhe, mutta väärä foorumi", oli kommentti jälkikäteen.

Vanha yhteiskoulu 2004. Kenraali Jaakko Valtanen

Juhlapuheen aiheena oli "Turvallisuutemme tienviitat". Puheessa ei muisteltu Viipurin aikoja, vaikka puhuja olikin entinen Vanhan yhteiskoulun oppilas. Hän tarkasteli turvallisuuspolitiikkaamme sekä kylmän sodan että Euroopan unionin kaudella ja katsoi Suomen valtionjohdon toimineen taitavasti sodan jälkeisinä vuosikymmeninä tasapainoilemalla Neuvostoliitolle välttämättömien ystävyysvakuuttelujen ja läntisten suomettumisväitteiden torjumisen välillä. Hänen arvionsa mukaan EU:sta tuleva sotilaallinen uhka on epätodennäköinen. Sensijaan turvallisuuspolitiikkamme ratkaisuiden arvioidaan nykyään riippuvan lähinnä Venäjän tilanteen kehittymisestä kohti eurooppalaista demokratiaa..

Uusi yhteiskoulu 2005. Merikapteeni Paavo Teikari

Puhuja ei muistellut kouluvuosiaan Uuraan yhteiskoulussa, vaan pitäytyi juhlan teemaan "Viipuri ja Meri" käsitellen aihetta oman kotisaarensa näkökulmasta samalla valaisten saaren 300-vuotista historiaa. Pienehkön luotsien ja merenkulkijoitten asuttaman saaren merkitys yhtenä Viipurinlahden uloimman saariketjun saarista tuli selvitetyksi niin merenkulun kuin meripuolustuksen kannalta.

Saariketju suojasi Uuraan sataman ja sen välistä suurten purje- ja höyrylaivojen "onkarien" ankkuripaikkaa. Saariketju on ollut myös osa merellistä puolustusta linnakkeineen. Itse Teikari on ollut useita kertoja suomalaisten ja

venäläisten yhteistä toiminta-aluetta. Ensin Venäjän Itämeren laivastotukikohdan päällystön perheiden lomapaikkana. Talvi- ja jatkosodan aikana Teikarin merkitys korostui. Teikari vaihtoi sotien aikana omistajaa kolme kertaa. Talvisodan loppuvaiheessa Teikarin saaresta taisteltiin rintaman siirtyessä Viipurinlahdelle. Jatkosodassa suomalaiset valtasivat Teikarin 1941 Kannaksen takaisinvaltauksen yhteydessä. Kolme vuotta myöhemmin heinäkuun alussa viiden päivän ankarissa taisteluissa hyökkääjä pysäytettiin. Torjuntavoitto oli saavutettu, mutta saari menetetty. Teikarista tuli vielä kerran venäläisten ja suomalaisten yhteisen toiminnan kohde. Saari rauhoitettiin sotilashauta-alueeksi 20.10.1998 Viipurin hallinnon päätöksellä. Muistomerkki paljastettiin 05.06.2000 tekstein "Teikarin taisteluiden 1.-5.07.-44 muistoksi" ja "Tämä saari on rauhoitettu Teikarin taisteluiden kunniaksi".

Kahden viimeisen tilaisuuden juhlapuheiden sisältö oli aikaisemmista poikkeava; lähihistoriaa ja turvallisuuspolitiikkaa. Ne kytkeytyivät yli 60 vuoden takaisiin tapahtumiin; olihan vuosi 1944 omistettu kesän ratkaiseville puolustustaisteluille.

Jälleen oli todettu paikkansapitäviksi Turun akatemian professorin Mikael Wexioniuksen 1650-luvulla esittämät enteelliset sanat:"Ei Mars eikä Merkurius lie paikkaa Viipuria sopivampaa löytäneet, mihin temppelins ois pystyttäneet".

Kaikkia puheita ei ole voitu referoida puutteellisen arkistomateriaalin takia.

Musiikillinen anti oli monipuolista ja korkeatasoista. Ainakin yksi musiikkiesitys oli jokaisessa juhlassa. Yksinlaulua oli eniten, duettoja ja trioja muutama. Lisäksi oli viulu- ja pianoesityksiä ja kerran pianoduokin. Harvinaisimpia olivat trumpettisoolot ja hanuriduo. Suosituimmat esiintyjät olivat Yrjö Pavloff, Seppo Hovi ja Wiipurin Lauluveikot, joilla kaikilla oli kymmenkunta esiintymistä. Yrjö Pavloffin hienot serenadit naisille kolmellakin eri kielellä olivat aina illan kohokohtia. Muutaman juhlan jälkeen hän ilmoitti esiintyvänsä vain Pavloffina, ei enää Venäläisen lyseon edustajana, koska mainitun koulun oppilaita ei enää ollut. Seppo Hovi oli mukana tasan kymmenen kertaa esiintyen solistina, säestäjänä, yhteislaulun johtajana ja lopuksi "tanssiyhtyeenä" yksin tai kahden poikansa kanssa. Wiipurin Lauluveikkoja pidettiin omaan joukkoon kuuluvana; satavuotiasta kuoroa juhlittiin näyttävästi 1997.

Sepon musiikillinen anti huipentui vuonna 2005 loisteliaaseen päätösesitykseen musiikin historiasta. Sanoin ja sävelin hän ihastutti kuulijoita sävelkuvilla Chopinista Tsaikovskiin, Wienin kolmesta Straussista aina Lasse Mårtensonin Myrskyluodon Maijaan. Hänen toinen merkittävä antinsa oli koko illan musisoinnin lahjoittaminen Viipurin entisille koululaisille. Kiitokset tulivat valtavina aplodeina ja kirjalahjana.

Yhteislauluakin oli. Karjalaisten laulu ja 'Karjalan kunnailla' kuuluivat ilman muuta ohjelmistoon. Suosittu oli 'Viipuri linna tornist näkkyy Nuutipoja passas'. Luontevaa oli, että sotien jälkeen syntyneitä lauluja myös laulettiin kuten Olli Nykäsen säveltämää ja sanoittamaa 'Karjalamme' (kantaesitys), Josef Kaartisen säveltämää ja Kalervo Kirkkosaaren sanoittamaa romanssia Viipurin näkötornista 'Pilipuu' ja Eila Lehikoisen sanoittamaa laulua 'Tuo aika usein mieleheni palaa': kaikki vahvasti tunteisiin vetoavia.

Muista esityksistä mainittakoon Ismo Kallion 'Vara-Manu'-imitaatio (1985), Pentti Myllysen 'Lintujen äänet'-imitaatio (1990), Wiipurilaisen Osakunnan teatterikerhon esittämä kuvaelma 'Juhlat Linnassa 1448' viitteenä Viipurin linnan 700-vuotisjuhliin 1993, taikuri Iiro Seppäsen esitykset (1993), Wiipuri-yhdistyksen salonkitanssiryhmän esitykset (1994), steppiryhmä 'Tap & Step' (1995), balladi 'Nikkarin Kerttu' (1996), Norssin Turnarit (ikämiehet) (1998) ja steppiduo 1930-luvun idolin Fred Astairen jalanjäljissä (2004).

"Viipurin oppikoulujen juhlat" on rinnastettavissa koulujen ennen sotia järjestämiin konventteihin (koulujuhliin), tunnelmaltaan suoranaisena jatkona. Viipurissa järjestäviä kouluja oli 6, Helsingissä 16 (Kaksoislyseo mukaan luettuna).

Juhlista tiedotettiin aluksi Uudessa Suomessa, Helsingin Sanomissa, Hufvudstadsbladetissa, Karjalassa, Aamulehdessä, Kouvolan Sanomissa ja Helsingin pienissä paikallislehdissä. Uusi Suomi julkaisi neljän palstan selostuksen ja neljä kuvaa.

"Me naiset" -lehdessä 1980 oli koulujen esittely erikoishaastatteluina. Kuvissa näkyi osanottajien iltaeleganssia. Vähitellen siirryttiin tiedottamaan vain Karjala-lehdessä ja Hufvudstadsbladetissa. Karjalan toimittajat selostivat laajastikin juhlien viettoa. Lehden toimittajista pitkäaikaisin oli Sirkka Laakso (nykyinen Strengell) - "Synnöve" - Viipurin uudesta yhteiskoulusta. Hän ja myöhemmin Terttu-Elina Kalaja olivat toivottuja selostajia. He pystyivät sympaattisesti eläytymään juhlan viipurilaiseen henkeen. Suuret kiitokset heille molemmille hyvästä työstä. Toisen polven viipurilaisen Leena Larjangon kuvaus juhlista oli mielenkiintoinen. Hän kertoi omasta 'kehityksestään' viipurilaiseksi eri-ikäisen helsinkiläiskoululaisen näkökulmasta. Hänen ajatukseensa "viipurilainen on pakolainen, jolle Viipuri on sielun maisema, josta kukaan ei voi ajaa pois" oli helppo yhtyä.

Valokuvaajat olivat aluksi Helioksesta, myöhemmin Nyblinilta. Vähitellen luovuttiin ulkopuolisista kuvaajista ja tehtävä siirtyi "hovivalokuvaaja" Bror Hästölle. Lisäksi useilla kouluilla oli oma valokuvaajansa, Aila Tiirakarin toimiessa myös muun yleisön kuvaajana.

Mainittava on, että alkuvuosina radiokin oli kiinnostunut juhlista. Eräässä aamulähetyksessä oli haastattelu.

Viipurin Oppikoulujen Kevätjuhla
Wiborgs Lärdomsskolors Vårfest
09.04.2005 klo/kl 13-18

Hilton Helsinki Kalastajatorppa
Hilton Helsingfors Fiskartorpet

Viimeisen juhlan ohjelma vuodelta 2005.

Menu

Caprese, tomaattia mozzarellaa ja balsamicoa
Capresesallad med tomat och mozzarella

Paahdettua nieriää, salviakastiketta ja
sitrus-perunaterrineä
Rostad röding med salviasås och
citron-potatisterrin

Mustaherukkajäädykettä, tokajisabayonnea
Svartvinbärsparfait med tokajisabayon

Kahvi ja juomat laskutetaan erikseen
Kaffe och drycker debiteras separat

Ohjelma Programm

Alkusoitto Preludium
Seppo Hovi

Tervetuloal Välkomnal
Malja Viipurille ja Merellel
En skål för Wiborg och Havet!
Terttu Vartiainen

Viipurin Lauluveikot
Johtaja/Dirigent Matti Orlamo

Viipurista Uuraansalmen kautta Teikariin
Från Wiborg via Trångsund till Teikari
Paavo Teikari

Lounas Lunch

Pianomusiikkia Pianomusik
Seppo Hovi

Karjalaisten laulu

Tanssia ja seurustelua Dans och samvaro
Seppo Hovi tanssittaa, spelar dansmusik

Juontaja / Konferensier Anni-Maija Nyman

Lieneekö Viipurin Kirjallisuuden Seuran toimitteiden julkaiseminen 1974 innoittanut historiallisten muistojen vaalijoita pohtimaan, millä tavalla saataisiin 1920- ja 1930-luvun koululaismuistot kerätyiksi ja tallennetuiksi. Ratkaisu löytyi entisten koulutyttöjen ja -poikien yhteisyyden korostamisesta juhlien muodossa. Juhlimisen tarkoitus ja luonne ovat toivottavasti vastanneet odotuksia; yhteinen muistitieto on tullut tallennetuksi ja arkistoiduksi. Arkistoinnin on hoitanut Bror-Erik Hästö (Svenska Samskolan), Marjatta Heiskasen (Tyttölyseo) ja Anja Tirrin (Vanha yhteiskoulu) huolehtiessa kunkin koulun asiapapereiden siirtämisestä koulun edustajien välityksellä yhteisarkistoon.

Juhlarahastosta on lahjoitettu 1984-1996 Viipurin pienoismallikeräykseen 30000 mk (n. 5000 euroa).

Entä juhlien luonne? Haastamisen merkitys ei ole ollut vain nostalgista seurustelua, leppoisalla viipurilaishuumorilla höystettynä, vaan ennen kaikkea itse kunkin sielunmaiseman hoitoa. Viipurilaisten, kuten kaikkien karjalaisten yhteenkuuluvuuden tunne on ollut se voimavara, joka traumaattisten menetysten jälkeen johti aikanaan erilaisten evakkoyhdistysten ja -seurojen perustamiseen muistojen vaalimiseksi ja sittemmin näiden muistojen kirjalliseen dokumentointiin.

Kaikista näistä yhteisöistä 29-vuotias "Viipurin oppikoulujen juhlat" on ollut yksi ainutlaatuisimmista.

"... siis kerran vielä vaan
mä laulan uudestaan:
Ei häivy muisto vanhan Viipurin"

Juhlatoimikunta keskustelee syyskokouksessaan kokoontumisten jatkotoimenpiteistä ja tilillä olevien rahojen käytöstä.

Lähteet:

'Viipurin oppikoulujen juhlat' -arkisto, Wiipurin arkistoyhdistyksen tiloissa.
Viipurin kirja 1958
Viipurin Suomalaisen kirjallisuusseuran toimitteita 6
Haastattelut

Kirsti Tarjas

”TYTTÖ TULEE KERTOMAAN OMIN SANOIN!” KOULUTYTTÖNÄ SOTIENTAKAISESSA VIIPURISSA

Omistettu rakkaille lapsenlapsen lapsilleni

Kuvat: Perhekuvasto
Piirrokset: Tekijä

Sisällys

Viipuri – uusi kaupunkini 217
Tutustumme vähitellen Viipuriin 223
Monrepos 230
Ei ollut kesää ilman Muolaata 237
Monivaiheinen ilta 244
Muolaan kihupyhät 247
Viipurin koulussa 249
Muistelen kouluni opettajia 255
Hetki naapurikoulussa 270
Sairastelua 274
Koululaiselämää 278
Hankalia aikoja – ja iloisiakin 282
Aivan uskomaton ilta 287
Koululaiselämää edelleenkin 291
Tuli muitakin kesiä 303
Karjalan kannaksella 305
Sormuksen tarina 316
Vaikea vuosi 1933 321
Epilogi 323

Pohjoisvalli ja Viipurin linna

Viipuri – uusi kaupunkini

Koko Viipuriin muutostamme en muista mitään.

Löydän vain itseni seisomassa uuden kotimme erkkeri-ikkunan äärellä. On kesä ja vuosi on 1928.

Korkeustasollani tuolla edessä näen Torkkelinpuiston ikivanhojen lehmusten tuuheat latvukset kahtena viheriänä rivinä. Kauas niiden taakse ja sivuille jatkuu vehmas puisto.

Kurkottaessani alaspäin voin erottaa varjoisan nurmikon sekä leveän hiekkakäytävän reunalla takorautaisen, koristeellisen nojapenkin. Ja vieläkin ulommas kurkottamalla näen paneelin reunustamaa kivikatua pitkin juoksevat raitiovaunujen metalliset kiskot.

Uusi kotini on korkealla, puidenlatvojen kohdalla. On outoa ja vierasta, jännittävää ja hiukan juhlavaakin.

Pidän tiukasti kädessäni uutta pientä guttaperkkanukkea, Pojua, joka nukkuu valkeaksi maalatussa pajukorissaan sinisen virkatun peiton alla. Peitto antaa kaikelle olemukselle jonkinlaisen sinisen tunnun. Olenkohan saanut nuken tulijais- tai lohdutuslahjaksi, sillä Kotkaan ei Poju ole kuulunut. Kotkaan – ikävä vihlaisee lävitseni.

Miksi olen näin eksynyt ja avuton?

Olenhan sentään jo yksitoistavuotias ja takanani on neljä kouluvuotta. Osaan lukea ja kirjoittaa kahta kieltä ja tulen niillä toimeen suomen- ja ruotsinkielisessä ympäristössä. Taidan alfabeetin ja multipligationstabellin (mikä sanahirviö tarkoittaa kertomataulua) aivan erikoisella ja helpolla tavalla, näin kiltin opettajani Tant Fannyn kunniaksi kerrottuna. Osaan laskea desimaaliluvuilla, mikä taito ihme kyllä tulisi syksyllä osoittautumaan yllättävän hankalaksi miinukseksi. Muistan ja löydän kartalta niinkin vaikeasti mieleenpainuvat paikat kuin Biskajabukten ja Gibraltarsundin. Niiden nimien oppiminen oli ollut tuskan takana.

Olen lisäksi esittänyt soolona koulun joulujuhlassa laulun tuhansista joulun kynttilöistä ja seissyt enkelinä joulunäytelmässä. Olenpa löytänyt pulpetistani monen monta joulukirjettä erikokoisissa lääkepulverimaisesti taitetuissa kuorissaan ja tunnollisesti säännön mukaan aukaissut ne jouluaattona noin kello kuusi. Kiiltokuvina enkeleitä, ruusuja ja lemmikeitä!

Keväällä olen sitten siirretty oppikoulun, Kotka Svenska Samskolan toiselle luokalle saaden vallan 25 markan stipendin "ahkeruudesta ja edistyksestä".

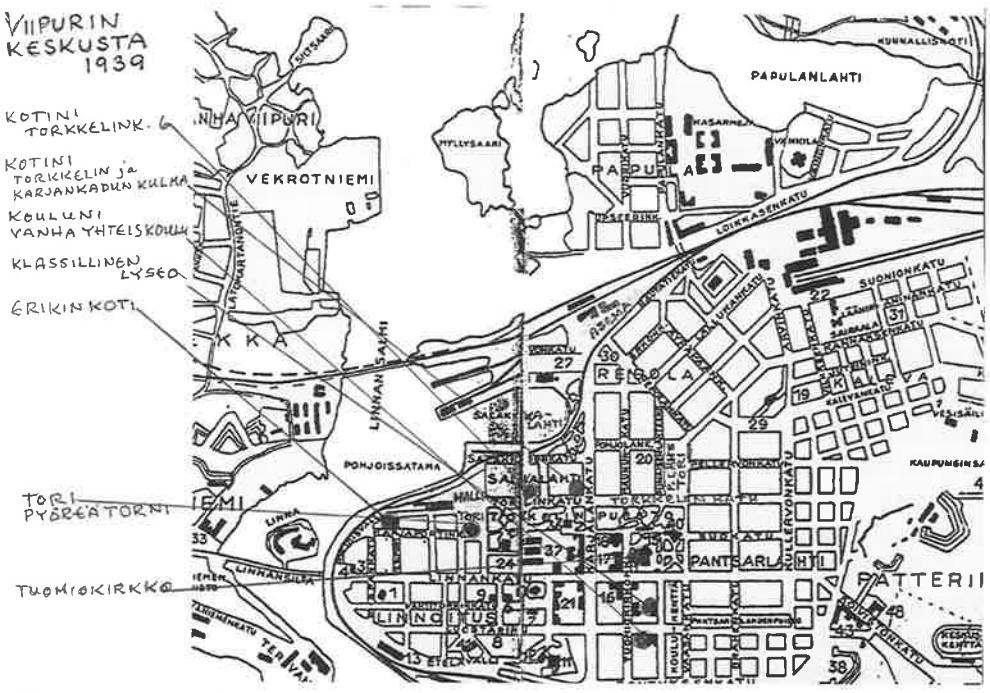

Viipuri ennen sotia

Nyt kuitenkin ikään kuin turvaudun pieneen kiintopisteeseeni puristaen sitä, nukkekoria, kädessäni. Taaskin kerran on elämässäni tapahtunut suuri muutos. Miten tästä selviäisin eteenpäin?

Nyt vuosikymmenien takaa en voi palauttaa mieleeni kodin pakkaamista, tavaroiden kuljetusta enkä sijoittamista uuteen kotiin. Olenkohan tämän kaiken tapahtuessa ollutkin Mormorin luona Tampereella – sehän olisi luonnollista. Näin olisimme olleet, pikkuveljeni Pokka ja minä, poissa jaloista aikuisten muuttokiireissä.

Torkkelinkatu 6, Viipuri 1928

Taakse olivat jääneet Kotka ja "Kutsetin" Herrojen pytinki, pihan monet leikit, koulun luokkatoverit, koti tuttuine huoneineen, lasiverantoineen, kasvitarhoineen ja vaahteroineen. Lähiympäristöni on kutistunut neljän huoneen ja keittiön kaupunkiasunnoksi kivitalon neljännessä kerroksessa keskellä ventovierasta kaupunkia. Uutena laajempana ympäristönäni olisivat Torkkelinpuiston tuuheat lehmukset ja kivinen katu. Osoitteena Torkkelinkatu kuusi, kivikarhut ikkunan alla, kuten olen entisille ystävilleni kertonut.

Tässä nyt ollaan, tähän on tultu. Kurkottelemassa vieraalle kadulle. Sehän on sittemmin tuleva minulle tutuksi.

Nyt saapuu keltainen raitiovaunu kilisten ja kolisten kadoten oikealle päin. Torille, kuten pian saisin todeta.

Onneksi kaikki elämäni tärkeät henkilöt ovat tallella: äiti, isä, Ilmari, Pokka, sekä kotiapulainen eli palvelijatar, siis kuten silloin sanottiin, Hulda, joka onneksi oli lähtenyt mukaamme Viipuriin. Samoin uskollinen Rai, schäfer, sekin on täällä.

Puristan Pojua korissaan. Oudot raitiovaunut jurraavat heilahdellen alhaalla omalla matkallaan. Vossikan kopottelu kaikuu seiniin kivisellä kadulla.

Tässä sinisestä tuokiosta alkaa elämäni Viipurissa. Viisi vuotta – mutta sitähän en vielä tiedä.

Harmaakivinen Torkkelinkatu 6 oli rakennettu 1900 – luvun alkuvuosina. Katuovemme tyyli oli goottilaishenkinen, kapeahko ja korkea, suippokaa-

Torkkelinkatu 6, Viipuri 1928.

reksi kohoava. Muutaman askeleen pituisen käytävän päästä tultiin portaikkoon, joka lähti kiertämään vastapäivään tyhjää hissiaukkoa. Avoin hissiaukko oli tietenkin toistuvien varoitusten paikka, sillä suojana oli vain tavallinen metallinen kaide ilman minkäänlaista suojaverkkoa. Ja samanlainen se on tänäkin päivänä, siisteytensä menettäneenä. Tällaista porraskäytäviä näin sitten muuallakin. Hissiä ei katsottu tarpeelliseksi edes keskikaupungin taloissa. Asemaa vastapäätä sijaitsevassa Pietisen palatsissa kerrottiin ihmeenä, että siinä talossa oli ihan hissi.

Neljänteen kerrokseen kiivettyä – ensimmäinen kerros oli liikehuoneistoja varten – tultiin kaksinkertaisten ovien kautta tilavaan tampuuriimme. Vaatenaulakko, pikkupöytä, seinällä vaivattava telefooni ja suoraan jatkaen isän huoneeseen. Tämä työhuone toimisi nyt eräänlaisena vastaanottotoimistona.

Muuttomme Viipuriin johtui siitä, että isä oli uhkarohkeasti jättänyt hyvän virkansa rakennusosaston insinöörinä Gutzeitilla ja lähtenyt vielä silloin ihan vakavaraisen yksityisen rakennusfirman keikkaan, monien ystäviensä varoituksista huolimatta. Onnistumisesta kerron myöhemmin.

Tänne isän huoneeseen olikin hankittu näyttävän kookas kirjoituspöytä tuoleineen sekä pompöösi nahkakalusto tukevaa ruskeata herrainhuonemallia. Tänne sijoittui kirjahylly sekä leveä hyllykkö isän rakennuspiirustusrullien alustaksi.

Huoneeseen mahtui myös isän leveä ja kalteva piirustuslauta pukkijalkoineen. Sen edessä seisoi vaarilta peritty tukeva musta keinutuoli, jossa isä aina välillä otti tuumaustaukoja painavasti keinahdellen. Piirustuslaudalla makasivat hyvässä järjestyksessä oivallisesti ja huolella teroitetut lyijykynät – pehmeät keltaiset Faber HB:t ja ikävän kovat KOOH-INOR 2H:t. Nämä ikuisesti mielessäni, koska sain liian lyhyeksi kuluneet pätkät omikseni. Hauskempia olivat sini-punapäiset värikynät. Kynien viereltä löytyivät harppilaatikko, kuluneella ruskealla nahkalla päällystetty sekä laskutikku. Vielä pitkä hakaviivain ja kulmaviivaimet suorine ja terävine kulmineen. Tussipullot,

Kivikarhu ikkunamme vartijana.

piirtimet ja harpit koteloissaan, kukin samettisessa muotokuopassaan.

Erkkerimme vinoista sivuikkunoista näki Torkkelin jatkuvan oikealle aina lähellä aukeavalle kauppatorille ja ruokahallille saakka. Vasemmalle katsottaessa katu kulki kauas Punaisenlähteentorille asti puiston lehmusten saattelemana.

Näiden kahden huoneen yhteisen tilan kokosi laaja parkettilattia, tuollainen vinottainen sik-sakia muistuttava. Se on jäänyt mieleeni kuivumisesta ja iästä johtuvasta narahtelustaan, joka ei korjaantunut ahkeralla vahaamisella eikä

kiillotuksellakaan. Siinä vain narahteli, etenkin isän painavien askelten alla.

Keskellä ruokasalia seisoi entinen tumma tamminen ruokapöytä tuolien ympäröiminä. Mukaan kuuluivat tietenkin pienempi ja suurempi senkki, kuten niitä astiakaappeja kutsuttiin. Ikkunan edessä pieni läksyjenlukupöytäni laatikkoineen ja kirjahyllykköineen. Siihen sijoittaisin uudet koulukirjani ja aikaa myöten rakkaat romanttiset tyttökirjani.

Salinkalustona oli ainakin äidin piano ja jostakin ilmestyneet rokokootuolit pöytineen. Mahtuiko jollekin seinälle tachta tai hävisikö muutossa tämä kodikas ja kokoava kaukasialainen leposohva? En voi saada sitä nyt mieleeni, mutta täytyihän sen olla täällä, eihän isäni tulisi toimeen ilman sitä. Missä hän lukisi päivän lehdet tai ottaisi päivällisen päälle pienet torkut? Todellakin – löydän sen muististani seuraavasta asunnostamme. Muisti näyttää toimivan yllättävällä tavalla.

Salin viereinen suuri makuuhuone tulisi olemaan keskeisin paikka elämässämme. Sinne kuuluivat tietenkin äidin ja isän loimukoivuiset parivuoteet yöpöytineen, tuttu peilipöytä keikahtavine ovaalipeileineen sekä korkea liinavaatekaappi. Huoneen perällä Pokan ja minun kerrosvuoteet, onnellisella minulla edelleenkin ylävuode. Mutta mainio leikkitupanurkkani ei ole mahtunut tänne – tuskin olisin sitä enää tarvinnutkaan. Pikkutuolit kylläkin ja niillä istuva Ketty-nukke ja kaikki nallet, joille vieläkin ompelen vaatteita. Myös Pokan tärkeät autot, rakennuspalikat ja Mecanot olivat ennallaan. Uusi tulokas oli musta puinen Felix-kissa, ajan muotituote. Se oli koottu palasista joita pitivät koossa sisäiset kuminauhat. Siispä sen jäsenet liikkuivat, pitkää nivelikästä häntä myöten. Kuminauhojen löystyessä liikkeet veltostuivat ja Felix lysähteli väsyneenä.

Huone oli suuri ja korkea, kuten kaikki talon huoneet. Tänne mahduimme hyvin. Jossakin täällä varmaankin ikkunan ääressä seisoi äidin ompelukone, se sama Singer. Tähän aikaan ommeltiin paljon kotona joten kotiompelijatar oli tärkeä vierailija jonka tuloaika piti tarkoin sopia jo aikaa etukäteen. Valmisvaatteita, ainakin lapsilla, olivat vain päällystakit.

Keittiöön päästiin sisähuoneista välikön kautta. Istuin siellä usein sinä ensimmäisenä kesänä Huldan kanssa jutellen ja hänen puuhiaan seuraten. Olinhan kotona kaiket päivät. Oli kesä ja vapaata enkä tuntenut Viipurissa vielä ketään. Kesä oli kuitenkin joutunut jo pitkälle, joten emme hakeutuneet enää heti suuren muuttotouhun jälkeen minnekään maalle.

Onneksi oli siis Hulda, ruotsinkielinen neiti Pyttikseltä eli Pyhtäältä. Hänen sukunimensä oli hauskasti Lustig ja mukavahan hän olikin paitsi milloin sattui murjotustuulelle.

Huldan pieni huone sänkyineen ja pikkupöytineen löytyi keittiön vierestä ja ikkunansa oli ruokahuoneen ikkunan vieressä. Sellaisia olivat sen ajan niin kut-

sutut palvelijanhuoneet, omia pieniä soppia. Iltaisin oli Huldalle annettava oma aika ja rauha eikä saanut mennä häntä häiritsemään. Itsestään selvää oli, että aina oli apulaista kohdeltava kohteliaasti – onko Hulda kiltti ja tekee sitä ja tätä.

Keittiön hella lämpeni haloilla, mutta lisäksi oli liedellä seisova kaasuliesi.

Keittiönpuoleinen rappukäytävä osoittautui erikoiseksi paikaksi, sillä sen hissiaukossa kulki todellakin hissi eli pienikokoinen halkohissi. Tähän ei kuitenkaan voinut mennä kyytiä ottamaan, sen verran heikko se oli. Hissin pohjalle ladottiin puukellarista haetut halot ja nostettiin käsipelillä vaijereitten varassa ylempiin kerroksiin. Tämä työ, kuten puiden pilkkominenkin, kuului talonmiehen tehtäviin. Hän opetti sittemmin Huldalle systeemin salaisuudet. Kolisten ja natisten hissi nousi halkolastissaan ja kiinnitettiin paikoilleen siksi aikaa kun lasti purettiin keittiön puulaatikkoon, minun tutulle istumapaikalleni. Keittiön porraskäyttävässä tuntui aina kostea kellarinhaju.

Halkoja ei tarvittu missään muualla kuin keittiössä, sillä talossa oli keskuslämmitys.

Vannahuoneen vesi kuumennettiin kaasulla korkeassa kruunupäisessä kuparipöntössä. Sen alla syttyivät kaasuliekit erikoisen pitkän sytyttimen avulla pelottavasti poksahtaen runsaiksi pieniksi liekkiriveiksi. Hiljaa suhisten ne kuumensivat pöntön runsaan veden – tunti siinä meni – ja lämmittivät samalla pienen kylpyhuoneen saunanlämpöiseksi.

Vannahuone olikin ahkerassa käytössä. Suuri valkoemalinen amme seisoi leijonatassujensa varassa. Ikkuna seinän ylärajassa oli myös venttiili, jollainen kuului kaikkiin muihinkin huoneisiin.

En käynyt kovinkaan usein viipurilaisessa saunassa, koska en voi sellaista lainkaan palauttaa mieleeni. Ei äitikään niihin tutustunut, mutta isähän ei tullut toimeen ilman saunailtojaan.

Tutustumme vähitellen Viipuriin

Viipurin usein toistettu kansanvälinen ilmapiiri ihastutti suuren osan elämästään Kaukasiassa Bakussa viettänyttä äitiäni. Kaupungilla kulkiessaan kun saattoi kuulla puhuttavan ruotsia, venäjää, saksaa ja jopa ranskaakin. Myös kielten huvittavaa sekoitusta.

Aloimmekin luonnollisesti pian liikkua kotimme ulkopuolella ja aluksi tunsimme olevamme kuin jossakin ulkomailla kaiken uuden ja mielenkiintoisen keskellä.

Aluksi kaupungilla käynnit liittyivät tietenkin ruokatarvikkeiden hankkimiseen. Tässäkin suhteessa mahdollisuudet laajenivat ja olivat uutuudessaan houkuttelevia.

Ensin suuntasimme lähellä odottavalle Kauppatorille. Täällä myytiin suo-

Viipurin kauppatori kesällä 1923, vas. PYP, Pyöreä torni, Sofia Zweygberg liike, poliisilaitos, taustalla Domus, Linnankatu 11 (ent. Katariinankatu)

raan nelipyöräisistä hevosvankkureista maalaistuotteita kuten leipää, piirakoita, maalaisvoita, perunoita, kaalia, lanttuja. Ja kesän edistyessä tarjottiin marjoja, niin metsän kuin puutarhankin satoa. Syksy oli tuova pulleita ihania tatteja, täällä niitä osattiin arvostaa. Muitakin sieniä sai niin tuoreina kuin suolattuinakin. Minä hämmästelin suuria, pastellinsävyisiä, vihertäviä hanhenmunia. En ollut milloinkaan sellaisia nähnyt aikaisemmin. Hevoset seisoivat vierekkäin tyyninä pitkässä rivissä eväänään heinäsäkki tai kaurapussi edessään riippumassa. Vankkurien pohjalla näkyi olevan heinää villaraanulla tai poppanalla peitettynä. Mistä kaukaa lienevät tulleetkaan aamuvarhaiselle kauppamatkalleen. Sirkeät kaupunkivarpuset ja kömpelömmät pulut parveilivat niiden jaloissa, nekin ruokaansa etsimässä.

Torihyörinää seurasi torin laidalta vanttera Pyöreä torini. Sen kupeessa oli kojuilla paikkansa, kioskintapaisilla, sanoittaisin nykyään. Mielestäni vahvaseinäinen torni oli kuin tanakka äiti – tai mummohahmo pehmeänpyöreästi laskeutuvine kattoineen ja ylen pienine syvine ikkunoineen. Siinä turvalli-

Markus Hiekkanen

Viipurin keskiaikaiset kivikirkot ja niiden kohtalo

[1] Ks. esim. M. Hiekkanen Stenkyrkorna i Åbo stift under medeltiden. *Historisk tidskrift för Finland* 3/1994, 429–458; sama, The Stone Churches of the Medieval Diocese of Turku, A Systematic Classification and Chronology, *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja, Finska Fornminnesföreningens tidskrift* 101, Helsinki 1994 viitteineen ja kirjallisuusluetteloineen.

[2] Muista kuin keskiaikaisista kivikirkoista ks. O.-I. Meurman, Viipurin kirkot *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita* 6, Helsinki 1983. Ks. myös M. Hiekkanen, Ruotsin Karjalan keskiaikaiset kirkot, Novgorodin Karjalan kirkot ja tsasounat, Viipurin kolme kivikirkkoa, *Viipurin linnaläänin historia* II, toim. Yrjö Kaukiainen ja Jouko Nurmiainen, Lappeenranta 2004.

[3] J. Korpela, Viipurin linnaläänin synty, *Viipurin läänin historia* II, toim. Yrjö Kaukiainen ja Jouko Nurmiainen Lappeenranta 2004; M. Hiekkanen, Viipurin lääni – rautakaudesta keskiaikaan, Karjalan synty, *Viipurin läänin historia* I, toim. Matti Saarnisto, Jyväskylä 2003a; sama, *Suomen kivikirkot keskiajalla*, Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 2003b.

[4] Seurakunta sai vielä vuonna 1418 paavilta anekirjeen rakennustyön kustannusten kattamiseksi. Kirjeen hankkimiseen vaadittaviin toimenpiteisiin lienee ryhdytty välittömästi palon jälkeen.

[5] *...construit et construi facit notabilemet solempnem ecclesiam...* Finlands medeltidsurkunder III nro 2791.

[6] M. Hiekkanen, Viipurin kirkot ja keskiajan viipurilainen, *Joulukannel* 2000, Helsinki; sama 2003b, 58, 244–247.

[7] G. Lagus, *Ur Wiborgs historia*, Wiborg 1893, 329; S. Heininen, Suomalaisen historiankirjoituksen synty, Tutkimus Paavali Juustenin piispainkronikasta, *Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia, Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar* 147, Helsinki 1989, 53.

[8] Kaivauksia on selostanut J. Rinne, Viipurin entinen tuomiokirkko I–III, *Suomen Museo* XXI 1914, 53–94.

[9] Turun tuomiokirkossakaan pilareita ei yhdellä kertaa rakennettu koko nykyistä määrää, vaan niiden luku kasvoi kirkkoa laajennettaessa. Hiekkanen 2003b, 202–206.

[10] M. Hiekkanen, Piispa Mikael Agricolan hautapaikka ja mahdollisuudet sen arkeologiseen tutkimukseen, Agricola-symposiumi Turku 20.–21.9.2004 raportti, toim. Ossi Tuusvuori, *Agricola-työryhmän julkaisuja* 1, Turku 2004, s. 51–59.

[11] J. W. Ruuth & A. Halila, 1617–1710, *Viipurin kaupungin historia* II, Helsinki 1974, 105.

[12] Maistraatti oli vuonna 1628 kutsunut Holtgrefin valvomaan rakentamista Viipurissa. Gardberg 1988, 167.

[13] Ks. artikkelia Viipurin kaupunkikaivauksista käsillä olevassa kirjassa.

[14] Arkeologisista tiedoista ks. M. Hiekkanen, De finska klostren under medeltiden, Arkeologiskt och byggnadshistoriskt perspektiv, *Hikuin* 20, Höjbjerg 1993.

[15] M. Hiekkanen, Turun pyhän Olavin konventti ja sen rakennusmuistot, The Convent of St Olav and its Architectural Remains, Dominikaanit Suomessa ja Itämeren alueella keskiajalla, Dominicans in Finland and around the Baltic Sea during the Middle Ages, *Turun maakuntamuseo Turku Provincial Museum Raportteja Report* 18, Turku 2003, 89–104. Vuodelta 1249 on ensimmäinen maininta, mutta toki dominikaaneja on maahamme voinut saapua jo hiukan aikaisemminkin.

[16] A. Malin, Der Heiligenkalender Finnlands, Seine Zusammensetzung und Entwicklung, *Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia, Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar* XX, Helsingfors 1925, 92–93.

[17] M. Hiekkanen, Näkökohtia Viipurin keskiaikaisista kaupunginkirkosta ja dominikaanikonventin kirkosta, *Suomen Unesco-toimikunnan julkaisusarja* 68, Helsinki 1994, 32–38.

[18] Kivikirkkojen rakentamisesta ks. M. Hiekkanen, Kivikirkkojen rakentaminen keskiajan Suomessa, *Tekniikan Waiheita* 2/1995, 25–35; sama 2003b, 28–45.

[18] K. Pirinen, Turun tuomiokapituli keskiajan lopulla, *Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia, Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar* 58, Helsinki 1956, 333.

[19] Suunnitelmapiirustukset ja muut asiakirjat laati arkkitehti Anders Fredrik Granstedt.

[20] Suunnitelmat arkkitehti Martti Paalanen, 1942–1943.

[21] Neuvonen 1994, 26.

[22] Lagus 1893, 44.

[23] Hiekkanen 1994a, 242 viitteineen.

[24] J. W. Ruuth, Vuoteen 1617, *Viipurin kaupungin historia* I, Viipuri 1931, 195.

[25] Neuvonen 1994, 27.

Viipurin kauppahalli 30-luvulla.

sesti ja päättäväisesti maankamaralle painuneena.

Torilla pääsi mukavasti puheisiin karjalaisten isäntien ja haastavien emäntien kanssa. Saatettiin myös sopiva voi- tai kananmunatingistä, kunhan paremmin tutustuttiin.

Ulkonaisesti kirkkoa muistuttavasta tornillisesta kauppahallista sai tvarosnikia, paslamaslaa, venäläistä maustekurkkuja, kynsilaukkaa – ja juuri näillä nimillä puhuttuna. Lihapuolella tarjottiin vasikkaa ja lammasta, riistaa ja kukkopoikaa. Kaikki oli tuoretta ja ensiluokkaista. Maistiaisiksi kauppias keihästi juusto- tai makkarapalasen. Nolotti, kun äiti sitä arvostelevasti maiskutellen tutkiskeli. Voitakin maisteltiin veitsenkärjestä napaten. Voi kuljetettiin suuressa

puisessa drittelissä. Valtavana kimpaleena se seisoi tarjolla kaupan tiskillä.

Maito mitattiin korkeasta lattialla seisovasta tonkasta pitkävartisella litranmitalla asiakkaan omaan peltiseen tai emaliseen maitokannuun. Oli myös erillisiä maitokauppoja, joista sai leivonnaistuotteitakin.

Ihanalta tuoksuvasta siirtomaantavarakaupasta torin laidalta löytyi itämaisia herkkuja: suuresta möhkäleestä saatiin toivottu palanen idän halvaata, sitä oikeata ja aitoa. Oli taateleita ja viikunoita sekä suuria vihreäkuorisia arbuuseja. Meillä arbuusit syötiin kaarevasta punalihaisesta viipaleesta haukaten ja aina ruisleivän kanssa. Äitini tuomitsi hedelmän pilkkomista ja sokeroimista maljaan mauttomuutena – ei näin tehty aidossa Kaukasiassa, arbuu-

Viipurin Pyöreätorni Karjaportinkadulta, 1930

sien kotimaassa!

Ystävällinen herkkukauppias pyöräytti meille lapsille käärepaperista tuutin ja täytti sen purkkikaramelleilla kaupanpäällisiksi. Tässä kaupassa kävimme niin mielellämme äidin matkassa.

Joskus pistäydyttiin lyhyellä kotimatkalla Alfred Pursiaisen konditorioissa, sehän kukoisti melkein naapurissamme. Saimme kupillisen kaakaota, oikeata keitettyä ja vaniljalta tuoksuvaa, vispikermaa kruununaan. Pursiaisen viinerit olivat kuuluisia – tietenkin myös baakelsit, mielestämme bebeet ja perunaleivokset ennen muita. Makoisia olivat myös canapeet, joissa levyjen välissä pursui ihanaa vaniljakreemiä. Sunnuntaiksi ostettiin säännöllisesti kotiin päiväkahville kymmenen erilaista leivosta, valkoiseen neliskanttiseen leivoslaatikkoon asetettuina. Rasian kannessa komeili tuttu Pursiaisen vaakuna.

Viipurin linna

Kotiimme oli luonnollisesti tilattu paikkakunnan sanomalehti Karjala. Eräänä loppukesän aamuna äiti luki siitä ilokseen, että Onni oli saapunut Uuraasta kaupungin kalasatamaan lastinaan oivallista Norjan uutta suolasilliä. Suurin näyttävin ilmoituksin eli reklaamein sitä kerrottiin myytävän kauppahallissa ja muissakin alan liikkeissä. Kookkaista puutynnyreistä sitä nosteltiin voipaperille suolaveden valuessa lattiallekin. Näinä päivinä Viipurin kodeissa nautittiin varmaan runsaasti silli-uusiperuna-aterioita. Liiallisen suolankäytön vaaroista oltiin vielä onnellisen tietämättömiä.

Kuljimme lyhyillä tutustumiskävelyillämme Torkkelia myös toiseen suuntaan ylittäen Aleksanterinkadun (myöhemmin Karjalankatu ja Mannerheiminkatu 1942-44). Katujen kulmassa houkutteli Starckjohanin matala rautakauppa runsaine tarvikkeineen. Maunukadun jälkeen riitti mielenkiintoisia liikkeitä aina Punaisenlähteen torille saakka. Seisoimme hetken torin kulmalla, mutta laaja aukea näytti niin vieraalta ja avaralta ettemme näin ensi kerralla lähteneet sitä ylittämään. Käännyimme elokuvateatteri Kinopalatsin kohdalla palaamaan puiston puolta takaisin. Alvar Aallon tuleva ja sittemmin kovaa polemiikkia herättävä kirjastotalo ei ollut vielä suunnit-

teillakaan ja Jussi Mäntysen komea hirvipatsas sijoitettaisi lasten kelkkamäelle vasta tulevassa lokakuussa. Silloinhan siihen tutustuttaisiin tarkkaan.

Kierrettyämme korkean suippotornisen Tuomiokirkon, jonka pääoven edessä seisoi niinikään korkea Agricolan patsas, päädyimme Pääpostin ohitettuamme taas Aleksanterinkadulle ja sen ylitettyämme Espilän eteen. Tämä kuuluisa ulkoilmaravintola oli todella maineensa veroinen. Kutsuvana se nousi terasseineen ja kauniine kukkaistutuksineen loivalle mäenrinteelle. Se näytti kolmiosaiselta matalampien sivukuistiensa ansiosta.

Vinottain Espilän edessä seisoi kupurakattoinen soittolava, jossa kesäiltaisin ja sunnuntaisin torvisoittokunta pelasi tuttuja marsseja ja valsseja. Kansa kuljeskeli ja istuskeli puiston penkeillä musiikista nauttien. Lapset leikkivät tai juoksentelivat pitkin puiston käytäviä. Tunnelma oli iloinen ja kesäilta lämmin.

Oman panoksensa katukuvalle, etenkin iltaisin iltalomien aikaan, antoivat nuoret asevelvolliset, solttupojat. Me pikkutytöt vierastimme heitä emmekä joutuneet heidän kanssaan tekemisiin. Vasta sitten, kun omat tuttavamme joutuivat "väkeen" muuttui asian luonne täysin toiseksi.

Viipurihan oli merkittävä varuskuntakaupunki. Keskellä kaupunkia, Torkkelinpuiston takana sijaitsivat vanhastaan laajat kasarmirakennukset suurine pihoineen ja tarverakennuksineen.

Vesiportinkadun päässä kellotorni, katu päättyy Linnankatuun.

Tavallinen ja ilahduttava näky oli poikien komeasti marssiva ja reippaasti laulava "Heijaa ruusut tulipunaiset!" kaupungin kadulla.

Olimme vähitellen tutustuneet Vanhaan kaupunkiin sen epäsäännöllisillä kaduilla seikkaillen. Jo pelkät katujen nimet herättivät meissä ihastusta.

Kapea Karjaportinkatu alkoi torilta ja jatkui sitten Linnalle päin Pohjoisvallina näyttäen vasemmalla kulkijalle Suomen kauneimmaksi kaduksi mainitun Vesiportinkadun sekä sen mäellä nousevan Kellotornin.

Esiäideillä tai –isilläkö, - luultavammin kuitenkin piioilla tai rengeillä, - oli ollut kova urakka kiive-

tä mäkeä ylös kantaen vettä Salakkalahdesta mäen päälle. Ämmänlänkiä siinä varmaankin tarvittiin.

Torkkeli Knuutinpoika seisoi torillaan linnaa vartioiden. Me käännyimme täällä vierailleen Katariina Suuren mukaan nimitetylle, myöhemmin Linnankaduksi muutetulle jyrkkämäkiselle kadulle. Hartaat munkit olivat täällä kulkeneen. Nämä niin Harmaitten kuin Mustienkin Veljesten katujen varsilla asuneet muinaiset viipurilaiset kirjasivat näin kadut omikseen.

Luostarinkatu vielä varmisti heidän historiaan kuulumisensa.

Keskiajan Vanhan kaupungin tunnelmalliset arvokkaat talot koristeellisine tekorautaparvekkeineen, ovineen ja muine yksityiskohtineen kertoivat entisestä vauraudesta ja rakentajiensa varmasta tyylitajusta.

Olimme usein katselleet kunnioitusta tuntien Viipurin uljasta linnaa, mutta nyt menisimme lopultakin tutustumaan siihen lähemmin. Turunsillan (myöhemmin Linnansilta) joka aloitti jo varhain pitkän valtatien Turkuun asti, keskikohdasta päästiin lyhyttä sivusiltaa myöten ja porttirakennuksen läpi kulkien linnan sisäpihalle. Ihmettelimme piharakennusten jylhiä kiviseiniä. Muurit seisoivat vahvoina ja turvallisina, piha vakuuttavasti mukulakivillä kivettynä.

Lopulta uskalsimme lähteä kiipeämään itse torniin ja tämä käynti painut totisesti mieliimme.

Portaat kiersivät, avoimen muurin sisälaitaan kiinnitettyinä, vastapäivään ja tuntuivat linnan jyhkeyteen verrattuina kovin honteloilta ja vaarallisen heikoilta.

Mutta me kiipesimme nuo kuuluisat 239 porrasta jännittäen ja seinän puolelta tukea ja turvaa hakien.

Vaivamme palkittiin kun lopulta avautui näköalaparvelta upea näkymä kaikkiin ilmansuuntiin. Täältä sai hyvän yleiskuvan koko Viipurin kaupungista aivan kuin kartasta lukien.

Linnansaaren ja sillan juurelta alkavan ja tiukasti rakennetun Vanhankaupungin jälkeen asutus jatkui väljemmän tuntuisena kaakkoon ja etelään. Pohjoisessa kimmelsi Suomenvedenpohja Saimaan kanavan alulle saakka. Lounaassa leveni Viipurinlahti kaukana Suomenlahdeksi.

Kiersimme tasannetta moneen kertaan. Kurkistimme alas jyrkkyyteen. Kuvittelimme , miten linnaa oli ammoisina aikoina puolustettu – kerrottiinhan muun muassa salakäytävästä, joka yhdistäisi linnan kaupunkiin linnasalmen alta saarelle kulkien.

Oli linnassa juhlittukin ja vietetty ylellistä elämää. Vanhat ruokalistat kertovat ulkolaisista herkuista, maalaukset upeista muotiasuista. Ja kukahan oli aikanaan istuttanut nuo kuuluisat syreenipensaat, Helsingin Viaporistako vallan tuotetut, jälkimaailman iloksi?

Monrepos'n mullasta noussut naisveistos on asetettu nyt tilanhoitajan asunnon seinustalle. Viipuri, Monrepos syksyllä 1998.

Mutta – lopulta piti aloittaa laskeutuminen alas maan pinnalle. Ja nyt eletty pelko ja tuska uusiutuisi kauan unissani kautta elämäni eri muodoissaan sekaantuen sota -ajan aiheuttamiin versioihin. Tämä lapsuudessa suoritetun laskeutumisen muistaisin viisikymmentä vuotta myöhemmin Kaukasiassa, Gruusian Tbilisissä. Silloin yritimme aviomieheni, viipurilaisen Erikin, kanssa kiivetä Kurajoen reunavuoren laella sijaitsevaan turistiravintolaan – vuoristoradan hissilaite oli tietenkin rikki – radan raiteitten viereistä polkua ja askelmia pitkin.

Päästyämme ähkien puoliväliin voimamme alkoivat uupua. Mutta kurkistaessamme alaspäin tajusimme ettemme millään onnistuisi laskeutumaan jyrkkää rinnettä pitkin. Oli siis vain jatkettava kiipeämistä kontaten korkean paikan kammon kiusassa.

Mutta meille hurrattiin kunhan perille päästiin! Seurueemme ja muukin yleisö olivat seuranneet kamppailuamme. Onnittelumaljoja nostettiin gruusialaisten vieraanvaraiseen tapaan. Ilta oli iloinen ja vasta iltayöstä palattiin alas kaupunkiin bussikyydillä. Kuljettaja tarjosi meille kyydin.

Maahan päästiin myös Viipurin linnan tornista ja jokainen meistä huusi mielessään eläköötä – tai ehkäpä yhteishuudolla vallan.

Monrepos

Sitten löysimme Monrepos'n.

Ja ihmeekseni – kirjoittaessani edellisen rivin "hautumaan", tulee seuraavan päivän lehdessä eteeni uutinen. Luen sen kylmin väristyksin: Monrepos'n mullasta on noussut nyt, vuonna 1997, pintaan arvopatsas, luultavasti roudan nostamana?

Kaksimetrinen kivinen naisfiguuri, signeerauksella EH 09. Tutkijat kertokoon kuka ja miten. Minulle riittää veistoksen viesti kuin itselleni osoitettu-

Monrepos'n synkkä portti.

na: jatka vain tästä rohkeasti! Lehtikuvassa hän, tuo tuntematon naishahmo, katsoo suoraan silmiini vakavana olemuksessaan jotakin Egyptiin viittaava: suora frontaaliasento, lyhyt vahva tukka. Kuitenkin kai suomalainen veistos.

Olen kokenut tämän "serendipitia" -ilmiön ennenkin. Psykiatri Martti Paloheimo mainitsee siitä kirjassaan Joutsenen sulka. Siis eteeni on tullut, muodossa tai toisessa, etsimättä ja yllättäen, jokin juuri silloin tarvitsemani tieto tai viesti.

Jatkan Paloheimon sanoilla: "... saattaa sittenkin olla mahdollista, että meidän toimiamme seurataan ja että meistä pidetään huolta jollakin tavalla joka menee täysin meidän käsityskykymme ulkopuolelle."

Roudasta nousseen patsaan viestin katson minun kohdallani kuuluvan: rohkeutta vaan! Vanhatkin asiat, kauan sitten tapahtuneet; ovat "laulun arvoisia".

Niin, löysimme Monrepos'n. Tästä laajasta puistosta tuli sen kaupunkikesämme retkien ihastuttava kohde. Isä ei töiltään ehtinyt mukaamme, joten lähdimme matkaan nelisin, äiti, Hulda ja me lapset sekä tietenkin Rai-koiramme viidentenä. Varustauduimme pussillisella Pursiaisen korvapuusteja tai viinereitä sekä välttämättömällä annoksella "pullo mieheen" limonadia.

Monrepos, päärakennus 1995, keskellä tyttäreni Leena Toppila, oik. vävy Jaakko Toppila vas. nuori vävy Janne Rajala.

Kirjoittaja Kirsti Tarjas Sylmian lähteellä, Monrepos Viipuri 1998.

Ajoimme ensin raitiovaunulla yli Turunsillan, päätepysäkki on täysin hävinnyt muististani. Vaunussa istuttiin pitkillä puisilla reunapenkeillä vastakkain ja jos penkit täyttyivät, seisottiin keskikäytävällä katosta riippuvista nahkalenkeistä kiinni pitäen. Soikea poletti toimi maksuvälineenä.

Kävelimme loppumatkan puiston synkälle portille. Tämä korkea porttirakennelma oli todella hämmentävä goottilaisen tyylin tapaisine torniosineen ja vakavantummine umpiseinineen.

Nöyrinä astuimme puistoon ja jatkoimme matkaa korkeiden ja juhlallisten lehmusten reunustamaa valtakujaa pitkin.

Hiukan arkaillen katselimme vasemmalle päärakennukseen päin yli kumpareelle nousevan ruohokentän. Rakennuksen pitkä, rauhallinen fasadi keskikohdan pylväineen lepäsi omassa eristäytyneessä ylhäisyydessään, tyynenä ja savuttamattomana. Emme milloinkaan myöhemminkään nähneet kenenkään istuvan nauttimassa terassin kauneudesta. Talon asukkaat, von Nikolay-suvun viimeiset, olivat jo iäkkäitä ja pysyttelivät sisätiloissa. Kuitenkin tuntui alussa kuin olisimme häiritsemässä omistajien yksityistä rauhaa. Näin ensimmäisillä kerroilla, mutta vähitellen tulimme rohkeammiksi – tietenkin kunnioituksemme taloa kohtaan säilyi.

Useimmiten käännyimme heti päärakennuksen jälkeen Sylmian lähteelle, talosta vasemmalle. Äiti, jolla oli kova taipumus taikauskoon ja mystiikkaan, halusi välttämättä heittää onnenkolikkonsa lähteeseen. Näinköhän toivomukset toteutuivat – sillä hetkellä äiti ainakin uskoi taian voimaan.

Lähteen ylle rakennetun pienen katoksen etuseinässä oli metallinen leijonapäätä esittävä kohokuva, jonka avoimesta kidasta lähdevesi pulppusi kylmänä ja raikkaana. Kiirehdimme janoisina sitä nauttimaan kämmenpohjastamme.

Erään myöhemmän havainnon mukaan kohokuva ei ollut esittänytkään leijonapäätä vaan itse pirua – uskokoon ken haluaa.

Olimme tutustuneet lähteeseen liittyvään tarinaan. Tarun, itsensä ensimmäisen paroni Ludvig Heinrich von Nikolayn v. 1804 kirjoittaman runoelman Das Landgut Monrepos (Monrepos'n maatila), mukaan kysymyksessä oli surullinen rakkaustarina.

Ylhäissyntyinen Sylmia-neito oli rakastunut köyhään vuohipaimeneen. Paimen toki vastasi rajusti tunteeseen, mutta vaatimattoman ja alhaisen asemansa sekä suuren intohimonsa vuoksi unohti täysin kaitsemasta laumaansa jättäen sen oman onnensa nojaan. Lauma oli joutua susien suuhun. Paimen raukka heittäytyi suuren onnettomuutensa murtamana sammalvuoteellensa itkemään. Ja itkikin aivan sokeutumiseen saakka.

Mutta jalo Sylmia-neito halusi auttaa ja päätti anoa auringolta apua. Niinpä hän lähti auringonnousussa niitylle. Siellä neito iski nuorella voimallaan kepillä läheiseen kallioon. Tästäpä vesi puhkesi vuolaana pulppuamaan. Huuh-

Hävitetty Neptunuksen Temppeli, Monrepos.

deltuaan tällä taikavedellä kolmasti sokeat silmänsä paimenparka saikin näkönsä takaisin.

Mutta neitosta hän ei saanut omakseen. Sylmia pakeni kauas saavuttamattomiin. Paimen löysikin laumansa, joten hänen kohdallaan taru päättyi osataan onnellisestikin.

Paroni oli kuitenkin suomenkieltä osaamattomana erehtynyt luulemaan, että sylmi tarkoittaa silmää. Tästä virheestä johtuen jäi kuitenkin lähteelle nimeksi Sylmian lähde. Veden parantavaan taikavoimaan moni uskoo vielä tänäkin päivänä, mitä todistanee myös lähteen nykyinen siistitty kunto.

En rupea tässä toistamaan Monrepos'n kuuluisaa ja monesti kerrottua historiaa, senhän on halukas saanut lukea antoisista historianteoksista eikä tarkoitukseni ole tehdä tästä historian kertauskirjaa.

Luulen, että vasta sotien jälkeen tämä upea puisto tuli useammille suomalaisille tutuksi ja jonkinlaiseksi menetyksen symboliksi, kun olimme sen ka-

dottaneet. Ainakin näin karjalaisten kohdalla, jotka tosin kadottivat niin paljon muutakin.

Hävinneen arvo kohosi. Iskelmälaulajatarkin kaipasi ja muisteli kaunehinta ja ihaninta Monrepoota kaarisiltoineen, vaikkei milloinkaan edes ollut käynyt siellä. Karjalansa menettäneille esitys oli taiteellisessa vapaudessaan kuitenkin kaihoisaa lohtua antava.

Kesän kuluessa katsoimme ne kaikki – kohteita oli useita ja yllättäviä. Löysimme antiikkityylisen, meren jumalan Neptunuksen temppelin aivan oikein meren ääreltä mäntyjen vartioimana kalliokielekkeeltään. Hiljaisena ja eristyneenä tämä temppeli Neptunuksen patsaineen kesti sodan melskeet, mutta hävisi tai tuhottiin 1944 sodan loppumisvuotena. Patsas on huhun mukaan löydettävissä Pietarista. Kesällä vuonna 1999 paikalle pystytettiin suomalaisten toimesta uusi temppeli, mutta patsaaton.

Johennes Takasen Väinämöinen katosi. Juurella veljeni Ilmari Härkönen ja Rai -koira, Monrepos 1928.

Löytyi myös erikoinen Marienturm, Mariantorni, joka oli laadittu keisarinna Maria Feodorovnan muistolle. Hän oli kartanon ensimmäisen omistajan, Württenbergin herttuan sisar. Herttuasta on muuten kerrottu, että hän oli armoton herkkusuu ja näin ollen niin lihava, että ruokapöytään oli pitänyt kaivertaa hänen kohdalleen sopiva syvennys, jotta iso vatsa ei olisi esteenä hänen ruokaillessaan – tämä tieto meitä lapsia kovasti nauratti.

Huvimaja oli rakennettu yllättävästi japanilaiseen tyyliin pagodiksi ylöspäin kääntyvine räystäineen. Edelleen yllätyimme huomatessamme, että maja oli sisältäpäin koristeltu pompejilaisaiheisin maalauksin. Näin kohtasivat Japani ja Italia toisensa suomalaisella kallionimellä.

Emme kuitenkaan pitäneet Marienturmia juurikaan kauniina. Kurkistelimme ikkunoista sisälle minkä taisimme. Nyt tämäkin nähtävyys on hävitetty ja muisto vain.

Tunsimme aina jännityksen kunnioittavaa väristystä seisoessamme Ludvigsteinin hiljaisen, pienikokoisen hautasaareen vievän valkoisen lossisillan äärellä. Keskellä saaren kalliolla kohosi hautakappeli linnamaisena ja vaka-

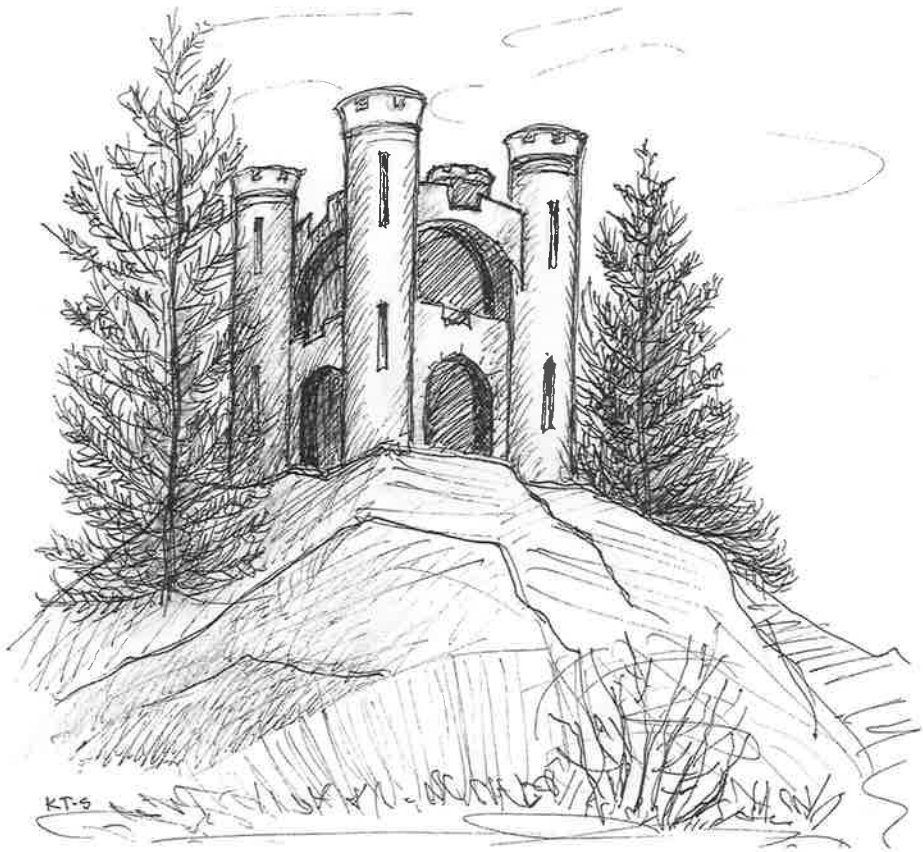

Säilynyt Ludvigsteinin kappelilinna Nicolay suvun hautasaarella, Monrepos

vana havupuiden varjeluksessa.

Emme olisi missään nimessä edes voineet ajatellakaan saarelle pyrkimistä. Levähdimme hiljaisina laiturin valkoisilla penkeillä. Etenkin äiti vaipui tämän näyn herättämiin ja edellyttämiin hartaisiin tunnelmiin. Hänen mieleensä varmaankin tuli Böcklinin kuuluisa maalaus Kuolleiden saari, joka painokuvina oli levinnyt kaikkialle. Tapasin kuvan myöhemmin jossain minäkin, ja muistelin Ludvigsteinin hautasaarta.

Jännitystä koimme myös korkeitten sammaloituneitten kallioiden juurella Erakon majalla ja Toiveiden luolassa. Niiden jylhässä maisemassa istui vielä silloin Johannes Takasen kanneltaan soittava Väinämöinen, oikea käsi pateettisesti korkealle kohotettuna. Äiti valokuvasi Pokan ja Rain sen edessä, taustana jylheä kallioseinä. Tämäkin patsas katosi sodan aikana, vaikka itse

Monrepos puistona säilyikin lähes koskemattomana syrjäisen sijaintinsa ansiosta.

Vietimme näin monta rauhallista kesäpäivää kävellen ja nurmikolla tai kallioilla eväitämme nauttien. Kiertelimme puistoa ristiin rastiin, uusia näkymiä etsien ja löytäen.

Tuohon aikaan oli kaikki vielä siistiä ja hyvässä kunnossa. Arkipäivisin siellä oli rauhallista ja vähän kävijöitä. Viipurin nykyisen asukkaat osaavat kyllläkin arvostaa puistoa kauniina ja viihtyisänä virkistysalueena, mutta voimat eivätkä varatkaan tunnu riittävän ylläpitokustannuksiin, korjaustöistä puhumattakaan. Aika ja kulutus tekevät tihutyötään. Apua on tässäkin haettu etenkin Suomesta saakka. On menossa kilpajuoksu ajan ja taloudellisten mahdollisuuksien välillä. Saamattomuuden tilille voinee myös jotakin laittaa. Kulttuurimme ja arvostuksemme ovat niin erilaiset. Aika tuntuu lopulta ajavan ohitse. Tämä pitää paikkansa etenkin päärakennuksen ja kauniin kirjaston suhteen.

Me tutustuimme myös tilanhoitajaan ja hänen kasvihuoneisiinsa. Tilanhoitajan kaunis ja tilava asuinrakennus sijaitsi hyvin hoidetun kasvitarhan ja ansareitten piirissä hiukan syrjässä päärakennukselta. Etenkin suuri viinirypälehuone oli merkittävä. Sen tuotteet vietiin kartanoväen ja vieraitten tarpeisiin. Kauppatorillekin riitti puutarhatuotteita.

Äitikin sai täältä ostaa tarvitsemaansa. Mieleeni jäivät marjat ja omenat, joita toimme kotiin Monreposin tulijaisina.

Näin vietimme ensimmäistä Viipuri-kesäämme.

Vieripä muutama vuosi ja tulin tuntemaan toisenlaisen Montepos'n.

Muistan vielä sen, kun tuoksussa tuomien, kahden kuljimme siellä sen viipurilaisen pojan kanssa – niin kuin moni muukin on kulkenut nuoruutensa toukokuussa.

Valko- ja keltavuokot peittivät runsaina mattoina metsän mättäitä ja lehdossa laulanta soi satakielien.

Ja niin se varovainen ensisuudelma, hieman harhaan horjahtanut, jäi sinne kauniiseen muinaisuuteen, sen onnenhaparointiin – puistoista kauneimpaan, ihanimpaan.

Ei ollut kesää ilman Muolaata.

Ei kesää ilman Muolaata, tuota kadotettua paratiisiani.

Mahdolliselle uudelle lukijalle kerron lyhyesti, että Muolaan pitäjän Pällilänkylän koululla vietin isäni sisaren, Mandi-tädin, ja hänen miehensä opettaja Mikko Mäkirinteen rakkaassa hoivassa neljä ensimmäistä elinvuottani. Omat vanhempani olivat jääneet olosuhteitten pakosta ja ylivoimaisten matkavaikeuksien takia vuoksi 1917 – 1920 Kaukasiaan, Azerbaidzaniin, isäni

Kyyrölän kylän keskiraittia ennen sotia, 1920.

toimiessa insinöörinä Bakussa ruotsalaisen Nobel-yhtiön palveluksessa. Näistä kohtalon käänteistä olen kertonut edellisessä kirjassani.

Palattuaan kotimaahansa Suomeen he hakivat minut heti luokseen sitäkin suuremmalla syyllä kun olivat menettäneet Kaukasiassa kaksi lastaan, isosiskoni ja pikkuveljeni, jota en milloinkaan tavannut. Sain uuden pikkuveljen ja elämämme jatkui Kotkassa. Nyt olimme siis muuttaneet Viipuriin.

Muolaa jäi kuitenkin minun elämäni peruspaikaksi ja tuntuu sellaiselta vielä suurten menetysten jälkeenkin. Sotien runtelemana en ole sitä kuitenkaan halunnut nähdä.

Nyt lähtisimme vielä Muolaaseen ennen kuin koulut alkaisivat, äiti, Pokka ja minä. Varustauduimme tuliaisilla, joita olivat, etenkin Mikko-sedän kohdalla, iso pussillinen tuttuja Pursiaisen viinereitä. Laittauduimme linja-autoasemalle asematorin laidalle. Sieltä lähtisi Mörön onnikka (silloin ei puhuttu busseista) suurin piirtein lähtöajallaan.

Täytyihän se onnikka vähitellen. Tuli Muolaan ukkoja ja eukkojakin kaupunkireissultaan, kellä mitäkin toimitettua asiaa kotiin vietäväksi.

Matkaa kertyisi meidän kohdallamme 60 kilometriä ja siihen matkantekoon menisi kyllä enemmän kuin tunti. Hiekkatie kiemurteli ja pölysi. Pysähdyttiin milloin missäkin kylien, talojen ja sivuteiden kohdalla. Ehkä

odotetuin pysähdys oli se, kun kuljettajamme Mörö ilmoitti metsätiellä seisottaen: naiset oikealle ja miehet vasemmalle puolelle tietä! Tässä tarjoutuikin ilmeisen tarpeen vaatima tauko. No, kivettiin takaisin autoon ja taas jatkettiin matkaa.

Näin saavuttiin lopultakin Kyyrölään, kuuluisaan venäläiskylään. Täältä olivat lähtöisin kivipotit ja saviruukut, taitajien käsistä. Puolivälistä kylää kääntyy tie vasemmalle alamäkeä Muolaan kirkonkylän päin. Mutta ei! Galkinin kauppa siinä houkuttelee ukkoja kaljalle!

Pällilän hovin kuuluisa portti, 1930.

Purettiin kauppiaalle tulevia tavaroita, uusittiin tilauksia, toimitettiin postiasioita, seisoskeltiin, tuprutettiin tupakkaa ja turistiin. Mielestäni turhanaikaista viivyttelyä kaikki tyyni, sillä meillä oli vain viisi kilometriä jäljellä mummon ja Anni-tädin torpalle. Kauan kestivät ukkojen touhut.

Lopultakin Mörö kuulutti että "lähettii" ja niin noustiin autoon. Alamäkeä Yskjärven pohjukkaan, käännös mäntykankaalle, kunnanlääkärin talo ja taas pysähdys! Pällilän lahjoitusmaahovin komea porttirakennelma pysähdyttäjänä.

Ei nyt malttanut tutkia eikä ihailla isoa ristikkoporttia, joka nousi koristeellisilla sivupylväillään korkeaksi. Pylväitä yhdisti poikkirakenteeksi, kamanaksi, harjakatos rajakarjalaistyylisine päätyleikkauksineen. Portti oli uljas näky ja toimi usein kohtaamispaikkana.

Näin aina portin aukaistuna sekä laajan nurmipihan perällä matalan, pitkän päärakennuksen, selkäpuolellaan suojaavat ikivanhat lehmukset. Vanha villiintynyt puisto laskeutui talon takana Yskjärven rantaan, alkukesäisin valkeana ryöppyävänä tuomilehtona. Pällilän lahjoitusmaahovi lieneekin ollut Karjalan vanhin.

Lopultakin – viimeiset sadat metrit ja siinä meidän automatkamme päätepiste: mummon ja Anni-tädin valkea torppa.

Anni-täti seisoi jo avonaisella valkoisella pihaportillaan ja koulun väki pur-

kautui torpan ovesta: Mandi-täti, Mikko-setä ja Marjatta-serkku.

Ja niin äiti pääsi esittämään halauskohtauksensa, jota linjurin kanssamatkustajat mielenkiinnolla seurasivat. Hän kiepsahti jokaisen, niin myös arvon opettajan, Mikko-sedän, kaulaan huudahdellen Mikko Mikko! Onneksi onnikka meni menojaan.

Äiti oli Muolaassa aina yllättävän reipas ja iloinen, ei merkkiäkään alakulosta. Tätä seurasin hiljaa ihmeissäni. Nythän ymmärrän, että tämä oli hänen muolaanroolinsa.

Mummo istui omassa huoneessaan keinutuolissa vakiopaikallaan ja punoitti. Mummo punoitti herttaisesti aina jännitystään ja oli nytkin odottanut meitä jo aamusta lähtien iloisena tulostamme. Hän oli jo kovin vanha, 77-vuotispäivänsä nähnyt. Hän oli nytkin, kuten aina, puettu tummaan pitkään hameeseen ja tummaan napitettuun röijyynsä. Valkea tukka sileänä pitkin päätä ja takana niskassa pieni kireä nuttura.

En muista Mummoa toisenlaisena enkä juuri muussa paikassakaan kuin valkoisessa tuolissaan, kukkapylväs vaaleanpunaisine gloksiinioineen vierellään. Selkänsä takana musta huoneentaulu, jossa hopeinen enkeli palmunlehvä kädessään sekä hopealla lause "Rikas on kansa joka Herrassa vaeltaa" . Valokuva auttaa muistiani.

Pällilän maalahjoitushovi Muolaa, 1920-30.

Pällilän kansakoulu Muolaa.

Lauloimme Mummolle virsiä ja ennen muita oli "Kiitos Sulle Jumalani armostasi kaikesta" hänen lempivirtensä. Sen tiesimmekin aina pyytämättä hänelle laulaa.

Tulijaiskahvit oli katettu tänne aurinkoiseen ja valoisaan keittiöön. Tuoksui puhtaalta mummolalta ja kahvilta ja pullalta ja ihanalta mustikkapiirakalta. Anni-täti, kaikkialle ehtivä, oli käynyt poimimassa mustikat metsän reunasta.

Ja sitten koululle.

Peltotie, tuo varhaislapsuuteni tärkein ja kaunein, oli nyt elokuisessa asussaan. Viljat lyhteinä nostettuna kuhilaille, sirkat ojissa sirittämässä. Puhelinlangoilla pääskysten jono – tekisi mieli jatkaa – meillä kaikilla kotoinen, ihana olo!

Koululla oli Kyyrän Anna lämmittänyt saunan ja me matkalaiset pääsisimme ensimmäisinä nauttimaan sen suloisista löylyistä.

Mutta ensin oli nopeasti tarkistettava kaikki tärkeät paikat. Oli keinahdettava pihakeinussa, katsastettava puutarha ja keittiökasvimaa, porsas, kanat ja lehmäkin jo kotitarhassaan. Iso tupa separaattoreineen ja leivinuuneineen -

piirakatko tuoksuivat? – keittiö, ruokahuone ja sali pianoineen, jonka kautta jälleen kerran syksyä varten maalattuun koulun eteiseen ja kesätyhjyyttään kaikuvaan luokkahuoneeseen. Kaikki oli omalla paikallaan.

Yläkerrassa makuuhuone ja vierashuoneen siskonpeti meitä lapsia odottamassa.

Kunhan ensin saunottaisiin.

Aamulla joimme kahvit laajoilla tuvanpuolisilla rapuilla, joista olikin aina muodostunut meille keskeinen oleskelupaikka. Talon toisessa päässä koulunpuolen portaat kuuluivat vain koululaisten käyttöön. Kesäloman aikana ne olivatkin käyttämättömät vallan.

Rapuiltamme hallitsimme koko pihamaata, sen tapahtumia – siis kanojen kuljeskelua ja kuopimista – ja leppoisaa kesätunnelmaa. Näimme oitis harvinaisen ohikulkijan nousseen tieltä koululle tai havaitsimme naapurin Annan, koulun arentiemännän, saapuvan askareilleen. Yllätykset eivät päässeet meitä yllättämään!

Pihaa suojasi vasemmalla pitkä aittarakennus puuliitereineen, vilja-aittoineen sekä romma-aittoineen. Viimemainitussa säilytettiin opettajan tärkeätä autoa pitsiverhoilla suojattuna. Kärpäset näes pyrkivät helposti likaamaan kiillotettua pintaa.

Mummoni Anna Härkönen, vas. Marjatta-serkku, veljeni Ilmari ja kirjoittaja Kirsti.

Aittaa vastapäätä, pihan toisella laidalla sijaitsi tilava ulkorakennus tarpeellisine karja- ja taloustiloineen. Ylimmäisenä heinäparvi, sarrain, mukavanpehmeine heinineen, nyt kesä tuoreuttaan tuoksuvana.

Tämän rakennuksen keskiosaan oli sijoitettu korkeitten sisärappusten päähän kolme tilavaa ulkohuonetta: keskellä opettajan ja sivuilla molemmin puolin koulutyttöjen ja –poikien osastot. Istuimet olivat varustettuina usealla asiaankuuluvalla reiällä puisine kansineen. Penkit olivat pitkät.

Ja tässäpä minulle harmin paikka.

Tädeillä ja äidillä kun oli mielestäni turha ja ikävä taipumus pitää siellä ylhäällä yhteistä kokousta, tavoittamattomissa ja muilta rauhassa. Tahtoo sanoa – istuivat siellä kauan ja turhaan ja hauskasti

Muolaan Pällilän koulun portailla vas. Mandi-täti, Marjatta, kirjoittaja Kirsti, Mormor ja Ida-täti, 1926.

seurustellen. Heidän naurunsa kaikui sieltä alas pihamaalle saakka. Olisin halunnut olla siellä minäkin, mutta pääsy oli kielletty. Ehkä pienien patojen korville heidän juttunsa olivat salaisuuksia.

Huomaankin nyt, että iloiset juttelijat olivat tuolloin vielä kovin nuoria, äitikin vasta vähän yli kolmenkymmenen. Ja heillä oli siellä tosi hauskaa keskenään.

Pihan perällä, keskeisellä paikalla näkyi punaisena tärkeä kaivonkoppa. Kansi peitti sen kylmää syvyyttä. Sivuveivin avulla laskettu, pitkän kalisevan ketjun päähän köytetty ämpäri löysi loiskahtaen veden pinnan kaivon pohjalta. Kovin oli varottava, ettei vaan veivi pääsisi karkaamaan kädestä – silloin koko kaivonkoppa yltyisi tärisemään ämpärin huimassa laskussa ja veivin vauhti olisi suureksi vaaraksi.

Kunnioitimme kaivoa kaikkinensa, sillä sen salaperäisessä syvyydessä asui Näkki, joka saattoi vaania kurkottelevaa lasta ja vetäistä hänet syvyyteensä.

Vähemmälläkin olisimme olleet kaivoon kurkottelematta.

Aika kului liiankin nopeasti. Mutta parin päivän kuluttua oli äidin lähdettävä perheenemännän velvollisuuksiin Viipuriin. Oli hillottavaa ja rexattavaa, oli mehustettavaa ja suolattavaa. Kauppatori uhkui runsauttaan.

Torikauppiaan kanat lopettaisivat kohta talveksi munimisensa. Nyt piti säilö-

tä kananmunia vesilasiin. Vesilasi oli nestettä jota ostettiin apteekista pullossa. Sitä sekoitettiin kirkkaaseen veteen. Puhtaaksi pestyt ja ehkä vetyasuperiodissa hetken lionneet munat pyyhittiin ja asetettiin suureen lasipurkkiin terävä puoli alaspäin kerroksittain ja seos kadettiin päälle. Purkit vietiin peitettyinä kellariin.

Vielä jouluna voitiin munia käyttää, leivontaan ainakin. Lasipurkki harmaantui ja säilöntävesi hyytelöityi. Mitähän tapahtui itse kananmunille?

Saatoimme äidin yli tutun peltoaukean hovin portille ja Mörön auto tuli ja vei hänet siitä mennessään.

Me jäimme vielä joiksikin päiviksi nauttimaan kesänlopun riemuista. Oli marjojen poimimista - koulun uutuuspensaassa ihmettä: kypsiä, vaikka valkoisia viinimarjoja!

Metsässä mustikoita ja kantarellejakin, kasvitarhassa meheviä porkkanoita ja nauriita. Kiusasimme Anni-tätiä jälttäämään meille nauriista mehukasta mössöä, itse kun emme saaneet sitä tasaiseksi onnistumaan. Tulokseksi jäi vielä kaksi sievää nauriskuppia, kun nauris oli alussa poikitettu.

Rehuhernepalstalta löytyi jo pulleita palkoja, niillä täytimme taskumme. Ne olivatkin antoisampia kun sokerihernepalot. Palkoja keitettiin suolavedessä "vedettäviksi herneiksi" eli apposiksi ja vedettiin sitten hampaitten välissä suuhun voisulalla siveltyinä. Kylläpä maistuikin! Yskjärven vesi oli vielä lämmintä, joten uimisen riemuillekin vielä ehdittiin. Jaakko oli tosin jo aikoja sitten heittänyt kylmän kiven järveen, mutta mekös siitä välitettiin. En edes saunaa lämpimiksi tarvittu eikä se olisi ollut mahdollistakaan, koska sauna sijaitsi ylhäällä koulunmäellä ja sieltä olisi juostava hyvän matkaa Kokkosiin metsikön läpi.

Saimme näin viettää herttaisia loppukesän päiviä vielä ennen syksyn saapumista.

Mutta jännitystä ei kuitenkaan tullut puuttumaan. Oli koettava muuan yllättävä ilta.

Monivaiheinen ilta

Mikko-setä oli työntänyt autonsa pihalle ja poistanut kartiinit sen päältä. Käynnistää ei autoa vielä kannattanut, sillä Mandi-täti saisi odottaa vielä hyvän tovin ennekuin päästäisi lähtemään. Mutta ainahan voi kiillotella peliä sieltä täältä ja ihailla aarrettaan

Sekakuoron lauluharjoitukset pidettäisiin vaihteeksi kirkolla. Setähän oli kuoron johtaja ja täti tärkeä sopraano, joten sinne oli viittämättä mentävä ja jätettävä meidät kotimieheksi. Joukon vanhimpana, yksitoistavuotiaana, tunsin tärkeänä suuren vastuuni.

Täti jakoi meille keittiössä viimeistä ohjeitaan: tulta ei saanut missään ni-

messä panna hellaan. Maito ja pullat löytyisivät sulaanin keskihyllyltä. Siellä olivat myös kaivosta haettua Inkisen Ideaalia, ihan pullonsa jokaiselle. Ideaali oli herkkuamme, kuulua kanttori Inkisen kotivalmisteista limonadia, ruskeata ja makeata. Syvälle painetut korkit oli setä jo valmiiksi löysännyt korkkiruvin avulla, joten sekin puoli asiasta oli hoidettu.

Keittiön ikkunapöydän yläpuolella riippuvaan öljylamppuun ei saanut ottaa tulta. Kynttilä ja tulitikut olivat valmiina pöydällä, että jos pimeä sattuisi ehtimään.

Lopultakin täti sitoi päähänsä lämpimän huivin ettei auton vedossa tulisi päänsärkyä ja lähti autolle. Setä väänsi kammella koneen käyntiin, auto remahti tärisemään ja ajaja kiirehti rattiin. Vierellä istuikin jo varoitteleva seuralainen. Vauhtinopeus ei saisi nousta yli neljänkymmenen, sillä mahdolliset vastaantulevat hevospelit olisivat vauhkoontuessaan arvaamattomia. Eikä mikään hurjastelu tullut kysymykseenkään.

Me seisoimme rapuilla vilkuttamassa auton päristessä pihan poikki. Tädin huolestuneet kasvot ja sedän kiinteä tuijotus olivat mitä näimme heistä kun kääntyivät valmiiksi aukaistusta portista hovin tielle.

Pinkaisimme puutarhan maakellarin katolle seuraamaan auton menoa pellon poikki. Takaikkuna kiilteli ilta-auringossa hovin portilla ja katosi kirkonkylän suuntaan. Sinne menivät.

Ideaali! Säntäsimme sulaanille ja jokainen tarttui ruskeeseen pulloonsa. Istuimme nautiskellen keittiön portaille. Pullonsuusta pulputettiin – vaatikin osaamista, ettei kieli vetääntynyt syvälle pullon kaulaan. Piti tajuta jättää vähän rakoa suupieleen ja päästää ilmaa pulloon. Maiskahteleva ääni sai meidät kikattamaan. Hiilihappo nousi nenäämme ja röyhtäilimme kilpaa (mikä oli rumaa ja kiellettyä). Vertailimme pulloista juoman laskeutumista:

- Miul on viel näi paljo!

Tarkastimme menekkiä pullot vastakkain.

- Ei saa säästää sallaa!

Sovimme siitä että kulauttaisimme viimehörpyt yhtaikaa sisäämme ja niin teimmekin.

Mahat killillään huo'uimme hetken rapuilla. Laaja piha oli autio. Kyyrän Anni oli jo käynyt lypsyllä ja koonnut kanat koppiin. Mitään erikoista ei ollut odotettavissa.

- A mitä jos mäntäis Kyyrälle? Mummo vällee laittais leipälämmitöstä mitä sit syötäis kivpotista. Ei sittekää: mahat olliit jo täysinäisii. Ja meille saattajaisiit olla vihasta mäntäs naapurii ja syömää vasite. Ei männä.

Kierrettiin pihaa. Mentiin raaputtamaan Saara-possua. Saara nousi lätissään aidan viereen ja antautui raaputettavaksi. Se oli vaaleanpunainen ja sen selkä rahisi kun päreellä sitä rapsutti. Oli se tyytyväinen. Sen silmät meni kiin-

ni. Nyhdettiin sille saviheinää pellon päästä.

Alkoikin olla jo illantuntuista ja elokuisen viileätä. Päätettiin mennä sisälle.

Siis ensin saunalle iltapesulle. Padassa pidettiin aina vesi lämpimänä, siellä oli hyvä pestä jalatkin. Kylmänkasteista nurmea pitkin juostiin sisälle etteivät likaantuisi uudelleen. Sirkat sirittivät rehuhernepellossa ja elokuun kalpea kuu näytti ensineljännestään pellon reunalla metsäkuusikon tummien latvojen kohdalla.

Aloin sisällä lukea näille pienemmilleni Hipsuvarvasta ja Nökköhammasta. Mutta he osasivat sen ulkoa ja takellessani laukoivat kuorossa oikeat sanat paikalleen. Katsoin lukuesitykseni turhaksi ja ehdotin Hullunkurisia perheitä. Kokoilimme korteista perheitä, voitimme ja hävisimme tasapuolisesti.

Emme olleet pelatessamme huomanneetkaan, että huone oli hämärtynyt ja yhtäkkiä kuului jyrinää. Pihan harmaat haavat kohahtivat ja samassa sadekuuro piiskasi ikkunaan. Ukonilma oli nousemassa.

Hullunkuriset perheet loppui siihen. Onneksi ovet ja ikkunat olivat suljetut. Lipputangon naru hakkasi salkoon hätäisesti.

Nyt kysyttiin rohkeata mieltä. Jyrinä tässä oli pahinta. Laskimme salamanvälähdyksistä yks kaks kolme neljä pelättyyn jyrinään saakka. Sade yltyi. Niin ja niin monen kilometrin päässä ukkonen nyt kulki. Kohta ei ehtinyt laskea kolmeenkaan kun päämme päällä paukkui ja räiski. Istuimme lattialla vierekkäin poissa ikkunan luota selkä seinään nojaten, niin kuin neuvottu oli.

Vähitellen kuitenkin jyrinä loittoni. Läksimme yläkerran makuuhuoneen ikkunasta seuraamaan, mitenkä ukkospilvi tummana kulki välähdellen mennessään yli Yskjärven Kyyrölään päin. Näin kauempaa koulunmäeltä katsoen se näytti ihan kauniilta ja komealta.

Rohkeutemme alkoi palata. Kyllä kertoisimme, ettemme oikeastaan olleet paljoakaan peloissamme koko ukonilman vuoksi. Uljasta joukkoa. Rohkaistuina palasimme keittiöön ja pullan ja maidon ääreen. Onneksi ei ukonilma ollut myrtänyt maitoa vaikka se olikin menettänyt kaivokylmyytensä.

Oli jo pimeä ja sytytin kynttilän pöydälle. Samassa syttyi pimeässä pihassa toinen hämykynttilä ikkunalasin takana. Haavat humisivat vielä korkeuksissaan pihan poikki. Hyvä – kynttilä esti mörköä tuijottamasta kammottavasti sisälle huoneeseen. Lapsenmurhaajan talo oli onneksi kolmen kilometrin päässä ja Huumalan huima mummo Huumalassa sitäkin kauempana. Hätää ei mitään.

Nyt alettaisikin pelaamaan tulitikkujen noppimista. Laatikollinen tikkuja pudotetaan sekakasaksi pöydälle ja siitä on vuorotellen jokaisen omalla tikullaan varovaisesti irrotettava mahdollisimman monta tikkua varastoonsa muita tikkuja liikauttamatta. Jos liikahti meni vuoro seuraavalle. Toiset vahtivat silmä kovana tikkujen liikahdusta. Käsi tuppasi jännityksestä vapise-

maan. Se, joka sai eniten nypittyjä tikkuja kasaansa oli voittaja.

Uusi peli. Keräsin kaikki tulitikut käteeni, kokosin ne huolella nipuksi vasempaan kouraani nuppipäät ylöspäin. Tasasin vielä tikut kopauttamalla lujaa oikealla kädellä nippuun – ja POKS! Yhtenä leimauksena koko tikkunippu posahti tuleen peukalohangassani!

Parkaisin kivusta ja paiskasin pelästyneenä palavat tikut vahakankaalle. Jollain lailla ne sammuivat siihen, mutta tuli tuntui polttavana kämmenessäni.

Rikin haju leijaili huoneessa.

Heilutin ja puhaltelin kättäni. Nyyhkin ja kävelin edestakaisin – voi kun tulisivat pian kotiin! Oltaiskohan minulle vihaista! Marjatta ja Pokka voihkivat kanssani.

Ukonilma oli jouduttanut kotiin palaavia, niin että kauan ei mennyt kun jo ajoivat pihaan.

Mändi-täti tietenkin hätääntyi, mutta juoksi hakemaan kermapulloa kaivosta. Kylmä paksu kerma lievensi kirvelyä, mutta eihän se kokonaan lakannut. Minua ei lainkaan toruttu vaan sylissä lohdutettiin.

- Onneksi kuitenkin tulipalolta tultiin varjelluiksi, totesi Mikko-setä ja lähti huojentuneena verhoilemaan autonsa.

Emme voineen silloin aavistaa, että rakkaan koulutalomme kohtalona olisi aikoinaan palaa perustuksilleen. Omien sotapoikien sytyttämänä.

Kaikki se, mitä ei pieneen autoon saatu mahtumaan pakomatkalle, palasi poroksi ja muuttuisi muistoiksi.

Talvisota oli syttynyt.

Talvisodalta meitä ei varjeltu, mutta Talvisodassa meidät varjeltiin. Se oli suuri ihme ja kohtalomme.

Muolaan kihupyhät

Jonakin myöhempänä kesänä, sillä tuskin nyt puheenaolevana, pääsin Muolaan kirkolla kihupyhänä.

Monelle lienee tämä kihu -sana tuntematon ja sen merkitys vieras.

Sana tarkoittaa edestakaisin kulkemista, liikehtimistä.

Tässä oli kysymys nuorten ja vanhempienkin kokoontumisesta pyhäaamuna kirkolle ja kulkemista kirkkomäen tiellä edestakaisin, siis kääntymistä määrätyssä kohdassa takaisinpäin kirkolle asti.

Näitä kihupyhiä vietettiin tarkoin määrättyinä päivinä, eri sunnuntaina, Karjalan kannaksen keskeisissä pitäjissä kuten Muolaassa, Heinjoella, Kivennavalla, Antrassa jne. Tapa juontui kaukaa monen miespolven takaa, jolloin Kannas oli yhtenä Pyhäristin seurakuntana. Alkuaan oli vietetty päivät eri kohdissaan pyhimysten muistopäivien mukaan. Muolaan kihun päivä oli 8:nte-

Muolaan kirkko kihupyhänä 1920-luku.

na sunnuntaina kolminaisuuspäivästä.

Mikko-setäni, opettaja Mäkirinne, sai useampana vuosikymmenenä seurata tapahtumaa ja oli nähnyt ja kertonut, kuinka suuri väkijoukko omasta ja naapuripitäjistä kokoontui tänä määräsunnuntaina jo ennen jumalanpalvelusta kirkonmäelle.

Kirkonmenojen aikana eivät läheskään kaikki menneet kirkkoon, vaan etenkin nuoret jäivät kihuamaan, kulkemaan maantielle. Oli tutustumisen ja toistensa näkemisen tilaisuus Siinä katseet etsivät toisiaan ja yhteyksiä syntyi. Tilaisuutta ei useinkaan tarjoutunut tällaiseen tutustumiseen, välimatkat olivat pitkät. Joku saattoi sentään joukosta pistäytyä kirkkoon, mutta aiheutti paheksuttavaa melua poistuessaan useinkin ennen saarnaa. Niinpä alettiinkin saarnan alkaessa lukitsemaan ovet häiriön poistamiseksi. Saatettiinpa palveluskin muuttaa toiseen paikkaan kuten Kuusaan hoville tai kaukaisemmalle kansakoululle, mutta tämäkään ei estänyt kihuväen kihuamista kirkkotiellä entiseen tapaan. Palattiin taas omaan kirkkoon.

Alkujaan oli tapahtuma ollut juhlava ja paikkaa kunnioittava. Olihan kysymys pyhimysperinteestä. Mutta maailmansotien väliaikana alkoi rauhattomuus jo lisääntyä etenkin kun mukaan liittyivät erilaiset kaupustelijat. On ikävä ajatella minkälainen rauhattomuus myöhemmin saattaisi vallita. Tai päinvastoinkin saattaisi olla.

Sinä sunnuntaina, kun uudessa valkeassa pellavamekossani Marjatan kanssa siellä kävelin, kirkolta kanttori Martti Inkisen talolle ja takaisin, muutaman kerran, meno oli ihan rauhallista. Ostimme kai rinkelit ja limonadit, siinä juhlamme. Olimme aivan liian nuoria tähän katseluun ja kohtaamiseen,

Viipurin Yhteiskoulu

emmekä herättäneet minkäänlaista sanottavaa huomiota.

Mutta tulipa kuitenkin käytyä edesmenneillä historiallisilla kihupyhillä Muolaan kauniilla kirkkomäellä.

Viipurin koulussa

Niinpä tämäkin kuulemma sateinen, mutta minun muistissani aurinkoinen kesä 1928 päättyi ja saapui syys.

Oli päätettävä koulunkäyntini jatkamisesta. Koska olin Kotkassa käynyt ruotsinkielistä koulua, olisi ollut luonnollista jatkaa samoin täälläkin. Näin ollen ainut mahdollisuuteni ollut ruotsalainen tyttökoulu eli Svenska Fruntimmerskolan, sillä yhteiskoulua ei ollut.

Mutta nyt tapahtui kuitenkin niin, ettei isäni halunnut laittaa minua "hienojen ja kauniiden" tyttöjen kouluun, mistä lie saanut tällaista päähänsä. Äidillä ei ollut kontakteja eikä sananvaltaakaan. Minulta, joka olin sentään päähenkilö tässä asiassa ei kysytty.

Mutta Viipurin Yhteiskoulu, eli Vanha Yhteiskoulu, kuten kaikki sitä nimittivät, oli sitä vastoin isän tietämän mukaan vaativa, kunnollinen ja hyvämaineinen oppikoulu. Niin että sinne siis.

Samalla ratkesi myös Pokan, eli koulussa Ilmarin, kohtalo. Hän aloittaisi seuraavana syksynä koulukäyntinsä tämän koulun Valmistavassa kolmiluokkaisessa koulussa. Siis yhteiskoulussa, vaikka Viipurissa oli yllinkyllin poikalyseota.

Niinpä suunnistimme pyrkimään, isä ja minä, Koulukenttien laidalla sijaitsevaan punatiiliseen vakavailmeiseen koulurakennukseen.

Oli perjantai, elokuun 31.päivä ja kello oli 9:00. Olimme varustautuneet paperilla, kynällä ja kumilla sekä näiden lisäksi edellisen kouluni päästötodistuksella ynnä papintodistuksella, josta ilmenivät paitsi syntymääni liittyvät tiedot myöskin ne tosiasiat, että olin maineeltani nuhteeton ja rokotettu, mikä taas tarkoitti suojattu isorokkoa vastaan. Lisänä vanhempieni nimet ja am-

Ovi josta aloin kouluni tasan 70 vuotta ja 7 päivää sitten.

matit.

Koska pyrin toiselle luokalle, jouduimme rehtori Martti Jakobssonin puheille hänen kansliaansa erikoistapauksena. Tämä ystävällinen herrasmies huoliteltuine asuineen, lyhyine tanakoine olemuksineen, harmaine viiksineen, ymmärsi tilanteemme. Tosin hankaloitti ruotsinkielinen menneisyyteni hiukan asioita, koska oppimani terminologia poikkesi suomenkielisestä. Pahimmaksi probleemaksi osoittautui kuitenkin laskuoppi. Ei arvosana, mutta se yllättävä sattuma, että olin oppinut desimaaliluvut, kun täällä osasivat laskea murtoluvuilla. Tässäpä hankaluus!

Isäni sai kuitenkin rehtorin ylipuhutuksi lupaamalla ITSE opettaa minulle murtoluvut. Näin saatiin asia ratkaistuksi.

Kirjoittaja koulun tiloissa.

Ja niinpä minut sitten hyväksyttiin todistuksen perusteella ilman tutkintoa ja kirjattiin Vanhan Yhteiskoulun II B luokalle.

Seuraavana päivänä, joka siis oli lauantai, syyskuun ensimmäinen (pitkään viikonloppuun kuluisi hyvä sukupolven mittainen aika) kuljin yksin uutta koulutietäni kohti viittä merkityksellistä kouluvuottani tässä kaupungissa.

Syksy on minulle aina merkinnyt alkamisen aikaa. Vuoteni on alkanut – kesän mentyä – syksyllä. Rakastan romanttisesti syysruskan värejä, kaiken kypsymistä, valmistumista, kosteanpimeitä syysiltoja, sadetta ja myrskyä, joka riehuu ikkunan takana.

Tämä alkamisen kiihottava tunne onkin kai alkuaan johtunut yksinkertaisesti juuri koulujen alkamisesta. Silloinhan kaikki olivat palanneet kesälaitumiltaan, he, joita ei voinut kesän kuluessa tavoittaa. Kuuluin taas joukkoon, yhteisöön, omaa perhettäni suurempaan. Jokaisena syksynä tuumin jännittyneenä, keitähän olisi luokallani, kuka oli jäänyt, kuka suorittanut ehtonsa. Silloin todellakin jätettiin luokalle ja ehtoja annettiin reippaasti. Entä opettajat, olisiko uusia tyyppejä?

Mutta nyt olisin itse tällainen uusi tyyppi luokallani. Edessäni odotti näin olleen tulikoe. Tulisinko hyväksytyksi?

III luokka 1929-1930 vas. luokanvalvoja Laina Reinikainen, hänestä kolmantena kirjoittaja.

Uusi koulutie – se kulki ensin pitkin Torkkelia, sitten vinottain (siis vinottain silloin) kulmasta kulmaan yli Aleksanterinkadun risteyksen puistoon. Siitä suorinta puistotietä Tuomiokirkolle Pääpostiin jäädessä oikealle, ohi Agricolanpatsaan Linnankadun ja Agricolankadun kulmaan Koulukenttien alkupäähän. Tuossa läheni Klassillinen Lyseo paneelin täyttämine poikalaumoineen. Tämä ohitus muodostuisi vuosi vuodelta yhä merkittävämmäksi ja järisyttävämmäksi. Nyt se tapahtui vain nopeana ohimarssina. Sitten ohi sulkeutuneen ja kentälle selkänsä kääntyneen Tyttölyseon ja niin olin punatiilisen koulun edessä.

Rakennuksen pohjapiirros muistutti vankkaa kolmihaaraista viuhkaa. Käytävät sivusiipinä, keskeltä lähti sakara pihalle päin sisältäen korkean voimistelusalin ja alhaalla käymälät. Koulun kulmauksessa, sen toisessa kerroksessa, komeili korkea ja tilava seitsenikkunainen juhlasali. Kadulta katsoen näytti siltä kuin salin korkeiden kaari-ikkunoiden päälle olisi asetettu portaittain nouseva koriste, kuin otsaripa. Siltä se minun silmissäni näytti. Sen takana oli vain laakea katto. Kulmissa vielä koristeina pienet tornit. Mutta yleisilme oli vakava, hiukan tärkeilevä, kuten koululla tulee ollakin.

Oppilaiden nimet	Syntymä-aika	Syntymäpaikka	Kotipaikka	Kirjoittautumis- vuosi	Kirjoittautumis- luokka
III luokka.					
Luokanvalvoja: *Laina Reinikainen.*					
Ahonen, Meeri	23/1 17	Viipuri	Viipuri	27	I
Byckling, Toini	2/6 14	Nastola	Kaipiainen	"	"
Gummerus, Toini	12/1 17	Iisalmi	Rautjärvi	"	"
Hiitola, Sylvi	16/1 17	Viipuri	Viipuri	"	"
Hormi, Ulla	27/11 16	Kajaani	"	"	"
Hyvärinen, Heidi	25/4 16	Pöytyä	Viipuri	27	I
Hyvärinen, Hilkka	25/4 16	"	"	"	"
Hämäläinen, Martta	1/8 14	Leppävirta	"	25	"
Härkönen, Kirsti	10/1 17	Baku	"	28	II
Kajander, Eila	13/4 16	Viipuri	"	27	I
Kauppinen, Taimi	8/3 16	"	"	"	"
Kiesiläinen, Jouko	10/10 15	Rautu	Rautu	"	"
Kilpeläinen, Anja	12/4 18	Viipuri	Viipuri	"	"
Kykkänen, Arvi	30/6 16	"	"	26	"
Käpy, Elli	22/10 17	Lahti	"	27	"
Laaksonen, Jorma	25/1 18	Viipuri	"	"	"
Lamppu, Eila	10/9 16	"	"	"	"
Luoto, Tellervo	27/6 14	"	"	"	"
Mannonen, Rauha	16/8 16	Lavansaari	"	"	"
Metsomäki, Kaarlo	15/12 13	Helsinki	Kymi	28	II
Minkkinen, Lyyli	26/5 13	Kirvu	Säiniö	26	I
Mölsä, Sulo	30/4 14	Pyhäjärvi	Hiitola	27	"
Piironen, Aune	14/1 15	Viipuri	Viipuri	26	"
Porkka, Sylvi	29/10 15	"	"	"	"
Rautiainen, Irja	15/7 17	Kotka	"	27	"
Relander, Armi	15/3 17	Viipuri	"	"	"
Räikkönen, Rauni	12/12 16	Kirvu	"	"	"
Sairanen, Kirsti	18/7 16	Ruokolahti	"	"	"
Saukkonen, Terttu	21/8 16	Viipuri	"	"	"
Seppänen, Elvi	5/12 16	"	"	"	"
Seppänen, Kyllikki	3/10 15	Terijoki	Terijoki	"	"
Silvonen, Irma	16/4 16	Koski (H.l.)	Antrea	26	"
Stauffer, Maija	24/11 17	Viipuri	Viipuri	27	"
Telkkä, Kerttu	2/1 15	Taipalsaari	"	25	"
Tiesmäki, Maija	6/4 17	Jokioinen	"	27	"
Torvinen, Anna-Liisa	20/6 16	Kuopio	"	"	"
Wahlroos, Mirjam	20/2 18	Viipuri	"	"	"
Wichert, Dagmar	20/9 15	Terijoki	"	26	"
Vilska, Ulla	30/11 17	Viipuri	"	27	"
Voutilainen, Kerttu	4/4 16	Rautu	"	26	"
Välisalo, Paavo	20/5 16	Viipuri	"	27	"

III luokka Viipurin Vanha Yhteiskoulu, 1929-1930

Koulurakennus sijaitsi Agricolan- ja Luostarinkadun kulmassa. Sen alueeseen kuului myös piha rakennuksen takana, mutta välitunnit vietettiin jostakin syystä koulun edessä kadulla ja hiekkaisella Koulukentällä. Kellon soidessa ryhmityttiin luokkariveiksi koulun päätykulmaan päärappujen eteen ja keskelle katuristeystä. Liikenne oli lähes olematonta ja odotteli riviemme solumista sisälle luokittain valvovan opettajan ohjauksessa. Jotenkin löysin paikkani minulle kuuluvassa luokkarivissä ja liu'uin muiden mukana opinahjooni.

Koulun korridoorit haarautuivat oikealle ohi opettajainhuoneen ja rehtorin kanslian sekä vasemmalle ohittaen fysiikan- ja kemianluokan teatterimaisesti nousevine karuine penkkiriveineen täytettyine lintuineen, luurankoineen ja kemiallisine ominaishajuineen. Alakäytävien varrelle sijoittuivat alaluokat, yläluokkiin mentiin toiseen kerrokseen.

Oma luokkani, II B, oli pienikokoinen sen ajan luokkaryhmäksi. Meitä oli vain 23 oppilasta. Yhdessä rinnakkaisluokan kanssa olisi meitä ollut 54, mikä sentään olisi ollut liikaa senkin ajan luokaksi. Tavallisesti luokan koko hipoi neljääkymmentä.

Luokkahuoneemme oli tuollainen tavallinen, korkea ja vaaleaseinäinen suutarinlamppuineen ja kaakeliuuneineen. Luokan edessä kateederilla opettajan pöytä takanaan musta taulu, liidut ja taulusieni.

Pulpettimme olivat tukevat kaksinistuttavat kiinteänä puisena rakennelmana. Kansi avautui edestä ylös tavalliseen tapaan, tähän laatikkoon sai upottaa kirjansa ja vihkonsa. Yläreunassa kapeampi kansi varustettuna mustepulloreiällä ja lokerolla kyniä ja kumeja varten. Suoranojaiseen penkkiin asetuit istumaan parhaan taitosi mukaan tarkkoihin tuolin mittoihin.

Täällä ei ollut pelkoa siitä että joutuisi kamalaan tilanteeseen eli istumaan pojan viereen. Poikia oli yhteiskouluun erehtynyt Viipurin runsaslyseoisessa kaupungissa vähänlaisesti. Tälläkin luokalla oli poikia vain neljä. Eräänä tulevana vuotena kaksi. Heistä Paavo Välisalo tulisi minulle tutummaksi, koska perheemme viettäisivät kesää saman maatilan hoivassa Kärstilässä.

Ystävällisesti viipurilaiseen tapaan minut vastaanottivat ensikäteen Armi Relander ja Mirjam Wahlroos. Vähitellen tutustuin koko luokkaan ja muihinkin lähistölläni. Näin alkoi ihan helposti mukautumiseni uuden kouluni elämään.

Olen saanut tutustua koulun vanhoihin vuosikertomuksiin ja voinut lähes liikuttuneena palata niiden avulla tuohon aikaan, joka nyt tuntuu niin kovin kaukaiselta ja erilaiselta. Paljon on koulumaailmassa muuttunut, mutta paljon myös pysynyt ikuisesti samana.

Mielessäni palaan lämpimin tuntein noihin menneisiin aikoihin – joskus

myös harmit heräävät elämään!

Niinpä näen, että rehtori Jakobsson, kaikkien tuntema ja kunnioittama Kippi, on päättänyt ensimmäisen lukuvuoteni 1928-1929 katsauksensa huolestuneeseen toteamukseen, ettei oppilaiden terveystila ollut pysynyt erikoisen hyvänä. Oli mainittava yksi tulirokkotapaus, yksi nivelreumatismi, kaksi keuhkokuumetta, kaksi umpisuolenleikkausta, yksi kurkkuajos ja kahdeksan influenssaa. Voimistelusta oli vapautettu yksi polvitrauma, yksi yleinen heikkous ja yksi taipumus katarriin. Oppilaita oli koulussa kaikkiaan 280 ja luokkia 10. Enpä pitäisi näin ollen terveydentilannetta kovin huolestuttavana. Viipurissa elettiin näköjään tervettä elämää.

Vuoroluku tuotti hankaluutta, kun luokkahuoneita oli vain kahdeksan. Työskentely tapahtui 8-11 ja 13-15, mutta parin rinnakkaisluokan oli luettava 10-13 ja 14-17. Silloinhan ei kouluissa ollut mitään ruokailua, vaan oli ehdittävä kotiin syömään aamiaistunnilla. Pitkämatkalaiset saivat nauttia eväitään koulun tiloissa. Tämä luokkien pakollinen vuorottelu "heikensi vastuunalaisuuden tunnetta ja häiritsi rauhallisuutta", toteaa Kippi huolestuneena. Hän toivookin koulun saavan lisätiloja käyttöönsä, mutta tämä harras toive jäi kohtalon kulussa vain hurskaaksi haaveeksi.

Eri aikoihin alkava koulupäivä tuotti myös hankaluuksia aamuhartauksien eli rukousten järjestelyssä. En voi palauttaa mieleeni joutuivatko myöhemmin kouluun tulevat luokat aloittamaan päivänsä ilman aamuhartautta – ehkä heille pidettiin hartaus omassa luokassa ajallaan – mutta suurin osa oppilaista marssi luokittain jonossa ja pituusjärjestyksessä aamulla ensitöikseen juhlasaliin. Kateederilla odotti urkuharmonin edessä laulunopettaja ja puhuja – pöntön takana tavallisimmin lehtori Albert Bruun, Piikki, uskonnon opettaja.

Asetuttiin riveihin, etumaiseksi ensiluokat.

Nämä aamutilaisuudet kestivät hyvän aikaa virrenveisuineen ja puheineen. Joskus myös rehtori käytti puheenvuoron tärkeitä tiedotuksia kertoessaan. Kestivät pitkään ja usein tapahtui, että joku aamu-uninen seisoja väsyi vaipuen naapurinsa käsivarsille ja korjattiin käyttävään virkoamaan. Tämä ilmiöhän oli tuttu kaikissa kouluissa vielä omana opettaja-aikananikin, kunnes asian korjasi myöhemmin keskusradion aamunavaus.

Jotakin tärkeätä katosi näin kuitenkin aamun tunnelmasta ja yhteishengestä, mutta sisältö muuttui vähitellen vaihtelevammaksi.

Nyt saan hämmästykseksenі lukea vaatimuksista, että aamunavauskin poistettaisiin kokonaan. Valitettavasti.

Muistelen kouluni opettajia

Muistelen opettajiani erilaisin tuntein näin yli puolen vuosisadan takaa.

Olin heille levoton ja huolimaton oppilas, mielessäni usein muut asiat kuin läksyt ja opetuksen seuraaminen. He varmastikin yrittivät parhaansa sen ajan menetelmin ja mahdollisuuksin, vailla nykyajan tekniikkaa ja visuaalisten apuneuvojen tukia, puhumattakaan tietokoneista. Muutaman opetustaulun ja vuosikausia käytössä olleiden oppikirjojensa avulla ja vuoksi he arvattavasti kyllästyivät ja turhautuivat – tai sitten eivät – kukin luonteensa mukaisesti.

Muistelen heitä melkein vuosikertomuksessa olevan aakkosjärjestyksen mukaan: ensimmäisenä rehtorin rouva, Rauha Jakobsson, opettajatar, aineenaan uskonto. Näen, että luettiin VT loppuun ja UT:n kertomukset 1-22. Lisäksi raamatunlauseita ja virrensäkeistöjä. Kerrattiinko jälleen kerran Jakobin pojat ja palava pensas? Entä Jeremian valitusvirret? Niiden unohtamisesta sai eräs tuttu poika reput yo-kirjoituksissa, koska tämä unohdus oli se pisara joka kaasi reaalikokeen.

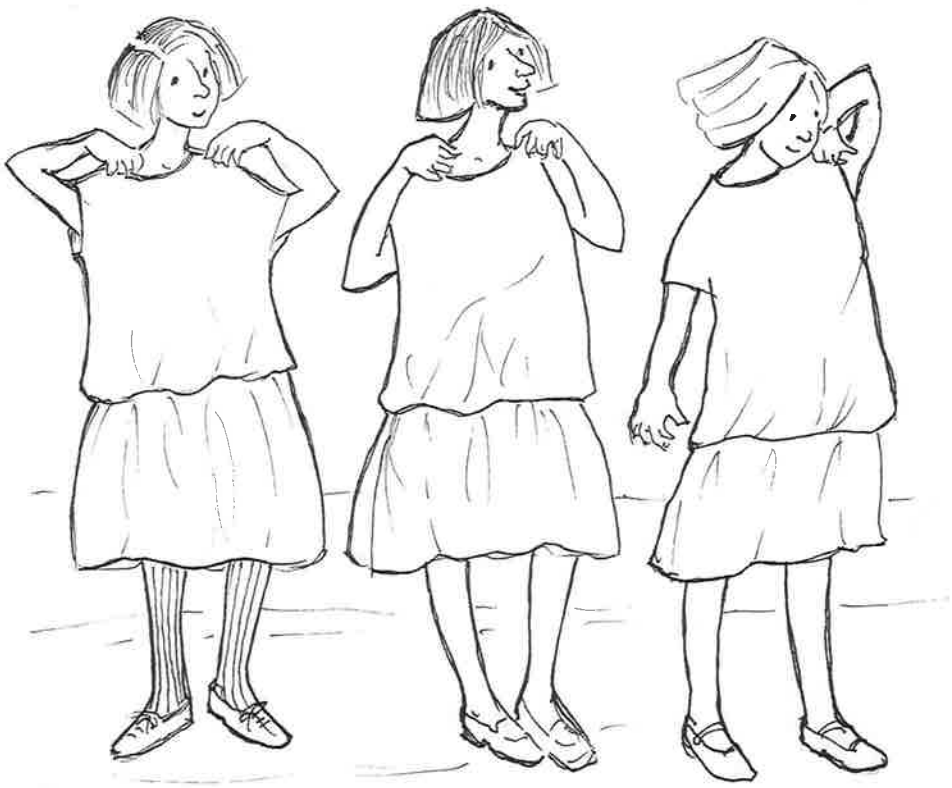

Kädet olkapäälle vie! Voimistelutunti.

Siiri Kutilampi, suomenkielen lehtori, oli harmiton ja asiallinen opettaja, mutta sitten tuleekin Laina Reinikainen, vastavalmistunut voimistelunopettaja ja luokanvalvojamme.

Voimistelutunnit, kolme tuntia viikossa, miten niitä inhosinkaan! Tämä ei johtunut asiallisesta ja kovin innostuneesta opettajasta, vaan siitä että olin niin huono, huono!

Käytävän päässä sijaitsevassa ahtaassa pukuhuoneessa oli pukeuduttava suomenlipunsiniseen villakankaiseen mekkoon, vyötäröltä kuminauhalla rypytettyyn ja laajoihin sinisiin trikoisiin pussihousuihin. Tämä oli voimisteluasumme. Jalassa oli kumitossut. Koppimaisessa huoneessa viipyi tyrmäävä huono ilma etenkin tunnin loputtua kun riisuttiin hikiset kumitossut. Suihkusta emme osanneet haaveillakaan.

Voimistelusalin lattian olivat järjestäjät vetäneet märäksi leveällä peltialtaassa kastelulla säkkilaapalla päästä päähän kulkien.

Marssimme saliin pituusjonossa ja tätä tahdissa marssimista häpesin niin, etten tiennyt minne päin katsoa. Sali kierrettiin marssien moneen kertaan tai edettiin "vaihtoaskel-hyppy" – tyylillä tamburiinin tahdittamina. Häpesin kuollakseni. Reiska rakasti tamburiiniaan, jonka pompotus saatteli meidät milloin minkäkinlaisiin suoritusyrityksiin. Se vei meidät makaamaan märälle lattialle vuoroin selälleen tai mahalleen äheltämään ja suorittamaan erilaisia väännöksiä tai taivutuksia.

Puolapuissa riippuminen koski selkään ja käsivarsiin. Nosta siinä jalkasi vaaka-asentoon! Köysiin jos pystyi jotenkin kiipeämään oli alastulo tuskaa: se tapahtui usein vastoin sääntöjä liukumalla romahtaen, mikä tiesi kirvelyä punaisissa kämmenpohjissa.

Emme tienneet noudattavamme Elin Kallion Naisvoimistelun käsikirjaa ja Elli Björstenin Naisvoimistelun ohjeita. Kolmena vuotena peräkkäin suoritimme urheilumerkkiin tarvittavia vaatimuksia. Ne suoritukset muistan ainakin pakollisina pikajuoksuina koulun kentällä, sooloesityksinä, joita klassikkopojat seurasivat kentän laidalla mielenkiinnolla. Jotkut tytöt kun olivat jo muodoiltaan kyllin naisellisia. Minä en.

En tiedä milloinkaan saaneeni minkäänlaista merkkiä näistä enkä muistakaan urheilusuorituksistani, mutta Reiska kirjasi tulokseni muiden mukana tunnollisesti kirjaansa.

Pesäpallo. Olin joukkueen valintatilanteessa valittujen häntäpäässä. Onneksi silloin ei ollut tapana syöksyä vatsallaan kyntäen kotipesään, kuten nyt olen tv:ssä nähnyt isojen miestenkin hämmästykseksenі tekevän. Olimme sentään maltillisempia. Siinäpä roikuin muiden mukana ja sain joskus mailan osumaan palloon ja ihmeekseni kirjasin harvoin juoksunkin kotiin.

Uimassa muistan käyneemme kerran Havin uimalaitoksella. Varmaankin

se tapahtui jonakin lämpimänä syyspäivänä. Silloin suoritin elämäni ainoaksi jääneen kerroshypyn. Painuin rohkeana jalat edellä umpisukkulaan ja yllättävän syvälle enkä luullut milloinkaan pääseväni sieltä veden pinnalle takaisin. Uida toki osasin sentään.

Samankaltaista "vesikauhua" sain sittemmin kokea Rio de Janeiron Intercontinental-hotellin keskipäiväautiolla uomarannalla, kun Atlantin kaukaa Euroopasta vyöryneet mainingit vetivät minua nieluunsa. Upottavalla hiekkapohjalla taistellen pääsin kuitenkin rantaan, täysin uupuneena.

Ja kuin onnenmerkiksi siinä rantahiekassa makasi onnenraha, kymmenen centivoa vuodelta 1970. Pidin sitä talismaaninani pitkän aikaa.

Tuskin uskalsin kertoa seikkailustani hotelliin palaneelle Liisa-tyttärelleni. Hänen pelästynyt torumisensa oli paikallaan.

Mutta takaisin Viipuriin vuosikymmenten taakse.

Hiihdimme ehkä kerran talvessa, mutta luistelimme sitäkin useammin. Voimistelutunneilla saimme kipeästi tarvitsemaamme harjoitusta tässä lajissa tulevia iloja varten.

Uutena kielenä alkaisi nyt saksa. Opettajana oli alussa Viola Relander. Hän oli koulun vanhin opettaja, ollut mukana jo koulun perustamisesta lähtien vuodesta 1898 ja oli toiminut koulun johtajattarena. "Tälle opistolle, jonka hän on nähnyt vaatimattomasta alusta kehittyvän täysiluokkaiseksi kouluksi, hän on uhrannut paljon epäitsekästä työtä ja vaivaa".

Näin lämpimästi kiittää rehtori Jakobsson opettaja Relanderin pitkää kolmikymmenvuotista elämäntyötä. Suurin piirtein saman tien kulkeneena tunnen nyt kanssasisareni läheisekseni. Sama innostus uuden koulun enteenviemiseksi on meitä kumpaakin kannustanut.

Aloitimmeko pitkän saksankielen opiskelumme Solmu Nyströmin Deutsches Lesebuchilla ja käytimmekö oheiskirjana Filfsbuchia? Juuri tämä kirjako alkoi kuolemattomilla sanoilla "Zu beiden seiten des Rheins wohnted die alten Deutschen" Sanoilla, jotka jokainen sen ajan koululainen muistaa unissakin.

Saksankielestä tulisi koitumaan meille paljon käytännön hyötyä. Varsinkin kun kaikki sen ajan sghlaagerit olivat saksankielisiä. Schlagerhan sitten suomentui iskelmäksi sanatarkasti. Mutta minne ne myöhemmin katosivat? Sota ne vei. Niitä ei saksankielisinä hyväksytty sodan jälkeen, vaan ne kiellettiin jopa radion ohjelmista. Suoraan sanoen: valvontakomissio ne kielsi. Se oli sitä aikaa ja nykyäänhän moni sävel on saanut suomenkieliset sanansa.

Me, jotka olimme onnellisen tietämättömiä Hitleristä ja vieläkin enemmän tulevista kauhuista, lauloimme ja rakastimme niitä. Sitä paitsi – niiden tarinoista oli suurta hyötyä kielen koekirjoituksissa. Kuten esimerkiksi huimaavasta laulelmasta "Auch Du wirst mich einmal betrügen, auch Du, auch Du...". Betrugen = pettää, olisitko sen tiennyt? Haikeina lauloimme tätä ja tuumimme että

kukahan meitäkin aikanaan pettäisi!

Legendaarinen Kippi tulisi olemaan opettajanamme lukiotunneilla saksassa ja se oli ehdotonta opetusta. Kielioppi ennen muuta – (datiivia vaativat verbit!), mutta myös puheharjoitukset olivat tärkeitä.

- tyttö tulee tänne luokan eteen kertomaan päivän läksyn omin sanoin!

Tyttö menee ja ne sanat ovat omia ja onnettomia liiankin usein.

- mitä tahtoo saada sanotuksi?

Tukalassa tilanteessa ei tyttö itsekään tajua eikä muista mitä haluaa saada sanotuksi, vaan saa hiipiä nolona takaisin paikalleen.

Kippi ei ilmeisesti muistanut nimiämme, kasvomme kylläkin. Olimme tyttöjä ja poikia hänelle. Ehkä mieskin sai kertoa läksynsä omin sanoin, ainakin klassikoissa, jonne meidän oli lainattava rehtoriamme opettamaan saksaa ja ranskaa, niille jukuripäille.

Tulisimme tapamaan Kipin, silloin kouluneuvoksen, vuosien kuluttua Museokadulla Helsingissä, se viipurilainen Erik ja minä. Kippi tunsi meidät tervehtiessämme ja jäi ystävällisesti keskustelemaan kanssamme. En tiedä, olimmeko hänelle tyttö ja poika – esittelimme itsemme varmuuden vuoksi – mutta tuttuja oppilaita olimme, koska hän tunnisti meidät. Herrasmies on herrasmies.

Kipin vierailuista Klassillisessa lyseossa kertoi tuo äskeinen klassikkopoika seuraavasti eräässä koulumuistelossaan.

"Koulussamme oli vaihtoehtoisina aineina ranska ja kreikka. Kun ranskankielen opettaja, rehtori Martti Jakobsson eli Kippi oli tunnin alussa täyttänyt kohdaltaan päiväkirjan, vietiin se seuraavassa kerroksessa sijaitsevaan luokkaan kreikkalaisille. Jollakin tavalla itsestään tämä juoksupojan vakanssi oli muodostunut allekirjoittaneen ja parhaan kaverini Walter Holmstenin monopoliksi. Halusimme kai liikuntaa tai poissaoloa luokasta. Asiallisesti vienti olisi kestänyt vajaa puoli minuuttia. Nyt keksimme ruveta kilpailemaan kumpi uskaltaa tällä retkellä viipyä kauemmin. Ihmettelen vieläkin, miksei Kippi puuttunut asiaan. Mielessäni on, että ennätyksemme hipoi 13-14 minuuttia. En muista kumpi meistä voitti.

Ainoastaan kerran Kippi julisti kilpatoverilleni: tuo poika ei enää juokse tätä väliä!

Kaveri oli sitten pari viikkoa karanteenissa, jonka jälkeen harkitsimme, että Kippi oli jo unohtanut kieltonsa ja urheilumme alkoi uudelleen. Voitte kuvitella kuinka ne minuutit olivat pitkiä viettää ja vain oleskella korridoorissa ja vielä kun aina pelotti – tuleekohan tällä kertaa käry - mutta tunsimme kai jonkinlaista urheilumieltä".

Tämäkin koulumuistelu todistaa Kipin hienosta huumorintajusta. Ymmärsihän hän poikien sielunliikkeitä eikä ole mahdotonta että hän hiljaisuudessa huvittuneena seurasi poikien leikkiä.

Klassikoissa ranskaa opettaessa Kipillä oli tapana jankata verbien taivutusta seuraavasti.

- Minä heittelen näitä esimerkkejä ja te vastaatte. Toistuva verbi eri muodoissaan oli seuraava:

- Minä olen tyy-ty-väi-nen. Minun on oltava tyy-ty-väi-nen. Olenko minä tyy-ty-väi-nen? –jne. loppumattomiin. Olivatkohan pojat tyy-ty-väi-si-ä?

Myöskin Anni Rouhiainen, piirustuksen, kaunokirjoituksen ja käsitöiden opettaja oli aloittanut viime vuosisadalla, siis jo 1800-luvulla. Hän oli kiltti harmaatukkainen täti. Piirustukseen riitti yksi tunti viikossa. Mitä siinä sait aikaan? Sitä "harjoitettiin nykyajan opetuksen mukaan mallisommittelun ja sen ohella esitetty ornamentiikkaa ja värioppia". Siispä syksyn lehtiä ja omena-asetelmia, nauha- sekä keskusornamentteja. Näitä vanhoja ikuisaiheita, perusasioita, mitäpä muuta. Kaunokirjoituksessa noudatettiin M. Bährin järjestelmää, mikä lienee se ollutkaan.

Kotona piirtelin paljon paperinukkeja ja niille vaatteita sekä kuviteltujen talojen pohjapiirustuksia kalusteineen. Tämä viimeinen aihepiirini pani isän toivomaan minusta arkkitehtia. No niin - yhden talon olen suunnitellut asiantuntijan avulla, sen, missä nyt olen yksin asunut parikymmentä vuotta.

Ei tullut takkia, tulipa tuluskukkaro. Ei arkkitehtia, mutta kuvaamataidon opettaja. Ihan tyytyväinen.

Anna Saarenpää, maisteri, testasi ruotsinkielen taitoani. Myöhemmin saapui Martta Nurmi, maisteri hänkin, herttainen, pää hiukan vinossa hymyilevä enkeli. Oppilaina vahdimme hänen kuvittelemaamme ihastustaan kollegaansa.

Nyt pääsemme lauluun Olin aina laulanut paljon ja nauttinut laulun kuuntelemisesta. Ensimmäinen opettajani oli täällä Anna Siitonen, mutta valitettavasti vain yhden lukukauden ajan. Lukkari- ja urkurikoulun tutkinnon suoritettuaan hän oli tullut koulumme laulunopettajaksi kaksikymmenvuotiaana vuonna 1898. Rehtori Jakobsson mainitsee hänet kyvykkääksi ja velvollisuudentuntoiseksi opettajaksi, joka hartaudella suoritti hänelle annetut tehtävät. Hän ehtikin toimia koulussa 30 vuotta, kun hän 50 vuotta täytettyään kuoli seuraavan vuoden alussa.

Tuon yhden lukukauden aikana, jolloin hänen opetustaan sain nauttia, pääsin tutustumaan kauniisiin, minulle uusiin lauluihin. Ehdimme laulaa joululaulujakin. Olin näistä uusista lauluista hyvin onnellinen ja innossani.

Ihailemani opettajan menettämisen koin suurena järkytyksenä. Koko koulu osallistui Anna Siitosen siunaustilaisuuteen matalassa Maaseutuseurakunnan kirkossa, vanhassa tunnelmallisessa Mustainveljesten luostarikirkossa.

Ensi kerta kuulin laulettavan Oskari Hannikaisen säveltämän Matkamiehen virren

Niin kuin muuttolintusen tie
taivasta kohti matka vie.

Kuin unelma kiitävi elämä pois
kirkkaus määränä kodista maan.
Suo että mun sieluni valmista ois
auttaos määräni saavuttamaan.

Niin kuin muuttoluntusen tie
kotia kohti matka vie.
Jää turvaksi Herrani rakkaiden luo
haltuhus kaikkeni uskoa saan.
Käy kanssani, mulle sä siunaus suo
auttaos onneni saavuttamaan.

Olin järkyttynyt, haltioitunut ja poissa tolaltani. Ensi kertaa elämässäni osallistuin siunaustilaisuuteen ja koin sen koko sisintäni pakahduttavalla voimalla. Kaipasin opettajaani aidosti ja lapsen murheella.

Arvostettu musiikkimies ja kuoronjohtaja Väinö Haapalainen jatkoi opetusta. Vuosien mittaan opimme paljon isänmaallisia lauluja. Opin nyt Maamme-laulun (tunsin vain Vårt landin), maakuntalaulut sekä Pohjoismaiden kansallislaulut. Opettajamme, kuten kaikki laulunopettajat niin kansa – kuin oppikouluissakin, pohjustivat näin omalta osaltaan nuorisossa kasvavaa isänmaallista mieltä. Tarvitsihan nuori 10-vuotinen itsenäinen vapautemme tähän henkeen kasvatettuja kansalaisia. Meidän puolustustahtomme ja isänmaanrakkautemme joutuisi kovalle koetukselle jo vuonna 1939, kun talvisota yllätti meidät. Silloin meille annettiin Sillanpään marssilaulu "Kotikontujen tienoilla tervehtien tämä laulumme kaikukoon…".

Me aikaisemmat taisimme Ateenalaisten laulun varsinaisen suomalaisia koskevan sanoman ja lauloimme "Kaunis on kuolla kun joukkosi eessä urhona kaadut, taistellen puolesta maas, puolesta heimosikin…". Uskallan näin sanoa, enkä aiokaan pyytää tätä anteeksi – se oli sitä aikaa ja sen olen itse saanut kokea.

Tunteeko nykykoululainen laulun Isänmaan kasvot?

"Sun kasvois eessä Suomenmaa
on isät astuneet.
Nyt missä vilja aaltoaa
se kertoo heidän kunniaa.
He ovat uskon kyntäneet
ja toivoin kylväneet."

Tässä laulussa ei lähdetty taisteluun, vaan "mik'ikään kohtalomme lie, se kasvois eteen vie".

Kuuluisana kuoronjohtajana Väinö Haapalainen hioi väsymättä tulevina vuosina esityksiämme. Miten monta kertaa yritimmekään tätä laulua

Laulumme raaiikuu
kan- kaaa-hat kaikuu
tralla-lalla-lalla-lallalaa
trallallalaa!
Tanssin ja lauuulan
ja lemmenpauuulan
viriiitän sulle
raa-kaas-te-tulle
tralla trallalalla trallalaaa
trallallaaaa!

Reippaasti! Kepeästi! Ei saa laahata! Emme kai kertaakaan päässeet laulussa päästä päähän keskeytyksettä. Iloisesti! Trallallaa!

Sen koommin en ole tätä laulua kuullut esitettävän, mutta joskus se on tullut mieleeni ja jäänyt trallattamaan sinne kiusaksi asti.

Mutta minne olenkaan jättänyt Bertta ja Johannes Kaikon, maantieteen ja luonnonhistorian opettajat. Lehtori ja maisteri ja kuten kaikesta ymmärsimme, perheenäiti ja –isä. Bertta oli pyylevä ja äidillinen hahmo ja hänen aineensa hauska ja mielenkiintoinen. Jospa hänellä olisikin ollut opetusmateriaalina muutakin kuin vai Aro-Rosbergin Koulun maantieto. Tosin hänellä oli joskus mahdollista elävöittää opetusta ja näyttää opetustaulua alppimaisemasta tai Egyptin pyramideista. Laaja karttataulu tuotiin kuitenkin aina luokan eteen telineeseensä ja opimme uskollisesti ja osasimme näyttää kartalta maiden rajat, vuoristot, joet ja kaupungit – ehkä jopa tarkemmin kuin viisaat nykyajan koululaiset konsanaan. Emme kuitenkaan tienneet paljoakaan ihmisistä jotka kartalla elivät. Tietomme oli jollakin tavalla mekaanista ja kuivaa. Emme kuulleet intiaanien suurenmoisesta vanhasta kulttuurista, emme Kiinan upeasta menneisyydestä. Maantietokirjamme kuvatkin olivat vaatimattomia ja niitä oli niukasti, eikä tietenkään minkäänlaista opetusfilmejä ollut. Elokuvissa saattoi nähdä joskus ylimääräisenä lyhytfilminä joitakin kuvia kaukaisista maista, jos nyt yleensä pääsi "elävissä kuvissa" käymään.

Kotona meillä oli moniosainen Otavan julkaisema Maapalloteos, mutta nämä kirjat olivat painavia ja suuria, pränttі pientä ja tiheätä, joten luinkohan niitä?

Kun vuosien kuluttua sain omin silmin Liisan, lentoemäntätyttäreni avulla

inkojen uskomattoman kivikaupungin, Machu Picchun, korkealla Andien vuoristossa, atsteekkien umpipyramidit Meksikossa ja Taj Mahalin eteerimäisen kauneuden Intiassa joitakin mainitakseni, olen kiitollinen siitä, että ehdin tähän nykyliikenteen ja sen tuoman matkustamisen helppouteen.

Johannes Kaikko eli Kuikka, tumma hoikka mies tukkatöyhtöineen. Olinkohan tuolloin toisluokkalaisen kesänä kerännyt täällä vaadittavat 25 kasvia? Herbaariomme kasvaisi vuosia myöten viidennelle luokalle ehdittyämme kahdeksisadaksi kasviksi ja ne kuului tutkia Linnén menetelmällä, siis aloittaa heteet laskemalla. Mutta meillä oli omat oikotiemme. Siinä jo joutuikin turvautumaan isän kasvioon ja voikukkien uskomattoman laajaan heimon.

Pahinta oli sittenkin kasvien tenttiminen. Tinkimättä kun oli luokan edessä opettajapöydän ääressä "kuin vettä" tiedettävä Kuikan kohtalonomaisesti herbaarion pinosta valitsemien kasvien tieteellinen nimi, samoin heimo ja luokka, kukinto ja lehden muoto (suikea, puikea?), kasvupaikka jne jne. Kuikka peitti sadistisesti oikean alakulman nimilapun kädellään, eikä se käsi ollut läpinäkyvä.

Tenttiin mentäessä oli kasvio jo kerran palautettu oikeaksi tutkittuna ja korjattuna. Niinpä olen ikäni muistanut, että leskenlehden nimi on Tussilago eikä Tussigalo. Tämä tekemäni lapsus oli aiheuttanut miinuksen arvosanaani.

Aluksi kasvien keruu oli hauskaa, lopulta tuskaa, kun mielestämme kaikki mahdolliset kasvit olivat jo loppuneet Suomenmaasta. Kuitenkin myönnettäköön, että kasvien kerääminen ja tunnistaminen opetti kulkemaan silmät auki luonnossa ja ihmettelemään sen monipuolisuutta ja kauneutta.

Kuikan tunnit olivat hauskoja ja leppoisia yleensä – mutta. Kerran vuodessa hän piti omana ideanaan laulutunnin ja pani meidät esittämään yksinlaulua. Ensi kerralla se loppui minun kohdallani itkuun. Vieläkin punastun.

Onnekseni matematiikantunnit joutuivat ensin ylioppilas Kalle Huvisen, sijaisopettajan hoidettavaksi. Hän soi minulle rauhan murtoluku-desimaalivaikeuksineni ja vähitellen tieni silottui. Aukusti Kupiaisen palattua kouluun virkalomaltaan olin jo jotenkin päässyt kuiville vesille. Kuppi jatkoikin meidän opettamistamme ja antoipa joskus yksityistuntejakin kotonaan meille tarvitseville.

Englanninkieli astui kuvaan viidennellä luokalla. Sitä opetti Lyyli Virtanen, fil. maisteri – en tiedä miksi häntä kutsuttiin Emmaksi. Emma oli rauhallinen ja ladylike olemukseltaan liikehdintää myöten. Pidimme hänestä varauksetta, koska hän ei sanottavasti häirinnyt meitä.

Mutta sitten Viljo Niemi, maisteri, Kalle-Ville, hänetkö unhoittaisin? Tiukka vaalea ja kuivantärkeä olemus, nopeat liikkeet ja pistävä katse.

Olin ehtinyt jo viidennelle luokalle päästessäni nauttimaan tämän niin erilaisia tunteita herättäneen opettajan ohjauksesta historian (kolme tuntia vii-

kossa) ja suomenkielen (neljä viikkotuntia) kieltämättä erittäin tärkeissä aineissa.

Jaksammekohan me opettajat aina pitää mielessämme, miten moninaisella alueella, suppeammalla ja laajemmalla, saatamme vaikuttaa oppilaittemme koko tulevaan elämään. Kerronhan kuitenkin tässä kaukaisista "ennen sotia -ajasta", kun olin itse oppilaana. Nykyäänhän paljon on toisin ja vaikutteita tulee ryöppynä muualtakin kuin koulusta.

Kalle-Ville jakoi persoonallaan oppilasjoukkonsa kahteen leiriin: hänestä pitäviin ja häntä inhoaviin. Ikäväkseni kuuluin jälkimmäisiin. Nykyään toteaisin, etteivät kemiamme oikein synkanneet, ei puolin eikä toisin.

Olen muistellut häntä eräänlaisessa minikoossa selailemalla pientä punaista koulun runokirjaa, Kanteletta, vuodesta 1927, johon on koottu silloin vaikuttaneiden suomalaisten runoilijoiden säkeitä. Käytimme sitä oppikirjana ja meidän tuli opetella ulkoa määrätyt runot ja esittää ne tunnilla parhaan taitomme mukaan. Osaan ne vieläkin vuosien jälkeen.
V. A. Koskenniemeltä Kalle-Ville valikoi runon Fiat nox eli Tulkoon yö.

Niin tulkoon yö ja kuolo yli kaiken sen
mi onnellist on ollut, suruisata
ja varjot syleilköhön maailmata
sen niin kuin meri alleen haydaten.

Kuin onkaan päivä ollut helteinen
ja tuskan hetki niin kuin vuosisata!
Yö, untas kylvä raukeata
ja liekki sammuta sa sydänten!

Syön, ihmis-syön, mi osaas suruisempi
sun, jota syöpi viha, jäytää lempi,
sun joka kahleitasi suutelet!
Oi katso: yö ja tyhjyys lähestyvät
oi katso: aukee unhon aarteet syvät
ja pyhään hiljaisuuteen raukenet!

L. Onervan runoista valituksi määrättiin Tropiikin alla

Yhden kerran elämässä tuliruusu aukee
yhden yön se kukoistaa ja aamulla jo raukee:
sill on syvä silmänluonti kutsuva ja kuuma,
sill on hehkuheteillänsä keskiöiden huuma.

Sill on lehti verinen ja purppurainen huuli

sill on tuoksu huumaava kuin kevätaron tuuli.
Taita tulikukkanen ja juo sen kuuma mesi
elä hetki, nauti hetki, kaadu paikallesi!

Mikä ihme pani hänet, keski-ikää lähestyvän miehen, painottamaan meidän muistiimme nämä synkät säkeet? Oliko se elämäntuskaa, Weltschmerziä? Tällä hetkellä tunnen jopa sääliä tätä tuumiessani, mutta meille se tuska oli silloin liian aikaista.

Kaunis ja valoisa oli onneksi kuitenkin Otto Mannisen

Joutsenet

Yli soiluvan veen ne sousi
ne aallon ulpuina ui
kun aurinko nuorna nousi
yöt pohjan kun punastui

Kohos siiville kerran ne sitten
suvi kun oli muisto jo vain
kukat laulavat lainehitten
unet valkeat ulappain.

Ne matkasi päivän maihin
viel loistava siipi loi
kuvan viimeisen alle kaihin
mi aallon jo kalmitsoi.

Tästä runosta olin iloinen ja hurmaantunut. Vieläkin muistan sen seuratessani pihamaaltani muuttolintujen lentoa ja ääntelyä haikeina syksyn päivinä.

Mutta miksei silloin valittu ulkoa opittavaksi huikeata, joskin surullista Lauri Viitasen Tähtikeinua?

Keinu heilahda kultainen
pitkin yöllistä Linnurataa!
Usmat tähtien ylhäisten
unhon valkeaa vihmaa sataa.

Annan safiirin hiuksilles
ensi helluntaisuudelmasta,
kuuman rubiinin kaulalles
kesän onnesta polttavasta.
Keinu, heilahda hiljemmin

hiilenmustalla taivahalla!
Armas, muistatko kyynnelin
keinua vaahtarapuiden alla!

Tämänkin, jo silloin sisintäni värisyttäneen runon löydän tästä kirjasesta.

Vieläkin hengästyn sen ääretöntä kauneutta – mutta koko elämäni eläneenä liittyy siihen niin paljon tapahtunutta ja koettua tällä hetkellä, mitä lapsuudessani kouluaikana en millään olisi voinut aavistella. Runo ikään kuin hipoi jotakin tulevaisuudesta aavistelevaa.

Edelleen Kalle-Villen äidinkielentunneilla käsiteltyä asiaa:

Ynt ihanaisena kuin sinut kerran näön olet tulossa
taian luomana taas, kaunoinen salomaa.

Näin opetti meille heksametriä Paavo Cajander.

Mutta niin myös seuraava sanoma, jonka tekijää en muista:

Ah katoovaista on riemu kuin unten häilyvä pälvi
viini on aina vaan, kuus ilo kestävä on!

Mielestämme nämä säkeet olivat jännittävän sopimattomia, mutta myös riemastuttavan uskaliaita meille kilteille koululaisille. Tirskuimme niille ja toisillemme. Kieltolakihan oli voimassa.

Olen lopuksi tähän punaiseen runokirjaan tallettanut Kalle-Villen kuolemattomat sanat: "Runous ei ole mikään lantatunkio". Siinä hän on kieltämättä täsmälleen oikeassa.

Kalevalaa luettiin tarkalleen ja kauan.

Pidettiin yhdeksän esitelmää ja kirjoitettiin yhdeksän ainetta, osa koulu- osa kotiaineina. Näin yhden lukuvuoden aikana. Aineiden palautustunnit haluan pyyhkiä mielestäni. Paitsi sen yhden, jolloin en ollut edes koulussa vaan sairastin kotona korvatulehdusta. Silloin Kalle-Ville oli lukenut aineeni ja sanonut, että osaa se Härkönen aineen kirjoittaa. Tämä minulle kerrottiin suurena uutisena, mikä se todella olikin. (Suluissa kerron vielä, että tasan viidenkymmenen vuoden kuluttua sain käteeni kirjoittamani kirjeen, Viipurista pelastetun, jonka olin silloin sairastaessani kirjoittanut konventtiin tanssikavaljeerilleni Lasselle. Kirjeessä kerron kuulleen, että Kalle-Ville oli lukenut kehaisten aineeni. Ja aineen aiheena oli ollut "Ateena ja Sparta" Sittenkin historiaa!).

Lukion ensimmäisellä luokalla luettiin Seitsemän veljestä. Siitä teoksesta pidin kovasti. Olin nähnyt isän lukevan sitä Gallen-Kallelan kuvittamasta nahkakantisesta juhlapainoksesta ja huomasin hänen nauravan tämän tästä. Isä väittikin lukevansa veljekset kerran vuodessa. Voin tämän hyvin ymmärtää, koska hänessä itsessään löytyi joitakin näitä perussuomalaisia piirteitä. Vaikeasti määriteltyä jäyhyyttä, lujuutta ja luonnonläheisyyttä. Tässä kohtaa

näkyi löytyvän huumorintajuakin. Esitelmät – en halua edes muistella äidinkielen esitelmätilanteita. Sain esiintymiskammon yleisön edessä iäkseni. Näen kai Kalle-Villen tuijotuksen alitajunnassani.

Mikä sai sitten minut kammoksumaan historiaa, jonka vasta myöhemmin löysin mielenkiintoisena ja rikkaana aiheena? Omaksuin täällä jonkinlaisen trauman vuosilukuihin nähden. En voinut millään oppia pitkiä kuivia hallitsijoiden luetteloja alkamis- ja kuolinvuosineen, en sotien kestoaikoja, en saavutettuja voittoja, en kärsittyjä tappioita. Kaipasin kai jonkinlaista logiikkaa näihin ulkoa opittaviin luetteloihin, niin sanoakseni lihaa luiden ympärille. Oppikirjaa seurattiin sivu sivulta orjallisesti kertauskirjatiivisteineen. Enkö kuunnellut opetusta? Kerrottuunko milloinkaan jotakin mielenkiintoista ja piristävää? Lutherin mustepulloheiton toki muistan ja Rooman Collosseumin karmeat villipetonäytelmät. (Löysin sieltä myöhemmin pienen kissanpojan, muiston leijonien päiviltä). Avignonissa muistin, että paavi oli täällä vankina, mutta miksi? Synkän linnan seinillä riippuivat nyt upeat gobeliinit.

Silloinen luokkatoverini Elvi Seppänen on kertonut, että hänet Kalle-Ville innosti taidehistorian äärelle. En voi tätä ymmärtää – minussa lienee siis ollut vika, kun heräsin vasta Ateneum-aikanani, silloinkin kirjojen kautta, en niinkään luentojen enkä esitelmien.

Ennen kuin jätän Kalle-Ville omaan rauhaansa, kerron tässä vielä että jouduin melkein "läheltä piti" – tilanteeseen hänen suhteensa. Olin nimittäin päässyt ylioppilaaksi Tampereen Suomalaisesta Yhteiskoulusta 1936 kun eikös Kalle-Ville ilmestykin sinne opettajaksi. Hänellähän oli suhteita Tampereelle ja olikin ehkä perinyt isäpuolensa hienot kokoelmat (Kalle-Ville oli siis adoptoitu), jossa museossa minäkin olin jo lapsena käynyt. Tarkemmin en kuitenkin osaa ajallisesti hänen Tampereelle tuloansa määritellä

Sittenkin vielä hetkinen Kalle-Villestä.

Koulussamme annettiin tietenkin rikkeistä rangaistuksia eli ensin kirjattiin "merkki" päiväkirjaan, nimellä varastettuna tietenkin. Tähän toimenpiteeseen kelpasi unohtamisen synti, myöhästyminen, tunnin häiritseminen, kuten liiallinen nauraminen, kuiskaus, kirjelapun lähettäminen tai vastaanotto jne. Luokasta poistaminen eli ulos korridooriin ajamisen ohella sai lisäksi merkin luokan päiväkirjaan. Kolmesta merkistä seurasi kotimuistutus ja rehtorin kansliassa selvityksellä käynti. Siinä sitä kiemurteli Kipin edessä. Tämä taas tiesi automaattisesti myös tunnin jälki-istuntoa. Valitettavasti minulle näitä istuntoja tuntui kertyvän – ei kuitenkin milloinkaan rankasta rikkeestä, mikä olisi ollut lunttaus tai jokin muu moraaliton rikos. Tällaisesta sai käytöksenalennuksen sekä kahden tunnin istumisen. Tunti aiheutti ja vaikutti vain huolellisuusarvosanaan.

Jouduin sitten taas kerran tunnin istunnolle. Meidän kärsijät koottiin kou-

lulle lauantai-iltaisin. Opettajilla oli omat valvontavuoronsa. Huomasin kauhukseni, että vuoro oli sattunut Kalle-Villelle.

En tiedä, voiko seuraava olla edes luvallistakaan – mutta mies piirsi liidulla ristin taululle ja ilmoitti, että siihen oli katsottava koko tunnin ajan. Muualle vilkuileminen aiheuttaisi lisärangaistusta, siis aikalisää.

Alussahan se ei ollut vaikeata, mutta tunnin kestävä tuijotus yhteen kohtaan alkoi piankin tuntua ikuisuudelta. Ei voinut kellostakaan tarkistaa ajan kulua.

Taulun risti vuoroin suureni, pieneni ja hävisi silmistä. Päässä suhisi, niskaan koski, ristittyinä pulpetin päällä pidettäviä käsiä pakotti, jalat puuttuivat. Kurkkua kuivasi. Janotti. Nöyryytys oli totaalinen.

Kutsuisin tätä sadistiseksi kidutukseksi, en muuksi. Mutta ei tullut mieleenkään jälkeenpäin valittaa luokanvalvojalle, puhumattakaan rehtorista. Sillä tiesimmehän elämän ja Kalle-Villen tuntien jatkuvan edessäkin päin.

Olimme kilteiksi kasvatettuja koululaisia ja alistettujakin. Häiritsevällä käytöksellämme yritimme kai kuitenkin joskus jonkinlaista minuuttamme korostaa.

Loppujen lopuksi: en unohda tyrmistystäni, kun kerran, lukion toisen kerroksen luokassa, keskellä tuntia, avonaisen ikkunan ääreen marssinut Kalle-Ville yhtäkkiä SYLKÄSI alas kadulle! Toivon ettei hän nähnyt ilmettäni sillä hetkellä.

Ei muuta.

Joulu lähestyi tuona ensimmäisenä syyslukukautenani viipurilaisena koulutyttönä.

Aloitimme hyvissä ajoin valmistelumme koulun joulujuhlan järjestelyssä. Olin antaumuksella mukana tonttu- ja keijukaisleikeissä laulaen riemulla tiptap-tippetippe-tip-tapiani ja nautin uusista joululauluista kuoroesityksinä, olihan laulunopettajana vielä silloin ihailemani Anna Siitonen.

Pääsin näytelmäharjoituksiin varamieheksi jonkun onnettoman sairastuttua mutta pilasin mahdollisuuteni milloinkaan päästä varsinaiseen rooliin. Mielestäni kun olisi ollut naurettavaa ruveta harjoituksissa värittämään lausumiani repliikkejä tunteikkaasti kun kerran olin vain sijainen. Luin sanottavani jokseenkin monotonisesti eli tosi ei-taiteellisesti toisten eloisasti esittämien vuorosanojen lomassa. Enhän ollut varsinainen näyttelijä.

Mutta ei se mitään, -juhlissa elin voimakkaasti Adalmiinan helmen tai mikä se lie ollutkaan Lintu Sinisen esitystä seuraten.

Voimistelusalissa oli vietetty Reiskan viimeinen tunti "matkustuksena" oli kiipeilty iloiten ja kiljahdellen yli rekkojen ja hyppyarkkujen, harpottu jokien ylitse ja pompittu milloin minkin esteen kautta loikkien ympäri salia.

Nyt joulujuhlan ohjelman päätteeksi ja huipuksi pyörimme siellä piirileikkiä Anna Siitosen ja Reiskan vauhdittamina, me alaluokkalaiset. Oi miten jännittävää olikaan kun pienestä poikapiiristä lopultakin rohkaistuneina ha-

Joulujuhlassa mentiin piirileikkiä.

ettiin laulamaan ja hikisin käsin pyörittämään porsaita äidin oomme kaikki tai iso lintu merikotka ylähällä lentää, vaikka sä olet toisen oma rakastan sua sentään! Hengästyneinä ja punaisin poskin menimme piirileikkiä uusissa juhlamekoissamme.

Ylhäällä juhlasalissa suuren joulukuusen katveessa tanssivat lukiolaiset ja ylempiluokkalaiset veivattavan grammafoonin tai ihanko oikean orkesterin säestyksellä valssia tai foxtrotia näyttämön reunalle sijoittautuneiden ja joulumielisesti hymyilevien opettajien silmälläpidon alaisina.

Siellä juhlasalissa tanssisin sitten minäkin jonkun vuoden kuluttua, etenkin kunhan se yksi yläluokkalainen Lasse olisi ensin hämmästykseksenі havainnut olemassaoloni.

Ja silloin mentäisikin tangoa! La Cumparsita.

Hetki naapurikoulussa

Olen edellä kuvaillut erittäin subjektiivisesti ja omalta näkökannalta koulumme opettajia.

En malta kuitenkaan olla liittämättä tähän naapurikoulun samanaikaisen oppilaan, Erikin, tulevan aviomieheni, vuosikymmenien jälkeen muistelmista omista saman ajan opettajista. Nämäkin olivat tietenkin arvostettuja ja kuuluisia, silloin jo vanhoja Viipurin opettajapersoonallisuuksia. Koulupojan näkemyksenä kertoo nyt heistä Erik, koulupoika mallia 1930 –luvulta.

"Opinahjoni oli vanha kunnianarvoisa Viipurin Klassillinen Lyseo – siellä ne ilot ja murheet vuoroin vaihtelivat.

Ensimmäisenä rehtorinani ehti parin vuoden ajan olla Antti Helander, yli 70-vuotias ukkeli, lyhyt kasvultaan, noin keskimittainen, siis neljäsluokkalaisen mittainen ja hyvin hentoluinen.

Antilla oli tapana käydä määrätyissä tilanteissa yläluokkalaisenkin rintamuksiin kiinni ja puistella häntä. Jos poika oli ovela, hän heilui omasta aloitteestaan kuin sätkyukko, jolloin Antti oli tyytyväinen. Hän koukisti käsivartensa todeten: vielä on, vielä on vanhassa miehessä voimaa. Päinvastaisessa tapauksessa Antti heilui kuin heinämies ja kiukku sen kun lisääntyi pojan seistessä tinamiehenä liikkumatta.

Antin lyhyt mitta saattoi joskus johtaa yllätyksiin.

Kerran oli ruotsintunnin alku ja pojat tunkivat meluten oven täydeltä luokkaan. Antti oli tullut luokan ovelle poikia hillitsemään. Eräs kaveri ei tuntenut rehtoria takaapäin vaan kiersi käsivartensa hänen kaulaansa lausuen Antin korvaan: "Jukulaut mie en oo lukenut ruotsii yhtää". Kukin voi kuvitella mielessään pojan hämmästyksen, kun Antti pyörähti tunnustuksen tekijään päin kivahtaen "Mitä sinä sitä minulle tulet sanomaan?"

Antilla oli tapana käyttää puheessaan eräitä kansanomaisia sanoja, joita harvemmat opettajat ainakin tunneilla ja oppilaittensa kanssa keskustelleessaan käyttävät. Alaluokkalaisilla oli sellainen käsitys, etteivät opettajat tunteneetkaan sellaista terminologiaa.

Oli kerran välitunti. Pojat olivat korridoorissa koska ulkona satoi. Antti oli valvomassa käytävässä.

Kaksi kaverusta oli keksineet seuraavanlaisen kilpailun: koetettiin kumpi sai kierretyksi vesijohdon hanan, joka ei ollut aivan tiivis, tiukempaan. Kel-

lo kädessä tarkattiin, kuinka monen sekunnin päästä aina tipahtaisi vesitippa putken suusta. Toinen kaveri istui vesijohdon altaan reunalle kello kourassa. Antti kulkee ohi ja komentaa: "Pois siitä! Kuka siitä ilkiää juuva, kun Holopainen siihen persettään hieroo!"

Sen sanottuaan Antti tekee käännöksen ja lähtee rauhallisesti jatkamaan kulkuaan. Koko poikajoukko, jotka olivat olleet kilpailua seuraamassa, räjähtää nauramaan. Antti kääntyy ympäri, kallistuu hiukan etukumaraan ja leuka pitkällä matkii mahdollisimman leveällä äänellä poikien naurua: hah hah, tekee täyskäännöksen ja jatkaa marssiaan.

Jos kaksi poikaa jäi kiinni samasta kysymyksestä, hihkaisi Antti: "Haa, syleilkää toisianne!", eikä siinä auttanut muu kuin totella käskyä.

On muuten mielenkiintoista todeta kuinka jotkin aivan pienet mitättömät asiat saattavat saada laajempaakin kantavuutta.

Antti harrasti hyvin ahkerasti käydä rehtorin ominaisuudessa seuraamassa toisten opettajien opetusta. Hänen tiedettiin saavan lisätuloja mk 30,-jokaiselta tällaisesta tunnilta. Kerran tehdessään päiväkirjaan merkintäänsä tarkastustunnistaan hän sanoi k. o. opettajalle tienanneensa nyt itselleen uudet kalossit. Jokin oppilas sattui kuulemaan keskustelun ja sen jälkeen puhuttiin aina, että Antti kävi tunnillamme tienaamassa kalossirahoja.

Vielä Antin terminologiasta. Antti ei voinut alkuunkaan sietää mitään hempeitä ja runollisia esitelmiä ja aineita. Miten sitten lieneekin joku poika haksahtanut esitelmässään Kesäpäivä maalaistalossa runoilemaan. Hän oli jo päässyt etenemään iltaan asti – Antin ilmeiden uhkeevasti vaihdellessa – ja nyt hän kuvasi kuulijoilleen näkyjä 1) lehmisavusta, 2) satakielen liverryksestä, 3) auringonkehrästä jne sekä vaaleakutrisesta hämäläistytöllä lypsyllä. Tällä tytöllä oli niin maidonvalkeat sääretkin – silloin oli Antin mitta täysi – hän kivahti: mutta sen varpaitten välissä on sontaa.

Viimeisen tempun Antti teki meille koululaisille: hän otti ja kuoli kesällä, jäimme lupaa paitsi.

Opettaja, joka on minulle eniten antanut ja joka on vieläkin aivan selvänä muistikuvana mielessäni on Frans Petter Oinonen, pappismies, kotoisin Kaavilta. Oli vuosikymmeniä, Talvisotaan saakka Viipurin Klassillisen lyseon uskonnon ja filosofian opettajana ja sitten Antti Helanderin kuoleman jälkeen koulun rehtorina – täytti kouluaikanani 75 vuotta.

Päinvastoin kuin Antti hän oli kookas, patriarkaalisen näköinen valkoisine viiksineen. Hänen mottonsa oli: emme opiskele koulua vaan elämää varten. Kaiken opettamansa hän liitti tavalla tai toisella elävään elämään. Oppilaiden piti tajuta kaiken opittavan järjellisesti. Tavan takaa otettiin esim. käsiteltäväksi filosofian määritelmä, koska siihen yhteen lauseeseen sisältyi ymmärtäminen, mitä itse filosofia jota luette, on. Hän meni järjen käyttämises-

sä niinkin pitkälle, että selitti kaikkien Raamatun ihmeidenkin olevan järjellisesti selitettävissä. Hänen eloisa mimiikkinsä sekä Savon-murteensa tekivät tunnit varsin mielenkiintoisiksi ja hauskoiksi.

Rehtori Oinonen, lempinimeltään Pässi (Oinonen – oinas – Pässi) oli erittäin ylpeä koulustaan ja pojistaan. Koulun seinien sisäpuolella pojat olivat kyllä hunsvotteja ja suuria kelmuja, mutta erehdyksessäkään ei Pässi koulun ulkopuolella moittinut heitä, vaan aina piti klassikkoja kaupungin parhaina poikina. 1930-luvun alussa Viipurin oppikoulujen rehtorit pitivät yhteisen kokouksen päättäen lopettaa koululaisten tupakanpolton. Pässin ponsi: klassillisen koulun pojat eivät polta tupakka! – ei anna aihetta minun kohdallani. Muissa kouluissa seurasi käytöksenalennuksia ja jälki-istuntoja - ei Pässi katsonut tarpeelliseksi puuttua moiseen asiaan.

Koulu sijaitsi urheilukentän reunalla. Kerran Pässille soitettiin ja valitettiin, että klassillisen lyseon pojat olivat rikkoneet palloa pelatessaan viereisen Agricola-talon ikkunan. "Ei oo klassillisen lyseon pojat. Siellä pellaa muutkin koulut" hän kiisti.

Uskonnontunnilla on käsiteltävänä aihe: helpompi on kamelin mennä neulansilmän läpi kuin rikkaan päästä taivasten valtakuntaan. Pässin, tunnetusti varakkaan miehen, realistinen selitys: ei kukaan esitä verrattavaksi vastakohtaista käsitettä kuin kameli ja tavallinen neulansilmä. Kysymyksessä on Jerusalemin muurissa portti, joka on muita ahtaampi, josta ylikuormitetulla kamelilla on vaikeuksia selviytyä läpi, mutta menee kuitenkin, - niin menee rikas taivaan valtakuntaan siinä kun köyhänkin, jos ei muuten niin ainakin änkeämällä. Itse koulurakennuksesta ja kalustosta Pässi piti tarkkaa huolta.

Koska valtion määrärahat olivat pienet, teki Pässi parhaansa maksattaakseen oppilailla kaikki heidän aiheuttamansa vandalismin.

Meillä 5-luokalaisilla oli tapana roikkua ennen tuntia kyynärpäittemme varassa ikkunapenkeillä ja katsella pihan toisella puolella olevan Viipurin Tyttölyseon jatkoluokkien tyttöjä ja siinä tuli kengillä potkittua ikkunan alla olevaa seinää. – Nyt oli joululoman aikana koko luokkamme seinä maalattu ja kohta Pässi huomasi kenkiemme jättämät abstraktiset kuviot seinässä. Seurasi pitkä saarna: kuinka emme anna millekään siisteydelle mitään arvoa ja kuinka olemme valmiit hajottamaan koko kauniin koulurakennuksenkin. Ja seinä ei tule koskaan paikkaamalla yhtä hyvin maalattua, joten koko seinä oli maalattava uudelleen – ja se on koko luokan kustannettava – nyt huomaatte mihin rakkaus ensimmäisiksi koskee – se koskee se koskee kukkaroon – se oli Pässin elämänviisautta, jota hän auliisti jakoi meille!

Pääsiäislomalla sitten koko seinä maalattiin uudelleen ja osuutemme oli jokin markka nokkaa kohden. Ajattelimme tehdä Pässille kiusaa ja kävimme jokainen mies vaihtamassa isiltämme saadut rahat 5 ja 10 pennisiksi. Tunnin

alussa Pässi keräsi silmääkään räväyttämättä rahasumman. Hän laski tarkoin joka kolikon ja kouraisi sitten kateederille keräytyneen määrän sivutaskuihinsa. Tunti alkoi sitten niin kuin mitään ei olisi tapahtunutkaan – saimme pitkän nenän. Pässi oli psykologi.

Eräs seikka, joka häntä harmitti, olivat piirrokset ym. taiteennäytteet pulpettien kansissa. Hän oli kuitenkin ratkaissut asian hyvin yksinkertaisesti pitämällä puhuttelun viimeisellä tunnilla keväällä.

Täällä on sitten vielä eräitä maksuja, jotka on suoritettava ennen todistusten jakoa. Halinen on kaivertanut pulpettiinsa – 10 markkaa. Bruun on piirtänyt koko vuoden – 15 markkaa ja Järveläinen osaa piirtää – kalliimpaa taidetta – 20 markkaa.

Tunnilla on puhe Hannibalin sotaretkestä Alppien yli. Sanokaa onko helpompi mennä sotakaluston kanssa Alppia ylöspäin vai alaspäin. Totta kai vastaus kuuluu tietysti alaspäin. Ei oo niin. On päinvastoin kuin elävässä elämässä, jossa alaspäin meno on helpompaa kuin ylöspäin meno ja niin seuraa sitten lopputunti opetusta ihmiselon vuoksesta ja luoteesta.

Filosofiantunnilla on käsittelynalaisena muisti. Pässi: sano äkkiä kumpi on parempi oikein hyvä vai oikein huono muisti. Koululaisen vastaus tietenkin , hyvä muisti. Ei oo niin – ihmiselämässä on niin paljon enemmän surua kuin hauskoja ja miellyttäviä asioita. Jos ihmisellä on hyvä muisti, niin ihminen muistaa kaikki ikävätkin asiat ja taakka tulee niin raskaaksi, ettei ihminen jaksa sitä kantaa. Keskiväli on paras.

Pässi yritti kasvattaa meistä gentlemanneja.

Rehtori antaa esimerkin:

Klassikot ovat gentlemanneja.

7-luokkalaiset ovat klassikoita.

Siis 7-luokkalaiset ovat gentlemanneja.

Samalla tunnilla Pässi antaa esimerkin myös virhepäätelmästä.

Kukko laulaa – kalakukko on kukko. Siis kalakukko laulaa.

Korhosen ääni luokasta: ainakin sitten kun se on syöty. Yleistä naurua. Rehtori: nyt eivät 7-luokkalaiset gentlemanneja. RJK häpesi. (Rainer Johannes Korhonen)

Eino Salli oli lujahermoinen poika. Oli ylioppilaskirjoitusten ruotsinkielenkokeen aamu. Einopoika oli nukkunut liian pitkään ja myöhästynyt jonkin verran kirjoituksista. Häneltä oli jäänyt kravatti kiireessä kotiin. Pässi lähetti alaluokan pojan hakemaan sen Sallin kotoa, vei juhlasaliin kaverille ja sanoi: pane rihvelit kaulaas – tämä on elämäsi ensimmäinen vähänkin suurempi koetus – ei silloin tulla kuin hamppari kadulta.

Pässin aforismeja:

Ylioppilas on aivan väärä sana – alioppinut olisi oikein.

Vastavalmistunut ylioppilas on kuin kana, joka on nokkinut kupuunsa tiedonjyviä yhden sieltä, toisen täältä – mitään alaa ei hallitse täydellisesti – hyvin vähän tietää jokaisesta.

Professorin hajamielisyys on päinvastoin suurinta ajatusten keskittymistä yhteen asiaan eikä suinkaan ajatusten hajaantumista.

On käsitelty eri tunteitten lajit, surut ja ilot jne jaottelun mukaan. Pässi: mikä tunne puuttuu? Hiljaisuus. Se on vahingonilo, sehän on sitä herttaisinta iloa.

Kirkkohistoriantunnilla luetaan kuvausta jonkin uskonsodan mahdollisimman verisestä ja raa'asta taistelukohtauksesta. Pässi sen päättyä: Niin oli kuin suomalaisissa häissä – puukko se heilahti ja veri se tirsahti.

Klassillinen lyseo ei ollut mikään urheilukoulu. Siihen vaikutti varmasti Pässin toistuvat vakuutukset: minkä urheilussa voittaa sen todistuksen numeroissa häviää. Urheilun julistus: mens sana in corpore sana, terveessä ruumiissa viihtyy terve sielu – älli – on kiepautettu tällaiseksi roomalaisten fraasista jättämällä pois alku: optandun est ut sit mens sana in corpore sana, olisi toivottavaa, että treenatussa kehossa olisi myös älliä, josta nämä urheilijat kuulemma olivat täysin renonsseja.

Pääsin tapasin viimeksi talvisodan edellisenä päivänä Viipurin kadulla. Hän pysäytti minut ja katsoi arvostelevasti sotasopaani. Oletko sinä nyt sotaherra. Olenhan minä tällainen yhden napin herra. Sano tullooko sota, taitaa tulla, ei tule saat olla varma. Nämä suomalaiset ovat kyllä sellaisia puukkojunkkareita että uhittelevat puukoillaan – hä hä, ei tuu sotaa.".

Näin kertoi kiltakavereilleen Erik monien vuosien mentyä koulumuistojaan opettajistaan Viipurissa.

Tapahtui sitten kuitenkin niin, että sota tuli.

Viipuria pommitettiin, evakot lähtivät teilleen, miehet komennuksilleen.

Nuori vänrikki Erik Dahlbäck (Tarjas) joutui eräällä kotilomallaan yllättävään tehtävään – kantamaan rehtorinsa Frans Petter Oinasen viimeiseen lepoonsa.

Erik on kertonut, että hautaan laskettaessa syntyi pulma. Arkku ei tahtonut mahtua kuoppaan, teki tenän. Näin kuuluisa Pässi tuli olemaan kaltaisensa loppuunsa saakka.

Sairastelua

Migreeni.

Äidillä on migreeni.

Äiti makaa pimennetyssä makuuhuoneessa silmillään kylmä kölninvedessä kasteltu kääre. Talo on hiiren hiljaa, hiivimme varpaillamme. Pienikin ko-

lahdus viiltää äidin päässä.

Migreeni on Viipuria äidin kohdalla. En voi muistaa sitä Kotkasta, sitä ei mainita äidin pitkissä Baku-kirjeissä. Tuolloinhan äidin seuraelämä oli kukoistanut ja hänellä oli harrastuksia. Nyt oli toisin. Päänsärky oli äidin protesti yksinäisyyteen täällä vieraana vieraassa kaupungissa.

En tiedä, pitääkö tämä selitys täysin paikkansa, koska kuitenkin saimme migreenin perinnöksi kahdessa seuraavassakin sukupolvessa ja uskomme geeneihin. Mutta silti luulen äidin paenneen koviin migreenikohtauksiin ikävänsä puristuksessa.

Nämä vaikeat päivät ovat meillekin aina järkytyksen ja pelon täyttämiä.

Hiivimme makuuhuoneeseen tilannetta tiedustelemaan ja saamme kuiskauksena kuulla, että hänen päänsä kohta halkeaa. Se tieto tuntuu kauhistuttavalta, emmekä voi tehdä mitään.

Mutta kuitenkin – koska pää ei ole koskaan aikaisemminkaan haljennut, uskallamme ehdottaa, että äiti yrittäisi mennä WC:hen ja koettaisi käynnistää ylenantamiskohtauksen, joka kokemuksemme mukaan loppupisteenä helpottaisi ja laukaisisi tuskan. Mutta ei – hänen on odotettava kivun luonnollista etenemistä kunnes se lopulta kulminoituisi ehdottamaamme kohtaukseen.

Saattoi kestää pari -kolme päivää ennekuin äiti taas lopultakin onneksi palautui elävien kirjoihin ja kulki kalpeana keskuudessamme toipuen vähitellen.

Tiedän todellakin, ettei migreeni on leikin asia. Ainoa hyvä puoli sillä oli siinä, että sen mentyä ohitse on kuin taivas aukenisi eikä kipua enää muistakaan.

Aavistuksen äidin migreenikärsimyksestä sain juuri Viipurissa sairastuessani tämän tästä korvatulehdukseen. Kiltti tohtori J. Wellman kävi meillä kipuani hoitamassa oman aikansa keinoilla. Milloin haudottiin kuumalla pellavasiemenkääreellä, milloin kuumennettiin eräänlaista savea, jota sitten levitettiin korvan ympärykseen ja pääni kiedottiin villaiseen huiviin. Lämpö helpotti särkyä, mutta eihän se syvimmästä syytä poistanut. Lopulta korvan kalvo puhkaistiin, mikä oli todella kauheata, mutta helpotti huomattavan paljon. Korvaan jouduttiin myös tiputtamaan milloin mitäkin lämmitettyä lääkettä. Nämä olivat ikäviä päiviä eikä siinä lohduttanut juuri mikään. Antibiootteihin oli vielä vuosien matka.

Mutta toipumisaika, kivuton, oli nautinnollisen ihanaa. Olin silloin hemmottelun kohteena. Sain nukkua äidin vieressä isän sängyssä ja päivisin minulle kannettiin herkkuja ja lohdutusta. Äiti osti uusia paperinukkeja ja tyttökirjoja. Sain piirrellä ja värittää ison tarjottimen päällä ja seurakseni pelattiin Mustaa Pekkaa. Oli hyvin tärkeätä se, että kuumeen piti olla poissa pari

kolme päivää ennen kuin pääsisin nousemaan vuoteesta ja vasta päivän päästä siitä saisin mennä ulos.

Nämä auvoisat päivät ovat elämäni varrella palanneet kaipauksella mieleeni – miten suloista olisikaan olla jälleen lapsi ja äidin hoivassa! Olisi lämmin vuode ja paperinuket, kaakaota mukissa ja piparkakkuja. Hulda toisi pullalämpimäisiä ja Rai kävisi kerjäämässä ja nuolaisemassa kättäni. Eikä vielä huomennakaan tarvitsisi mennä kouluun, eikä mihinkään koskisi. Kuume ja kylmä kääre olisivat mennyttä. Tässä vain rauhallinen pysähtynyt hetki.

Niin, kuumeesta: sitä hoidettiin kylmällä kääreellä. Siis kylmän kylmä märkä kääre vatsalle! Äiti lähestyi kasteltuaan ja kierrettyään pyyheliinan sopivaksi. Paljaalle vatsalleni se humautettiin, päälle nopeasti vahakangas, kuiva pyyhe ja villasaali. Kaikki kierrettiin saalin avulla vartaloni ympärille. Makasin möhkäleenä. Ja sitten tunsin, miten kääre vähitellen lämpeni ja vatsani yritti kutistelemalla välttää märkyyttä, mutta takertui siihen kuitenkin takaisin. Tämähän ei tuntunut mukavalta ja ihana oli se hetki, jolloin lämmennyt kääre purettiin pois ja vatsani sai jälleen tuntea suloisen flanellisen yöpaidan pehmeyden.

Ja nyt, yllättäen, lähes seitsemän vuosikymmenen kuluttua sain tietää, mitä se oli se vilustumislääkkeenä käytetty kuumelääke, jota me kutsuimme partalääkkeeksi. Se kun mielestämme maistui parralle. Sehän oli tätä Riga Balsamia, tummanruskeata, jota laitettiin jokunen tippa kuumaan mehuumme. Sillä näin ihmeellisesti on taasen käynyt, että tänä kesänä kaikkien neuvostoliittovuosien jälkeen olin sotaveteraanina matkustanut Latviaan ja Riikaan, jossa muiden mukana ostin pullon lämpimästi suositeltua paikallista erikoisuutta tulijaisiksi. Sitä maisteltuani kahviin sekoitettuna välähti mielessäni: tässähän se on partalääke! Nimikin Riga Balsam palautui mieleeni kaukaa, samoin ruskea painava savipullo. Miten elämä saattaakin yllättää!

Viipuri-aikana tätä balsamia sai ostaa rahtilaivoista. Riiassa kerrottiin, että juoma oli aikanaan kehitelty täällä vierailleelle itse Katariina Suurelle Riiassa sattuneeseen pahaan vilustumiseen ja usean sikäläisen professorin voimalla. Kuului tepsineen oivallisesti ja niin resepti säilytettiinkin salaisuutena ja Riika sai oman erikoistuotteensa, josta aivan syystäkin nyt ylpeilevät. Mutta ilmiselvää partalääkettä se on.

Toista kuumerohtoa, aspiriinipulveria, oli vaikea ottaa, koska se oli kuivaa ja kitkerää ja tarttui kurkkuun yskittämään. Vettä päälle, sillähän se meni, mutta kurkussa se tuntui vielä pitkään. Tämä uskollinen ja turvallinen lääkehän on säilyttänyt tehokkuuteensa kautta vuosikymmenien ja onkin nyt helpommin otettavissa tabletin muodossa. Kuten hyvin tiedetään.

Mieluisampaa nieltävää olivat sokeripalan päälle tiputetut anistipat, karamellin veroiset yskänhelpottajat. Hassumpia eivät myöskään olleet eukalyp-

tuspastillit kuumaan veteen sulatettuina.

Muuten – nytkö keksittiin kalamaksaöljy? Ainakin sen kauhea muisto liittyy mielessäni Viipurin ruokahuoneeseen ja ruokapöytään, jonne sen toi Hulda suoraan keittiön kylmästä kaapista seuranaan puolukkasurvos. Nenästä kiinni pitäen sitä oli nielaistava lusikallinen ja nopeasti puolukkaa päälle. Ja maitoa tai mitä vaan, että katala maku painuisi suusta alas vatsaan. Nämä olivat päivittäin toistuvia kauhuhetkiä.

Myöhemmin keksivät ruskean Maltextraktin, mutta siihenkin piti sekoittaa joukkoon kalamaksaöljyä. Jonkinlainen parannusyritys kuitenkin.

En voi jättää mainitsematta Mormorin kaikkivoipa ruskeata eksenttiviittaa (Essentia vitae, elämänöljy), mikä tipoillaan tehosi lähes kaikkeen mahdolliseen vaivaan: vatsa- ja kuumetautiin sisäisesti, naarmuihin ja haavoihin ulkonaisesti.

Toivuttuani koulukelpoiseksi minulle laitettiin flanellisten nappiliivien alle pienessä kangaspussissa kaulaan riippumaan apteekista hankittu kamferipalanen. Sen tehtävä oli suojella kantajaansa eteerisellä tuoksullaan kaikkia tauteja ja vilustumista vastaan. Lemusin siis kamferille kuin pieni mummo ja lähiympäristökin joutui hengittämään terveellistä tuulahdusta päivät pitkät. Kukaan ei kuitenkaan huomauttanut minulle asiasta, mikä taaskin kerran todistaa luokkatovereitteni harvinaisesta hienotunteisuudesta.

Mutta sille en mahtanut mitään, että voimistelutunnilla julkistui hirveä vaaleanpunainen virkattu villa-alushameeni kaikkien nähtäväksi. Se oli lämmin mutta aiheutti taas miinuksia ja kärsimystä inhoamieni voimistelutuntien tilille.

Korvasärky oli yksityissairauteni,, mutta lastentaudit, kuten tuhka- ja vesirokot, sairastettiin yhdessä Pokan kanssa. Tulirokolta ja hinkuyskältä säästyttiin tykkänään vaikka epidemiat kiusasivatkin kaupunkia.

Aina jonkun meistä sairastuttua oli isä kuin poissa tolaltaan. Olivathan vanhempani menettäneet kaksi pikkulastansa yhden viikon sisällä isonrokkoon Kaukasiassa asuessaan ja surun ajat palautuivat mieleen heti sairauden sattuessa. Äiti oli kadottanut uskonsa rokotuksiinkin, sillä isosiskoni Irma oli ollut rokotettu isorokkoa vastaan, pikkuvelivauva taas ei, mutta kumpikin isorokon saivat ja siihen menehtyivät. Minuthan pelasti se, että olin Suomessa tätini hoidossa.

Vieläkin sairauksista: raivotautia esiintyi koirissa, ilmeisesti itärajan takaa tulleena. Terveysviranomaisten määräyksestä oli koirille ulkoilutettaessa laitettava kuonokoppa. Niinpä meidänkin Raille tilattiin suutarilta mittojen mukainen nahkaremmeistä koottu laitos kiinnitettäväksi pään ja kuonon ympärille kävelylle mentäessä. Kovin ihastunut ei Rai tästä uutuudesta ollut, mutta tottuihan siihen. Rokotteita ei tähän tautiin ilmeisesti ollut ensinkään tai tarpeeksi. Lehdet kertoivat kauheista tapauksista, jolloin sairaan koiran pu-

rema ihminen koki nopeasti tuskallisen kuoleman.

Koirathan olivat juosseet vapaasti kaupungilla. Niin oli juossut myös eräs sittemmin tutuksi tuleva Dick-terrieri, joka Pohjoisvallilta teki joka-aamuisia seurustelu- ja tutkimuslenkkejään kaupungilla. Niinpä yks klassikkopoika Erik joutui sitä silloin tällöin kotiin etsiskelemään.

Koululaiselämää

Olen usein mielessäni kummastellut, kuinka uuteen kaupunkiin ja toiseen arki- ja kouluympäristöön muuttaminen saattoi niin täydellisesti aloittaa aivan uuden ja toisenlaisen kehitysvaiheen elämässäni. Tähän tavallaan loppui lapsuuteni, vaikka nykyaikaan verraten olimme vielä uskomattoman lapsellisia puuhissamme nyt murrosikäisinäkin. Varhaislapsuutenihan oli loppunut samaan tapaan kuin katkaisten vanhempieni hakiessa minut jälleen huostaansa ollessani nelivuotias.

Mikään ei ollut täällä Viipurissa samanlaista kuin Kotkassa ja pytingin piirissä. Sinne olivat jääneet kaikki yhteiset pihaleikit. Täällä ei leikitty enää nukeilla, vaikka kotona kyllä ompelin vieläkin nalleilleni vaatteita. Täällä ei kyhätty muovailuvahasta täydellisiä kauppapuoteja hedelmineen ja makkaroineen. Eikä kiivetty puihin istuskelemaan – puitahan toki Torkkelinpuistossa oli ihan runsaasti vaan eihän niihin todellakaan kiipeilty.

Ystävystyin luokkatovereitteni Armin ja Mikin kanssa. Miki asui Aleksanterinkadulla ja Armi Torkkelilla, joten välimatkat eivät olleet hankalan pitkiä. Koulun jälkeen menimme usein toistemme luokse ennen päivällistä ja kotiperheitten iltaa.

Meistä tuli nyt yhdellä iskulla näyttelijöitä. Mikin luona oli päivisin kotona vain kotiapulainen, joka pysyi visusti keittiössä tai omassa huoneessaan. Niinpä meillä oli koko muu asunto käytettävissämme, eikä kukaan ollut näkemässä miten dramaattisia näytelmiä me esitimme.

Vuorollaan oli meistä kolmesta aina yksi katsojana. Näyttelijät pukeutuivat laahuksiin eli ripustimme verhoja ja muutakin rekvisiittaa päällemme ja lainasimme päähineitä hattuhyllyltä.

Jokaisen näytelmän piti alkaa mystillisillä sanoilla: "Juhlallisin elein hän aukaisi looschin oven". Mikä oli tuo looschi, sitä en muista, mutta lause kuului ehdottomasti asiaan. Eleemme ja liikuntamme oli tosi juhlallista. Näytelmien sisältö vaihteli tilanteen ja keksimiskyvyn mukaan. Vuorosanatkin tietenkin keksittiin sitä mukaa ja paikan päällä.

Armin kotona oli kovasti kadehtimani erillinen tilava tyttöjenhuone, kolmen sisaruksen kodikas valtakunta.

Ihailtava isosisko Anna-Lena oli kunnioitettu ja kävi ruotsalaista tyttökou-

lua. Hän soitti tyttöjen pianoa: "Sjung sorgligt zienare du! Att gråta jag finge helst nu! Men komna till fönstret där vi, stämm upp då en glad melodi!". Lauloimme antaumuksella mukana.

Marita, keskimmäinen, otti viulutunteja taiteilija von Rippakselta ja hänestä tuli sittemmin läheinen ystävättäreni. Armi, joka ensin oli luokkatoverini, oli iloinen ja hiukan poikamainen.

Relanderin olohuoneessa sijaitsi vankkana suuri kaappimainen sohva – miten sitä kuvailisin? Tässä tarjoutui hieno mahdollisuus uusille esityksillemme.

Homman nimi oli "kaunein asento". Kaksi kolmestamme asettui mahdollisimman kiehtovaan ja sulavaan asentoon ja kolmas toimi tunnollisena ja puolueettomana arvostelijana. Roikuimme milloin missäkin lumoavassa asennossa yli sohvan reunan ja käsinojien jähmettyen paikoillemme tuomarin eteen.

Palkintoja ei kisassa jaettu.

En muista, että minun kotonani olisi esitetty tällaisia näytelmiä. Meillähän oli äiti aina kotona ja usein kiusalliseksi ryhtyvä pikkuveljeni. Joskus isäkin saattoi ilmestyä huoneestaan rakennuspiirustuksiensa ääreltä. Näyttele nyt siinä mitään. Katselimme kirjojani ja kiiltokuviani tai juttelimme.

Näihin sisäharrastuksiin ei lopultakaan riittänyt aikaa, sillä vähitellen vapaa-aikamme kului Salakkalahden luistinradalla. Ja olihan se verrattoman paljon terveellisempää ajanvietettä ja näin ollen vanhempiemmekin lämpimästi suosimaa.

Salakkalahden rata! Jokaista aikaansa seurannutta ja kaupungissa silloin asunutta koululaista sävähdyttävät vieläkin nuo pelkät sanat.

Tällä radalla elettiin monet jännittävät hetket. Radan tunnelma luistimien ratisemisineen ja taustamusiikkeineen oli unohtumaton ja ainutlaatuinen.

Keskelle kaupunkia ulottuva lahti jäätyi ennen joulua, niin että pääsimme ajoissa kokeilemaan luistimiamme.

Itse rata oli oikeastaan lahden keskiosaan, sen torinpuoleiselle rannalle irtileikattu eli sahattu suuri jäälautta, jota ympäröi auki pidettävä vesirailo. Jäädyttämällä paksunnettiin ja parannettiin radan kuntoa. Mutta jään pintaan saattoi kuitenkin ahkera käyttö joskus aiheuttaa syviäkin naarmuja. Luistimen osuessa sellaiseen oli kaatuminen lähellä.

Yleisluistelun alue oli ympäröity rautatolppien varaan vedetyllä aidoituksella. Sen ulkopuolella kiersi pikaluistelijoille pyhitetty loistavakuntoinen kiiltävä jäärata. Täällä kiitivät huimapäät harjoituksissaan. Sinne ei meillä ollut asiaa.

Kilpailujen aikana seisottiin aidan takana innokkaina ja innostavana yleisönä.

Viipurilaiset saattoivat olla ylpeitä voitokkaista jääpallojoukkueistaan, joita olivat ennen muita Sudet ja ViPs eli Viipurin Palloseura. Talikkalan Toverit tulivat myös kuvaan mukaan. Meitä pikkutyttöjä ei jääpallopelit osannut kiinnostaa vaan pojathan niistä puhuivat ja intoilivat.

Nyt sain elämäni ensimmäiset luistimet. Ne olivat tietenkin nk. irtoluistimet merkkiä Nurmes Sport eli yksinkertaisesti Nurmekset. Niitä kuljetettiin kahdessa remmissä riiputtamalla. Näillä remmeillä oli tähän aikaan moninaista käyttöä. Kukaan ei olisi saanut meitä kantamaan koulukirjoja jossakin lapsellisessa repussa tai kassissa. Ei – kirjat sidottiin remmillä nippuun ja roikotettiin huolettoman näköisesti keikuttaen. Penaali saattoi mahtua kirjojen päälle tai tarvikkeet säilytettiin omassa pulpetissa, eihän kyniä tarvinnut kotiin kuljettaa.

Nurmeksien käytössä tarvittiin tanakat ja vahvapohjaiset varsikengät alustoiksi. Kengät anturaan kaiverrettiin syvennys, tämä reunustettiin vahvaksi reiällisellä metallihelalla. Näin saatuun kuoppaan vinksautettiin sivuasennosta luistimen kantatappi ja luistin käännettiin menosuuntaan. Nyt piti luistimen etuosan reunatuet vielä puristaa avaimella kiristämään kengän reunoja. Ja vielä remmin avulla kantapään puolelta yli jalkapöydän tiukkaamalla varmistettiin luistimen pysyminen tukevasti paikallaan.

Urheiluasunamme oli tummansininen vekkihame ja ruskea mokkakankainen pusakka. Tietenkin paksut villasukat ja villahousut ellei ihan yhtenäiset sukkadamaskit. Lämmintä piti olla. Päähineenä kuului olla pitkällä lipalla varustettu huopalakki. Lakkiin kiinnitettiin lipan juureen pronssinen lunastettu luistinmerkki, joka oikeutti pääsyn radalle koko luistinkaudenajaksi. Erikoisiltaisin, jolloin radalla soitti torvisoittokunta tai järjestettiin rusettiluistelua, puhumattakaan harvinaisesta ilotulituksesta, piti suorittaa lisämaksu. Ellei sitten omistanut kalliimpaa hopeamerkkiä. Olikohan vallan kultainenkin olemassa?

Poikaviikarit eivät kiinnittäneetkään pysyvästi merkkiään asuunsa, vaan se ojennettiin aidanraosta irrallisena seuraavalle sisään pyrkivälle kaverille. Me tytöt emme tätä temppua olisi keksineetkään tai ehkä emme olisi uskaltaneetkaan moista tehdä.

Pitkin Salakkalahdenkatua kulki tiemme radalle, jolta jo kauas kaikui kovaäänisestä sykähdyttävästi Bublitskin tai Oo Donna Claran sävelet. Suunnistimme portilta tyttöjen kopille. Siellä sijaitsi myös buffetti kuumine mehuineen ja munkkeineen.

Kamiinan hehkuessa punaista lämpöään sidoimme äheltäen luistimen jalkaan. Alkuun se oli hankalaa, mutta tottuihan siihen. Vaikeata oli kompuroida luistimilla pitkin kolisevaa puusiltaa ja alas jyrkkiä rappuja jäälle käsipuista kiinni pitäen. Nilkat tutisevina ja horjahdellen alkoi haparoiva harjoittelu ensin pysyäkseen edes yleensä pystyssä ja sitten horjahdellen etenemäänkin, polvet heikkoina.

Mutta kompastelu ja kaatuilukin väheni vähitellen, opittiin jarruttamaan vaikka vielä käytettiinkin kärkipotkua. Opittiin jopa peruuttamaankin. Ja lo-

Ja niin mennään lentäen radan ympyrää!

pulta pystyttiin varovasti kiertämään ikuista rataympyrää muiden mukana. Mistähän muuten johtui, että ympyrä kiersi aina nimenomaan vastapäivään?

Siinä pyyhälsivät taitavat menijät luistimet kirskuen vauhdikkaasti ohitse, mutta osasivat väistää hienosti meitä hitaampia jaloissa takeltavia. Vähitellen ja aikaa myöten liityin nopeampien joukkoon minäkin.

Meni talvi tai pari-kolme ja pääsin nousemaan onnellisten mustien ja valkonauhaisten hokkareiden omistajien, tahtoo sanoa kiintonaisten luistimien omistajajoukkoon. Kaunoluistimien tasolle en päässyt milloinkaan ylettymään. Kohtalo ohjaisi minut muille maille ennen sitä.

Nyt oli jo edistytty kuitenkin uuteen ja jännittävään vaiheeseen. Saattoi nimittäin tapahtua, että se poika, jota olin "sillä silmällä" katsellut, karautti yhtäkkiä takaa viereeni ja remmilenkkiään tarjoten kysäisi: saaks vetää? Tottakai, tottakai sai! Ja niin mentiin vinhaa vauhtia ja lähes vaivatta, radan ympyrää loppumattomiin!

Torkkeli kuitenkin kutsui ja sinne lähdettiin tytöt ja pojat erikseen luistelun päätyttyä ja määräaikaan. Sinne ei lähdetty missään nimessä tyttö-poika parissa vaan tyttökaverin kanssa.

Talvisin kuljettiin tiheänä koululaisvirtana talojen puolella Karjalankadun ja kauppatorin välistä pituutta. Kadun päässä käännyttiin ja jatkettiin kulkua. Tarkoituksena oli KATSOA kun HÄN tuli vastaan ja nosti lierihattuaan, borsaliinoa (mutta eihän hänellä ollut luistinradalla sellaista päässään?) mikäli oltiin tarpeeksi tuttuja. Tai muussa tapauksessa tai muuten vain tiirailtiin. Määräaikana pojat kerääntyivät kadunpäähän sen mukaisesti missä päin määrätty neitokainen asui. Ja siitä sitten sopivalla hetkellä hakeutuivat saatolle.

Minun kohdallani saattomatka oli surkuteltavan lyhyt tai melkein mahdoton. Asuinhan juuri tuolla Torkkelipätkällä ja myöhemmin Karjalankadun varrella nk. Heleniuksen talossa, lähes katujen kulmassa. Kaupungilla ei juuri ollut tapana kierrellä. Asemallakin oli harvinaista käydä kääntymässä. Sitä paitsi – minun oli oltava kotona viimeistään tasan kello yhdeksältä.

Vapunpäivän iltana kävely siirtyi puiston puolelle. Tämä oli selvä kevään merkki. Kesällä Torkkeli oli tyhjä, sillä kesällä kaikki olivat maalla. Joku satunnainen harhailija saattoi kaupunkimatkallaan sinne eksyä.

Mutta koulujen alettua syyskuun ensimmäisenä päivänä oli illalla uuden sesongin alku. Lämpiminä syysiltoina kuljettiin vielä puiston puolen paneelia, kunnes yhtäkkiä eräänä iltana oltiinkin taas siirrytty talojen talvipuolelle.

Joka muuta tulee väittämään on surkeasti väärässä.

Hankalia aikoja – ja iloisiakin

Isäni oli luvannut Kipille itse opettavansa minulle puuttuvan murtolukutaitoni pääasiat ja niinhän tämä opetus sitten käynnistyikin vähitellen. Mutta lupaus osoittautuikin kohtalokkaaksi virheeksi, ainakin minun kohdallani. Olin varmaan huono oppilas, mutta isäni ainakin oli yhtä huono opettaja. Opetushetket muodostuivat kärsimykseksi molemmin puolin ja olen varma, että juuri näistä hetkistä alkoivat välimme kiristyä ja huonontua.

Aikaisemmin isän suhtautuminen minuun oli sen ajan tavallista isä-tytär suhdetta. Viileähkö, auktoriteettista ja arkista itsestäänselvyyttä. En esimerkiksi muista milloinkaan, en koskaan istuneeni isän sylissä. Minuthan palautettiin hänelle nelivuotiaana, siis jo isona tyttönä, joten tärkeimmät kehitysvuodet jäivät meiltä yhdessä kokematta.

Nyt jouduimme pakosta sijoittumaan vierekkäin ruokahuoneen pöydän ääreen varustautuneina ruudullisella paperilla, kynällä ja kumilla. Räjähdys oli jokakertainen ja väistämätön.

Osoittajat ja nimittäjät – uusia nimityksiä ja käsittämättömiä alkuun mi-

nulle, itsestäänselvyyksiä isälle. Kiltit desimaaliluvut olivat Kotkan koulussa olleet helppoja, mutta nämä hankalat murtoluvut supistamis- ja laventamistemppuineen ja vaikeine uusine konstikkaine nimityksineen tuntuivat vihamielisiltä ja kiusaavilta. "Murtoluku kerrotaan toisella murtoluvulla siten että kerrottavan osoittaja kerrotaan osoittajalla ja nimittäjä kerrotaan kertojan nimittäjällä". Miksi ihmeessä kertoa kun kohta ilmeisesti lähdettäisiin supistamaan, miksei myös laventamaan? Kaikki pyöri päässäni sekamelskana.

Tilanteeni hankaluutta lisäsi se salainen seikka, että suoritin laskut päässäni ruotsinkielellä, olinhan oppinut kertomataulunkin ruotsiksi. Minun täytyi muuttaa ääneen lausutut laskujen numerot ruotsinkielelle. Eihän se muuten vaikeata olisi ollut, näin olin tehnyt kaiken ikäni, mutta tilanteen kireys ja tukaluus sekoitti ja väsytti mieltäni.

Meiltä kummaltakin puuttui kärsivällisyys täysin

Äidin ei tietenkään ollut ryhtymistä välittäjäksi, vaan hän sai äkkilähdön huoneesta jos yritti tulla selvittämään asiaa helppotajuisemmalla tavalla.

Jotenkin nyt kuitenkin selvisin siitä ja koulussa kiltti Kalle Huvinen pelasti minut suuremmilta hankaluuksilta. En muista joutuneeni tenttimään enempää hänelle kuin rehtorillekaan oppimaani, mutta kuiville pääsin kuitenkin.

Meidän välimme isän kanssa olivat kuitenkin paljon pilalla. Luulenpa että häneen oli mennyt jonkinlainen kiusanhenki minuun suhtautumisessa. Tarvittiinkin suuria kohtalon kolhaisuja ennen kuin aivan normaaliin suhteeseen päästiin. Tarvittiin vuosia.

Isä niin sanoakseni kävi kasvattamaan minua tai mikä lienee ollut tarkoituksena, kun tiukat säännöt asetettiin kaikessa. Kotiintuloaikani illalla oli määrätty jo yhdeksäksi – niinhän oli monella muullakin tytöllä – mutta minua seurattiin niin tarkasti, että siitä ei myöhästynyt viittä minuuttiakaan. Katastrofi oli helposti valmiina.

Kerrankin, kun elokuvateatteri Maximissa Karjalankadulla sattui jokin häiriö koneessa ja jouduimme odottamaan parikymmentä minuuttia, oli myrsky valmiina kotona eikä selityksistäni ollut apua. Minun olisi kai pitänyt lähteä ja jättää loppufilmi näkemättä.

Äitihän siinäkin joutui välikäteen tuskailemaan ja rauhoittelemaan. Kaikesta huolimatta oli koululaisten seuraelämä hauskaa, niin oli minullakin.

Viipurissa toimi yksitoista oppikoulua. Jokainen koulu järjesti vuorollaan odotetut nk. koulujuhlat. Jostakin ihme syystä en päässyt kaikkien koulujen juhliin, kuten en Venäläisen lyseon enkä myöskään Ruotsalaisen poikalyseon juhliin. Mutta olihan monta vielä jäljellä.

Erikoisuutena kerrottiin Suomalaisesta lyseosta, että siellä juhlasalin lattia kirjaimellisesti notkui. Niin että juhlijoita saattoi olla tanssimassa vain rajattu määrä. En tiedä noudatettiinko kieltoa. Lattian kunnon vahvisti minul-

Koulujuhlat olivat hauskoja ja niihin pukeuduttiin siistiksi.

le juuri nyt tarkistaessani asiaa lyseon pojalta Vilho Tenolta: hänenkin allaan lattia oli notkunut aamurukouksista lähtiessä.

Konventteihin painettiin oikein ohjelmakortit pääsylipuiksi. Opettajat seurasivat luonnollisesti menoa, kukin valvontavuorollaan.

Tilaisuuden alussa piti tietenkin esitettämän obligatorista ohjelmaa runolausuntoineen ja laulamineen. Varsinkin poikalyseoissa nähtiin suurena taitonumerona rekin tai hyppyhevosten avulla näytettyä voimistelua ja joskus aikaansaatiin komea pyramidiasetelma toinen toisensa olkapäälle kiipeämällä.

Ohjelma ei kuitenkaan saanut olla pituudella pilattu, sillä kutsukortissa luki lopussa "karkeloa" ja tämähän tiesi odotettua tanssia ja oli luonnollisesti koko tilaisuuden päätarkoitus.

Lattialle vuoltiin stearinia tai levitettiin boraksia liukasteeksi. Orkesteri viritteli instrumenttejaan odottavasti. Kettererin taiturit.

Ja lopultakin kajahti alkuvalssi, Donauwellen.

Sydän kurkussa tytöt istuivat tai seisoivat juhlasalin ikkunoiden puoleisella reunustalla. Pojat oleilivat parvena oviensuulla.

Tonavan aaltojen saattamana alkoi poikalauma hitaasti lähestyä yli salin lattian. Siinä sydän yltyi hakkaamaan – tuleeko juuri se tärkeä kavaljeeri hakemaan? Ja onnellisestihan siinä useimmiten kävi. Tavallaan oli nyt ilta sinetöity ja loppuvalssikin varattu, ainakin periaatteessa. Näin kotiin saattokin, mikä pyyntö loppuvalssin pyörteissä esitettiin.

Mutta välillä soivat foxit, hitaina tai nopeina, valssit ja ehkä jenkkakin vitsikkäänä sekä huikeat tangot taivutuksineen, kuka nyt niihin rohkenikaan Tangokavaljeerit joo.

Tytöt olivat tyystin poikien armoilla, sillä eipä tunnettu vielä sellaista käsitettä kuin naisten valssi tai muuta tyttöjen hakuvuoroa. Ei todellakaan! Seinäkukkaiseksi olisi kurjaa joutua, mutta sellaista en muista kokeneeksi. Onneksi. Tai pakeninko korridooriin, jos niin uhkasi käymään?

Kunpa saisin tämän paperin kajauttamaan ilmoille nuo ihanat schlaagerit vuosikymmenien takaa! Jotkut niistä elävät yhä vieläkin ehkä jonkin verran muutettuina. Niin hyviä ne kuolemattomat olivat.

Kuten nämäkin:

„Liebe war es nie, nur eine kleine Liebelei. Darum ging es auch so schnell vorbei". Sanathan ovat ihanat haikeat, mutta tämä laulu oli sinänsä käsite ja ylitse muiden.

Entä tämä – Tango Nocturno? "Ich nab an dich gedacht ais der Tango Nocturno, zwischen Abend und Morgen aus der Ferne erklang". Unohtumaton.

Laulumielessä antoisa oli, nyt minullekin luvallinen, elokuva Kaksi sydäntä valssin tahdissa. Siinä kuultiin laulut "In deine Augen liegt das Herz von Wien" sekä jo tuntemamme Auch Du. Kaunis ja ah niin romanttis-eksoottinen oli Hawaijin kukka, joka nähtiin Viipurin teatterissakin operettina.

Thure Bahne, ajan hurmurinäyttelijä, lauloi iki-ihanan "Du schöne Bluhme von Hawaiji, mein Herz gehört nur Dir". Tämän säveltäjä Paul Abraham loi myöskin Viktorian husaari-operetin. Siitä tulikin mielimusiikkimme.

En voi unohtaa ihanan pateettisesti esiintyviä Marlene Dietrichiä enkä Zarah Leanderia. Heidän voimakas panoksensa tulevan sodan viihdytysesiintyjinä oli oleva merkittävä. Itse he joutuivat katkerasti yksityiselämässään kokemaan sodanpolitiikan varjopuolet.

Mainitsematta ei voi jättää Pola Negriäkään. Hän esitti kuuluisan demonisella äänellään kohtalokkaan salaperäisesti kiehtovan "Ich fühl in Dir das gleiche wilde Blut...", aiheuttaen kuulijassa tosi kylmän villin veren väristyksiä.

Musiikkimuistini mukaan sävelet ja sanat olivat todellakin enimmäkseen

saksalaisia kuten elokuvatkin. Vasta myöhemmin saapuivat meillekin amerikkalaiset jazz-rytmit. Saksofoni soi kuitenkin jo nyt tunnelmaa nostattaen.

Idästä saimme runsaasti venäläisiä romansseja. Mustalaismusiikkiakaan unohtamatta.

Kaihomielestä ja suuresta tuskasta kertoi meille laulema Sonjasta, mustasta silkkitukasta. Häntä suudella vain unelmissaan sai tuo Siperian talvessa kahleitaan kantava niin synkkä murhamies Sonjasta uneksiessaan.

Mandshurian kummut on alleen peittäneen tuskan menneitten polvien – voiko haikeampaa tunnelmaa löytyäkään? Ellei sitten alla venäläisen kuun, missä viel'kerran ehkä kohdataan.

Romanssia mustista silmistä lauloi äitini venäläinen ystävätär, tumma ja kaunis Olinka. Lauloi tunteikkaasti pehmeällä altollaan mandoliinilla säestäen. Tietenkin kauniilla venäjänkielellä.

Katinka nuori tanssi hän vain, mutta ajomiehellä ei kiirettä lain. Ei pakoon päässyt kohtaloaan, miesparka.

Moskovan miljoonien valojen joukosta toinen mies etsi yhtä ainotta valaistua ikkunaa. Yö satumainen, hopeainen, soi siinä kaksi kitaraa.

Olipa siinä kokonainen potpuri, venäläistä kaihoa täynnä.

Eivätköhän muuten tulipunaiset ruusut saapuneetkin Venäjältä jo ennen Neuvostoliittoa? Tulisesti kajauttivat asevelvolliset katua marssiessaan että "heijaa ruusut tulipunaiset..." katukivien kilkatessa.

En muista että olisimme harrastaneet suomalaisia hotteja (ne olivat hotteja, eivät hittejä), eikä niitä juuri soitettu oppikoulujuhlissa. Tai enkö vain pitänyt niistä? Georg Malmsten Dallapéensä säestämänä aloitteli muualla.

Tässä on nyt kuitenkin mainittava Asfalttikukka, parhaassa kukoistuksessaan juuri tällöin. Tuo neito armahin, sulo parmahin, hänet sattuma tielleni toi. Tähän päivään mennessä ei minulle ole valjennut mitä tuo parmahin merkitsi – se lienee joko elämän suurta mystiikkaa tai vain loppusoinnun taikaa. Koko laulun tarina jäi minulle muutenkin hämäräksi.

Isä oli ostanut Asfalttikukka-levyn ja soitteli sitä tai lauleskeli itsekseen. Isä osoitti mielestäni huonoa makua – nyt luulen, että kysymyksessä oli hänen omalaatuinen huumorintajunsa. Hän kiusoitteli meitä. Itse kai olin aikamoinen snobi näissä makuasioissa.

Myöhemminhän Asfalttikukka on pidetty ensimmäisenä suomalaisena menestysiskelmänä. Sen on sanoittanut lappeenrantalainen Väinö Siikaniemi (1887-1932).

Elävät kuvat olivat siis tuoneet meille omat sävelensä laulettaviksemme. Löydän äidin säilyneiden nuottien joukosta vuonna 1929 päivätyt Sonny Boyn nuotit sanoineen. Tässä elokuvahistorian ensimmäisessä äänielokuvassa näytteli ja lauloi "naurava narri" Al Jolson. En tiedä, oliko filmi lapsilta kiel-

letty – minulta se oli kielletty joka tapauksessa, vaikka olikin historiallinen merkkitapaus ja suuri uutuus. Minua tietenkin tämä suuresti harmitti, koska koulussa kaikki siitä puhuivat. Ellen muista väärin, kertoivat siinä olleen äänitystä vain laulukohdissa. Muuten myötäili tapahtumien kulkua tavalliseen tapaan sivuverhojen takana soittava pianisti. Puheenvuorot näkyivät tietenkin väliteksteinä.

Filmin juoni kertoi surullisen tarinan pikku Sonny Boysta, jonka muistolle Al Jolson lauloi kuuluisan laulunsa neekeriksi eli varietée -esiintyjäksi maskeerattuna. Mekin toistimme hänen lauluaan ahkerasti.

Löydän ullakon vanhasta nuottipinosta myös jyhkeännäköisen, tummalla vaakunakansilehdellä varustetun Jääkärimarssin nuotit. Kannessa ilmoitetaan juhlavasti säveltäjäksi Jean Sibelius ja sanoittajaksi luutnantti Nurmio. Luutnantin etunimi olisi ollut Heikki. Hän kirjoitti sanat Libaussa vuonna 1917. Samana vuonna Sibelius sävelsi marssin.

Jääkärin marssi
Syvä iskumme on, viha voittamaton
Meill armoa ei – kotimaata
Koko onnemme kalpamme kärjessä on
Ei rintamme heltyä saata.
Sotahuutomme hurmaten maalle soi,
Mi katkovi kahleitansa:
Ei ennen uhkamme uupua voi
Kun vapaa on Suomen kansa.

Uljas ja upea niin mahtavilta sanoiltaan kuin säveleeltäänkin. Marssi, jota nyt ymmärrämme tarvittaneen silloin.

Nuoteissa on sanat suomenkielisten lisäksi niin ruotsin- kuin saksankielelläkin. Historia kertoo osaansa näin hienovaraisin keinoin.

Viipurin kadulla saattoi tulla vastaan asevelvollisen nuorukaisen hautajaissaatto torvisoittokunnan esittämän hidastetun Narvan marssin saattelemana.

Tapahtuman vakavuus pani koulutytön hidastamaan askeleitaan ja seisahtumaan jalkakäytävän reunalle kunnioittavasti paikalleen saaton ohikulun ajaksi.

Saattajien saappaiden painava hidas askel ja heidän vakavat nuoret kasvonsa, raskas tumma marssinsävel ja vankkuripyörien vierintä kivisellä kadulla saattoivat seisojat päänahan järkytyksestä kylmenemään. Käväisiköhän silloin mielessä aavistus, mitä hän tulevan sodan aikana tulisi näkemään ja kokemaan.

Mutta vielä elettiin kuitenkin huoletonta lapsuus-nuoruusaikaa. Suuri arvaamaton elämä oli vielä edessäpäin.

Aivan uskomaton ilta

Nyt olen päättänyt kertoa illasta, josta en ole voinut elämässäni vielä kenellekään kertoa.

Kerron illasta, joka syvältä koetteli itsetuntoani.

Lukija saattaa ehkä pitää kertomaani huvittavana tapahtumana tai lapsellisena murheenaiheena. Mutta – minulle se oli silloin mitä verisintä vääryyttä ja käsittämätöntä kiusantekoa. Minuthan saatettiin niin noloon ja mielestäni naurettavaan asemaan.

Vaikeata sitä oli kestää, mutta näin vain pääsi tapahtumaan.

Minua oli kohdannut niin suuri kunnia, että ylempiluokkalainen klassikko Ukki oli kutsunut minut, ulkopuolisen, daamikseen Raatihuoneella pidetyn tanssikurssin päättäjäisjuhlaan. Ihan Raatihuoneelle, iltapuku ja kaikki! Oikea orkesterikin! Upeata!

Itse en ollut edes osallistunut näille kursseille – äiti oli grammarin säestyksellä opettanut minulle valssit ja foxit, tangot ja slovarit. Yks kaks kolme, älä katso jalkoihin, selkä suorana, kepeästi, kepeästi!

Mutta kun intoa uhkuen olin esittänyt kutsu-uutisen kotona, oli isän puolelta noussut hirmumyrsky: ei ei ei niin vaaralliseen paikkaan! Ja vielä Seurahuoneen viereen! Ja kuka oli tämä poika? Tuttuko? Kahden keskenkö? Ei minnekään! Ja mitä vielä! Ei tule kysymykseenkään!

Itkin ja itkin. Elämäni oli sortunut raunioiksi.

Minun mielestäni Ukki oli toki tuttu vaikkei ihan oman koulun kaveri ollutkaan. Oltiinhan "katsottu" toisiamme ohikiitävien hetkien ajan Torkkelilla edestakaisin kulkiessamme. Niin myös kiiruhtaessani sydän pomppien Klassillisen lyseon ohitse omaan Yhteiskouluuni. Ja muutamana huikeana iltana oli Ukki Salakkalahden luistinradalla suurta ympyrää kiertävästä joukosta karahtanut luistimillaan viereeni tarjoten remmiään käteeni ja sitten vetänyt minua vauhdilla perässään iki-ihanan Oo Donna Claran raikuessa kovaäänisestä.

Siinä menossa ei paljoakaan pystynyt keskustelemaan, joten sinunkauppoja ei kylläkään vielä ollut tehty. Mutta hyvin tiedettiin keitä oltiin. Tyttösakissa kuitenkin mentiin sitten Torkkelille ja kohta kotiin.

Mielessäni ei ole säilynyt, missä tilanteessa merkittävä tanssiinkutsu oli minulle esitetty. Oltiin ehkä loppuillasta pyöritty torvisoittokunnan tahdissa hetken verran?

Mutta isä oli taipumaton: kuin ei niin ei. Olikohan hänellä joitakin omakohtaisia kokemuksia Raatihuoneelta tai Seurahuoneelta?

Äiti yritti kuitenkin taas kerran toimia välittäjänä: jospa isä aikaa myöten taipuisi. Parasta on varautua ja valmistua kaiken varalta.

Niinpä kutsuttiin kotiompelijatar ja ostettiin Zwegbergiltä jäänturkoosia ohutta villakangasta iltapuvuksi. Kaunis siitä leningistä tuli. Sen alaosa olikin uu-

den muodin kukkanen. Taitava tekijä osasi leikata "neliskulmaisen kellon". Eli kun pyöreä keskiaukko pujotettiin uumalleni valahtivat helmat kelloina alas ja riippuivat neljänä pidempänä kielekkeenä säärilläni. Hypermodernia. Yläosa oli tyylikkään yksinkertainen, suora ja hihaton. Vasemmalla olkapäällä hennon vaaleanpunainen tekokukkakimppu. Sukat beigeväriset ja kengät uudet ja mustaa laakeria, heikosti korkokantaiset. Pyörähtelin innoissani trymoon edessä. Asussani ei ollut moitteen sijaa, mutta miten muuten kävisi?

Peilin edessä.

Isä oli edelleenkin taipumaton. Mikä hänellä oli kieltoonsa perimmäisen syynä? En vielä tänä päivänäkään pysty häntä ymmärtämään.

Ja juhlaillan koittaessa kävi lopulta niin uskomattoman hävettävästi että äiti änkesi, varmaankin uhrautuneena, isän vaatimuksesta kolmanneksi pyöräksi mukaan. Ei vois todeksi tajuta! Viime hetkeen asti olin toivonut, mutta muu ei tullut kysymykseenkään. ESILIINA kuului asiaan. Isä ja äiti näkyivät elävän yhä 1800-lukua tai sitten tsaarin hovissa. Minä olin 14-vuotiaana aloittamassa omaa nykyajan 1930-lukuani, vaikken tosin ollut vielä rippikoulua käynytkään. Tähänkin kiusalliseen tosiseikkaan muuten harmikseni vedottiin.

Mikäli halusin juhliin oli kestettävä. Ja minähän halusin niin kovasti.

Ukki ei herrasmiehenä tietenkin voinut perääntyä viime hetkessä – olinhan juhlan kynnykselle asti toivonut isän heltyvän. Ukki joutui näin peruuttamattoman tosiasian eteen.

Gentlemanniksi kasvatettu Ukki tuli meidät noutamaan.

No, äiti sai syyttää itseään. Istutimme hänet muutamien toisten jo yli kolmekymmenvuotiaitten tanttojen seuraan upean juhlasalin reunustalle.

Kuljetin Ukkia pois äidin lähettyviltä koko illan ajan. Tanssimme ahkerasti, kävimme buffetissa ja hetkittäin onnistuin unohtamaan koko äidin olemassaolon. Paitsi silloin kun Ukki kohteliaasti ainakin kerran tanssitti äitiäkin. Voi hyvänen aika.

En tiedä huomasivatko muut tutut kaverit äidin läsnäoloa edes koko iltana.

Eivät ainakaan maininneet asiasta minulle.

Mutta mitäpä siitä – kaikuvathan valssit ja muut ihanat sävelet orkesterin parvekkeelta. Ich tanze mit dir in den Himmel hinein, in den siebenten Himmel der Liebe! Sun kanssasi tanssin mä taivahaseen, lemmen seitsemäs taivas on meidän!

Avaralla liukkaalla parketilla oli tilaa pyörähdellä kattokruunujen sädehtivien valojen alla. Leninkini neljä kielekettä heilahtivat hurmaavasti!

Ja sinunkaupatkin tulivat tehdyksi poreilevalla Pommacilla. Vähältä piti etten pyörtynyt siihen paikkaan.

Siinä nyt sitten kuljimme kolmistaan yössä suorinta tietä poikki tunnelmallisen Paraatikentän Torkkelinpuistoon ja Karjalankadun kulmaan, missä nyt oli kotini. Onneksi saattomatka oli lyhyt, niin kuin se aina tulisi olemaan.

Äiti lähti ihmeekseni yksin nousemaan portaita hyvästeltyään. Meille jäi näin pari minuuttia aikaa hyvän yön toivotukseen kädenpuristuksella. Hei sitten ja kiitos illasta.

Se oli se ilta. Joululoma oli onneksi edessäpäin.

Näinkö helposti tämä kävikin – monien vuosikymmenien kivun kertominen? Vaikka kuinka nyt yritänkin ymmärtää isän ja äidinkin menettelyä ko-

Viipurin Vanhan Yhteiskoulun V luokan tyttöjä 1932, vas. Kerttu Telkkä, Hilkka Hyvärinen, Eila Lamppu, Kyllikki Seppänen, Toini Gummerus, Maija Tiesmäki, Heidi Hyvärinen, Anja Kilpeläinen, Dagmar Pimiä, Terttu Saukkonen.

ettaen katsoa asiaa heidän silloisen vanhanaikaisen näkemyksensä valossa, en voi kuitenkaan vieläkään välttää katkeruuden tunnetta. Osasivatkohan he aavistaakaan miltä minusta silloin tuntui?

Ukki eli Ukko Kivi-Koskinen kuului jatkuvasti "sakkiimme", luonnollisesti.

Koululaiselämää edelleenkin

Jokaisessa koululuokan yhteisössä muodostuu aikaa myöten eri ryhmiä eli sakkeja, kun samankaltaiset hakeutuvat toistensa seuraan. Löydetään parhaat ystävät ja viihdytään yhdessä. Näin tapahtui meidänkin kohdallamme.

Yhdessä vietettiin silloin välitunnit, nuo koulupäivien odotetut henkireiät. Kymmenen välitunnilla lähdettiin kiireellä koulukentän toisella laidalla kutsuvaan maitokauppaan "munkille". Kaupan ahtaudessa kamppailimme ihanista, vielä kuumista hillomunkeista, markan kappale, naapurikoululaisten kanssa. Ne munkit olivat sitä oikeata ja aitoa, suurta ja litteätä, pehmeätä laatua ja ne syötiin suoraapäätä paperista huulet sokerissa, sillä mitään eväitä emme kouluun kuljettaneet.

Kevät toi koulun kulmalle jäätelökärrin ja nyt siirryimmekin Eskimojäätelön nautintaan. Sitä myytiin markalla suklaapäällysteisenä vaniljajäätelöpatukkana. Kesäloman jälkeenkin. Eskimokärri ilmestyi paikalleen ja viipyi siinä aina lumentuloon saakka

Ehkä ihmettelimme kun munkin- ja jäätelösyöntiä ei koulun puolesta kielletty. Opettajat taisivat kuitenkin havaita oppilaiden huomattavan piristymisen seuraavan tunnin aikana, joten tämähän osoittautui ihan mainioksi asiaksi.

En tiedä mistä koulun syksyisin tekemä perunaretki Papulan kentälle oli saanut alkunsa aikoinaan. Tietenkin siihen oli antanut aiheen syksyinen perunannosto, koska perunaluvastakin puhuttiin.

Papulaan marssi koko koulun väki parijonossa halki kaupungin ja eväspaketeilla varustettuna. Mitään perunanpaistoa ei kentällä tapahtunut. Etu-

Tytöt lumessa, vas. Kirjoittaja, Mirjam Wahlroos, Ulla Vilska, Armi Lerander, Sylvi Hiitola, Viipuri 1932.

Jäätelö maistuu, vas. kirjoittaja, Eija Kajander, Kirsti Sobolew, Dagmar Pimiä, takana Klassillinen lyseo, Viipuri 1932.

päässä vain oleiltiin kentän laidalla ja seurailtiin pesäpallopelejä.

Opettajatkin innostuivat jopa pelaamaan kahvinjuontinsa lomassa ja herkullista oli nähdä miten Kuppi syötti palloa lierihattu päässään herttaiselle Martalle, jonka mailalla lyönnin tarkkuutta hiukan hankaloitti pitkä syysulsteri. Kippi-rehtori myhäili tyylikkäänä valkealla liinalla peitetyn kahvipöydän takana, herrasmiehenä kuten aina. Marttakin pääsi sitten Kalle-Villen viereen kahville ja sen me hänelle soimme koska aavistelimme hänen sitä toivovankin.

Kerran kävi niin, että perunaretki jouduttiin lähtöaamuna peruuttamaan, kaikille yllätyksenä. Silloin riehaannuimme istahtamaan klassikkojen pääoven portaille mukaan otettuja eväsleipiämme nauttimaan. Oli kai tunnit menossa sisällä kun ei poikia näkynyt missään. Eskimot tekivät jälleen kauppansa jälkiruuaksi. Tämäkin rohkea temppu oli ihan ikuistamisen arvoinen.

Tärkeä tapaus oli sakkimme retki Ukin vanhempien huvilalle keväällä 1931. Matka suoritettiin Wellamo-laivalla ja mukana olivat myös perheen emäntä ja pystykorva-koira.

Asuinamme eivät todellakaan olleet verkkarit eikä urheiluvarusteet, vaan meillä tytöillä oli pusero-hame asumme päällä ulsterit ja päässä baskerit tai

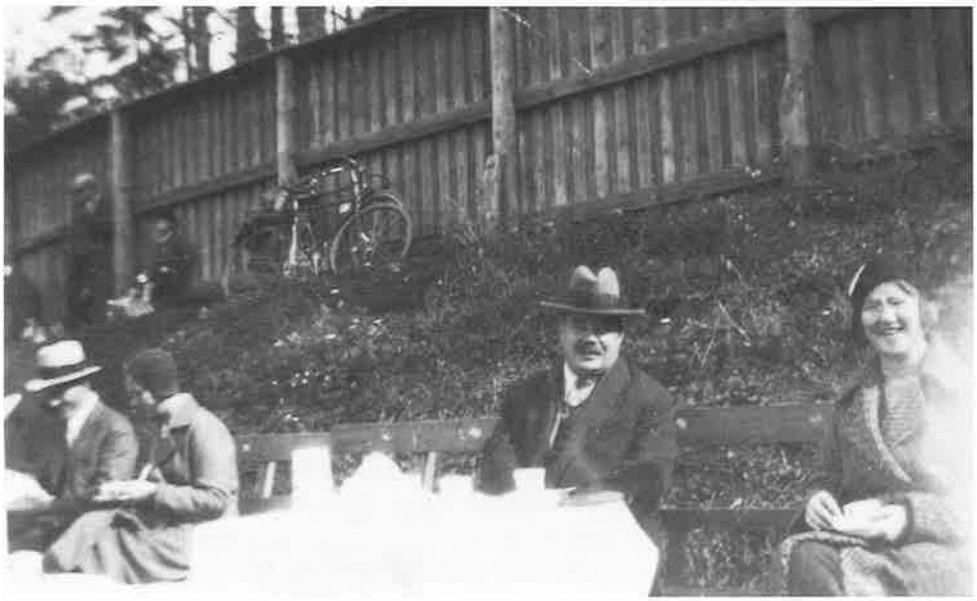

Kunnioitettu rehtori Martti Jakobsson, Kippi, nauttimassa kahvia Papulan urheilukentän perunaretkellä Viipurissa v.1932. Vas. laidassa Viljo Niemi, Kalle-Ville.

huopahatut. Pojat, naapurilyseon poikia, olivat korrekteissa puvuissaan kauluspaitoineen ja kravatteineen. Lisänä päällystakit mallia berberit ja lippalakit tietenkin. Olikohan aina huolitellulla Walterilla vallan kävelykeppikin?

Pojat asettuivat huvilan laiturilla kuvattavaksi ja niin saimme heistä hyvän ryhmäkuvan.

Päivä oli hieno ja aurinkoinen varhaiskevään päivä. Meloimme vuoroittain ja pareittain Ukin kanootilla ja ilahduimme ystävällisestä tarjoilusta. Kuljeksimme ympäristössä kevään tuloa ihastellen. Pojat innostuivat näyttämään urheilutemppuja – Erkki näytti hienoa käsilläseisontaa. Illansuussa palautti Wellamo meidät turvallisesti takaisin kaupunkiin.

Elämämme ja keskinäinen seurustelumme oli todella kilttiä ja hauskaa. Olen jo kertonut luistinradasta ja koulujuhlista – vielä on kertomatta kodeissa pidetyistä bailuista.

Me tytöthän kävimme toistemme kodeissa muutenkin. Milloin mentiin Ullan kotiin soittamaan yhä uudelleen levyllä Viktorian husaaria ja Sibeliuksen Valse tristeä, näitä muotisäveleitämme. Eilan luona taas kuuntelimme hänen taitavaa pianonsoittoaan. Eila asui aivan koulun lähellä joten poikkesimme sinne usein: Eila soita Oo Jennielie, soita sitä soita tätä! Sylvi soitti Liebe war

es nie'tä – ei mutta Kainhan bravuuri oli Jennielie!

Minäkin olen muuten aloittanut Viipurin muuttaessamme soittotunnit asemaa vastapäätä asuvan Tant Höckertin "edessä". Mutta ne taisivat loppua yhteen tai kahteen vuoteen eli erääseen keväiseen näytetuntiin. Silloin nimittäin ruotsalaisen tyttökoulun paljon pitemmälle soitossaan ehtineet tytöt briljeerasivat taidoillaan minun esittäessä Kinderlieder-albumin lapsellisia kappaleita. Sitä ei itsetuntoni kestänyt.

Sitä paitsi äidiltä perimässäni mustassa nuottilaukussa luki molemmin puolin ruotsiksi MUSIK, mitä häpesin. Uutta laukkua ei hankittu ja tuntini heikentyivät senkin vuoksi.

Ester Höckert, kuuluisa pianisti eli Tant Höckert, oli toki ollut kiltti – oli jopa kirjoittanut oppimieni läksyjen kohdalle "bra" – mikä taas puolestaan viittaa siihen että puhekielemme oli kuin olikin ollut ruotsi. Tätäkin seikkaa oli uudessa suomenkielisessä elämässäni vaikea kestää. Soittelin kuitenkin vähäisellä taidollani ja korvakuulosta omaksi ilokseni. Äidin helpommat nuotitkin selvitin.

Oma lukunsa olivat sitten kotibailut, joissa pojatkin olivat mukana. Näissä bailuissa sekä tanssittiin että leikittiin tarjoilun ohella. En tiedä olivatko talon vanhemmat näkymättöminä jossakin sivummalla – ainakin olimme hei-

Maisterit Martta Nurmi ja Kalle-Ville, Viljo Niemi nauttivat Papulan kentällä pullakahvia, Viipuri 1932.

Maisteri Martta Nurmi lyö, opettaja Yo. Aukusti Kupiainen on syöttänyt. Pesäpalloa Papulan urheilukentällä Viipurissa 1932

tä tervehtineet tullessamme.

Leikkimme olivat tosi viattomia seuraleikkejä: pullon pyöritystä, "millainen on ystäväni" ynnä muita uskomattoman lapsellisia menoja. Uskaliain oli "tikkusilta", jossa tikkua kuljetettiin varoen hampailla huulilta huulille. Todella jännittävää!

Tanssimme tuttuja tansseja. Talon naapureille oli ilmoitettu juhlien pidosta mahdollista meluhäiriötä anteeksipyytäen. Myöhäänhän bailut eivät kestäneet. Koulujuhlatkin loppuivat jo yhdeltätoista. mikä oli isälläkin tarkasti tiedossa.

Me tytöt saimme käydä Pursiaisen kahvilassa ja Karjaportissa sekä Karjalantalon valmistuttua siellä avatussa uutuudessa, Colombiassa. Siellä leivokset olivat fantastisia ja miljöö oli hieno ja avara. Pojat kävivät näiden lisäksi Torkkelinkatu kuudentoista kahvila-Aulassa. Sinne ei ainakaan minulla ollut asiaa, koska siellä tarjoiltiin olutta. Ei siis tullut mieleenkään mennä sinne, vaikka enpä kuullut muidenkaan tyttöjen siellä käyneen.

Tuoksuimme bailuissamme suloiselta siniseltä suaardepariilta, Soir de Paris! Mutta mikään meikkaaminen ei tullut kysymykseenkään, vaikka ainahan

jotenkin ulkonäköään parannella. Posket punehtuivat hankaamalla ja mansikkakaramelli punasi huulia ehkä joskus liikaakin. Kävin äidin peilipöydän Houbigant tai Coty puuterilla ja Combella-voide tummensi kulmiamme. Höyrytin taipuisaa tukkaani pöyheäksi kiehuvan veden höyryssä kattilan yllä – se oli kuuma hommaa.

Kiilto sheviottihameen istumapuolelta saatiin himmenemään kostean silitysliinan läpi silittämällä. Muoti ei suuresti meitä koskettanut eikä uusia vaatteita useinkaan saatu. Niinpä olikin tapana onnitella jos kaverilla oli jotakin uutta yllään.

Kaikkien aikojen koulutyttöjen tapaan yritimme pinnata voimistelutunneillamme milloin minkin syyn varjolla. Mutta sehän oli vaikeata, koska joskus Reiska saattoi vaatia kotoa todistuksen nk. sairaudesta. Milloin muka oli kurkku kipeä, milloin mitäkin vaivaa. Yritimme päästä "istumaan" ja katselemaan toisten ähellystä.

Mutta vähitellen alkoi ilmetä ihan oikeatakin istumisen aihetta. Sitä kutsuttiin "lailliseksi syyksi" ja se kuiskattiin Reiskan tietoon. Ehkä hän piti vallan kirjaakin näistä säännöllisistä syistä. Me nuoremmat ja lapsellisemmat olimme kateellisia näille naisellistuneille kavereillemme.

Papulan perunaretkellä 1932 vas. Marita Relander, Mirjami Ervasti, Kirsti Sobolew, Sylvi Hiitola, Tyti Reinikainen, Ulla Wilska

Mitään terveyskasvatusta ei meillä ollut ja sitten kun sitä viidennellä luokalla meille terveysoppina tarjottiin ei se tehnyt meihin mainittavaa vaikutusta. Se valistus mikä tällöin olisi ollut meille uutta loisti poissaolollaan.

Tiedot elämän perusasioista oli hankittu keräämällä sieltä täältä ja tiedottamalla toinen toisillemme. En muista että äitikään – tai etenkään hän – olisi minulle mitään näistä asioista kertonut lukuun ottamatta kummallisilta tuntuvia varoituksia yleensä miesväen kataluudesta. Sitten kun hän lopultakin yritti jotakin kertoa annoin kiusaantuneena vastaukseni "älä viitsi, tiedän tuon".

Koitti sitten minullekin voitokas voimistelutunti jolloin sain "laillisella syyllä" istua voimistelusalin reunustalla.

Armi on kertonut, että olin sinä merkittävänä aamuna koulun edessä – muistan paikan – ottanut häntä kädestä ja kertonut suuren uutiseni: olin saanut NE! Eli minullakin "ruusut kukkivat", kuten silloin asian naamioimme.

Nykyajan nuori nainen ei voi kuvitella miten hankalasti nuokin päivät oli hoidettava puuvillalangasta neulottuine pestävine suojineen ja kiristävine vöineen tai kuminauhoineen.

Mitään suurempaa iloa minulle tuosta vuosia kestäneestä ja aina toistuvasta kiusasta sitten ollutkaan. Päinvastoin – joskus jouduin suorastaan käper-

Klassikot Wellamo-retkellä vas. Erkki Uimonen, Kai Sarparanta, Ukko Kivi-Koskinen, Leo Sario, Rainer Korhonen, Walter Holmsten, Bob Klopfer, Paavo Voipio, Viipuri 1932.

Papulan retkellä oik. kirjoittaja Kirsti Härkönen (Tarjas), Mirjami Ervasti, V lk, 1932.

tymään kivusta rappukäytävän portaikkoon kun en jaksanut enkä pystynyt kiipeämään ylös asti. Äiti järjesti kylläkin lääkäriltä lieventäviä kipulääkkeitä, mutta vasta esikoiseni Leenan syntymä päästi minut näistä tuskista.

Kirjoistahan olimme näitä elämän tärkeitä tietoja pyrkineen hankkimaan. Ja yllättävää kyllä: alkutiedot saimme Raamatusta. Uskontotunneilla kun usein pidettiin Raamattua esillä pulpetilla, niin silloin kiersi luokassa lappu –lue se ja se kohta. Olihan siellä monenlaista tietoutta.

Kirjallisuuden maailma alkoi nyt todella aueta minulle.

Äidin erikoisperiaatteisiin kuului, että kirjastosta ei saa lainata. Kun nyt olen kirjaston ahkera ja kiitollinen käyttäjä katson, että tuo kielto oli kohtuuton. Mutta se johtui vain äidin basillipelosta. Kirjaston kirjasta, joka kulki tuntemattomien käsien kautta, saattoi saada noita kauheita basilleja! Siispä EI kirjastolle.

Sain kuitenkin omia kirjoja ja lisäksi lainasimme ahkerasti toisiltamme.

Ensin oli Robinson Crusoe ja hänen Parjantainsa eksoottisine seikkailuineen. Setä Tuomon tupa toi uudenlaisen ja vieraan maailmanmielikuviimme. Miten surinkaan orjien kovaa kohtaloa.

Mutta ennen muita ihastuin kanadalaisen L. M. Montgomeryn Anna-sarjaan, jota luin yhä uudelleen. Se tuoksui Palmolivelta, sillä pidin kirjanmerkkinä äidiltä jäänyttä Palmolive-saippuan sulotuoksuista käärepaperia. Useat sukupolvet ovat saaneet seurata punatukkaisen, herkän Annan elämäntarinaa. Mutta luulen, että meillä jokaisella on mielikuvissaan oma Vihervaaramme Prinssi Edwardinsaarella Marilloineen ja Mathewneineen, ihastuttavasti kuvailtuine sananjalkametsikköineen ja punahiekkaisine rantateineen. Rouva Rakel Lyndekin osoittautui lopulta ymmärtäväiseksi ja kiltiksi henkilöksi.

Elokuva Anna-ystävämme, niin hyvä kuin se olikin, ei voinut muuttaa Vihervaaraani, palmolivetuoksuista.

Elin myös täysillä Montgomerim Emilian, pienen runotytönmaailmassa.

Rakastin Uuden kuun Jimmi -serkkua, joka aavisti milloin kirjoittavan Emilian Jimmi -kirja oli täyttynyt – silloin ilmestyi uusi ja puhdas kirja jostakin. Yritin minäkin silmiäni kääntelemällä Emilia tavoin saada tapetin kuvioita irtaantumaan ja leijailemaan ilmassa, mutta onnistumatta. "Leimahduskaan" ei leimahtanut ulottuvilleni, mutta koin kuitenkin syviä onnenhetkiä kirjan parissa.

Luin tämänkin kirjan tietenkin moneen kertaan. Kun tyttäreni vuoro oli ihastua siihen kertaisin tapahtumat uudelleen ja huomasin osaavani lähes ulkoa montakin kohtaa. Vielä seuraavakin sukupolvi on ehtinyt siihen ihastua.

Emilialla on ollut miljoonia myötäeläjiä suruissaan, kommelluksissaan kuin onnenhetkinäänkin kautta koko lukevan nuorten tyttöjen – ja vanhempienkin – maailman.

Olihan meillä toki loistavia kotimaisiakin tunnelmanluojia, kuten oli Anni Swan-Manninen. Hänen Tottisalmensa ja Pikku Pappilansa tulivat tuiki tutuiksi. Kuin ihailtuja omia kavereitamme olivat Ulla ja Mark, Sara ja Sarri sekö Iris-rukka. Kirja luettiin taas moneen kertaan ja itselleen omistaen.

Toinen sen ajan nuorisolle kirjoittava oli Mary Marck eli Kersti Bergroth. Hän halusi laajan tuotantonsa ohella kertoa myös nuorisolle, kuten muun muassa Evan luokan jännittävistä tapahtumista. Hänkin oli käynyt kouluansa Viipurissa.

Luin montakin nuorisokirjaa, myös poikien seikkailukertomuksia, mutta tässä mainitsemani ovat ennen muita painuneet mieleeni Viipuri-ajaltani.

Muolaassa käydessäni oli minulla siellä mahdollisuus ja lupa lukea koululuokan eräässä kaapissa säilytettävän koululaiskirjaston kirjoja. Ne nyt olivat aika lapsellisia ja sovinnaisia, varmaankin kovin vanhoja kappaleita. Poikkeuksena kuitenkin jonkinlainen siveysopillinen teos, joka sai minut suuresti hämmentymään.

Mutta Mandi-tädilläni oli kirjakaapin suojassa eräänlainen kirjojen edustuskokoelma, kustantajan lähettämä. Hänen uusien kirjojen näytteitänsä ja valikoimaansa sain lukea, kunhan käsittelin kirjoja varovaisesti.

Täältä löysin etenkin Hilja Valtosen railakkaan Nuoren opettajattaren varaventtiilin. Olisikohan se ollut ihan luvallinen lukea, siinähän oli vallan rakkaudesta kerrottu?

Ja sitten löytyi Mika Waltarin nuoruuden Appelsiinisiemen, jonka mainostettiin kertovan "raikkaan valloittavasti nykypäivän lukiolaisista". Siihenhän tartuin oitis ja luin sen äidiltä salaa, sillä kirjahan oli täynnä minulta kiellettyjä asioita: reipasta juhlimista, ihastumista ja rakastelua. Riitelyä ja tunnekuohua vanhempia vastaan – tuttua, mutta toisella tasolla kuin minun elämässäni. Siinähän kutsuttiin äitiä mursaksi ja isää farsaksi, huudahdeltiin muodikkaasti äsh ja osh, tupakoitiin ja oltiin turmeltuneita. Nythän kirja tuntuu

lähes koomilliselta, mutta Waltari oli niin nuori, edessään suuret näytöt.

Luin Appelsiiniäni hehkuvin poskin ja huonolla omallatunnolla puutarhassa viinimarjapensaan suojassa ja kadehtien helsinkiläisnuorison vapaata elämää.

Kotiini tuli tilattuina tietenkin päivälehdet Karjala ja UusiSuomi, lisäksi isälle Hakkapeliitta ja Suomen Kuvalehti. Äidille tilattuina Kotiliesi, Husmodern ja Allers Familjejournal. Näissä lehdissä oli usein sarjakuvat sijoitettu viimeisille sivuille. Nehän tietenkin katsoin ensin. Ja siitä jäi minulla tavaksi aloittaa lehden selailu takapäin – ei kuitenkaan enää sarjakuvien vuoksi.

Karjala kertoi päivittäin mielenkiintoisia ja ajankohtaisia uutisia juuri viipurilaisille lukijoilleen. Paljon kerrottiin elokuvista, joita silloin seurattiin ja suosittiin ajanviihteenä. Elokuvista keskusteltiin ja uutuuksia odotettiin. Siksipä niitä myös mainostettiin houkuttelevasti ja suurin otsikoin.

Kinolinnassa meni jo ensimmäisenä talvenani Tanssiva Wien, pääosassa Lya Mara ja Ben Lyon. "Kaikki jotka olivat nähneet elokuvan olivat myrskyisän ihastuksen vallassa."

Samoin näytettiin siellä Vanha Heidelberg-elokuva. Sen oli ohjannut kuuluisa Ernst Lubitsch ja pääosissa yhtä kuuluisat Ramon Novarro ja Norma Schearer. Ilmoitettiin myös, että vallan orkesteri olisi soittamassa Oli kerran vanha Heidelberg – säveltä.

Mutta elokuva päätyttyä esitettiin vielä surullinen lyhytfilmi koko maata järkyttäneestä Näsijärven onnettomuudesta, joka oli tapahtunut Tampereen edustalla Kuru-laivan upotessa myrskyssä. Onnettomuudessa menehtyi kolmetoista henkilöä.

Yleisö poistui teatterista sekavissa ilo-suru tunnelmissa.

Biografi Scala näytti filmin laulu tulipunaisesta kukasta, pääosassa Lars Hanson. "Katsomot olivat aina olleet täynnä". Scalassa pyöri myös kotimainen elokuva Tukkijoella, jossa näytteli uljaasti Urho Somersalmi, aikansa idoli.

Karjala kertoi paljon muutakin jokapäiväistä elämää kiinnostavaa.

Havi Osake Yhtiö järjesti nimikilpailun uuden hajusaippuansa kunniaksi. Ehdolla olivat lopuksi nimet Sulo, Ihanne, Lempi, Tenho ja Kauno. Voiton vei äänestyksessä Sulo, jotenka pääpalkinto 5000 markkaa meni sen ehdottajalle, jota lehti ei kuitenkaan mainitse. Saatiin suloinen Sulo-saippua.

Lisäksi "Amarant - sirote-jauhe kuumina päivinä suojaa epämiellyttävyydeltä". Mainio asia sekin.

Suositun ja kulttuuria tukeneen kangaskauppias J. C. Zweygbergin lahjoitusrahaston turvin pystytettiin Torkkelipuistoon siellä vieläkin ehjänä seisova Hirvipatsas. Se asetettiin paikalleen lasten kelkkamäelle lokakuisena lauantaipäivänä vuonna 1929. Patsas tuli maksamaan kokonaista 150000 markkaa ja on edelleenkin komea nähtävyys surullisesti rappeutuneen Alvar Aal-

lon kirjastotalon vieressä. Ajan hammas kohtelee meitä vaihtelevalla eikä aina niin tasapuolisellakaan tavalla.

Kerrottiin myös, että Viipurin taiteenystävien seura oli herättänyt idean Taidemuseon suunnittelemiseksi Pansarlahden bastionille perustalleen, vankkojen ikivanhojen kivimuurien päälle noussut taiteen temppeliksi kutsuttu ja Viipurin pojan Uno Ullbergin suunnittelema funkistyylinen luomus nähtiin vuonna 1931, oli ihastus valtava ja ymmärrettävä. Taidemuseon uusiin suojiin saatiin edustava kokoelma arvokasta kotimaan taidetta, joka nyt pääsi arvonsa mukaiseen ympäristöön.

Museoon oli saatu sijoitetuksi myös taidekoulu, joka tarjosi opiskelijoille uudenlaiset modernit puitteet työskentelyyn ja opiskeluun.

Sinne minäkin toivorikkaana koulutyttönä suunnistin oppia saamaan. Ensimmäiseksi tehtäväkseni määrättiin monogrammien eli nimikirjainten suunnittelu. Tämä nyt ei oikein vastannut odotuksiani.

Eräässä suhteessa se oli kuitenkin ehkä oikeaankin osunut alkulause. Kun nimittäin aikanaan opettajanani tulisi olemaan Taideteollisuuskeskuskoulussa, jota nimeä nykyinen Taideteollinen Korkeakoulu eri nimitysvaiheiden kautta kantoi 30-luvun lopulla – niin, kun yksinkertaisemmin ilmaisten Ateneumissa aikanaan tulisi opettajanani olemaan Germund Paaer, kuuluisa kalligrafian taitaja ja muun muassa Kalevalaisten korujen henkiin herättäjä, oli hän epätoivoinen tekstaamistaitoni olemattomuuden vuoksi. "Härkösestä ei tule koskaan tekstaajaa" ja siinä hän oli ihan oikeassa. Ei tullut tekstaajaa Härkösestä.

Viipuri oli kuuluisa ja arvostettu teatterikaupunki. Täällä viihtyivät useat nimekkäät näyttämötaiteilijat, koska viipurilainen ilmapiiri oli värikäs ja vapaa sekä myös salliva ja innostuva. Teatterissakäynti oli rajoitettua. Näin kuitenkin hurmaavat operetit Hawaijin kukan ja Viktorian ja hänen husaarinsa, varmaan muitakin näin. Ja enköhän päässyt katsomaan Kersti Bergrothin klassikkoa Anua ja Mikkoakin?

Syksyllä 1929 vietti Viipurin Näyttämö jo 30-vuotisjuhlaansa esittämällä Kiven Nummisuutarit -näytelmän. Tämä sai luonnollisesti arvoisensa kritiikin, ei vähiten Arvo Lehesman ja Artturi Laakson ansiosta. Toisena juhlaesityksenä annettiin Shakespearen Hamlet, jossa päätehtävän näytteli Sven Hildén, kaikkien viipurilaisten ja etenkin naispuolisten ihailema komea ilmestys. Kokonaisuutena arvostelut olivat tietenkin ylistävät.

Näyttelijätär Elli Ranta sai lukea aamun lehdestä seuraavan maininnan: "Rouva Elli Rannan Ophelia -tulkinta oli herkkä ja syvästi ymmärretty etenkin mielipuolisuutta esittävässä kohdassaan (murtuminen). Pidämme velvollisuutenamme onnitella".

Säveltäjä oli kapellimestari Sulho Ranta.

Koululaisillakin oli tilaisuutensa seurata Viipurin vilkasta musiikkielämää. Minun kohdallani se tiesi tiheätä käymistä Maritan mukana keskuskansakoulun juhlasalin kansankonserteissa. Muistaakseni ne olivat maksuttomia. Maritahan kävi Musiikkiopistossa viulutunneilla, mitä ihailtiin kovasti.

Boris Sirob (ent. Wolfson, sitten Sirob ja myöhemmin Sirpo) oli nuorena miehenä saapunut Kaukasiasta Helsingin kautta Viipuriin, jossa hän huomasi mainiosti viihtyvänsä tullen täällä koko kaupungin musiikkimaailman primus motoriksi. Hän oli Viipurin Musiikin Ystäväin johtava hahmo.

Menetettyään rakkaan poikansa tapaturmaisesti otti Sirob perheeseensä ja koulutettavakseen lahjakkaan Heimo Haiton, vasta 9-vuotiaan musiikin ihmelapseksi osoittautuvan monilapsisen perheen pojan. Heimo Haitto voitti aikanaan useita kilpailuja, näytteli Pikku-pelimanni elokuvassa ja niitti laakereita iloisena ja välittömänä soittajataiturina. Sodan aikana hän kiersi USA:ssa keräten varoja ja avustuksia Suomen hyväksi. Suomeen hän on myöhemmin palannutkin, mutta Boris Sirpo jäi USA:han ja kuoli siellä vuonna 1967. Heimo Haitto kuoli keväällä 1999 suuresti arvostettuna taiteilijana.

Myöskin kuuluisat ja huomattavan orkesterinjohtajat lausuivat kiittävät arvostelunsa Viipurin Musiikkiopiston kamariorkesterin korkeasta osaamisen tasosta. Mainitsen ainoastaan Sibeliuksen, Klemetin, Kajanuksen ja Melartinin monen muun joukosta. Maailmankuulu Bronislaw Huberman hyväksyi orkesterin viulukonserttinsa säestäjäksi, niin Viipurin kuin Helsinginkin konsertteihinsa. Nämä konsertit menestyivät niin hyvin että ne johtivat ulkomaillakin esiintymisiin.

Olin ihaillut orkesterin nuorta vaaleata violistia Olavi Tilliä salaa ja kaukaa seuraten. Myöhemmin törmäsin häneen Helsingissä Fasulla, jossa toisen kerroksen kahvilassa opiskelijanuoriso tapaili ja "katseli" toisiaan leivosten ja kahvikuppien ylitse. Minä häntä, mutta en tiedä olisikohan ollut toissinkinpäin. Tai toivoinko vain?

Muistellessa näitä hyvin vanhoja aikoja ja katsellessani näitä valokuvia en voi olla ihmettelemättä tuolloista lapsellisuuttamme. Olemmehan ainakin teinien tai lähes nuorten aikuisten näköisiä sen ajan siisteine vaatteinemme. Ikämme oli 14-16 vuotta näissä valokuvissa. Kun vertaa silloista itseään nykyajan nuoriin on ero kuitenkin melkoinen lähes ihan kaikessa. Mutta aikaeroahan onkin lähes 70 vuotta! Menossa on jo kolmas sukupolvi.

Kasvatuksemme oli autoritaarista varmaankin jokaisen kodissa. Elämä oli tuttujen sääntöjen sanelemaa, perinteiden mukaista – siis perusturvallista jokapäiväisessä menossaan.

Luonnollisesti kapinoimme ja törmäilimme nuoruuden tavoin ja kukin omilla keinoillaan niin kotona kuin koulussakin. Yritimme tietenkin rikkoa sään-

töjä ja määräyksiä heikoilla mahdollisuuksillamme. Tulos ei ollut suurenmoinen vastalauseittemme kannalta.

Saimme kuitenkin tueksemme hyvät olemisen tavat, elämisen rajat ja etiikan säännöt.

Jos voisin valita, valitsisin kuitenkin oman nuoruuteni. Meillä ei ollut vinhaa kokemisen ja elämisen kiirettä, mutta silti olemme ehtineet elää täydet aikuisen naisen ja miehen kohtalot iloineen ja murheineen. Elinaikanamme on ehtinyt tapahtua aivan uskomattoman suuria asioita.

Kotikasvatuksemme on tiukkuudessaan meitä jarruttanut mutta samalla tukenut turvallisuudellaan. Varhaisessa nuoruudessamme emme rynnänneet kokemaan kaikkea ennen aikojaan.

Mutta kovien kokemusten ja rauhattomuuden aika oli meitä arvaamattoman ja liiankin lähellä. Aikuistumisemme tapahtuisi, kuten on sanottu, yhtenä marraskuisena päivänä.

Elimmehän kolmekymmentälukua.

Tuli muitakin kesiä

Ensimmäisestä Viipuri-kesästämmehän muodostui kaupunkikesä lukuun ottamatta perinteistä Muolaassa viettämäämme aikaa. Olihan asettauduttava hiljakseen uusiin oloihin.

Seuraavina kesinä hakeuduimme maalle koko kesäksi, kuten silloin oli tapana lapsiperheissä tehdä. Kaikeaksi onneksi ei kuitenkaan hankittu omaa kesäpaikkaa.

Perheenisät jätettiin kaupunkiin kukin omiin töihinsä. Mahdollisuuksien mukaan he käväisivät silloisina lyhyinä viikonloppuina maalla perheensä luona ja viettivät luonnollisesti myös kesälomansa siellä.

Koti oli kevätsiivouksen kourissa saneerattu kesäriisuttuun kuntoonsa. Matot kiiltävillä naftaliinihiutaleilla pulveroituina käärittiin ja vietiin vintille. Pehmeät huonekalut saivat vaaleat kesäpäällisensä, lamppukruunut suojattiin kärpäsiltä harsokangaspusseihin. Jopa sohvatyynyjen boijevillaiset päälliset vaihdettiin pellavakirjailtuihin vaaleisiin kesävaaruihin. Pöytäliinoille tapahtui samanlainen vaihto.

Talviset villavaatteet huollettiin ja ripustettiin nekin naftaliinilla hajustettuihin vaatepusseihin. Olivathan toki koit kotien suurena vaarana.

Ikkunoitten kevätpuhdistus teetti paljon työtä. Tuplat eli sisälasit piti irrottaa ja rakoja peittäneet liimapaperit liottaa pois. Piti säilyttää laatikkoon ruutujen välissä maanneet pumpulihanget. Veitsen avulla oli kaavittava pois tilke raoista jos sellaista oli tarvittu.

Pestyihin ikkunoihin ripustettiin keveät kesäverhot – nyt saattoi ikkunatkin

avata ulos kesään. Talvella oli tuuletettu venttiilin tai fortuskan kautta.

Kaikki tämä suoritettaisiin syksyllä päinvastaisessa järjestyksessä kolmenneljän kuukauden kuluttua kun kaupunkiin jälleen oltaisi palattu elokuun viimeisenä päivänä.

Toisena kesänä oli Karjala-lehdestä lukuisten ilmoitusten joukosta löydetty kesäpaikka Antreasta Jaakonsaaren maalaistalosta, täysihoidolla. Emme käyneet etukäteen paikkaa katsomassa, mutta kun juna- ja laivamatkan jälkeen päädyimme Kekin rantaan, osoittautui paikka kauniiksi, suurikokoiseksi ja ihanaksi Vuoksenrantamiljööksi kaikkine talon elämään kuuluvine kotieläimineen ja askareineen.

Minun mieleeni jäi täältä etupäässä vanha savusauna, koska sen eteishuoneeseen oli aina tapana ajaa lammaskatras yöpymään. Pimenevässä ikkunattomassa tilassa yhteensulloituvien eläinten suuret silmät tuikkivat myrskylyhdyn valoa vastaan kun illalla mentiin mustaan saunaan saunomaan. Määkiminenkin oli melkoista.

Vuoksi virtasi laajana talon edustalla, ranta oli hiukan vaarallinen paikka.

Antrea oli kuitenkin isän kannalta liian kaukana ja hankalan matkan takana, joten muutimme maisemaa.

Kärstilässä, lähempänä Viipuria, omistivat äidin nuoruudenystävät, Kullbergit, Leitimon kartanon. Vierailimme usein heidän luonaan. Ihastuneena pyörin siellä ruokahuoneen valkoisissa kierreportaissa, jollaisia en ollut milloinkaan nähnyt. Kuinkapa olisinkaan voinut silloin arvata, että samantapaiset löytyisivät vuosikymmenien jälkeen minunkin kodistani.

Kartanoon kuului Pärttylinniemi-niminen pieni huvila Kärstilänjärven salmen yli kulkevan sillan katveessa. Täällä viettäisimme kesän, josta tulisi kovin helteinen. Työlääksikin se muodostuisi. Paikkaa näet ympäröivät ikivanhat vallihaudat, nyt jo lähes raunioina. Nämä kivivallit osoittautuivat mainioiksi kasvupaikoiksi niin vadelmaviidakoille kuin kyykäärmeillekin.

Pitkät kuumottavat villasukat kumisaappaissamme poimimme runsasta marjasatoa Huldan kanssa loppumattomiin. Isä kuljetti sokeria kaupungista ja äiti keitti hilloa lasipurkittain. Tämä olikin sen kesän päänäytelmä. Äiti ei mielestään muuta tehnytkään kuin helteessä hellan ääressä hilloa keitti – "koko suvulle".

Rai -koira makasi mustikoissa ja söi marjoja varvuista.

Liekö Hulda kyllästynyt hänkin marjasouviin, kun kuitenkin eräänä pyykkipäivänä saunan pesutuvassa lensivä vesi ja lahantka ja äidin ja Huldan kiivaat vuorosanat. Ja niin Hulda otti ja lähti jättäen meidät. Minun suureksi surukseni.

Hulda palasi elämäämme hetkeksi yli kymmenen vuoden kuluttua surunvalittelukirjeen muodossa. Hän oli nähnyt lehdessä veljeni Ilmarin kaatumisilmoituksen. Huldahan oli hoitanut veljeäni pienenä poikana, jolloin hä-

nen ruotsinkielisenä oli otettu apulaiseksi meille ruotsia puhumaan. Paljon oli ehtinyt tapahtua tuon hellekesän jälkeen.

Kyykäärmeet karkottivat meidät seuraavina kesinä Kistilänjärven toiselle rannalle – siltahan sinne jo johtikin.

Nyt olimme löytäneet ihanan paikan vastapäisestä Haapaniemestä. Huvila kuului Pusan taloon. Se sijaitsi korkeahkolla kalliolla ja huoneita siinä oli monta ja tarpeeksi. Minäkin sain ihan oman huoneen yläkerrasta suloisine ikkunansyvennyksineen, josta oli näköala järvelle ja rantasaunalle päin. Ikkunasyvennys nousi askeleen ylemmäksi ja tälle tasolle äitini laati suuren oljilla täytetyn sinikukkaisen tyynyn. Olin siitä hyvin onnellinen ja rakastin haaveilusoppeani.

Maalaistalosta saimme maidon ja muutakin tarpeellista. Nyt oli hyvää tilaa kutsua vieraita. Tuli Muolaasta läheisiä Marjatta-serkkuni tietenkin sekä Parikkalasta luokkatoverini Marita. Ja totta kai Mormor Tampereelta sekä Anna-täti ja Walter-setä Ståhlberg, vanhat ystävät, Helsingistä.

Isällä oli nyt auto, joten kuljetukset sujuivat mainiosti ja isäkin pääsi iltaisin tulemaan maalle. Kalarikkaalla Kärstilänjärvellä hän pääsi myös lempiharrastuksensa, uistelemisen ja onkimisen pariin. Jouduin tai kelpasin usein hänen hanslankarikseen eli soutamaan verkkoja ja uistinta tai onkimaan kaislikkoon. Kaislikossa oli leppoisaa ja rauhallista. Ilta-aurinko lämmitti vielä ja sudenkorennot kävivät meitä ihmettelemässä.

Niinä kesinä pääsin isän kaveriksi, kun veljeni oli vielä liian pieni.

Näillä Kirstilänjärven seuduilla, osaksi juuri tutuilla rannoillamme, käytiin jatkosotamme merkittävät lopputaistelut. Mieheni veli, lankoni Einar Tarjas (suomennettu Dahlbäck) vänrikki ja lääketieteen opiskelija, kaatui Vuosalmen Ihantalan taistelussa heinäkuussa 1944, jääden kentälle. Muistolaatta hänestä on sankarihaudalla Helsingissä.

Myös Talvisodan aikana nämä seudut olivat joutuneet taistelutantereiksi. Sotakartoissa näkyy tutut nimet Leitimo, Kärstilä, Haapaniemi. Toimivatkohan Pärttylinniemen vanhat vallihaudat sotapoikiemme suojina jälleen?

On onnellista, ettemme voi emmekä saa nähdä tulevaisuuden salattuja tapahtumia etukäteen.

Karjalan kannaksella

Isän ja perheemme taloudellinen tilanne oli edelleenkin hyvä, yleinen maailmanlaajuinen lama ei ollut meitä vielä saavuttanut. Sen se vielä kerran tekisi niin että tuntuisi, mutta yhä Viipurissa taloja rakennettiin.

Äiti oli saanut oravannahkaturkkinsa ja talvitakkinsa kengurukauluksen. Koruillakin oli isä merkkipäiviä äitiä muistanut. Viipurilaisen kultasepän valmistama kulta-valkokultainen rannekoru osoittautuu nyt tänä päivänä yllät-

Äiti oranssissa rantapyjamassaan Terijoella.

tävän arvokkaaksi eikä sormuskaan ole vähäpätöinen.

Luonnollisestihan Muolaa oli aina kesät-talvetkin matkojemme päänäränä, mutta nyt laajeni eteemme koko Karjalan kannas. Keski-Suomi ei meitä erikoisemmin vetänyt – Tamperetta lukuun ottamatta, mutta sinnehän rakkaan Mormorin luokse mentiinkin aina junalla. Kannaksen kuuluisa ja kaunis luonto houkutteli meitä puoleensa.

Nämä retket eivät mielessäni ole säilyneet aikajärjestyksessä, mutta tähtipaikat sieltä täältä palaavat mieleeni.

Hiukan liioitellen voisi sanoa, että koko Karjalan kannaksen länsiranta Suomenlahdelle päin oli yhtä hiekkarantaa. Ja rantaa myötäili myös Viipurista lähtevä rantarata, joka lopulta päättyi etelässä rajalla Kuokkalaan ja Rajajokeen.

Koiviston saarien jälkeen jatkui rannikko aivan saarettomana, Aava meri, etenkin tyynen auringonlaskun aikaan, kimmelsi sanomattoman kauniina laajassa avaruudessaan taivaanrantaan saakka.

Aina ei meri hymyillyt auringonlaskussa, vaan se saattoi näyttää voimansa myrskyn ärjyvinä aaltoina, jotka syöksyen hiekkarantaan saattoivat muuttaa sen muotoa ihan uudeksi rantaviivaksi. Tapana olikin kasata kiviaitoja merta vasten huviloiden ympäristöä suojaamaan.

Talvella meri lepäsi jään alla. Kevään murtaessa jäät sekä sopivan myrskyn osuessa rannalle, kasaantuivat jäälohkareet jymisten korkeaksi jäävalliksi eli ahtojääksi. Joku uskalias saattoi röykkiöstä löytää sinisenä kimmeltävän mutta vaarallisen jääluolan. Kaunis katsella turkoosissa sinisyydessään, mutta erikoisessa mittavuudessaan lähes pelottava.

Ei ole ihme, että Pietarin ylhäisö oli aikanaan vallannut kauniit rantamme ja rakennuttanut tuhansia mitä mielikuvituksellisimpia pitsihuviloita upeine puistoineen kesäpaikoikseen. Junalla pääsi Pietarista nopeasti Rajajoen, Kuokkalan, Terijoen, Tyrisevän ynnä muille asemille ja sieltä suomalaisissikat mieluusti lähtivät kyytimään herrasväkeä tuschulumeihinsa. Kannaksen kansa vaurastui. Kaikkinainen maalaistuote teki kauppansa, sieniä myöten. EI enää to-

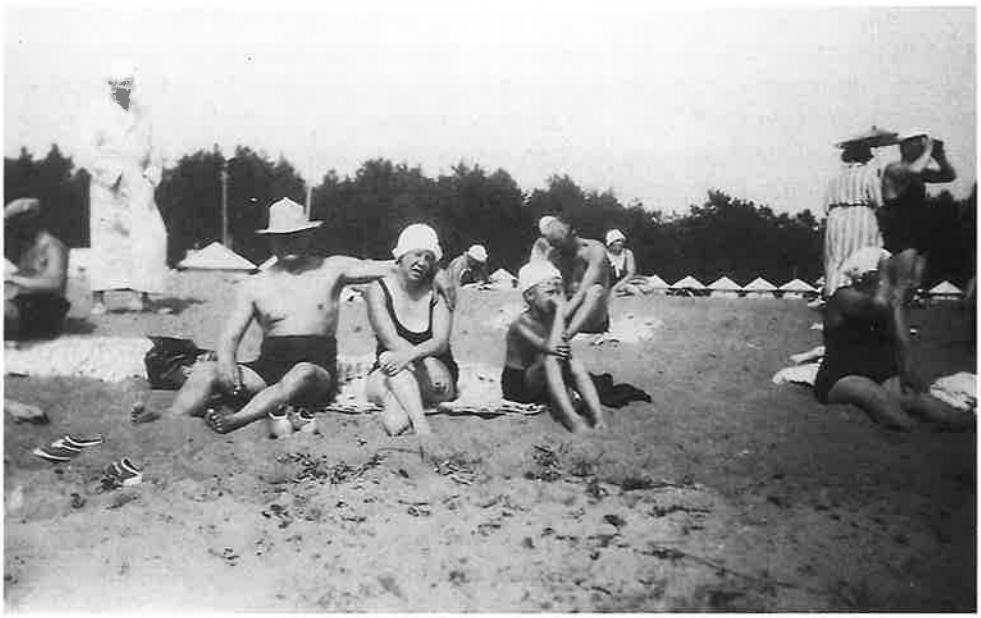

Terijoen rantaa vas. isä Aaro Härkönen, äiti Sigrid Härkönen, veljeni Pokka Ilmari Härkönen, v.1930.

dellakaan tarvinnut kesäisin lähteä kuljettamaan maitoa Pietariin saakka.

Mutta rajan sulkeutuessa itsenäistymisemme toteuduttua jäivät upeat huvilat ja puistot aikaa myöten ränsistymään hoidon puutteessa. Niitä siirrettiin kyllä sisämaahankin, aina pääkaupungin tienoille asti, sillä pitsihuvilat olivat romanttisuudessaan suurta muotia. Mutta suurin osa jäi paikoilleen ja päättyi suomalaisen isännän hoitoon tai rapeutui tyhjänä.

Ensi iskunsa kärsittyään palasi kuitenkin uudenlainen vilkas elämä kylpyläpaikkoihin. Terijokikin heräsi nyt suomalaiseksi kesänviettopaikaksi, iloiseksi ja loistavaksi puhtaine rantoineen. Taiteilijat löysivät ja ymmärsivät Kannaksen ainutlaatuisuuden. Eräät asettuivat tänne myötämöisin koko vuodeksi, vaikka talvet saattoivat olla hankalia. Paljon onkin kerrottu ja kirjoitettu seudun taiteilijakohtaloista: Collianderit, Edith Södergran, Ilja Repin, vain nämä tässä mainitakseni.

On surullista todeta, että tätä riemua tulisi kestämään vain hiukan yli 20 vuotta eli vuodesta 1917 vuoteen 1939, ei kauempaa. Onnellisia me, jotka ehdimme ja osuimme niistä ajoista nauttimaan.

Oltiin siis kesävieraita ja kylpijöitä ja Terijoelle suunnistaessamme olimme myös hyvin varustautuneita.

Äiti oli teettänyt rantapyjaman, tahtoo sanoa oranssinvärisen ja leveälahkeisen housupuvun. Pukua koristivat mustat raidat. Asusteihin kuului myös lakattu paperinen ja japanilaistyylinen kirjava päivävarjo. Ilman froteista kylpyviittaa ei voinut selviytyä. Se ulottui maahan asti ja sen laajuus oli rypytettynä koottu kuminauhakujalla kaulaa myötäileväksi myllynkivikaulukseksi. Sivuille oli tehty kädenmentävät aukot, joten viitan voi kietoa ympärilleen tiivisti. Uimapuku viitan alla oli lahkeellista kokovartalomallia – ei bikineistä tiedetty – joko hienompi villainen tai vahan löperö puuvillainen. Jalassa oli hyvä olla varmuuden vuoksi kumiset uimatossut, vaikka ne vedestä noustessa lonksuvatkin ja purskuttelivat vettä. Sitä paitsi ne saattoivat jäädä mereen sille tielleen ellei kukaan myöntynyt niitä etsimään.

Nivea -rasia tai öljypullo kuului rantalaukkuun kuten myös uidessa tarpeellinen rypytetty kuminen uimamyssy tai tiiviisti päätä myötäilevä uimalakki. Auringossa tuli suojata päätä valkealla laivapoikalakilla, kuumalla hiekkarannalla kun uhkasi auringonpistos tai ainakin päänsärky.

Ylioppilaat kulkivat koko kesän valkolakkisina, niin myös täällä uimarannalla lakit pysyivät päässä. Ylioppilas oli harvinainen ja oppinut ylhäisyys.

Isä ei tarvinnut muita varusteita kuin pyyhkeen ja reilut uimahousut. Sekä

Edessä keskellä vas. kirjoittaja, veljensä Ilmari, Mormor Fanny Björkman uhkeana.

ennen kaikkea lierillisen niin kutsutun panamahatun. Olkihattu seurasi häntä aina kaikkina kesinä niin maalla kuin meressäkin. Sieltä hän nousi aalloista hattu vettä valuen ja pärskytellen. Aikanaan hattu kuivui pään päällä tietenkin.

Meidän lasten asuista ei ollut merkittävämpää mainitsemista. Uimapallo, puhallettava ja iso, kuului rantavarustuksiimme. Pokalle hankittiin uitettava purjelaiva tai guttaperkkainen moottorivene, jolla leikkiä rannassa.

Merenpohja oli hiekkadyynejä, joten syvyys vaihteli yllättävästi. Tämä oli hauskaa, kun pohja aivan kuin hupsahti syvälle. Uimaan lähtenyt ei aina saattanut jalkapohjaa saavuttamaankaan.

Pitkänpitkää ja leveätä, puhdasta hiekkarantaa reunusti metsän laidassa monikymmeninen uimakoppien valkoinen rivistö. Koppeihin sai lunastaa avaimet ja siellä saatettiin rauhassa riisuutua ja jättää vaatteet turvallisesti. Mitään rantatuoleja ei ollut. Istuttiin tai maattiin pyyhkeiden päällä.

Rakkauden hauta Vammelsuussa, Maria Kartavtseva 1870-1910.

Lintulan luostari Kivennapa.

Ranta päättyi aallonmurtajaan etelässä. Liukumäki mereen kuului ilonpitoon.

Asuimmekohan eräänä kesänä Puistola-nimisessä täysihoitolassa, villiytyneen puiston keskellä? Paikka oli kaunis ja romanttinen. Ihmeekseni pääsin eräänä ikimuistoisena iltana isän ja äidin kanssa Kasinolle iltaelämää näkemään. Mormor oli onneksi matkassamme ja hän jäi kotiin. Pokan harmiksi ja lapsenvahdiksi, joten läksimme kolmisin.

Kasino oli tietenkin täynnä iloista ja auringosta nauttinutta ja paahtunutta kesävierasväkeä. Orkesteri soitti meneviä säveleitä, nuoriso tanssi. Nolostuin kuin äiti ja isäkin tanssivat, vanhat ihmiset. Jotakin hyvää syöttävää oli tarjolla ja kaikki oli suurenmoista. Huipuksi mielestäni tuli kauniisti ja yhdenmukaisesti puetut nuoret tytöt kulkivat kukkuraisine kukkakoreineen myymässä Terijöen kuuluisia ruusuja. Miten hienoa! Isäkin osti meille ruusut. Minä istuin tulevasta upeasta aikuiselämästäni unelmoiden, siis ruusukavaljeeristani. Ilta oli ihmeellinen vilahdus suuresta maailmasta. Ja valssi soi, se soi!

Ulos astuessamme pimeään yöhön näimme erikoisen juhlavalaistuksen Kronstadtista pyyhkäisivät tasavälin kulkevat valoheittimien kiilat yli taivaankannen. Vartioivat rauhanaikanakin ilmatilaa. Tuntuu hiukan kolkolta ja uhkaavaltakin.

Päivälläkin saattoi kuulla ampumisen ääniä sieltä etelästä päin. Raja oli niin lähellä ja Rajajoki oli tässä kohtaa kovin kapea. Silta pystyi johtamaan sen ylitse. Miehitetyt vartiokopit kummallakin puolella sillan suussa. Neuvostoliiton puolella ei vahingossakaan vartiomiestä näkynyt, piileksivät pienessä kopissaan tai kurkkivat sen takaa. Jännittävältä tuntui rajalla pistäytyminen.

Itse Terijoen asemaseutu tarjosi mielenkiintoista nähtävää. Suuri valkea ortodoksinen kirkko on sodissa onnellisesti säilynyt. Pääsisin siihen tutustumaan vasta sotaveteraaniretkellä hamassa tulevaisuudessa. Nyt tutustuimme kyläkujan kauppoihin. Niissä monessakin myytiin ihastuttavia emigranttien

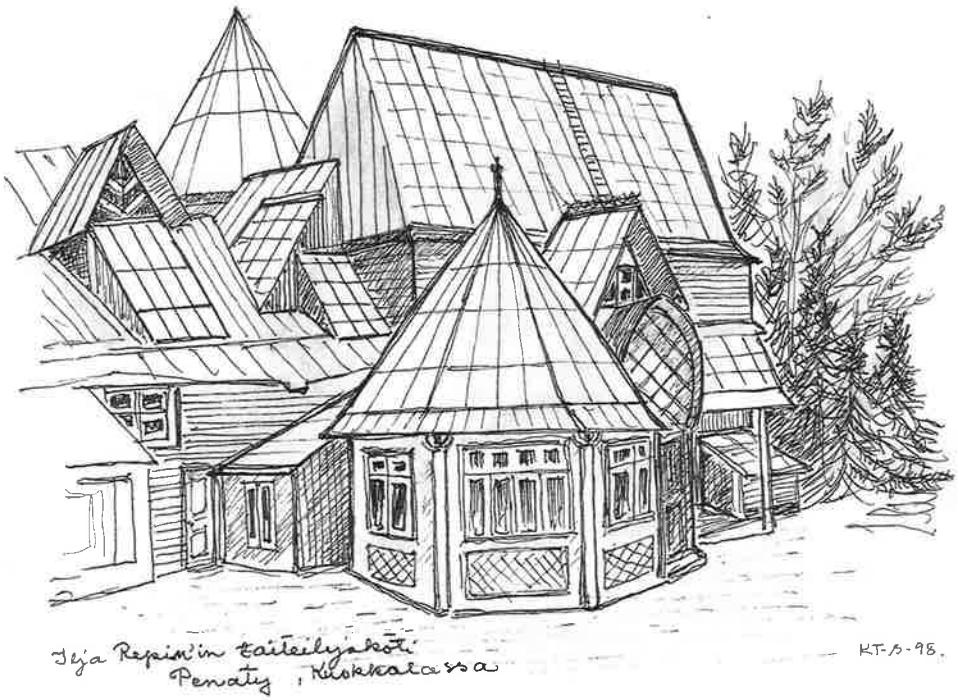

Ilja Repinin taiteilijakoti Penaty, Kuokkalassa.

mukaansa pelastamia antiikkiesineitä.

Leipä- ja leivoskauppoja oli monta erikoisine herkkuineen – tai ainakin näin minun muistoissani. Viipuri-naapurimme, muotiliikkeen omistaja Hulda Järnfors oli perustanut tänne tuottoisan sivuliikkeen. Kävimme siellä häntä tervehtimässä.

Asemarakennuksen ravintolassa söimme ainakin minun siihenastisen elämäni parasta kesäkeittoa.

Vaikka hyvän osasi äitikin valmistaa. Äiti lisäsi keittoon aina hiukan sokeria ja lohkoi pinnalle pari tomaattia. Mainiota oli hänenkin snålsoppansa – eipä mitään saiturinkeittoa!

On sanottu, että Karjalan kannaksen eniten valokuvattu aihe oli Vammelsuussa Rakkauden haudaksi kutsuttu muistomerkki. Paikalla oli todellakin kalliohauta, jonka päällyskivellä istui kaunis pronssiin valettu jalopiirteinen nainen. Tänne rantakallion holviin oli murheenmurtuma aviomies saattanut nuoren puolisonsa.

Luulenpa, että meitä lapsia kiinnosti eniten naisen vieressä istuva pronssinen nallekarhu, jota nainen näytti kaihoten katselevan – tai katsoiko ulapalle kuin miestään kaihoten?

Paikka antoi tietenkin kulkijalle aihetta monenlaisiin tarinoihin tai arveluihin.

Mutta koska elämä on yllätyksiä täynnä, osui kerran junassa matkatoverikseni ystävällinen kannakselainen naishenkilö, joka kertoi tietävänsä Rakkauden haudan todenperäisin tarinan. Hän oli painattanut lehtisen, jossa hän kuvasi haudassa lepäävän naisen tarinan. Sain ostaa häneltä tämän 1992 painetun kertomuksen, jonka tiedot perustuvat haudatun perheystävien ja apulaisten luotettaviin kuvauksiin ja kertomuksiin.

Haudassa lepää ja veistoksen henkilö on kirjailijatar Maria Kartavtseva, o. s. Krestovski (1870-1910), upporikkaan pankkiiri Eugen Kartavtsevin nuori puoliso. Tutustuessaan Eugeniin oli Marialla jo matka elettyä elämää takanaan. Hän oli 17-vuotiaana synnyttänyt aviottoman poikalapsen ja tarmokkaana sekä lahjakkaana kirjailijana ansainnut itse toimeentulon lapselleen ja itselleen.

Osallistuessaan Pietarin loistokkaaseen huvitteluelämään Maria tutustui itseään 20 vuotta vanhempaan Kartavtseviin ja he rakastuivat silmittömästi.

Avioiduttuaan nopeasti he ostivat Vammeljoen suulta, meren ääreltä, laajan maapalstan, jonka he miehen rikkauden ja anteliaisuuden avulla muuttivat maalliseksi paratiisiksi.

Rakennettiin suuri, näyttävä huvila ja adoptoidulle Marian pojalle toinen. Raivattiin ja perustettiin suurenmoinen puutarha kasvihuoneineen, puistikkoon istutettiin jaloja puita ja kaikkialle samoin Marian lempikukkia.

Ulkoilmeteatterikin tarvittiin nimekkäiden pietarilaisten muusikoiden ja näyttelijoiden esiintymisnäyttämöksi.

Elämä oli loistavaa ja onnellista.

Mutta Maria sairastui vakavasti. Parannusta jouduttiin etsimään kaikkialta, koti- ja ulkomaita myöten. Marian sairaudeksi todettiin parantumaton syöpä. Sairastuessaan Maria sairastui myös henkisesti. Ystävältään saamaansa nallekarhua hän kuljetti aina mukanaan leikkien sen kanssa lapsen tavoin. Tämän vuoksi pronssi-Marian rinnalla istui myös pronssinen nallekarhu.

Maria kuoli 40-vuotiaana. Eugen suri lohduttomana. Hän halusi vieläkin toteuttaa Marian toivomuksia. Ja niin hän rakennutti korkealle kallion päälle valkoisen kultakupolisen bysanttilaistyylisen kirkon. Mutta sitä ei uskonnollinen Maria enää nähnyt.

Eugen rakennutti myös lupaamansa lepokodin varattomille taiteilijoille, toteuttaen tässäkin Marian lausumaa toivomusta.

Kohta Eugen Kartavtsev vetäytyi Krimille jättäen Vammelsuun paratiisin

apulaistensa huostaan. Mutta Venäjän vallankumouksen jälkeen hän ei enää voinut palata Suomeen. Hän kuoli Ranskassa sokeana 70 vuoden ikäisenä.

Sodat hävittivät tämänkin kuuluisan nähtävyyden. Kirkko on raunioina, rakennukset samoin. Rakkauden haudan pronssiveistos on kadonnut. Puisto raiskattu. Kirjailija Yrjö Kokko kertoi nähneensä nalleveistoksen istuvan erään terijokelaisen huvilan terassilla ja kuvanneensakin sen. Näin kertoo tarinan todellisen sisällön tallentaja.

Eugen ei siis ollut mikään uskoton hurjastelija, joka jätti Marian yksin rantakalliolle kaipailemaan. Päinvastoin. Hän oli syvästi rakastanut Mariaa ja vaalinut hänen muistoaan uskollisesti.

Raivolan ortodoksinen kirkko Edith Södergranin naapurissa.

Hautakiveen on hakattu venäjänkielellä seuraavat sanat: "Vaikka elämäsi aikana en riittävästi hellinyt ja arvostanut Sinua, rakas Maria, nyt kuolemasi jälkeen olen täyttänyt kaikki toivomuksesi. Sinun, koko sielustani, Eugen."

En eksy kuvailemaan Lintulan luostarissa pistäytymisen hämärää muistikuvaani. Ainoa konkreettinen muisto täällä naisluostarissa käynnistämme on veistetty puulusikka kalamuotoon tehtyine varsineen, maalattuine lemmikkikukkineen sekä teksteineen "MUISTOKSI", mikä kaikki tietenkin kuvasi venäläisasukkaita. Mustaesiliinaiset nunnat ahkeroivat hiljaisina kasvimaalla.

Kuokkalassa sivuutimme kävellen ja ihmeissämme puistikkoon kurkistellen taiteen mestarin, venäläisen Ilja Repinin erikoisen talorykelmän.

En osannut kuvitellakaan, että vuosikymmenien kuluttua pääsisin vierailemaan tässä Neuvostoliiton aikana tarkoin ja huolella, sotien jälkeen, kunnostetussa Repinossa. Näkisin taiteilijan ateljeen maalaustelineineen ja mestarin maalipaletin sen edessä. Tutustuisin myös maailmankuuluun kolmikerroksiseen, pyörivään ruokapöytään, jonka ääressä Repin kestitsi viikon mää-

räpäivänä vieraitaan, tarkoin määrättyjen sääntöjen mukaan.

Aika myöten tutustuin runsaisiin Repinistä kirjoitettuihin ja kuvitettuihin elämänkertoihin. Ja lopulta näkisin omin silmin hänen maailmankuuluisat pääteoksensa niiden oikeissa kohteissaan. Moskovan Tretjakov -galleriassa kauhistuisin Iivana Julman kammottavia silmiä hänen pitäessään juuri surmaamaansa Ivania, vertavuotavaa poikaansa, tiukasti syleilyssään.

Ihailisin siellä myös mahtavaa Kurskin ristisaattoa, rikkauden ja köyhyyden kuvausta, kuin myös ihmismielen syvimpien tuntojen, hyvyyden ja pahuuden, vanhurskauden ja tekopyhyyden kuvastumista ihmiskasvoilla.

Volgan lautturien raskas tuskaisa kulku Pietarin venäläisessä museossa; Zaporogien riehakas riemu heidän laatiessaan hyväistyskirjettä Turkin sulttaanille – kuulen heidän rähäkkään naurunsa. Kuinka kukaan saattaakaan värien ja siveltimen avulla saada kaiken tämän kuvatuksi?

Myös oman maamme taideaarteita tämä suuri venäläinen on rikastuttanut. Ilja Repinhän eli Kokkolan ateljeehuvilassaan Vallankumouksesta lähtien aina kuolemaansa 29.9.1930 asti. Kuollessaan hän oli 86 vuotta vanha. Mesta-

Edith Södergranin koti Raivolassa, ortodoksinen kirkko.

rin hauta sijaitsee Repinon puistossa pienen mäen, Tsugujevin vuoren, juurella. Nimi kunnioittaa hänen ukrainalaisen syntymäkaupunkinsa muistoa.

Minkä vuoksi kauneuden luomiseen tarvitaan niin usein kärsimyksen tuskaa?

Edith Södergranin elämänkuvauksiin tutustuessa voisi tästä väitteestä vakuuttua.

Elämä vanhan äidin huoltamana, sairaana ja suuressa maallisessa köyhyydessä, vailla ystäviä joita hän kovasti kaipasi. Keuhkotauti ja köyhyyttä jopa siinä määrin, että on yritettävä ruuan hankkimiseksi myydä huonekalujaan tai "parfyymipulloa ja pitsistä alusasukertaansa" ymmärtämättömille kyläläisille. Miten nöyryyttävää se mahtoikaan olla herkälle runoilijalle.

Harmaan ja matalan, luhistumaisillaan olevan kodin lähellä nousi kaunis Raivolan ortodoksipyhäkkö.

Nyttemmin muistoja vain. Maailma jota ei enää ole. Mutta runot jäivät elämään.

Edith Södergran

Jumala on kaikkialla.

Ja Jumala on mukana kaikissa yhteyksissä.
Kun eukko arvaamatta kohtasi kissansa kaivolla
ja kissa emäntänsä.
Se oli suuri ilo heille molemmille.
Mutta kaikkein suurin ilo oli se
että Jumala oli vienyt heidät yhteen
ja tahtonut heille tämän ihmeellisen ystävyyden
neljänätoista vuotena.

Muistan rakasta Sonjaa, mäyräkoiraani,
niin karkeakarvaista, ja viittätoista
yhdessä vietettyä ihanaa vuotta.

Seuratessani nyt suurta Karjalan kannasta esittävää karttaa vuodelta 1938, lähden junarataa myöten Viipurista etelään. Olen Perkjärvellä – siellä kävimme joskus asioilla Pällilästä käsin Mikko-sedän kyydissä. Siellä näki usein raitilla paljon sotamiehiä tai oikeammin asevelvollisia marssimassa.
Sitten pieni Lounatjoen asema. Mitenkähän jouduimmekin kerran sinne Mormorin mukana hänen ystäviensä Ketoloiden vieraiksi. Nyttemmin palaa tämä käynti mieleeni mansikkamaalla. Sillä tapahtui niin, että ruokailun päätyttyä ei meille lapsille tarjottukaan jälkiruokaa, vaan sanottiin: menkää man-

sikkamaalle ja syökää mansikoita niin paljon kuin mahtuu!
Unohtumaton kehotus ja mahtava elämys meille kaupunkilaislapsille!
Ketoloilla oli myös suuri sen ajan onnellisten kanojen kanala. Ja Mormor, kaikesta innostuva ja ihastuva, osti pariskunnan eli ruskean ja suloisen kääpiökanan ja kukon Muolaaseen tulijaisiksi.
Laatikossa ne vietiin junalla hämmästyneille vastaanottajille.
Pikkukukko oli rohkealuontoinen ja kipakka. Se osasi pitää puolensa ja tulla toimeen suuren Leghorn-isännän rinnalla. Onneksi.
Pikkukananen pääsi myös jäseneksi talon kanaparveen. Nokkimista ei tapahtunut. Ja niinpä saattoi pesästä löytyä piankin pieniä ruskeita kuin leikkimunia suurempien normaalikokoisten joukosta. Tietenkin me lapset halusimme aina sellaisia keitettäväksi ja munakuppiimme.

Sormuksen tarina

Oikeassa nimettömässäni olen kauan pitänyt sormusta, jonka suurikokoisen turkoosikiven väri muuntuu – mielialojeniko mukaan? – iloisen kirkkaasta himmeän vihreäksi. Minulle sormus symboloi enemmän kuin kaunis kivi, kultaan tanakasti upotettu.

Aloitan sormuksen tarinan muistelemalla valmistavan koulun opettajaani Tant Ellaa, joka Kotkan ruotsalaisen yhteisjoulun "pikkukoulussa" kuvaili meille kiehtovasti opetuskuvia myötäillen uskontotunneilla Raamatun värikkäitä kertomuksia. Kuuntelimme hiiskumatta hänen kuvauksiaan Mooseslapsen löytymisestä Niilivirran kaislikosta, Israelin kansan pitkästä vaelluksesta Egyptin vankeudesta isiensä maahan ja monista Vanhan Testamentin muistakin kertomuksista. Jeesuksen elämästä saimme hänen ja Tant Fannyn opetuksen kautta kauniin ja lohdullisen kuvan. Raamattu oli meille hyvä opettavainen kirja.

Omalta äidinäidiltäni, Mormorilta, perin hänen opetuksensa ja elämänsä kautta hellän luottamuksen tunteen Jeesukseen ja Jumalaan. Mormor opetti meille äitini neuvoman Levolle lasken Luojani-iltarukouksen rinnalle kaikkien ruotsinkielisten lasten osaaman iltasiunauksen Gud som hafver (nimenomaan vanhaan tapaan kirjoitettuna), sehän oli tavallaan käsite.

Gud som hafver barner kär
Se till mig som liten är
Vart jag mig i världen vänder
Står min lycka i Guds händer
Lyckan kommer lyckan går
Den Gud älskar, lyckan får.

Suomennettunahan tämä on tuttu Ystävä sä lapsien, katso minuun pienehen. Minne käynkin maailmassa, Sinä olet hoitamassa. Onni täällä vaihtelee. Taivaan Isä suojelee.

Meitä hauskutti Mormorin kertomus omasta lapsuudestaan. Hän kun oli luullut, että rukouksen loppu kuului "Flickan kommer flickan går", eli tyttö tulee ja menee. Flicka oli tutumpi käsite kuin lycka, onni.

Mormor lauloi myös pianolla säestäen Vapaakirkon, johon hän kuului, lauluja ja virsiä omasta laulukirjastaan. Erikoisen rakas hänelle oli Sydämellä Jeesuksen. Näin sen muistan

Sydämellä Jeesuksen olla on niin suloinen.
Turvallista rauhaisaa siipiensä suojassa.

Kun äiti helmassaan vaalii pienokaisiaan,
niin myös Poika Jumalan vaalii tainta taivahan.

Hiljaa hiljaa sydämien turvaa yksin Hänehen
Älä mistään huolehti, Jeesus on sun kanssasi.

Mormorin elämänohjeena ja usein toistuvana uskomuksenaan oli "Jumala on rakkaus". Hänen kirjeensäkin päättyi usein näihin lohduttaviin sanoihin. Hän oli elämänmyönteinen ja iloinen äidinäiti.

Oma vaikutuksensa uskonnollisessa kasvatuksessani oli myös varhaislapsuudellani Muolaassa. Kotikoulun isänmaallis-uskonnollinen henki loi perusturvallisuuden vakuuden, josta vieläkin olen syvästi kiitollinen.

Sitten elämäni muuttui vieraammaksi. Viipurin koulussa Rauha Jakobsson opetti uskontoa tavanomaiseen tapaan, ketään häiritsemättä, mutta myöskään innostamatta. Kahtena ensimmäisenä vuotenani "Vanhaa ja Uutta Testamenttia, virrensäkeistöjä ja Raamatun lauseita, käyttäen Bruunin oppikirjaa apunaan", näin vuosikertomuksen mukaan.

Pommituksessa vaurioitunut Viipurin Tuomiokirkko, rippikirkkoni.

"Ilmariveljelleni 7/XII - 32 Kirstiltä"

Tämän oppikirjan laatija ei voinut olla kukaan muu kuin Piikki, teol. kand., vanhempi lehtori Albert Bruun, joka jatkoi opetusta seuraavat kolme vuotta Kirkkohistorian nimellä.

Piikki oli lempinimensä mukaan pienikokoinen, kuivahko ja tärkeähkö mies.

(Näin oli hänen poikansakin, sivumennen sanoen, pieni mutta hiukan vilkkaampi kaveri. Koulukonventeissa pakenimme häntä –Piikinpoika tulee! Sillä ei ollut hohdokasta tanssia itseään paljon lyhyemmän kavaljeerin viemänä. Olimme sydämettömiä, kuten usein nuoruus on.)

Jotakin meni nyt pahasti vikaan kun en voinut lainkaan kiinnostua Piikin opetuksesta. Paavalin loputtomat matkat – niistähän olisi voinut puhua kiinnostavastikin, ehkä hiukan maiden näkymiäkin kuvitellen. Apostolien teot? En niistä muista sanakaan, en nyt enkä silloinkaan kun olisi todella pitänyt muistaa.

Ilmeisesti unohdin paljon muutakin, ainakin kokeissa, mikä unohtaminen johtikin todelliseen katastrofiin. Neljännen luokan keväällä Piikki antoi välitodistukseeni uskonnossa arvosanaksi nelosen. Siis nelonen uskonnossa!

Tämä herätti kotona kauhean myrskyn. Kyllähän nyt ymmärrän, että silloin oli kyseessä tosi skandaali. Kaiken kukkuraksi isä soitti Piikille ja halusi lisätietoja. Niitä ei minulle kerrottu.

Siis kotiarestia koko pääsiäisloman ajaksi.

Loppukevääksi löydettiin lehti-ilmoituksen avulla läksyjenkuulustelija, eräs Pekka.

Todistukseni parani, niin kai myös uskonnonnumeroni ainakin viitoseen, kun en sentään ehtoja tullut. Pekka teki matematiikantehtäväni ja tietenkin kuulusteli kielten sanat ja korjasi kotitehtävät. Pakkohan oli paremmin syventyä kouluasioihin. Kiitos Pekan.

Oli edessä rippikoulu.

Olin viidennellä luokalla ja viidentoista vanha.

Rippikoulua käytiin iltaisin omalla koululla. Rippi-isäni nimi on jo ammoin

hävinnyt muististani.

Olen aina kadehtinut niitä joilla rippikoulu on kauniissa muistossa. Rippileirejä ei järjestetty vielä pitkiin aikoihin.

Istuin takarivissä eikä minulta kysytty kertaakaan. Olikohan meillä edes läksyjä. Varmaan oli. Mutta ainakin meitä pelotettiin synneillämme ja pahuudellamme ja lopulta sillä mitenkä meitä kohtaisi kauhea rangaistus ellemme USKOISI nauttiessamme Jeesuksen ruumista ja verta ehtoollisella. Tämä uhkaus painui ainakin sieluuni.

Konfirmaatiopäivän lähestyessä ennen joululomaa hämmennykseni ja pelkoni lisääntyivät lisääntymistään. En kuitenkaan mahtanut asioiden enkä päivien kululle mitään vaan ajauduin peloissani kohti konfirmaatiopäivää, joulukuun seitsemättä.

Rakas Mormorini ei päässyt tulemaan vaan lähetti minulle Raamatun, johon oli omistuskirjoitukseksi merkinnyt Raamatun sanat armosta ja uskollisuudesta. Säilytän vieläkin Raamattuni kansien välissä hänen silloista kirjettään sekä hänen elämänsä viimeistä kirjekorttiaan minulle

"Ilmariveljelleni 7/XII - 32 Kirstiltä"

Armosta ei meille rippikoulussa puhuttu.

Muolaalaiset tulivat tilaisuuteen, toivat toisen Raamatun ja olivat suurena ilonani ja lohtunani läsnä, kun valkoisissani kävin Viipurin Tuomiokirkon alttarin ääreen ensimmäistä ehtoollistani nauttimaan.

Minua armahdettiin. En kaatunut kuolleena maahan tulisen kiven koskettamana.

Äidiltä ja isältä olin saanut rippilahjaksi kaulakorun, kultaisen ristin ketjuineen. En kuitenkaan koskaan voinut sitä käyttää. Se ei kuulunut minulle. Olin ehdoton tässä asiassa.

Jonkun vuoden kuluttua äiti teetti minulle tästä rististä sormuksen, josta olen kertonut. Sileä iso turkoosikivi kuului vanhaan talismaaniin, onnentuojaan,

Rakas Mormorini Fanny Björkman 55 vuotta ,v. 1930.

jonka äidilleni oli Bakussa lahjoittanut paikallinen hyvä perheystävä.

Kiven pintaan on kaiverrettu vieras merkki, jonka sanomaa ei äitini koskaan kertonut minulle – en tiedä tiesikö hän sitä itsekään.

Olin pitänyt sormusta monet vuodet sormessani, kunnes kerran Liisa-tyttäreni matkassa jouduin Teheraniin. Siellä kuuluissa basaarissa kysyin vanhalta korukauppiaalta mitä kiven merkki tarkoitti. Riisuin sormuksen, hän käytti sitä sinetin tapaan, katsoi minua vakavana silmiin ja sanoi – ALLAH. Jumala on kaikkialla.

Olen nyt toinen ihminen kuin äsken rippikouluiässä, mutta kuitenkin sama:

Olen elänyt lähes koko elämäni, tuon ajan jälkeen yli kahdeksankymmentä vuotta. Olen saanut nähdä paljon maailmaa ja olen voinut todeta, että uskonoppimme määräytyy sen mukaan mihin kulttuuriin olemme syntyneet.

Meille suomalaisille annettiin historian kulun mukaan kristinusko. Olen päätynyt siihen uskomukseen, että ihmisen uskon mittana on hänen aitoutensa ja uskollisuutensa millä hän annettua oppia rehellisesti yrittää noudattaa ja toimia oppinsa moraalikäsityksen mukaan elämässään. Kenenkään rehellistä uskoa, hänelle annettua, ei tule pilkata tai halveksia. Tämän käsityksen ja opetuksen olen saanut periä kodiltani ja esivanhemmiltani monen polven takaa.

Me kristityt uskomme lopulta armoon ja anteeksiantoon, joita me heikkoina erehtyjinä kipeästi tarvitsemme. Uskon johdatukseen ja luulen tavanneeni enkelin – ainakin olen monesti tuntenut enkelin läsnäolon ja avun. Niin usein jälkeenpäin: näinhän pitikin tapahtua, parhaaksemme.

Uskallan sanoa, että rukoukseni on kiitos. Kiitän elämää sen käsittämättömästä kauneudesta ja runsaudesta. Yhä enemmän ihmettelen luonnon sanomatonta viisautta ja järjestystä. Ihailen eläinkunnan suunnatonta kärsivälli-

syyttä ja voimaa selviytymään kaikista vaikeuksista.
Kaiken takana täytyy olla Suuri Henki, Jumala.
Pyydän varjelusta ja siunausta jälkipolvilleni. Toivon heille hyvää elämää.
Uskoni on lapsen luottavaista uskoa.
Jumala on rakkaus.

Vaikea vuosi 1933

Rippikoulutalvestani ja keväästä näytti tulevan synkkä ja ikävä, jopa murheellinen aika elämässämme.

Tuntui siltä kuin uhkaavat pilvet olisivat vähitellen kokoontuneet kotimme ja koko maan ylle. Kehittymässä oli yleismaailmallinen syvä lamakausi. Tämä lähti liikkeelle USA:n pörssiromahduksesta ja levisi vaikutuksineen kaikkialle. Työttömyys kasvoi, puute lisääntyi.

Sosiaaliset olot Suomessa avustuksien lähes puuttuessa olivat huonot ja järjestäytymättömät. Niinpä saattoi avunpyytäjä yhä useammin seisoa meidänkin ovemme takana pyytäen "köyhänapua", rahaa tai suorastaan leipää. Useimmiten pyytäjä oli surullinen ja rasitettu perheenäiti, ahdingon ajamana. Tai hän oli kadun työtön, mieskin, myymässä vastaperustettua Apu-lehteä – tästä lehden nimi – sillä myyjä sai jonkun markan itselleen. Tämä oli ajan sosiaalista avustusta.

Isäni oli luopunut työsuhteestaan yksityiseen rakennusliikkeeseen, jonka matkassa hän oli lähtenyt Kotkan Gutzeitilta hyvästä toimestaan, monen ystävänsä varoituksesta huolimatta. Eihän alussa huonosti mennytkään. Tarmokas ja neuvokas isäni perusti nyt yhdenmiehen rakennustoimiston, nimeltään Rakennus- ja rautabetonitoimisto. Aluksi tuli tehtäviä, lujuuslaskelmia, urakoita tai niiden valvomisia

Mutta alkanut lama verotti rakennustoimintaa ja vähitellen oli todettava että työt olivat loppuneet.

Mitä tehdä? Voin vain kuvitella, miten järkyttävä tilanne oli. Mutta emmehän olimme ainoita. Karjala-lehdessä yhä useammin kerrottiin pakkohuutokaupoista.

Olimme muuttaneet Torkkelikatu kuudesta Karjalankatu kahteentoista Heleniuksen taloon, lähes katujen kulmaan. Asuntomme oli samankokoinen kuin edellinenkin ja saimme Pokan kanssa yhteiset oman huoneenkin, joten meidän mielestämme muutto oli ihan hyvä asia.

Taloudellinen tilanteemme huononi vähitellen. Vanhempani säästivät meitä turhankin tarkkaan ikäviltä asioilta eivätkä kertoneet huolistaan.

Olimme ja elimme pitkään mistään tietämättä. Minun koulu- ja ystävämaailmassani tapahtui sellainen pitkälle tulevaisuuteen ulottuva seikka, että

Kirsti Härkönen ja Arno Erik Dahlbäck (Tarjas v.1943) talvisodan kynnyksellä Viipurissa kesällä 1939.

tutustuin lähemmin häneen, josta tulisi muutamien vuosien päästä elämäntoverini. aviomieheni ja lasteni isä.

Erik Dahlbäck oli hänen nimensä. Olin hänet huomannut aikaisemmin, tuo tummatukkainen pitkä ja ujo Taalpekki oli toki konventtituttava ja naapuriklassikko. Mutta nyt tutustuin hänen kotiinsa ja perheeseensäkin. Seuraavina kesinä, jolloin aina pääsin käymään Viipurissa, tutustuimme lisää. Yhteinen opiskeluaikamme Helsingissä veisi meidät taas yhteen, enempään kuin kirjeiden kautta tapaamisiin. Mutta paljonhan ehtisi tapahtua sitä ennen. Nimemme suomensimme sodan aikana nimeksi Tarjas.

Nyt menin jo liikaa asioiden edelle!

Kevät jatkui Viipurissa ja loppua enteili tapaus, joka tuo mieleeni erään kirjan nimen: Ensin myytiin piano! Näin meillä todella tapahtui. Äidin Kotkassa omilla yritystuloillaan hankkima tärkeä piano jouduttiin myymään.

Mutta pitkäänhän ei yhden pianon hinta riittänyt, vaan lopulta jouduttiin tekemään kipeä päätös: isäni perustama Rakennus- ja rautabetonitoimisto asetettaisi konkurssiin. Kotia kohtaisi pakkohuutokauppa.

Se mikä viipurilaisille ja Karjalan kannaksen asukkaille sekä muillekin tapahtuisi kuuden vuoden kuluttua, tapahtui nyt meille: menetimme kotimme.

Muuttaisimme Tampereelle, sillä Mormorin koti oli avoinna meille kaikille. Äidille tämä ei ollut niin vaikeata kuin isälleni, jolle tilanne oli todella tuskallinen.

Minä lapsellisuudessani koin Mormorille muuttamisen luonnollisena, olihan siellä kaikki niin tuttua. Oli Mormorin omistama Pesulaitos tuttuine "tyttöineen". Olen toki myöhemmin ymmärtänyt, miten suuren uhrauksen Mormor tässä teki. Luovutti kotinsa, tilansa ja mukavuutensa perheemme hyväksi.

Vietimme sen kesän veljeni Ilmarin kanssa Mormorin luona. Vanhempani halusivat käydä kaksin kodin hajottamisen tuskan.

Syksyllä aloittaisimme uuden elämän uudessa koulussa uusien ystävien parissa.

Vaikka aika Viipurissa jäi näin lyhyeksi, vain viideksi vuodeksi, olen koko ikäni tuntenut olevani viipurilainen.

Nykyään, kun taas pääsee siellä käymään, sanovat monet etteivät milloinkaan halua sitä nykytilanteessa nähdäkään. Mutta kun olen sulkenut pois tietoisuudestani nykyhetken vieraan rappion, palaan entiseen Viipuriin. Ovathan Torkkelin puiston puuvanhukset yhä samat. Salakkalahti on paikoillaan. Kotitaloni on siellä, karhut ikkunavartioina. Erikin kotitalo Pohjoisvalli yksitoista suurena ja ehjänä. Voin kulkea entistä koulutietäni puiston poikki ohi Tuomiokirkon muiston.

Linna seisoo saarellaan.

Kaikki mikä on tapahtunut säilyy ikuisesti.

Epilogi

Syksyllä aloitimme uuden elämän uudessa koulussa uusien ystävien parissa. Taas kerran täydellinen muutos: aidosta Karjalasta, Viipurista Hämeen sydämeen Tampereelle.

Edessämme oli kolme vaiherikasta vuotta.

Perheemme vaikeudet helpottuisivat kuitenkin vähitellen. Isälle löytyi tehtäviä ja pian tapahtui sellainen ihme, että hän pääsi kohta takaisin Kotkaan Gutzeitille, entiseen asemaansa ja merkittäviin tehtäviin. Hänen osaamistaan arvostettiin.

Mutta kuin olimme aloittaneet koulukäyntimme Tampereella, minä lukion ensimmäisellä eli 9-vuotisen Tampereen Suomalaisen Yhteiskoulun seitsemännellä luokalla, katsottiin paremmaksi että jatkaisimme täällä kunnes pääsisin ylioppilaaksi 1936.

Äiti jäi kanssamme Tampereelle. Kesät viettäisimme Kymin kartanon täysihoitolassa.

Olin taas joutunut uuteen kouluympäristöön ja sain täällä kokea ystävällisen vastaanoton kuten aikanaan Viipurissakin. Parhaaksi ystäväkseni sain Ahlströmin Pikin Kangasalta Vääksyn kartanosta, hänkin uusi tulokas Tampereen kouluun. Yhdessä vietetyt vuotemme olivat suurenmoiset, mutta kuulu-

TIETOA KIRJOITTAJISTA:

Rauno Ekholm on fil. maist. ja suomentaja

Markus Hiekkanen on arkeologian dosentti Turun yliopistossa

Kyllikki Tiensuu on kirkkohistorian dosentti Helsingin yliopistossa

Pirkko Sallinen-Gimpl on kansatieteen dosentti Helsingin yliopistossa

Merja Sillanpää on fil. toht., Hiiden opiston apulaisrehtori

Kalevi Tilli on kauppatiet. maist., pankinjohtaja emeritus

Pekka V. Virtanen on emeritus professori
Teknillisestä korkeakoulusta Espoosta

Asko Kousa on kauppatiet. maist. Espoosta

Terttu Vartiainen on fil. toht. Helsingistä

Kirsti Tarjas on emerita kuvaamataidon lehtori Joutsenosta. Hänen lapsuudenmuistojensa ensimmäinen Bakua ja Kotkaa käsittelevä osa, Aalto vierii verkalleen uuden aallon tieltä on ilmestynyt Tammen kustantamana vuonna 1996.

* * *

Hiekkasen, Tiensuun, Sallinen-Gimpl'n ja Sillanpään artikkelit pohjautuvat Nurmeksen evankelisessa opistossa kesällä 2004 pidetyn Karjalaisen kulttuurin kurssin esitelmiin.

CARL HENRIK STÅHLBERGIN JA ELIAS LÖNNROTIN KIRJEENVAIHTOA

TOIMENI VIIPURIN SUOMALAISEN KIRJALLISUUSSEURAN ESIMIEHENÄ, D.W. Åkerman

UUSI KAIVAUSTUTKIMUKSIA: VIIPURIN KESKIAJAN KUVA MUUTTUU, Markus Hiekkanen

VIIPURIN KESKIAIKAISET KIVIKIRKOT JA NIIDEN KOHTALO, Markus Hiekkanen

VIIPURIN VANHINTA SEURAKUNTAELÄMÄÄ, Kyllikki Tiensuu

VIIPURIN TAPAPERINTEESTÄ 1900-LUVULLA, Pirkko Sallinen-Gimpl

VIIPURI RAVINTOLAKAUPUNKINA, Merja Sillanpää

KUSTAA VAASAN SISAREN MARGARETAN JÄLKELÄISIÄ
SUOMESSA JA VANHASSA VIIPURISSA, Kalevi Tilli

SIGISMUNDIN JA KAARLE-HERTTUAN TAISTELU
RUOTSI-SUOMEN KRUUNUSTA RATKAISTIIN VIIPURISSA, Kalevi Tilli

VIIPURIN SUOMALAISEN KAKSOISLYSEON
OPPILAIDEN MUSIIKKIHARRASTUKSISTA, Kalevi Tilli

AUGUST SAARISTO – SUOMALAINEN TEHTAILIJA VIIPURISSA, Pekka V. Virtanen

PARTIOLAISET VIIPURIN KATUKUVASSA, LEIREILLÄ JA RETKILLÄ, Asko Kousa

VIIPURIN OPPIKOULUJEN MUISTELUJUHLAT –
ERÄS VIIPURILAINEN TRADITIO, Terttu Vartiainen

Kirsti Tarjas
"TYTTÖ TULEE KERTOMAAN OMIN SANOIN"
- KOULUTYTTÖNÄ SOTIENTAKAISESSA VIIPURISSA

Kansikuvan piirtänyt
Helena Helkama